

TURUL.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság
Közlönye.

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTIK

BÁRÓ NYÁRY ALBERT

ÉS

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ

TITKÁR.

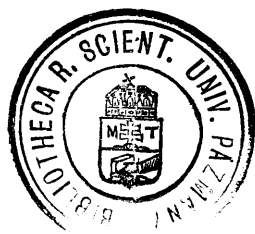
ELSŐ KÖTET

1883-DIK ÉVI FOLYAM.

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG.

MDCCLXXXIII.

TARTALOM.

1. Értekezések s önálló czikkek.

	Lap
DEÁK FARKAS	49
— —	105
DOBY ANTAL	48
— —	147
FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ	116
KEVEHÁZI	48
KOMÁROMY ANDRÁS	119
MAJLÁTH BÉLA	12
— —	69
Báró MEDNYÁNSZKY DÉNES	145
NAGY GYULA	29
Szopori NAGY IMRE	4, 57
— —	96
Felső-Győri NAGY IVÁN... ..	3
— —	16
— —	111
— —	150
NAGY SÁNDOR... ..	150
NÉMETHY LAJOS... ..	38, 77
Báró NYÁRY ALBERT	26
— —	82
Báró RADVÁNSZKY BÉLA	1
SZALAY JÓZSEF	34
SZENDREI JÁNOS... ..	99
— —	138
SZINVAY LÁZÁR	50
— —	67
TAGÁNYI KÁROLY	84, 142
*	148

2 Könyvismertetések.

GÉRESI KÁLMÁN A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltára. I. kötet. Ismerteti dr. FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ	42
HORVÁT ÁRPÁD Oklevéltani jegyzetek. A diplomatikai frásztan alapvonalai, és oklevél-hasonmások gyűjteménye (XI—XV. század). Ism. Sz. J.	86

NAGY IMRE ... Anjoukori okmánytár. Harmadik kötet. Ism. KÁROLYI ÁRPÁD	Lap 87
TAGÁNYI KÁROLY Magyarország címertára. Kiadja Altenburger G. és Rumbold B. 1-6. füzet. Ism. Sz. W. ...	93

3. Kisebb rovatok.

Tárcza, a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ülései...	52, 101, 151
Szakirodalom	55, 104, 151
Könyvészet	56, 104, 152
Kérdések és feleletek	56
Hibaigazítás... ..	104

A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG.

Elnök:

báró Radvánszky Béla

Másodelnökök:

Szopori Nagy Imre
Felső-győri Nagy Iván

Titkár:

dr. Fejérpataky László

Jegyző:

dr. Szádeczky Lajos

Pénztárnok:

Czanyuga József

Szerkesztők:

báró Nyáry Albert
dr. Fejérpataky László

Igazgató-választmány:

Némethy Lajos
báró Nyáry Albert
báró Nyáry Jenő
herceg Odessalchy Arthur
dr. Ortyai Tivadar
lovag Óvári Lipót
dr. Pauler Gyula
báró Radvánszky Béla
Rómer Flóris
dr. Szádeczky Lajos
dr. Szalay József
Szent-Iványi Zoltán
Szentkláray Jenő
Szilágyi Sándor
id. Szinnyei József
Tagányi Károly
dr. Thallóczy Lajos
Torma Károly
Véghelyi Dezső
gróf Zichy Ágost

gróf Bánffy György
id. Bánó József
dr. Csánky Dezső
Csontos János
Deák Farkas
Emich Gusztáv
gróf Esterházy János
dr. Fejérpataky László
Finály Henrik
Haán Lajos
dr. Hajnik Imre
gróf Hunyady László
Ipolyi Arnold
Ivánfi Ede
Kammerer Ernő
Kövári László
Majláth Béla
Nagy Gyula
Sz. Nagy Imre
F.-győri Nagy Iván

A társaság tagjai:

a) Alapítók.

1. 500 forintos alapítvánnyal:

gróf Andrássy Manó, Budapest
gróf Batthyány Géza, Polgárdi
báró Prónay Dezső, Budapest
báró Radvánszky Béla, Budapest

2. 200 forintos alapítvánnyal:

- 5 báró Atzél Béla, Budapest
- gróf Bánffy György, Budapest
- gróf Csáky László, Budapest
- gróf Dessewffy Aurél, Budapest
- gróf Erdődy Rudolf, Novimaro
- 10 Ipolyi Arnold, Budapest
- gróf Károlyi Gyula, Budapest
- gróf Károlyi László, Budapest
- Lipóczi Keczer Miklós, Kassa
- Mocsonyi Jenő, Budapest
- 15 Mocsonyi Sándor, Budapest
- herceg Odessalchy Arthur, Skiczó
- báró Prónay Gábor, Budapest
- báró Révay Gyula, Styavnic
- gróf Sztáray Antal, Nagy-Mihály
- 20 báró Vay Miklós, Golop
- gróf Wass Jenő, Czege
- gróf Zselenski Róbert, Uj-Arad

3. 100 forintos alapítvánnyal:

- Balásházy Bertalan, Kődomb
- báró Bánffy Ádám, Választút
- 25 báró Bésán N. János, Puszt-Gicz
- Csapó Vilmos, Budapest
- gróf Esterházy János, Kolozsvár
- Szopori Nagy Imre, Budapest
- báró Nyáry Albert, Budapest
- 30 gróf Zichy Nep. János, Budapest

b) Pártoló tagok.

(10 frt évi díjjal.)

- Aigner Lajos, Budapest
- gróf Andrássy Géza, Parnó
- ifj. gróf Andrássy Gyula, Budapest
- gróf Andrássy Tivadar, Budapest
- 5 faiszi Ányos István, Győr
- gróf Apponyi Albert, Budapest
- báró Bálint József, Nagy-Ernye
- báró Bánffy György, Szilágy-Nagyfalu
- id. Bánó József, Osztrópatak
- 10 Bárczay Odön, Bárcza
- melléthei Barna Mihály, Nagy-Várad
- gróf Batthyány Lajos, Ikervár
- Becsky Emil, Nagy-Szölös
- Beniczky Ádám, Zsámbok
- 15 Beniczky Ferencz, Zsámbok
- Beniczky Géza, Homok

- gróf Bethlen András, Bethlen
gróf Bethlen Ödön, Budapest
gróf Bissingen Ernő, Budapest
20 Blaskovich Bertalan, Budapest
Blaskovich Miklós, Kengyel
báró Bornemisza Pál, Abafája
Böszörményi Zsigmond, Arany.-Megyes
gróf Csáky Albin, Mindszent
25 gróf Csáky Ödön, Főrév
örgróf Csáky-Pallavicini Zsigm., Kurittyán
eördögfalvi Csuha Mihály, Szobráncz
gróf Cziráky Béla, Lovas-Berény
gróf Degenfeld József, Nagy-Károly
30 cserneki és tarkói Dessewffy Kálmán, Budapest
Dessewffy Marczel, Szatmár
temeshelyi és újvári Désy Ferencz, A.-Némethi
Domahidy Ferencz, Galos-Petri
Döry Jenő, Dombóvár
35 Döry Lajos, Baté
Dráveczky Gyula, Ér-Mihályfalva
dukafalvi és kucsini Duka Marczel, Budapest
Ebergényi Elemér, Déva
pazonyi Elek Gusztáv, Budapest
40 emőkei Emich Gusztáv, Budapest
gróf Esterházy Béla, Sárosd
ifj. gr. Esterházy László, Sárosd
gróf Esterházy Miguel, Kolozsvár
gróf Esterházy Mihály, Cseklész
45 Fáy László, Nyústyá
cseleji és nagy-besenyői Ferentzy Emil, Döghe
gróf Festetich Andor, Nagy-Eölbő
Ghyczy Kálmán, Kis-Igmand
Gömöry Oszkár, Budapest
50 gulácsi Gulácsy Eged, Szobráncz
gelsei Gutman Aladár, Ungvár
Gyárfás Zsigmond, Déva
Gyene Gusztáv, Budapest
ifj. Hajós József, Budapest
55 Harkányi Frigyes, Budapest
Hódy Imre Ferencz, Budapest
gróf Hunyady László, Budapest
Huszár Béla, Balogh
ifj. báró Huszár Károly, Abafája
60 ibrányi és vajai Ibrányi László, Jenke
Ilosvay Aladár, Nyir-Megyes
Ilosvay Endre, Máté-Szalka
Ipolyi György, Felső-Baka
Isaák Dezső, Kis-Szekere
65 draskóczi és jordánföldi Ivánka László, Bpest
Janniczky Lipót, Budapest
Jasztrabszky Emil, Beszege
Jasztrabszky Kálmán, Ér-Éndréd
Jékey Kálmán, Fehér-Gyarmat
70 Jékey Zsigmond, Géberjén
gróf Kálnoky Gusztáv, Bécs
gróf Karátsonyi Guido, Budapest
gróf Károlyi Sándor, Budapest
Kecskeméti Casino
75 gróf Keglevich Gyula, Pétervársára
gróf Keglevich István, Budapest
báró Kemény Gabor, Budapest
báró Kemény Kálmán, Vécse
Kende Béla, Cseke
80 Kende Elemér, Nagyar
kölcsei Kende Péter, Ungvár
dr. Keresztszeghy Lajos, Szatmár
gróf Khuen Antal, Budapest
gróf Khuen-Héderváry Károly, Hédervár
85 nemeskéri Kiss Pál, Végghes
kecskeméti Kormos Béla, Szobráncz
küsmödi és böződi Kovács Ferencz, N-Károly
visontai Kovács László, Budapest
Kölcsey Antal, Mikola
90 Kővári László, Budapest
ifj. Krasznay Gabor, Nagy-Károly
gróf Laszberg Rudolf, Győr
Lipovniczky István, Nagy-Várad
báró Liphay Béla, Budapest
95 Lónyay Géza, Som
Luby Károly, Nagy-Károly
Luby Zsigmond, F.-Darócz
Magyary K. Sámuel, Tápió-Sz.-Márton
Mariaffy Dávid, Maros-Vásárhely
100 Maróthy János, Rosály-Gacsály
gróf Migazzy Vilmos, Aranyos-Maróth
gróf Nádasdy Ferencz, Budapest
felső-győri Nagy Iván, Horpács
Nemzeti Casino könyvtára, Budapest
105 báró Nyáry Gyula, Budapest
báró Nyáry Jenő, Budapest
herczeg Odescalchy Géza, Budapest
herczeg Odescalchy Gyula, Budapest
Paulovics József, Turócz-Szucsány
110 Péchy István, Sárköz-Újlak
gróf Pejachevich Arthur, Ludány
gróf Pejachevich Tódor, Budapest
báró Perényi Péter, Nagy-Dobos
báró Podmaniczky Levente, Fenyő-Haraszt
115 dr. Pulszky Ágost, Budapest
Pulszky Ferencz, Budapest
ifj. gr. Ráday Gedeon, Budapest
kutasi Radisich István, Budapest
báró Radvánszky Géza, Sajó-Kaza
120 báró Radvánszky Jánosné, Varsány
báró Rédl Béla, Budapest
Reizner János, Szeged
Reviczky István, Nagy-Várad
Rohonczy Gedeon, Budapest
125 Römer Flóris, Nagy-Várad
Sallay Jenő, Móríczföld
dr. Siklóssy Gyula, Budapest
dr. báró Staudach Adolf, Budapest
báró Stockinger János, Budapest
130 nemestóthi Szabó Antal, Nagy-Károly
mihályi Szabó Győző, Szobráncz
nemestóthi Szabó Pál, Nagy-Károly
Szalay János, Besztercebánya
gróf Széchenyi Géza, Somogyvár
135 Szent-Iványi Zoltán, Budapest
báró Szentkeresztly Béla, Árkos
Szerdahelyi Gusztáv, Vetés
dr. Szombathy Ignác, Győr
Sztankovánszky János, Kajdacs
140 Szuhányi Ödön, Ivacsó
Szy József, Nagyvárad
Szilli Taund Jenő, Schloss-Frauenegg
gróf Teleki Ede, Budapest
gróf Teleki Sámuel, Maros-Vásárhely
145 özv. gr. Teleki Sándorné, Gyömrő
Tisza Kálmánné sz. gr. Degenfeld Ilona, Bpest
tomcsányi Tomcsányi Gyula, Ungvár
Torma Miklós, Fel-Ör

- gróf Török László, N.-Kázmér
 150 Ujfalussy Béla, Mihálydi
 Ujfalussy Sándor, Nagy-Károly
 báró Uray Gyula, Surány
 báró Vay Dénes, Pozsony
 ifj. báró Vay Miklós, Golop
 155 báró Vécsey Józsefné, Budapest
 Véghelyi Dezső, Veszprém
 Vermes Dénes, Győr
 báró Wodianer Albert, Budapest
 Zanathy Ferencz, Nagy-Károly
 160 ifj. Zanathy Mihály, Nagy-Károly
 gróf Zichy Ágost, Budapest
 gróf Zichy Hippolyt, Budapest

c) Évdíjas tagok.

(5 frt évi díjjal.)

- Ajkay Béla, Kisfalud-Mihályi
 Altcnburger Gusztáv, Budapest
 Bartosik Antal, Nyitra
 Bátkey Endre, Nagy-Várad
 5 bai és ludányi Bay Bertalan, Tardos
 Bekésmegyei régész- és történ.-egylet, B. Gyula
 Beliczay Jónás, Kecskemét
 Benedek Lajos, Budapest
 Berkeszi István, Budapest
 10 Bernáth Dezső, Tarnócz
 Bernauer Vilmos, Pozsony
 Berzeviczy István, Bajánhaza
 dr. Boiničič Ivan, Zágráb
 adámföldi Bornemisza Árpád, Palócz
 15 Bossányi József, Nyitra
 bothfalvai Both György, Ungvár
 bölzsei Buday Miklós, Ungvár
 Bukó Kalmán, Turócz-Sz.-Márton
 Buzinkay Gyula, Győr-Sziget
 20 Csánady György, Budapest
 dr. Csánky Dezső, Budapest
 nemes-tacsikándi Csergheő Géza, Ungvár
 Csicsery Árpád, Ungvár
 Csoma József, Devecser
 25 Csontos János, Budapest
 Czanyuga József, Budapest
 Czibur László, Ungvár
 köpeczi Deák Farkas, Budapest
 marczinfalvi Dobos Kalmán, Eger
 30 Doby Antal, Homonna
 Dráveczky János, Batiz
 gróf Esterhazy Kalmán, Kolozsvár
 dr. Fejérpataky Kalmán, Budapest
 dr. Fejérpataky László, Budapest
 35 Finály Henrik, Kolozsvár
 felső-kéri Füzy István, Eperjes
 fülzi Füzy Sándor, Lemes
 Gálbory Sámuel, Nagy-Várad
 Gergelyi Tamás, Déva
 40 Glós Kalmán, Kissótz
 Gömöry Antal, Bécs
 Haán Lajos, Békés-Csaba
 dr. Hajnik Imre, Budapest
 dr. Hattyúfy Dezső, Sz.-Fejérvár
 45 Hegedüs C. Lajos, Budapest
 Hemmen Ferencz, Temesvár
 Horváth Emil, Budapest
 Horváth Ferencz, Szatmár
 palóczy Horváth Géza, Kassa
 50 hosszúfalvai Hosszúfalusy Gyula, Miskolcz
 Hradszky Antal, Szepes-Olaszi
 Inkey Ádám, Kőszeg
 vid-irinyi Irinyi Csaba, Eperjes
 irinyi Irinyi Zoltán, Ungvár
 55 Isaák Gyula, Budapest
 Ivánfi Ede, Magyar-Óvár
 szent-györgyi Jablánczy Sándor, Kassa
 Jedlicska Pál, Felső-Dió
 Jeszenszky Alajos, Nyitra
 60 báró Jeszenszky István, A.-Hidvég
 báró Jósika Géza, Branyicska
 Kammerer Ernő, Budapest
 dr. Károlyi Árpád, Bécs
 kazinczi Kazinczy Manó, Eperjes
 65 lipóczy ifj. Keczer Bertalan, Bogdány
 lipóczy Keczer Imre, Eperjes
 özv. Kerekes Lászlóné, Sárköz-Újlak
 Komlóssy Antal, Nagy-Várad
 Kovács Jenő, Homok
 70 Kovách Nándor, Budapest
 Kőszeghy Kálmán, Eperjes
 Latinovits László, Ér-Endréd
 Lombardini Sándor, Zsolna
 Ludaics Miksa, Ráczeke
 75 Madách Emánuel, Budapest
 Majláth Béla, Budapest
 Marsalkó Tamás, Nagy-Várad
 Márton József, Sorki-Tótfalu
 Medveczky Árpád, Budapest
 80 kisapsai Méhely Nándor, Eperjes
 Melhárd Gyula, Kaposvár
 Miskolczi ref. gymnázium könyvtára
 leveleki Molnár Elemér, Kis-Szeretna
 Nagy Gyula, Budapest
 85 Nagy Sándor, Budapest
 Nagyiványi Nagyfejeő Gyula, Bökény
 Némethy Lajos, Budapest
 dr. Ortvai Tivadar, Pozsony
 lovag Óvári Lipót, Budapest
 90 dr. Pauler Gyula, Budapest
 péchujfalusi Péchy Gyula, Mikola
 Peőcz Elek, Budapest
 Petrovay György, Nagy-Körü
 Pollák Zsigmond, Budapest
 95 Prémontrei tanártestület, Nagy-Várad
 villei Pribék József, Thiba
 villei Pribék Pál, Jenke
 Rajner Gyula, Budapest
 Ribáry József, Budapest
 100 dr. sippi Rodiczky Jenő, Magyar-Óvár
 Roskovanyi Miklós, Eperjes
 Rumboldt Bernát, Budapest
 Salamon Vincze, Sz.-Fehérvár
 ifj. Sándor Istvan, Maros-Vásárhely
 105 Schenk Emil, Nagy-Várad
 Ehrenheimi Schytra Betti, Budapest
 Ehrenheimi Schytra Ferencz, Mező-Laborcz
 Ehrenheimi Schytra István, Budapest
 soóvári Soós Elemér, Munkács
 110 hadusfalvi Spilenberg Oszkár, Kassa
 n.-várad id. Stépan István, Nagy-Várad
 Sváby Frigyes, Lőcse
 szoklyói Szabó Ede, Budapest
 szoklyói Szabó Géza, Eperjes

- 115 váradi Szabó János, Debreczen
dr. Szádeczky Lajos, Budapest
dr. Szalacsy Lajos, Győr
Szalánczy István, Munkács
dr. Szalay József, Budapest
120 Szalay Viktor, Budapest
tarpai Szánky Ferdinánd, S.-A.-Ujhely
Szendrei V. János, Budapest
dr. Szentkláray Jenő, Török-Becse
Szilágyi István, Marmaros-Sziget
125 Szilágyi Sándor, Budapest
id. Szinyei József, Budapest
dr. ifj. Szinyei Merse József, Budapest
Szinyei Merse József, Szinye
Szmrecsányi Lajos, Eger
130 Szombathy István, Kecskemét
Szóráth János, Szobráncz

- Tagányi Károly, Budapest
dr. Thallóczy Lajos, Budapest
Tomann József, Nemcsény
135 Tomcsányi Ödön, Ungvár
Torkos László, Budapest
Torma Károly, Budapest
Tornya Sándor, Vajda-Hunyad
ernyédi Turzó Miklós, Trencsén
140 Ulmann József, Budapest
Ungvári katolikus főgymnázium
Vásárhelyi Géza, Budapest
báró Vécsey Alajos, Kozma
báró Vécsey Sándor, Kassa
145 dr. Wertner Mór, Szempcz
gróf Zay Albert, Zay-Ugrócz
Zékány Lajos, Ungvár
Zsilinszky Mihály, Budapest

ELSŐ KÖTET.

1883.

P 50051

I. FÜZET.

TURUL.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság
Közlönye.

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTIK

BÁRÓ NYÁRY ALBERT

ÉS

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ

TITKÁR.

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG.

MDCCCLXXXIII.

TARTALOM.

Báró RADVÁNSZKY BÉLA. Nehány szó olvasóinkhoz	1
NAGY IVÁN. Elmélkedés a címér- és származástani méltatásáról	3
SZOPORI N. IMRE. A Vezekényi nemzetség és a gróf Czirákyak. (Első közlemény)	4
MAJLÁTH BÉLA. Péter alnádor pecsétje 1298-ból <i>(egy pecséttrajzzal)</i>	12
NAGY IVÁN. A Losoncziai és Bánffyok nemzedék-rendje	16
Báró NYÁRY ALBERT. A Mellétei Baróczy-család armálisa 1415-ből <i>(egy színezett címerképpel)</i>	26
NAGY GYULA. A turulról	29
SZALAY JÓZSEF. Magyar levéltárszöktetés	34
NÉMETHY LAJOS. Adatok a Chetneky család genealogiájához. (Első közlemény)	38
KÖNYVISMERTETÉS. A gróf Károlyiak oklevelei. Ismerteti Dr. FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ	42
VEGYES. A Heraldikai szörnnyalakok keletkezéséhez <i>(egy pecséttrajzzal)</i> KEVEHÁZI-tól	48
Adatok a Wesselényiek címeréhez <i>(két címerrajzzal)</i> .	
1. A Wesselényi-család legrégebbi címere, DOBY ANTAL-tól	48
2. Címer 1667-ből, DEÁK FARKAS-tól	49
Adalék az egyházi sphragistikához <i>(öt pecséttrajzzal)</i> , SZINVAJ LÁZÁR-tól	50
TÁRCZA. A magyar heraldikai és genealogiai társaság. — Báró Sacken Ede. — Czimervita az országgyűlésen.	
A pozsonyi grófság	52
Szakirodalom	55
Könyvészet	56
Kérdések és feleletek	56

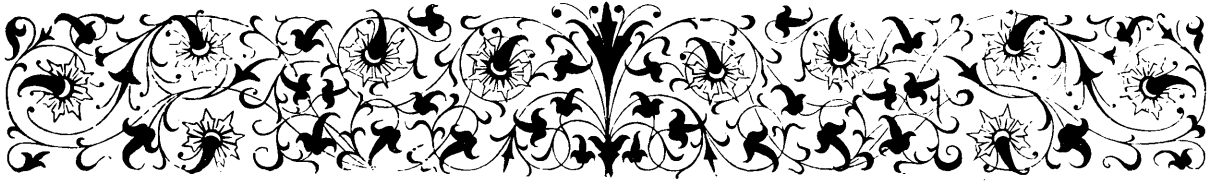
Tagbejelentések, a folyóiratba szánt dolgozatok, felszólítások, kérdések s egyéb a társaság ügyeit érintő levelezések a Társaság titkárához (Budapest, Magyar Nemz. Múzeum) intézendők.

Dr. Fejérpataky László,

titkár.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaságnak megalakultával tetemes kiadásai lévén, felkérjük t. tagtársainkat, szíveskedjenek elvállalt kötelezettségöknek mennél előbb eleget tenni. A pénzküldemények a Társaság pénztárnokához CZANYUGA JÓZSEF-hez (Budapest, M. Nemz. Múzeum) küldendők.

Hogy a folyóirat szétküldésénél zavar és késedelem ne történjék, fölkérjük t. tagtársainkat, hogy a lakásváltozásokat a titkárral tudassák.

NEHÁNY SZÓ OLVASÓINKHOZ.

A legműveletlenebb népeknek, a majdnem vad állapotban élő embereknek, még azoknak is van némi érzékök ha nem is a történelem, de a megtörtént dolgok iránt. Örömet hallják regélni az egyes hősök csodatetteit; igyekeznek ők is hasonlókká lenni egyrészt, hogy az élők között emelkedjenek, másrészt hogy elhunytok után is éljenek még egy darabig, legalább emlékezetben.

A kulturának egy bizonyos fokára érve, népeink az egyeseknek és a nemzet összeségének viselt dolgait kisebb-nagyobb mondákba foglalva hirdetik. Nemzedékről nemzedékre szállanak azok, hamisítatlan igaz alakjokban, mindazon korig, míg az írástudók érthető jelekkel írva nem hagyják az utókorra.

De mintha az írástudás ellensége volna az emberi emlékező tehetség élének, pontosságának, annak terjedésével emez hanyatlak. A mondák igaz alakjokban elvesznek, átalakulnak, mindinkább mythicusabb ködbe burkolódnak. A népek eredetéről annak igaz tudása helyett egy mythos áll előttünk. A legrégebb feljegyzések és krónikák csodadolgokat mesélnek.

Később midőn ezen kezdetleges állapotból kibontakozva, a történetírás korszakába lépnek, a történetírók mindent elhisznek. Mint szent igazságot hirdetik mindazt, a mit írva találtak, sőt saját koruk eseményeiről is mindent feljegyeznek válogatás nélkül. Ezen mesével kevert háborús historiákat századokon át hitték a népek és büszkék voltak reá.

De támad néhány mélyebben gondolkodó fő, ki az igazat keresve, az oklevelek felé fordul. Ezeket összevetve az egykorú írókkal és a fenmaradt krónikákkal, megalapítják a történelmi kritikát.

Az ujabbkori történetírók ezen az alapon megtisztítják a nemzetek történelmét a költészettől, és igaz képet tárva elénk, a valóságra tanítanak, nem csak a háborúkról, és egyes nagy királyok viselt dolgairól, hanem a nemzetek beléletének különböző ágairól, fejlődéséről.

Némelyek ugyan a legújabb korban a kritika gyakorlásában is túlzásba esnek, és úgy vélik az igazat megtalálni, ha mindent tagadnak, ha semmit sem hisznek, és majd minden krónikás hitelét kétségbe vonják.

A történelmi kritika tisztázta, a mennyire lehet, a nemzetek eredetét is. Ma alig van valaki, a ki elhinné azt, hogy mi magyarok Jafet fiától Magogtól származunk mindannyian. De igen sokan vannak, a kik saját egyenes őseikre nézve is tévedésben élnek.

A mondai elem, a költészet, mely a nemzetek történelméből már kiveszett, még teljes mértékben él az egyes családokról szóló hagyományokban azok eredetére és leszármazására vonatkozólag.

Az egyiknek első ismert törzse Szent Istvánval egy napon keresztelkedett volna; a másiknak őse egy juhász volt, nemességet és földbirtokot azért nyert, mert I. Mátyás királynak egy rendkívüli örömhírt vitt meg; a harmadiké szintén juhász lett volna, ki midőn a Sajó vize mellett legelteté juhait, annyi kincset talált egy barlangban, hogy abból hét várat építtetett. Valójában pedig mind a három a XIII-ik század közepéig viszi fel eredeti oklevelek alapján családfáját. Hét család van, mely a mesés híru Micz bán hét ikerfiától származtatja magát, holott a XIII-ik század közepén élt Boksa nemből való Simon és ennek hat fia vala ősapjok. Van család, mely Wasserburgi Venczellint tekinti ősének, és így idegen eredetűnek vallja magát, daczára annak, hogy oklevelek az ő magyar Kaplony nemből való származását bizonyítják.

De sok volna mindazon tévedéseket elősorolni, melyek részint a hagyomány, részint pedig azáltal terjedtek el és mentek át a köztudatba, mert egyszer valaki úgy írta meg. A hagyománynak még csak van jogosultsága, de az utóbbinak nincs.

E zavart nagyban nevelték a mult század genealogusai, kik két táborra oszthatók. Az egyik czélzatos hamisítványokat gyártott (*Trophæum Domus Estorasiæ*), a másik minden kritika nélkül hordta és illesztette össze a nem egymáshoz illő anyagot. A keresztnevek egyformasága elegendő ok volt az azonosság megállapítására, sőt a családnevek különbözete, ha azt csak néhány betű okozta, nem nagy akadálynak tekintett egy némely genealogus által. Egész jóhiszeműleg írta táblájára Wagner (*Annal. Scepusii* 4. k.), hogy Zápolya János magyar királynak Kaplai, máskép Kapolyai János országbiró volt a szépapja. Az eredeti oklevelek pedig arra tanítanak, hogy Kaplai János a Ratholt nemzetségből vette eredetét, és őse volt a Lorántffyoknak.

Eddig még nem volt érkezésünk minden egyes nevezetesebb család történelmét, leszármazását kritikailag tisztázni. Csak néhány évtizede annak, hogy a nagy Hunyadyoknak — kikre pedig oly méltán büszke nemzetünk — leszármazási fáját és faját ismerjük. De hogy csak egy párt említsek, a fejedelmi Rákóczi házé most is hézagos, valamint a bosnyák királyt adott Ujlaky-aké sem ment a zavartól és tévedésektől.

A föld mozog, nekünk is moznunk kell; a történelem halad, irásának is haladni kell. A magyar családtörténelem nem állhat meg ott sem, a hová azt egy avatott társunk nagy, alapvető munkája által helyezé. Folytatnunk kell; hirdetni, gyarapítani, terjeszteni akarjuk a kritikailag tisztázott valót. Megneveljük vagy leszállítjuk a származási fákat úgy, mint arra az oklevelek tanítanak, hogy ezen a téren is azon fokra emelkedjünk, a melyen általános történetírásunk áll.

Ideje érkezett, mert történetírásunk sem lehet mindaddig tökéletes, míg minden részletei tisztázva nincsenek. Egyes vidékek monographiája, vagy a történelmi geographia megírása lehetetlen az egyes családok történetének és birtokviszonyainak alapos tudása nélkül. A többi társtudományok pedig elválaszthatatlan tartozékait képezik. Oklevéltan ismerete nélkül egy lépést sem tehetünk, miután az oklevelek képezik egész történelmünk rendíthetetlen alapköveit. A czímerészet és pecsétismének ornamentikai és műtörténelmi fontosságát ki tagadná?

Mindezek alapos ismeretének terjesztésével egészben vett történetírásunknak teszünk szolgálatot.

A nemzetet csak látszólag alkotják az élő nemzedékek, valóságban tagjai annak az elhaltak is, mert a letűnt nemzedékeknek nagy a befolyásuk az élőkre. Sokakat lelkesített már őseiknek dicső példája kitartó munkára, szorgalomra, nagy tettekre. Hol állanánk ma az ősök következetes munkája nélkül? Az ő idők egyszerűségében. Sok nemzedék alkotta fokozatosan mai kultur-életünket. Ismerjük meg tehát ízről ízre az alkotókat.

Elmélkedés a címér- és származás-tan méltatásáról.

Korunk politikai jelszava a democratia, uralgó eszméje az egyenlőség, melynek merev értelmezése negatiója minden kitüntetésnek és megkülönböztetésnek, következésképpen a nemesi cím és címernek is.

Pedig a történelem és az élet tapasztalata nem szolgáltat arra példát, hogy a cím- és címer-jog a maga egyszerű érvényében akár a szabadelvűségnek, akár bármely államrendszer közjóléti követelményeinek sérelmére szolgált volna. Hisz' maga a címesek¹ osztálya szolgáltatta a szabadelvűség legtöbb előharczosát, a szabadság legtöbb hőseit és bajnokát.

Sőt még a címek átöröklési rendszere sem okozhat hátrányt a legszabadabb elvű állam-szervezet fejlődésében sem, részint azért, mert a címesség a mai nap általában kizárólagos materialis érdekű kiváltsággal nem bír; más részről azért nem, mert a kitüntetések e neméhez való juthatásnak útja mindenki előtt tárva áll.

Az előbbkelőségre (= megkülönböztetésre) törekvés az emberi természet kiirthatlan hajlama. Innen van, hogy a hol a túlegyenlősítés forogó ingere irtó kézt emelt is a címesek osztályára, mint a mult század végén Franciaországban történt: maga az intézmény ismét kihajtott egész terepélyességében. Sőt ezen — az emberi természetben gyökerező — előbbkelőségi címvágy oly szívósságot tanúsít, hogy a szabályszerűleg jogosultak körén túl a nemesi címek bitorlóinak is még egész légióját termette Franciaországban úgy, mint termi még folyvást napjainkban is mindenütt és nálunk is — a hangoztatott demokratiai eszmék daczára — a semmiképpen nem igazolható nemesi cím- és előnevek bitorlásában, a mire például egyebek közt ezer s ezer gyászjelentési levelek is szolgáltatnak.

Ha ily erős, ily ellenállhatlan s a bitorlásig merész az anyagi érték nélküli címesség ingere: kell, hogy az intézménynek az üres csillogáson kívül valamely erkölcsi értéke és haszna legyen. És bizonyosan van is.

Az ember nem a társadalomért, hanem ez van amazért. Egy francia államférfiú mondá: «la liberté, c'est la vie; l'égalité, c'est la mort.» A nemességet is bizonyára az egyéni szabadságra törekvés ösztöne találta fel, és annak az ismert «salvo jure alieno» záradék alapján jogosultsága el nem vitatható; míg ellenben a valódi egyenlőség — minden politikai törekvések daczára — végelemzésileg csak is cosmogoniai értelemben bír érvényesülni.

Mi hiszszük, hogy a társadalmi kitüntetéseknek is — mi alatt itt a nemesség és címeradományozást, és ezeket együtt véve, a címesség intézményét kívánjuk értetni: — culturmisiójuk van. Hazánkban is ez intézménynek megállapítása és ápolása az államhatalom részéről mindig ama culturfeltételek érdekében indult ki.

Sz.-István királytól fogva a kitüntetések adományozása mindig jeles tettek által hasonló érdemek szerzésének ösztöneül állítottott. Már Robert Károly királyunk egyik, 1326. évben Enyerei Miklósnak adott címerlevelében mondja: «az érdemeseknek... méltó jutalom adatik, *hogy az alattvalók hasonló tettek gyakorlására buzdítassanak*».¹

Mindenesetre ha a címesség jutalom; egyúttal kötelezettség is a társadalom irányában és kötelezettség kivált az átöröklés esetében. — És ha ösztön az egyéni önérzetességre, kell, hogy példa gyanánt szolgáljon másokra nézve is.

Megengedjük, hogy tenyészhetik ártatlan hiúság a címerek fényében és a családfák árnyékában: de épen úgy lappanghat dölyf és önzés az áldemocratia üres tüntetéseiben is, ha kivált nem érzi a szív, mit a nyelv beszél. — Lessing szerint nem mind szabadok, kik lánczaitkat gúnyolják.

Mi is tudjuk, hogy a családfai régiség nimbusa viszonylag csak látszatos előny, mert mindenkinek egyenlő számban voltak szülői, nagyszülői, ősei, dédjei. Csakhogy míg az egyik fél számban tartotta, regisztrálta: addig a másik feledésbe hagyta merülni ősei neveit, illetőleg izenkénti származását. Tehát csak a nyilvántartás

¹ Katona Hist. Crit VIII. 535. bene meritis favor impenditur, fideliterque obsequentibus digna merces redditur... ut subditi ad fidelitatis studia exercenda provocentur. — Hasonló záradékokat olvashatunk többi, következő királyaink címeres nemesítő adományleveleikben.

¹ *Czimes* nem új szó. Czuczor M. Szótára szerint annyi, mint «címmel bíró, kinek vagy minnek címe van». Én itt «Czimes» alatt a nemesi osztályt értem általában.

egyfelől, az elhanyagolás másrésztől okozza a származástani különbséget; a mi azonban ismét cultur-ügynek tünteti föl a családfák keletkezését s nyilvántartását, a mennyiben a míveltség bizonyos foka képezi egyik lényeges feltételét a regisztrálás lehetőségének és azon érzéknek is, mely tényezőül és ösztönül szolgál a családi emlékek fentartására és megőrzésére.

Mi is egyetértünk a római költővel, hogy «Nobilitas sola est, atque unica virtus». Épp azért ennek külső emblemáit, a miket az emberi természet kiirthatlan hajlama alkotott, a miket a kegyelet ápolt, a történelem regisztrált, s a művészet gyámolított: sem a tudomány, sem a nevelés nincs hivatva megsemmisíteni.

Sőt éppen társulatunknak és közlönyünknek a tudomány érdekében hivatása leszen ezen a téren az elfogultság mérséklése; a téves fogalmaknak helyes irányba vezérlése; az ál- és hiú feltevések kiirtása, szóval a hazai származás- és címertan alapos szakismereteinek a kor színvonalához mérten hiteles és tudományoszerű művelése.

Általában pedig azok ellenében, kik mindenek politikai oldalát feszegetik, utalhatunk a francia íróra,¹ ki minap írja: «Oui, ont peut supprimer tous les titres, rendre personels et passagers tous les honneurs; ont peut restreindre notablement les conditions de l'héritage et rapprocher par une éducation commune des classes encore profondément séparées, mais on ne saurait supprimer le penchant qui pousse l'homme à chercher quelque superiorité et le dépouiller de tous les moyens d'y arriver qu' il doit à se facultés mêmes. La justice ne consiste pas à assigner à tous la même part, mais à garantir à chacun le libre exercice de celle que la nature lui a donnée.»²

NAGY IVÁN.

¹ Alfred Maury, Revue des Deux Mondes 1882. 15. decemb. IV. p. 823.

² «Igen, el lehet törölni minden címet, mulandóvá tenni és személyhez kötni minden kitüntetést, korlátozni főképp az öröklött kiváltságokat és egy közös nevelési rendszer által közelebb hozni az egymástól még távol álló osztályokat; de nem lehet elnyomni azon hajlamot, mely az embert valamely felsőbbség utáni törekvésre ösztönzi, nem lehet őt megfosztani mindazon eszközöktől, melyek által elnyerheti azt, a mire tehetségei képesítik. Az igazság nem abban áll, hogy mindenkinek egy ugyanaz a orsa legyen, hanem hogy mindenki szabadon fölhasználhassa azt, a mit a természet neki adott.»

A Vezekényi nemzetség és a gróf Czirákyak.

— Első közlemény. —

A magyar régi családok történetével irodalmunk még keveset foglalkozott, azok magán viszonyát s beléletét még alig ismerjük, pedig a nemzet egyik főereje hajdan is az egyes családok összetartásában s jólétében rejlett; ama patriarchalis életmód, mely a családok tagjait szétválni nem engedte, egyszersmind zálogul szolgált arra, hogy a midőn a családfők és az alattuk álló családtagok saját tűzhelyeiket, udvaraikat s birtokaikat a kül és belelenség ellen megvédelmezték és otthonjaikat maguk számára biztosították, ez által a közhaza is bármely megtámadás ellen sikeres védelmet találjon.

A honfoglalás első három századában az alattvalóikkal megszállott területeket nemzetségeink osztatlan állapotban birták, csak a XIII-ik század végén és a XIV-ik század elején fordulnak elő sűrűbben azon esetek, hogy az előbb osztatlanul élt testvérek és unokatestvérek felosztják maguk között őseik birtokát, így egymástól elválva, az osztozó testvérek és rokonok utódai már új családokat alapítottak s külön udvarhelyeken telepedtek le; az összekötő kapocs, mely az együttélésben a közös erőt nyújtotta, szétszakadt, az elvált családtagok elnevezték magukat a nékik osztályrészül jutott birtok után, mely birtok sok esetben egyik ősök nevére volt ismeretes; évtizedek majd egy század elmúltával idegenekké váltak egymás irányában, úgy hogy gyéren fönntmaradt okleveleinkből csak a legszorgosabb kutatás és összevetés után bírjuk a rokonság kötelékét feltalálni.

Nem tartozik most feladatomhoz, hogy a családok belviszonyaira és azok életmódjára bővebben kiterjeszkedjem, feladatomban jelenleg az, hogy egy régi család eddig ismeretlen leszármazásának szárait összeszedjem, s eredetiségükre nézve kétségtelen oklevelek alapján kitüntessem magát a származást, levezetvén azt a most is virágzó családban a jelenkorig.

Ha régi családainknak eddig nyomtatásban megjelent családfáit figyelemmel átvizsgáljuk, kénytelenek vagyunk arról meggyőződni, hogy azok leszármazása kétségtelen hitelű oklevelek alapján a XIII-ik századnál alig vihethető fölebb,

minek egyik oka abban rejlik, hogy a XIII-ik század közepén a tatárdúlás alatt sok oklevél megsemmisült; a XII-ik századból föntmaradt okleveleinket igen könnyen megszámlálhatjuk, a XI-ik századból pedig alig birunk eredetiben többet egy-kettőnél; de nemcsak a tatárfutás okozta azt, hogy azon két századból kevés oklevél maradt reánk, hanem az is, hogy azon időben általában sokkal kevesebb oklevél adatott ki, leginkább székesegyházaink és néhány nagyobb főúr tartották szükségesnek akkor azt, hogy jogaikat, szabadalmaikat, adományait a koronás király által írásban megörökíttessék; a magán családoktól leginkább azok oklevelei maradtak fönt, kik külföldről hozzánk beköltözvén, érdekükben állónak tartották, hogy az adományban nyert birtokra vonatkozó jogaikat a király által oklevélben megerősíttessék. Őseink azonban már a honfoglaláskor megszállván az egyes birtokterületeket, ezen megszállási jognál fogva váltak azok tulajdonosaivá, nem forgott fönt tehát szükség arra, hogy királyaiktól külön adománylevelet is kérjenek; peres ügyek birtokaik felől a patriarchalis életmód következtében nem keletkezhetek, mert a megszállt földterület osztatlanul szállott firól fira, ágazatról ágazatra.

Birtokviszályok leginkább a várjobbágyok által birt területeken fordultak elő, s azok is többnyire szóval nyertek megoldást, hogy ezen vitás kérdések írásban intéztettek volna el, annak alig akadunk nyomára; utóbb a XIII-ik század elején látjuk, hogy az óvatosabb perlekedő felek elvándoroltak messze földről Szent-László sírjához Nagyváradra s a tüzesvas próbája által oldották meg peres ügyeikben a vitás kérdést; csak a midőn a főúri családok tagjai elszaporodtak, az erősebb jogát gyakorolva, elfoglalták az egyes várjobbágyok birtokait, a XIII-ik század második tizedétől kezdve tapasztaljuk sűrűbben, hogy a király kiküldöttjei a várjobbágyoktól elfoglalt földek iránt ítéletet hoznak, azonban akkor is legtöbbször nem a várjobbágyok, hanem a foglalók nyertek igazságot.

Örökeladásoknak s elzálogosításoknak nincs nyoma a XII-ik században, a patriarchalis birtokkezelés mindezt szükségtelenné tette.

Káptalanaink s conventjeink ügyköre nem terjedt ki még a világiak dolgaira, a mondott

századból nem is igen találunk ezen hiteles helyek által kiadott oklevelet, s ha vannak is, hitelességük megbírálásánál nagyon óvatosaknak kell lennünk.¹

Nemcsak a tatárdúlás, hanem a fönt leírt ténykörülmények is okozták tehát azt, hogy a XII-ik századból és a XIII-ik század első tizedeiből kevesebb az oklevél nálunk, és ezen okból az okleveles bizonyítékok arra, hogy ezek nyomán a családfák a XIII-ik századnál főlebb vitesse-nek, majdnem minden családnál hiányoznak.

De azon oklevelek is, melyek ezen korból föntmaradtak, e részben vajmi kevés adatot szolgáltatnak; a XII-ik századi oklevelekben csak egyes nevek fordulnak elő, ritkábban nevezetik meg az atya, a nagyatyja pedig soha sem, így az utódokat velük összekapcsolni igen sok nehézséggel jár s biztosan alig lehetséges.

Érezték is e hiányt több főrangú családaink, kivált a XVII. és XVIII-ik századokban, midőn a grófi és bárói diplomák elnyerésénél szükségesnek találták, hogy őseik családágazatát az Ázsiából kijött hét vezérek egyikétől származtassák vagy legalább is a honfoglalásig felvigyék; a hízelt udvaroncok uraik számára hamis okleveleket gyártottak, s azok az udvari cancelláriában minden critical vizsgálat nélkül részint királyi privilégiumokban, részint pedig a káptalanok és conventek által átíratnak, ezen szentesítés útján megnyerte az oklevél a maga

¹ Így például a pécsi káptalan által 1191-ben kiadottnak állított oklevél, melyet elsőben Koller Hist. Eppatus Quinque ecclesien. című munkája VII. köt. 275. l. s utána Fejér György Cod. Dipl. VII. 5. 133. l. közöltek, valamint az orsz. ltárban N. R. a. 1501. 3. őrzött eredeti után az Árp. Új okmtár XI. 5. l. és a H. Okmtár VI. 5. lapján is közzétett, keltére nézve nagyon kevés hitelességgel bír, mivel ezen oklevél kezdete és vége a püspök és kanonokok neveit illetőleg egészen hasonló azon oklevelekhez, melyeket a pécsi káptalan hatvan évvel később 1251. évben kiadott, l. Zichy-codex I. 6. l. Vesd össze Árp. Új okmtár II. 210. l. Valamint a Fejér által i. h. VII. 1. 189. lapon 1205. évről közölt oklevél szintén hamis, nemcsak az évszámát illetőleg, hanem egész tartalmára nézve, a mint erről a hg. Batthyányi-levéltárban őrzött eredeti betekintése után akárcsi meggyőződhetik; a hamisítás alkalmával oly kevés criticalával jártak el, hogy az oklevélre az egri káptalannak azon pecsétjét függesztették, mely a tatárfutás után POST PLAGAM készült.

álhitelességét, s fölvetett a nemzékrend Eörs vezérig sőt még Nimródig is.¹

Azon családaink származásának összeállításánál, melyek valamely nemzetséghez (genus, generatio) tartoztak, már biztosabban járhatunk el, azért mert okleveleinkben az illető családtagok neveinél a nemzetség is, melyből származtak, legtöbbször megemlítetik, de az oklevelekben a nemzetség megnevezése is csak a XIII-ik század elején kezdődik és ismét igen kétes azon XII-ik századbeli eredeti oklevél hitelessége, melyben a genus generatio elnevezés is valamely családnál előfordul.

A külföldről hazánkba bevándorolt nemes családok leginkább mindjárt a hozzájuk közelebb eső nyugoti határszéleinken telepedtek le, így a Haholdok Zalavármegyében, a Ják és Hedrik nemzetségbeliek Vasvármegyében, a Frankóiak,

¹ Fejér György Codex Dipl.-nak a mennyi hasznát vesszük, ugyan annyi hibái miatt adatait csak óvatosan használhatjuk; egyik főhibája az, hogy házaspótlásul közöl mindent, a mit feltalálhatott, és a nélkül, hogy vizsgálta volna az oklevél hitelességét, közli például a «Trophæum Eszterházyanum»-ból II. Endre király 1225-ki oklevelét, Tom. III. 1, 11. lap; azonban itt legalább az oklevél hitelességét maga Fejér is megtagadja, de a Batthyányiak Ürs nemzetségből való származásáról költött oklevelet i. h. VII. 1, 148. lapon minden megjegyzés nélkül közli, ilyen a Woya nemzetségnek Szabolcs vármegyei hasonnevű birtokáról 1021-ből kivonatban közölt oklevele i. h. VII. 3, 12. l., mely azonban papírra íratott s így az évszám inkább 1421 lehet, mert hazánkban csak 1326 után fordulnak elő papírra írt oklevelek; igen természetes, hogy régi okleveleinkben íráshiba is történhetett; hogy csak néhány példát mondjak, a hol az évszámoknál tollhibát tapasztalunk, ilyen a Fejér által i. h. III. 1, 364. l. 1222. évről közölt oklevél, melynek eredetije jelenleg birtokomban van; ebben az évszám így íratik: MXXII. tehát tollhibából a százaz számok kimaradtak, Fejér sem közli azt az 1022. évről, hanem 1222. évről, azonban ez is korai év, mert az oklevél írását tekintve, úgy azt, hogy Detre és nem Dominicus mint Fejérnél áll, a XIV-ik század harmadik tizedében volt pozsonyi alispán, az oklevél kelte határozottan 1321-re teendő; a másik példát Bárdossynál találjuk, Supl. Annal. Scepus. mindjárt az első oklevélnél, melyet Bárdossy 1091. évről közöl, Fejérnél is megtaláljuk i. h. VII. 2. 208. ki azon véleménynek ad kifejezést, hogy az év 1301. Alkalmam vala az oklevél eredetijét Lócsén a gr. Csáky cs. levéltban megtekinteni s azt tapasztaltam, hogy az évszámokban ismét a százaz számok maradtak ki s hogy az oklevél kelte 1291; figyelmeztetem címerészeinket, hogy az oklevélen az egy ballagó oroszánt, a Csáky-nemzetség címerét, elötüntető pecsét épen fönmaradt.

Nagy-Martonyiak, Gutkeledek egyrésze Sopron vármegyében, a Hunt Paznan nemzetség egyik ága pedig Pozsony vármegyében; ezek közül a Haholt vagy Buzad nemzetségnek, melyből a későbbi Alsó-Lendvai Bánffyok, Hahotyok, Csányiak és némelyek szerint az Ákosházi vagy Buzadszigeti Sárkányok származtak, a Ják nemzetségnek, melyből a Niczky, Kemény-Egerszegi Kemény, Sitkey, Szelestey családok keletkeztek, továbbá a Gutkeledeknek, kik egy részben a Sopron vármegyei Dorog (ma Trausdorf), Zazlup (ma Oszlop), Mayad (ma Margaréta) és Megygyes nevű birtokokon telepedtek le, végre a Huntpaznan nemzetségből való Bazini és Szentgyörgyi grófoknak származását oklevelek nyomán a XIII-ik századnál alig vihetjük fölebb: a Nagy-martonyi később Fraknoi grófok, mint tudjuk, a XIII-ik század elején költöztek be hozzánk Aragoniából;¹ csak a Frankóiak és a Volfer s Hedriktől származott Németujvári grófok vagy is helyesebben Kuszigi azaz Kőszegi grófok és a Héderváry család nemzékrendje vihető fel oklevelek alapján a XII-ik század közepéig, a mint ezt Botka Tivadar a Németujváryak leszármazására vonatkozólag Trencsényi Csák Máté és kortársairól az akadémiai 1873-ik évi Tört. értekezések 8-ik lapján a hozzá illő pontossággal összeállította; a Frankói vagy Saaradi család első őseit pedig megtaláljuk II-ik Géza királynak Fejér által i. h. Tom. VII. 7. 119. l. bár több hibával közölt oklevelében, ezektől származott a Vas megyei Gősfalvi Gős család s a XIV-ik században az esztergomi érseki széken ült II. Miklós is ezen család sarjadéka; ezekről azonban bővebben más alkalmakkal szólhatok.

Áttérve már most közleményem szorosabban vett tárgyára, azon nemzetség és család, melynek származását és történetét megírni feladatomból tűztem ki, Sopron vármegye egyik legrégebbi ősi családjai közé tartozik; magam is ezen megyében születtem s anyám az alább többször érintett Szemere helységben egyik birtokos családból való volt; kettős örömmel ragadtam meg tehát az alkalmat, hogy a midőn egyik kitünőbb családunk leszármazásának megírásával foglal-

¹ Családfájukat I. általam közölve Győri Tört. és Rég. füzetek IV. köt. 281. l.

kozom, szeretett megyém múltjából is némely feledésbe ment részletekről megemlékezhessem.

Az, hogy minő alakuláson ment át a honfoglalás után hazánk azon vidéke a határszélen, a Fertő nyugoti és déli oldalán, melyből utóbb a mai Sopron vármegye kikerekedett, szorosán véve kitűzött tárgyamhoz nem tartozik ugyan, néhány szóval azonban azt fölemlíteni szükségesnek tartom, hogy ezen területnek őseink által való megszállásáról történetünkéből csak azt tudjuk, hogy a határra örökül a besenyők küldettek; nem tartom valószínűnek, hogy a honfoglaláskor őseink megtelepedési helyül azonnal a mai Sopron vármegyét is kiszemelték volna, valószínűbb az, hogy ezen meghódolt vidéken az előbbi lakosok uraikkal együtt megmaradtak; nincs is annak nyoma, hogy a honfoglalás után következett régibb századok folyamán a magyar nemzetségek közül egyik vagy másik alattvalóival együtt a Fertő vidékén telepedett volna le s így magyarázhatjuk meg, hogy a Horvát István által is nem magyarnak tartott Osl vagy Ost nemzetség beköltözéséről sem krónikáink sem okleveleink nem emlékeznek; lesz talán alkalmam ezen nemzetség történetét és származási rendjét megírni, addig is azon meggyőződésemet fejezem ki, hogy ezen nemzetség is egyike azoknak, mely őseink beköltözésekor meghódolt és birtokait megtartotta, mely birtokok egy része a Sopronon felüli vidéken terült el, a többi pedig a mai Rábaközben; ilyen lehetett a Gatal nemzetség is, mely a Lajta hegy körül tartotta meg birtokát.

E szempontból kiindulva, nem állíthatom határozottan, hogy a Vezekényi nemzetség magyar ősoktól származott; tény az, hogy ősi fészke ezen nemzetségnek a mai Rábaköz éjszaki vidéke és a mai Répczemellék keleti része volt, csak egyik ág, a Blandriz ága, lakott a mai Rust város és Megygyes faluval nyugotról határos birtokon mely akkor Peresnyénnek hivatott, a mint ezt alább látni fogjuk; de az is lehetséges, hogy a velünk rokon faj a besenyők egy részének a Rábaközbe való visszavonulásakor a Vezekény nemzetségbeliek is a besenyőkkel oda költöztek; a nemzetség magyar eredetére nézve azonban még az is némi kétséget okoz, hogy egyik ismeretes őse ezen nemzetségnek idegen hangzású Brondelez vagy Barandrez nevet viselt,

mi inkább a német Brandeisz névnek felel meg, fiának Corradnak neve sem magyar.

Végre, mielőtt a család leszármazásának tüzetesebb leírásához fognék, számot kell adnom azon forrásról és adatokról, melyekre munkámat alapítom; mult évben alkalmam nyílt Thaly Kálmán akadémiai tagtársammal a gróf Eszterházy család cseszneki ágának Galántáról Pozsony városába szállított levéltárát átbúvárolni.

Gróf Eszterházy Dániel, II. Rákóczy Ferencz fejedelem egyik hadvezére, nőül bírta báró Cziráky Mózes leányát Katalint, így juthatott a Cziráky család levéltárának egy része gr. Eszterházy Dániel birtokába, kitől ezen család cseszneki ága leszármazott; az alább részletesen felsorolt és eddig ismeretlen tizenegy Árpádkori adatot s a később korúak nagy részét is ezen levéltárból nyertem; ezen kívül több adatot szolgáltatott az országos levéltár, de még többet a Kisfaludy család levéltára.

A Csák nemzetségből származott Mihályi Csákok és Ugrinok valamint a Kisfaludy család a Vértes körül eredetileg megszállott birtokaik helyett a XV-ik század elején Zsigmond királytól a Sárvár várához tartozott Lak és Csánig nevű birtokokat nyerték adományba, ezen családok tehát a Czirákyak dénesfalvi birtokának szomszédságában ezekkel több ízben érintkeztek, sőt a két család között különösen a székasi puszta végett több per is keletkezett; ez okból munkámhoz a Kisfaludy család levéltára is több becses adatot szolgáltatott.

Nem kétlem, hogy Lovasberényben vagy Czirákon magának a családnak is van levéltára, bár nyílhatott volna alkalmam az ott őrzött oklevelek felhasználására, hogy a netaláni házakat különösen a régibb családtagok nejeinél, kik nagyobb részt még ismeretlenek, pótolhattam volna.

A fönt előadottakból megmagyarázható, hogy a család régi okleveleinek egyik nagy része két század óta idegen levéltárban lappangván, eddigi genealogiai munkáink a család múltjáról igen gyér tájékozást és ismeretet adhattak.

Nagy Iván Magyarország családairól írt munkájának III. köt. 199. lapján ír e családról s állítja, hogy az vezetéknevét kétségkívül Czirák (Ciriacus) nevű törzs ősetől vette és ettől neveztetett el a Sopron vármegyei Czirák hely-

ség is, hol a család jelenleg szintén birtokos; az illető forrásra való hivatkozással állítja továbbá Nagy Iván, hogy a család törzsét néme-lyek II. Béla király korában keresik, mások ismét 1202-ben virágoznak mondják; habár egyik főcélunk az, hogy teljes hitelű adatok és oklevelek nyomán készült nemzedékrendet adjunk, valamint Nagy Iván is az idézett helyen a főntebbi hagyományról megemlékezett, úgy annak e helyen megemlékését mi sem mellőzhetjük.

Okleveleink szerint a Vezekény nemzetségnek a XIII-ik században Sopron vármegyében több helyen volt birtoka, így a Rábaközben a mai Veszékényben, a Répcze folyó mellett Czirákon, ettől délre a mai Dénesfalván és a szemerei határban, és ugyancsak az Árpád korszakból való oklevelek tanúsítják, hogy birtoklásuk a székesi pusztára a mai Pusztá-Család és Ujkér vidékére valamint a Rust melletti Peresznyénre is kiterjedt. Mindezekről évről évre az illető oklevelekre való hivatkozással alább fogom bizonyítékaimat felhozni.

A birtokokat e helyen csak is előleges áttekintésül soroltam fel s azon okból, hogy azon meggyőződésemet nyilvánítsam, hogy a Vezekény vagy a mai kiejtés szerint Veszékény falu a Rábaközben ezen nemzetség után nyerte nevét, valamint hogy az is igen valószínű, mint ezt Nagy Iván idézett helyen szintén felhozza, hogy egyik őse ezen családnak Cziriaknak hivatott s hogy a hasonló nevű birtok a Répcze vize mellett a nemzetség ezen tagjától nyerte nevét.

Az eddigi ismeretes s általunk a gróf Eszterházy család levéltárában fölfedezett első okleveles bizonyíték a Vezekényi nemzetség őseiről az 1247-ik évről szól, az oklevél eredetijét a csornai convent «conventus ecclesiae de Serna» állította ki.¹

Ezen oklevélben Blandriz és Pál testvérek Herbort és Bertalan² comesek közbenjárására

¹ Ezen oklevél a csornai convent által kiadottak közt egyike az elsőnek, arról hártyszalagon kisebb alakú tojásdad pecsét függ; az Ostffy család levéltárából is őriztetik ezen időből a csornai conventnek egy évnélküli oklevele hasonló függő pecséttel, az elsőnek rajzát bírom; a csornai convent által utóbb használt pecsétet 1395-ban Zsigmond király adta a conventnek; l. Fejér i. h. X. 2, 100. l.

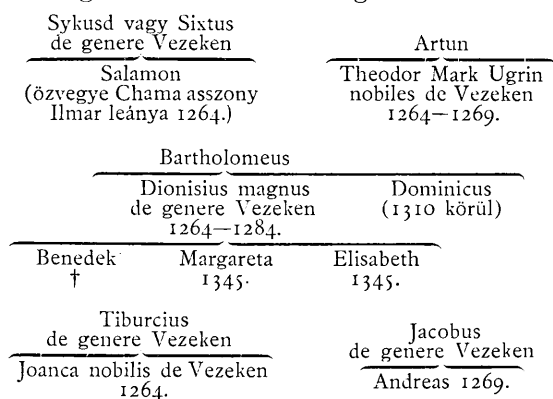
² Bertalan fia Dénes, mint alább látni fogjuk, a vezekényi nemzetségnek egyik kiválóbb tagja volt; a fönt

Farkas nevű egyénnel kiegyeznek s ennek a convent előtt 12. márkát fizetnek.

Az oklevélben említett Páltól, ki másképp «Pouca»¹ néven is hivatott, a Cziráky családban a származás ágazatát okleveles bizonyítékok nyomán következőleg vezetjük le a jelenkorig:

(A családfát lásd a következő lapon.)

A nemzetségnek a főörzstől már előbb elágazott és így a Czirákyak ágával össze nem köthető tagjainak az Árpád-korszaki oklevelekben megnevezett származási ágát is ide iktatom.²

ismertetett 1247-ki oklevélnek is azon hiányát tapasztaljuk, hogy az abban említett egyének szülei nem neveztetnek meg, s így bizonyosan meg nem határozhatjuk, hogy a közbenjáróként szereplő Bertalan a most nevezett Dénesnek atyja volt-e? a másik közbenjáró kétségkívül az Osl nemzetségből ezen korból ismeretes Herbord comes volt.

¹ L. a vasvári káptalannak 1328-ki oklevélét országos levéltár N. R. A. fasc. 34. nro 2.

² A család leszármazásának kapcsában fölemlítem még, hogy néhai Cseörghő Ferencz regestáiból Fejér György i. h. III. 3, 39. l. egy 1260-ki oklevélnek rövid kivonatát közli, mely szerint Ziráki Absolon leánya Erzsébet somogy megyei Rádi Cornel neje az anyja Szemerei Bos leánya után járó hitbér követelését nevelő atyjára Salamon comesre bizonyos föltételek alatt átruházza; ezen oklevél kivonata szerint tehát a Cziráki birtokról való elnevezés már a XIII. században használatban lett volna, teljesen ismert oklevélben ennek csak 1284-ben van első nyoma, a mint alább látni fogjuk; a Fejér György most említett közlésében megnevezett Salamon comes valószínűleg ugyanaz a főntebbi ágazatban említett Sükösd vagy Sixtus fiával Salamonnal; érdekes a «Bos de Zemere» elnevezés, ifjú koromban több ideig Szemerében tartózkodván, jól emlékszem, hogy ott a malomrészt 1848 előtt négy felé osztották, u. m.: Ujszászi, Cziráki, Szopori és Vas-családok csoportjaira, vajjon a «Bos» név nem a «Vas» család nevének fele-e meg? bár a Cseörghő által látott érdekes oklevél eredetijéhez hozzáférhetnénk.

N. N.

I. Blandriz vagy Barandrez 1247.		«degenerc Vezeken» I. Pál vagy Pouca 1247.		II. Pál 1264-1265. Zah 1264.		II. Borondrez 1269-1292.		
I. István 1264.	Endre 1269-1291.	Gervasius 1269-1291.	Corrad 1269-1302.	III. Pál 1291.	Kozma 1291.	Sándor 1291.	I. Miklós 1291.	
I. Tamás 1323-1346.	II. István 1323-1346. Iraknói várnagy	I. János 1323-1346.	IV. István «de Peresnye» 1357-1384. neje Bicskei Mihály leánya Margit utóbb Harkay Lászlóné 1400.	III. István 1345.	Katalin férj. Hidvégi Endréné 1328.	II. János 1345.	I. Miklós 1322. Sopron vármegyei szolgabíró	
Margit férje Bozi Benedek fia Jenslin 1383-1384.	III. Mihály	I. Mihály «de Vezeken» 1366-1402.	András 1345.	I. Benedek 1345.	II. Miklós 1345-1366.	III. János 1345-1366.	Péter 1365. IV. Pál «dictus Ewz»	
Katalin Margit 1451.	I. Tamás 1402-1447. neje Árokközi vagy Bedefalvi László leánya Katalin	I. László 1402-1409.	IV. János 1404-1467. neje N. Erzsébet özv. 1468.	V. Miklós 1405-1455. feleskei várnagy 1444.	IV. István 1450-1489.	II. Benedek 1466-1470.	IV. Miklós 1402-1405. dictus Ewz	
I. Lőrincz 1450-1496. neje N. Ilona özvegy 1549.	Borbála Völsesei Kálmánné 1470.	II. László 1452-1496. neje Marczaltöy Zsófia	V. István 1450-1489.	I. György 1496-1536. Várday Pál esztergomi érsek udvarmestere 1531. neje N. Katalin utóbb Eszéki Pálné.	II. Sándor 1496.	II. Tamás 1496.	I. Ferencz 1536-1539.	
Orsolya 1. férje Tömördi vagy Pósfalvi Tulok Benedek 2. férje Nagy Ferencz 1591.	III. Tamás 1531-1567.	Czirák «de Czirák alias de Dénesfalva» 1529-1567.	VI. István 1532. Mátyás 1556-1583.	Erzsébet Padári Szakál Andrásné 1567.	VI. Miklós 1548. «Nicolaus Czirák de Denysfalva neje Jurisics Potentia	F. B.		
V. Pál 1590.	II. Gáspár 1590.	IV. Tamás 1590.	IV. Mihály 1590.	Zsófia 1590.	Erzse 1590.	I. Mózes 1567-1627. itélőmester, kir. személynök, neje Niciczky Orsolya	III. László 1603. Ambrus I. Antal Erzsébet Hevenessy Lászlóné Zsuzsánna Tolnay Jánosné	
András 1590.	Borbála 1609.	Christina 1609.	VIII. István 1609.	III. Lőrincz 1609.	Ádám báró 1647-1660. Sopron vármegye alispánja 1643-1650. itélőmester 1652. neje Ipolykéri Kéry Ilona.	Magdolna Kesselőkői Majthényi Györgyné 1651.	Éva Joó Miklósné	
II. Mózes Sopron vármegye alispánja 1672-1687. neje Révay Klára				IV. László, neje Ujfalusi Erzsébet Margit Forgács Jánosné 1730.				Katalin gr. Eszterházy Dánielné 1699.
V. László † 1777. mart. 18. neje Zichy Julia				III. György neje Zichy Katalin				Mária gr. Széchenyi Zsigmondné
II. Antal szül. 1772. † 1852. országbíró s minister 1. neje gróf Illésházy Julia 2. gróf Batthyány Mária 3. báró Valterskirchen Carolina				V. János szül. 1818. cs. kir. val. belső titkos tanácsos és kir. főinkcstartó neje gróf Dezasse Luiza				Dienes
Constancia szül. 1847. gróf Csekonicz Endréné	Luiza szül. 1848.	III. Antal szül. 1850. neje gróf Eszterházy Alice	Margit szül. 1874.	VI. László szül. 1876.	Béla szül. 1852. gróf Eszterházy Mária	VI. János szül. 1854. neje gróf Almásy Erzsébet	Johanna szül. 1879. Georgina szül. 1881.	

Közöltük a családfát, vonjuk el tehát az abban megnevezett ősök elfeledett multjáról a fát, s lássuk, hogy az Árpád-korszak utolsó századában a Vezekényi nemzetség az eredetiben főtmaradt oklevelek útmutatása szerint minő eseményeket élt át.¹

A tartalmára nézve főntebb bővebben ismeretett és 1247-ben kelt oklevélben megnevezett Blandriz és Pál vagy Pouca (e nevet a Pál diminutívának tartom) 1264-ben már nem éltek; mert ezen évben már azok fiai és pedig Blandriz fia István és Pouca fiai Pál s Zah kötnek egyességet a Vezekényi nemzetségből való Sykud vagy a mai kiejtés szerint Sükösd fiának Salamonnak özvegyével Chama asszonynyal Ilmár leányával, ennek hitbérét és hozományát kielégítik s ezzel Czirákon a Salamon által hátrahagyott fele örökrészt birtokukba veszik, és pedig Ugrin Joanca és Dénes vezekényi nemesek beleegyezésével, kikre valószínűleg az örökség másik része szállott.

A nemzetségnek ez időben egyik kiváló tagja Dénes Bertalan fia, ki «Dionisius magnus»-nak is hivatott, a nyilvános pályán szintén kitüntette magát, a mint ezt IV-ik Béla királynak 1265-ben kelt oklevelében olvashatjuk, hol a király elmondja, hogy a midőn a morvák ellen a Morva folyó mellett hadat viselt, abban Vezekényi Dénes is vitézül harcolt és súlyosan megsebesült; mely vitézségét a király megjutalmazandó, Vezekényi Dénesnek a Rába erdő királyi őreinek Székas nevű földjéből öt mansiót adományoz; az adománylevélben a határjárás is bennfoglaltatik, melyet a beiktatásra a király által kiküldött László királyi étekgó mester és soproni főispán teljesített, röviden megismertetem az érdekes határjeleket: a határjárás kezdetét vette Dénes nagy árkánál «iuxta magnum fossatum Dionisii» innét nyugot felé haladva «ad vallem Kueser» azaz a mai Kölesér, helyesebben Kövesér, következett, honnét a szemerei nemesek birtoka felé tartva s délnek fordulva a szemerei földterület mellett a Répcze folyót érintve, e mellett ismét az említett nagy árokhoz jutottak, hol a határjárás kezdetét vette.²

¹ Azon adatok, melyeknek forrását meg nem nevezem, mind a gróf Eszterházy Itárban őrzött eredeti oklevelekben találhatók fel.

² Ezen Székas nevű földterület egy része mint külön

IV-ik Béla király ezen időtájban Szentgyörgy napján Veszprém megyében Somló vidékén tartózkodván, Dabrony mellett «apud villam Dobrun» kelt évnélküli oklevele szerint, megjelentek előtte Vezekényi Bertalan fia Dénes egy részről, más részről pedig Pál fia II. Pál, Zah fia ifjabb Brondez, továbbá idősb Brondez fiai István, Endre, Gyárfás és Corrad, Artun fiai Ugrin, Tivadar és Márk, Tiborcz fia Joanca, András fia Jakab «de generatione eiusdem Dionisii», kik a királynak együttesen előterjesztették, hogy magban szakadt rokonuknak Salamonnak birtoka felett akkép egyeztek ki, hogy Salamonnak azon szerzeménye, melyet ez cziráki ősi birtoka és a székas puszta között bírt, miután Salamonnak ezen szerzeményét a király egy külön oklevélben Vezekényi Dénesnek adományozta, ez azt békével bírhasza; az adomány tárgyát képező földter menyisége a király oklevelében így íratott körül: «quantitas autem ipsius terræ est a fluvio Repche usque ad villam leproso- rum¹ in latitudine centum septuaginta amplexuum et ab eadem villa usque ad Ferteud² continet in latitudine centum amplexus». A király ezen egyesség következtében a beiktatásra a Sopron megyei böi keresztes convent præceptorát küldötte ki.

Hosszasabban foglalkoztam az oklevél tartalmával, mert nézetem szerint azon kérdéses birtok, melyről az oklevél szól s melyet mint a magban szakadt Salamon szerzeményét a király Vezekényi Dénesnek adományozott, nem lehet más, mint a mely az ő nevére előbb Dénesfalvának, ma pedig rövidítve Dénesfának hívatik.³ Vezekényi Dénes Benedek fiában magban

álló puszta a mi időnkig főtmaradt, s azt mint közös területet a szomszéd helységbeliek legeltették, míg nem a tagosztályok bekövetkeztével a szomszéd helységek közt felosztott. Ezen puszta miatt régebb időkben, mint alább látni fogjuk, a Czirákyak a Kisfaludy családbeliekkel hosszabb pert folytattak, mely csak a közös birtoklás megállapításával ért véget.

¹ Belpoklosok faluja, mai nyomát nem ismerem.

² Ferteud, másképp Fortunadfalva, előfordul több ízben, ma már elenyészett helynév, l. erről bővebben Hazai Okmtár I. 8. lapon közölt oklevelet s a 9–10. lapon a jegyzetben előadottakat, hol csak a Himódra nézve előadottakban tévedtem, mert Himód már az Árpád korban mint püspöki birtok létezett l. Fejér i. h. IV. 3. 307. l.

³ Nagy Iván i. h. Dénesfalvát valószínűleg tollhibából Zalamegyében helyeztnek mondja; a család egyik

szakadván, dienesfalvi birtoka is utóbb többi vérrokonaira szállott.

Bertalan fiának Dénesnek a szomszéd székasi királyi erdőörökkel több baja volt; a mint fentebb láttuk, Dénes már 1265-ben ezen erdőörök birtokának egy részéhez királyi adomány útján jutott, ez a többi erdőöröknek nem volt inyére, s a midőn Moys nádor 1272-ben a Sopron megyei Gyóró faluban tartózkodott, előtte az erdőörök Vezekényi Dénes ellen panaszt emeltek; a nádor maga ment ki a helyszínére s megvizsgálván azt, miután tapasztalta, hogy a panaszos földtér, melyet az erdőörök visszaköveteltek, Dénes által körülárkolvá bíratott, a panaszosokat kérelmükkel elutasította; az erről szóló ítélet kiadatott a nádor által Babothon Gyertyaszentelő napján 1272. s eredetiben a Kisfaludy cs. levéltárában őriztetik.

Vezekényi Dénes a Sopronvármegyei Család nevű birtoka szomszédságában a mai újkéri határból is 1272-ben egy részt megszerez, majd ezen birtokok végett a kéri várjobbágyokkal pert folytat, s e fölött Máté nádor 1279-ben és László Sopron vármegye főispánja 1282-ban ítéletet hoznak.¹

Ugyanezen ügyre a gr. Eszterházy család levéltárában is maradtak fent oklevelek; az előbb említett perben a kéri várjobbágyok bizonyos bírság megfizetésére köteleztetvén, ezen bírság fejében Vs és Wysa nevű várjobbágyok kéri birtoka Moys nádor ítélete következtében Vezekényi Dénesnek ideiglenesen átadatott, utóbb pedig Ompudinus alországbíró által «in villa Bosuk» 1277-ben Margit napján kiadott oklevélben a lefoglalt birtok Dénesnek véglegesen odaítéltetett.

Ezen ítéletét az alországbírónak Vezekényi Dénes az országbíró előtt megerősítés végett felmutatván, Dénes országbíró «apud Suprunium» Szent-Márton után való nyolczad napon 1277-ben kelt oklevele szerint, miután a vasvári káptalannak a birtok mennyiségéről szóló bizonyosságlevele szintén felmutattatott és az országbíró

Bazthi Obulgán kir. ember előadásából meggyőződött, hogy a kérdéses kéri birtok öt ekényi nagyságú¹ s hogy a szomszédok «Gregorius calvus» és «Paulus de villa Zupur» jelenlétében megtörtént beiktatás alkalmával senki ellent nem mondott, az alországbíró ítéletét joghatályában továbbra is főtartotta.

IV. László király saját szegődött népének birtokviszonyait rendezni kívánván, Sopron megyébe kiküldte Máté nádort, Somogy- és Sopron vármegyék főispánját; a nádor előtt a székasi erdőörök ismét panaszkodtak, hogy Bertalan fia Dénes a Székas és Czirák között fekvő birtokukat elfoglalta; Máté nádor azonban V^o kal. junii (máj. 28.) 1279-ben kelt ítéletében, miután Moys nádor előbbi ítéletéből a panasz alaptalanságáról meggyőződött, az erdőörököt kérelmükkel elutasította, az újabbi határjárás is megtörtént s az ismét Répcze vizénél kezdetvén, folytatott a nagy árok mellett, míg nem a kenderattounak (azaz kenderáztatónak) nevezett halastóhoz ért, itt egy domb következett, mely szántóföldnek használtatik, s folytatva ismét a nagy árokban a határjárás a szemerei bokrosnál végződött.

Majd 1283. III° kal. martii László soproni főispán is a székasi erdőörök újabbi panasza felett hasonló módon intézkedett.

A Dénesfával határos Csánig nevű Vas vármegyei birtok ez időben a Zala vármegyei csatári convent tulajdona volt; a convent alattvalói István bán a csatári monostor kegyura előtt arról panaszkodtak, hogy szomszédjuk Cziráki Dénes² őket háborgatja s birtokaikat elfoglalja; István bán, hogy meggyőződjék a panasz valósága felől, összehívta a szomszéd nemeseket és várjobbágyokat, kik a két szomszéd birtok határát következőleg jelelték meg, a határjárás nyugatról a Rába folyóban kezdődött, innét keletre indulva egy Szakadát nevű berek következett, honnét a határ déli irányban Égreg vizéhez ért «ad fossatum comitis Dionisii», innét

¹ Egy ekényi birtok mennyiségét régi okleveleinkből biztosan meg nem határozhatjuk, a Zichy-Codex egyik oklevelében például 150. holdat tesz egy ekényi föld, míg az Árpádkori Új Okmtárban erre vonatkozólag 175. holdat találtam följegyezve.

² Első biztos oklevelés nyoma a család Cziráky elnevezésének.

előnevét ezen Dienesfalváról vette föl; sajátos, hogy Dunántúl a falva szót a helyneveknél csupa kényelemből a XVI. század vége táján fára változtatták át.

¹ Lásd Fejér i. h. VII. 2, 58. 70. 76. és 102. II. ezen oklevelek eredetijei, a mint értesültem, jelenleg a gr. Széchenyi család levéltárában őriztetnek.

folytatva az árok forrásánál Welg nevű víznél végződött. István bán oklevele, melyben a feleket a föntebbi határjárás szerint való birtoklásra utasítja, 1284-ben szent Gál napján kelt.¹

II. Pál, I-ső Pál vagy Pouca fia, kitől a Cziráky család közvetlenül leszármazik, elhalálozása után a családnak I. Borondreztől és I. Páltól származott és életben volt tagjai 1291-ben András csornai prépost és a convent előtt megjelentek és pedig II. Pál fia Pál comes saját úgy testvérei Kozma Sándor és Miklós nevében egy részről, másrészt pedig Endre comes Corrad és Gyárfás végre Zaah fia II-ik Borondrez s a convent előtt Presne (miről alább) és Család nevű birtokokon megosztottnak oly módon, hogy Presne birtoknak egy harmadrésze, mely Bertalan fia Dénesnél volt zálogban II. Borondreznek, a másik két harmad pedig fele részben I. Borondrez fiainak, másik fele részben pedig II. Pál fiainak, ellenben a Család nevű birtok egészen II. Pál fiainak jutott; a cziráki két malomból két rész III. Pál comes és testvéreinek, egy rész pedig II. Borondreznek osztatott; viszont Endre comes és testvérei a néhai Salamonnak cziráki malomhelyeivel elégtették ki.

A csornai conventnek fönt ismertetett oklevelében a családnak újabbi leszármazóival találkozzunk, de még tüzetesebben kitünteti a további leszármazást a győri káptalannak 1291-ben jun. 9-én kelt oklevele, hol a káptalan bizonyítja, hogy «Corradus filius Borendrez de Wezeken pro se et pro Endre ac Gervasio fratribus suis, item Paulus filius Pauli de eadem pro se et pro Cosma Alexandro ac Nicolao fratribus suis ab una, Borendrez filius Zaah de eadem ex altera» a káptalan előtt megjelentek s figyelembe véve, hogy Syxtus fiának Salamonnak «Scyrak» és Wezeken nevű birtokát az özvegyi jog és egyéb teher alól Pál fia Pál, és I. Borendrez fia István, Corradnak Endrének és Gyárfásnak akkor még életben volt testvére mentesítették, Salamonnak Czirákon és Vezekényben föntmaradt örökrészét maguk között akkép osztották fel, hogy a Salamonféle $\frac{1}{3}$ birtokrész Czirákon egészen I. Borondrez és II. Pál utódainak, a veszekényi $\frac{1}{3}$ rész

pedig Zaah fiának jusson, Salamonnak, Kunche és Tykor nevű két szolganője pedig Corradot és testvéreit illesse.

Úgy látszik a XIII-ik század végén Zaah fia Borendrez, vezekényi nemes, megválni készült cziráki birtokától és Vezekényben kívánta összerésíteni birtokát, mert 1292-ben cziráki fele illetőségét «Endre Gervasius et Corradus filii senioris Borendrez nobiles de Vezeken» részére a győri káptalan előtt hat márka bécsi széles denár örök áron bevallotta, azon kijelentéssel, hogy az eladott birtokkal minden felől a szerződő felek a szomszédok.

S ezzel kimerítettük az Árpád-korszakból a családra vonatkozó adatokat, melyekből az eddig ismeretlen Vezekény nemzetség létezését s ezen nemzetségből a Cziráky család származását az alább következő adatokkal való összevetés után teljes biztossággal megállapíthatjuk.

SZOPORI N. IMRE.

Péter alnádor pecsétje 1298-ból.

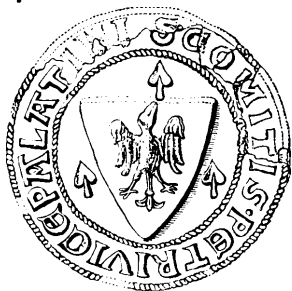
Még nagyon csekély azon kiadott pecsétek száma, melyek a XIII. és XIV. században élt őseink által használva, azok címertani képeit velünk megismertetik, s melyek által az egyes nemzetségekből kiágazott családok hovatartozását meghatározhatjuk.

Érdekelheti tehát a közönséget az olyan címerképek közlése is, melyek nem ismeretlenek ugyan, de más-más egyének pecsétein fordulnak elő, s útmutatóul szolgálnak ez alapon keresni a nemzedékrendi hovatartozást, s lehetőleg kijavítani a még fennálló bonyodalmakat, melyek a XIII. és XIV. században élt őseink nemzetségi és leszármazási viszonyait sok esetben még most is homályban tartják. De még azért is kívánatos, régi címerezs pecséteink minél nagyobb számban való közlése, hogy az által heraldikusaink, minél több anyagot találhassanak, a még mindig nem létező, de az érdeklődő közönség által várvárt magyar címertani munka megírásához.

Ezen eszme vezérelt engemet, midőn jelen közleményem fonalán Péter comes, alnádor címerezs pecsétjét bemutatthatom, s mintegy csekély adalékkal óhajtottam járulni azon anyaghoz, mely mint alapvető munkában feldolgozandó adalék, a magyar címerezs egykori képére némi vilá-

¹ Az oklevél eredetije jelenleg az országos ltár kincst. osztályában őriztetik N. R. A. 1504. 5. Fejér is közli i. h. V. 3. 261. de néhány hibával.

gosságot vetni képes leend, s az Árpád-kori címeres pecsétek számát egygyel szaporítandja.

A mellékelt rajz, háromszögű címer pajzsban, egy fejét fölfelé nyujtva (címertanilag) balra néző, kiterjesztett szárnyú stilizált sast tüntet föl. A gyöngysorokba zárt pecsétfeliraton belől, a pajzs felett és két oldalán egy-egy hársfalevél van elhelyezve. A pecsét körirata: S. Q. (OIII) IS. P. (TRI) VICIHPALAT. (III). Az oklevél, melynek hátára a most leirt címeres pecsét sárga viaszba lenyomva látható, egy 1298-ik évből keletkezett s hártýára irt perhalasztó okirat Zenche földé iránt, Ivanka, András comes fia és Péter és István, András de Kaluzd fiai ellenében.

Az okirat kiadatlan, s előttem Péter comesnek mint vice palatinusnak csakis ez egyetlen kiadványa ismeretes, s az a magyar nemzeti muzeum könyvtárának levéltári osztályában a letéteményezett gróf Forgách-féle archivumban őrzetik.¹

A sással mint címerképpel a XIII. és XIV. században élt őseink pecsétein többször találkozzunk. A többi között ilyen Bors comesé 1220—1230,² Moys királynői udvarbíróé 1299-ből,³ Pál országbíróé 1341-ből.⁴

Genealogiai szempontból maga a pecsét, és Péter vice-palatinus személyét, jogviszonyait illető okiratok igen érdekes, de bonyolult adatokat nyujtanak annak meghatározására: vajjon a címerkép nyomán említett Péter családi leszármazása melyik nemzetségből vette eredetét? Mert hiszen tudjuk, hogy a régi időkben, de kivált a XIII. és XIV. században, a heraldikai jogok szerint,

¹ Fasciculus 11. Nro 727, s Nro 24 Fasciculus 148 régi signatura alatt.

² Arch. Ért. XI. köt. 13. l.

³ U. o. 353. l.

⁴ Pray: Syntagma de Sigillis Tab. VI. Fig. 1; — Batthyány: Leges Ecclesiast. I. köt. 467. lap.

az egy nemzetségből leszármazott és szétágazott családok, mindnyájan egy címerképet használtak; s ott, hol a fenmaradt oklevelek, az illető egyének nemzetségét nem említik, de véletlenül valamely oklevelen használt címeres pecsété reánk maradt: az általa használt címerkép alapján következtetni lehet a nemzetségre, a melyből származott.

Ily módon több törzsökös magyar és jövevény családnak nemzetségi leszármazása meghatározható volt.

A jelen esetben Péter vice-palatinus nemzetségének kutatását két nevezetes körülmény teszi érdekessé és bonyolulttá. Ezen körülmények egyike a bemutatott pecséten használt címerkép, a másika, a Péter személyére vonatkozó okiratok adatai, és ezek szerény nézetem szerint elég érdekesek is arra nézve, hogy azokat sorba véve előadjuk, s oly kérdés eldöntéséhez nyujtunk anyagot heraldikusainknak és genealogusainknak, melyre mi megfelelni sem kellő bátorsággal nem birunk, sem elegendő tudományos apparátussal nem rendelkezünk.

Köztudomású dolog, s okiratokon alapuló tény, hogy a Miskoucz törzsökös magyar nemzetségből származott családok a XIII. században címerképül a sast használták. Ezt találjuk Bors comes pecsétjén,¹ Moys országbírónál,² Miko,³ Lőrincz Marczel fia,⁴ Mihály Munguch fia,⁵ Miklós Fülöp nádor fia⁶ ugyancsak a Miskoucz nemzetségből valók, s ugyanazon címerképet használták.

Ámde Pál országbíró 1319—1346-ig, kiről határozottan tudjuk, hogy az Aragoniából ide származott Simon és Bertrand nemzetségéből eredett,⁷ szintén sast viselt címerében.⁸

Hogy a sast mint címerképet Simon és Bertrand még hazájokban viselték, s hogy ezen címernek Aragoniában különös fontossága volt, ezt Kéza Simon mester krónikája tanítja,⁹ mond-

¹ Fejér Cod. dipl. IV. 1. 61.

² Arch. Ért. XI. k. 353. l.

³ Cod. dipl. III. 2. 410.

⁴ U. o. IV. 2. 404.

⁵ U. o.

⁶ U. o. VIII. 2. 597.

⁷ VIII. 3. 601.

⁸ Pray: Syntag. de Sigillis Tab. VI. Fig. 1; Batthyány: Leges Eccles. I. köt. 467. lap 1341. évből.

⁹ Chronicon Hung. Keza Simon mest., Horányi kiadása.

ván: hogy «Simon és Bertrand nemzetségének tagjai pajzsukon sast viseltek, mit Spanyolországban más katonák és nemesek viselni nem merészkedtek».

Ugyancsak sas volt Péter vice-nádor, 1279-ben sopronyi castellanus¹ s 1323-ban Demeter tárnokmester udvarbirájának pecsétén,² a mint azt a bemutatott rajz tanúsítja.

Tartozott-e Péter a Miskoucz, vagy az aragoniai Simon nemzetségéhez, vagy épen talán egy harmadikhoz? kimutatva nincsen. A nemzékrendi táblázatokban nem fordul elő sem Nagy Ivánnál³ a Nagy-Martoniak családjánál, sem Szopori Nagy Imre táblázatában, az ugyanazon családról irt kimerítő munkájában,⁴ s mégis, a Péter vice-palatinusra vonatkozó gyér adatok, s birtokviszonyai arra mutatnak: hogy az aragoniai Simon nemzetségéből származhatott; melyet Horvát István, nem tudom minő okiratos alapon, Misca nemzetségnek ír.⁵

Tekintettel arra, hogy a Nagy-Martoni Simon nemzetségének Aragoniából lett beszármazására és szétágazott családjának történetére nézve kimerítő munkálatok láttak már napvilágot, Szopori Nagy Imre,⁶ Nagy Iván,⁷ Ráth Károly⁸ Horvát István⁹ tollából s Kéza mester krónikájában, s azok közismeretűek: elhagyandónak véljük azokat ismételve előadni, és csupán csak arra szorítkozunk, mi azokból Péter személye és birtokviszonyainak megvilágítására tartozik.

Szopori Nagy Imre jeles tudósunk: «A Nagy-Martoni és Fraknoi grófok» című dolgozatában,¹⁰ támaszkodva egy általa közölt s 1329-ben kelt okiratra, mely szerint Zupur sopronmegyei

község László, Zupuri István fiának statuáltatik, s mely szerint Pál országbírónak birtoka, Chalad, keleti részről Zupurral határos;¹ továbbá azon okiratból, mely szerint 1257-ben nagy-martoni Bertrand a 3 Család birtokba iktattatik,² de 1302-ben³ ennek csak özvegye, de fia nem említettik, s végre az 1346-ik évben⁴ kelt és Simon és Mihály testvérek gyermekei és unokái között kötött birtokosztályra vonatkozó okirat alapján levezeti I. Simonnak ivadékait, és kimutatja, hogy Bertrand, ki I. Simonnak testvére, de fia is lehetett, magban szakadt.⁵

A felhozott okiratok csak negativ adatokat tartalmaznak arra nézve, hogy Péter vice-palatinus aragoniai Simon nemzedék-rendében helyt ne foglaljon, de positiv nem zárja ki a lehetőséget, hogy I. Bertrand, Péternek őse nem lehetett volna,⁶ mert, hogy a Bertrand 1257-ik évben nyert három Chalad birtokán csak Simon és Mihály ivadékai osztoznak és Bertrandé nem, ez még nem involválja azt, hogy Bertrاندnak fiutódja nem lett volna, minthogy az első birtokszerzők között akár csere, eladás vagy osztály útján jöhetett oly birtokviszony létre, azoknak esztergomi, sopronyi és nógrádmegyei birtokaik iránt, hogy a három Chalad birtok Simonnak, s illetőleg utódainak tulajdonává lett. A mi pedig azt illeti, hogy, mert az 1302-ik évi oklevélben⁷ Bertrاندnak csakis özvegye említettik, tehát gyermekei nem lehettek, feltétlenül nem fogadhatom el, miután az oklevél tárgya az őt illető hitbér kifizetése iránti nyugtatványa az özvegynek: nem szükségképeni követelménye a jogerejű iratnak az, hogy abban, ha mindjárt gyermekei valának is az özvegynek, azon körülmény fel-
emléttessék. •

Az 1346-ik évben Simon és Mihály utódai között kötött birtokosztály-levél szerint,⁸ tisztán és félre érthetlenül megnevezvék az osztozkodók, úgy mint: Pál országbíró nagy-martoni Simon

139. l.; Podhraczkynál u. o. 83. lapon; Schwandtnernál: Script. rer. Hung. 1746. kiadás 90. lap, XXI. fejezet.

¹ Cod. dipl. V. 2. 562.

² Schwandtner: Introd. in rem Diplom. 269. l.

³ Nagy Iván: Magy. orsz. csal. 8-ik k. 93. l.

⁴ Nagy Imre: A Nagy-Martoni és Fraknoi grófok, Győri tört. és rég. füz. IV. köt.

⁵ Horvát István: Magyarország gyökeres régi nemzetségeiről 75. l. XXII. §. — Regestrum de Varad. Endlichernél 738. l. 373. pont.

⁶ Nagy Imre: Győri tört. és rég. füzet. IV.

⁷ Nagy Iván. Magy. orsz. csal. 8-ik k. 93. l.

⁸ Uj magy. muzeum 1853. I. k. 141—42, 146—48. l.

⁹ Horvát István: Magy. gyök. rég. nemz. 23—26. l.

¹⁰ Győri tört. és rég. füzet. IV. köt. 97—105, és 276—88.

¹ Cod. Dipl. IV. 2. 427. l.

² U. o.

³ U. o. VIII. 1. 112.

⁴ Cod. Dipl. IX. 1. 407—11. l.

⁵ Győri tört. és rég. füz. IV. k. 100. és 102. l.

⁶ A későbbben szereplő Bertrاندot nem tartom azonosnak I. Simon testvérel.

⁷ Cod. dipl. VIII. 1. 112.

⁸ Cod. dipl. IX, 1. 408. l.

fia, Miklós, Pál testvérének Lőrincznek fia, Miklós, Nyiklinusnak fia, Mihály comes, Pál apja testvérének unokája. Itt tehát kétségtelenül igaz, hogy Bertrand ivadékai nem osztozkodnak a felsorolt birtokokban, bárha azok között Bertrand birtokai is előszámláltnak, mi csakugyan azon föltevésre jogosít, hogy Bertrádnak örökösei nem voltak, és eszik a lehetősége annak, hogy Péter vice-palatinus Bertrand ivadékaul szerepeljen. Ámde, ha tekintetbe vesszük azt, hogy ezen osztálylevélben, csak az ősi birtokon Sopron-, Esztergom- és Nógrádmegyében osztozkodtak meg, s ugyanezen jószágok már a megnevezettek ősei között osztály tárgyat képezték: «cassatis prioribus divisionibus inter ipsorum priores habitis» s ezt most megsemmisítve újra osztozkodnak, nincs kizárva a lehetősége annak, hogy már I. Simon és Bertrand között oly birtoklási jogügylet keletkezhetett, akár egyezkedés, zálog, ajándék, eladás, osztozás, vagy bármely más úton-módon, mely szerint Bertrádnak lehető ivadékai az ősi vagyon későbbi, 1346-ik évi megosztásánál nem részesültek. Hogy ezen föltevés némi jogosultsággal bír, annak okiratos nyomait éppen azon körülményben találjuk fölfödözhetni, hogy éppen Péter vice-palatinus oly birtok tulajdonában volt, mely ősi szerzeményeként Simon és Bertrádnak, ezek ivadékait illethette jogosan, sőt annak tettelegesen birtokában is voltak: Pál és Lőrincz, II. Simon fiai, de Péter vice-palatinus is. Az eset következő:

Egy 1319-ik évben kelt oklevél szerint,¹ melyben Pál és Lőrincz a Sopronmegyében levő Kobold várát, mit ezek apja Simon a németektől vétel útján szerzett, s tőlük elvettek, maguknak visszaadatni kérik. Kobold vára 1278-ban² még királyi kézen volt, s azt a csehek ellen Zerky Jakab és László védelmezték: «Jacobus et Ladislaus qui ipsum castrum nostrum Kobold nobis de mandato nostro conservabant»; 1298-ban pedig ugyancsak Lamberg comes Kobold várát András királytól adományul kapja.³ Ezen Lambergtól szerezhette meg II. Simon a várát, mit tőlük időközben mások elidegenítettek, s annak visszaadását 1319-ben kérelmezik, mit meg is

kapnak, s azt Károly király 1323-ban megerősíti.¹ — Ámde Kobold várának birtokosa volt már 1276—78. évben Péter vice-palatinus is, a mi kitünik azon oklevélből, mely 1332-ik évben² Pál országbíró, ennek testvére Lőrincz, és Miklós Nyikul fia, Mihály fiára vonatkozólag egyrészt, másrészt pedig Péter mestert, István fiát Márkus fiát, és Péternek fiait Lászlót, Dominikot és Pétert illetőleg kiadatott, vonatkozással azon egyezkedésre, mely Boyoth és Kobold várát érinti. Az említett oklevél szerint Pál országbíró és Lőrincz zarándi főispánnal Péter mester és fiai nagy ellenségeskedésben éltek, az előbbieket Boyoth várát összerombolták, falukat felégették, embekeiket elfogták, megölték. Az örökös béke kedvéért, az őszinte szeretet egyesüléseért Pál, Lőrincz és Miklós, Péternek és fainak mindezen felsorolt bűntényeiket megbocsátják és elengedik. Másrészt pedig Péter, a saját és fiai nevében kinyilatkoztatja a szeretetnek ily nagy, meglepő nyilvánítása indokából, hogy a Sopronmegyében levő Kobold várához való minden jogait, melyeket oklevelek alapján még László király idejéből birt, összes tartozandóságaival, javaival, jövedelmeivel, Pálnak és Lőrincznek, Simon fiainak, és Miklósnak Nykul fiának, Mihály fiának adja és adományozza, s ugyanakkor okleveleit még László király által kiállítva Pálnak átadja.

Összegezve mindezen adatokat, az észszerűleg levonható következtetések azon kérdés megoldásához: vajjon Péter vice-palatinus melyik nemzetséghez tartozhatott? egy lépéssel sem visznek közelebb, s csak a lehetőség határában van megengedve gyaníthatni, hogy az általa használt címmerkép után származhatott az aragoniai Simon nemzetségéből, minthogy ezenfelől személyes és birtokviszonyai is azon helyhez kötvék, a hol Simon nemzetsége is szerepelt, másrészt azonban a legbizonyosabban állítható, hogy sem II. Simonnak, sem Mihálynak, sem pedig azon Bertrádnak, ki 1243., 65. és 72-ben említetik, fia nem volt, minthogy Péter apjául István, nagyapjául pedig Márkus említetik, de lehetett I. Bertrádnak, I. Simon testvérének ivadéka. Végre azon felöltő körülmény, hogy bemutatott címeres pecsétén bárha a pajzson kívül, a

¹ Cod. dipl. VIII. 2. 199.

² U. o. V. 2. 428.

³ U. o. VI. 2. 124.

¹ VIII. 2. 428.

² Cod. dipl. VIII. 3. 601—4.

hársfalevelet találjuk, mi pedig a Rathold nemzetség címerképe vala, de itt mint a pecséten levő üres helyek kitöltéseül szolgál: nem származhatott-e ezektől? Kobold várának birtoklása ellenben oda igazítana, hogy lehetőleg eredhetett aragoniai Simon nemzetségéből, ha nem is egyenesen tőle, de a mennyire megengedhető a feltevés, hogy I. Simon, bevándorlása alkalmával nem jött Bertraddal együtt csak másodmagával; de kíséretében lehettek még mások is, kik nemzetségéhez tartoztak s kik itt megtelepedve, ugyanazon címerképet használták pecséteiken, mint Simon nemzetsége.

Mindezek után a következő kérdések tolnak előnkbe: heraldikai alapelv-e az, hogy a XIII. században hasonló címerképet használt egyének egy és ugyanazon nemzetséghez tartozóknak tekintendők-e vagy nem? s föltehető-e az, hogy különböző nemzetségek egy és ugyanazon képet viselték címereiken? s végre tartozhatott-e Péter vice-palatinus az aragoniai Simon, vagy a Miszkouc, vagy talán egy harmadik nemzetséghez?

MAJLÁTH BÉLA.

A Losoncziak és Bánffyok nemzedékrendje.

A ki «Magyarország Családai stb.» című munkám Előszavát és az 1865. évben nyomtatott XII. kötet végén álló berekesztő Szózatot elolvassa: tudni fogja, hogy művemet én magam tartom legkevésbé teljesnek, bevégzettnek és hibák nélkül valónak.

Történelmi családainknak legtöbbször a törzsnek és első nemzedékek ízbeli kapcsolatának tisztázása és okmányos hitelességre alapított kimutatása várja a szakavatott erők közreműködését. Erre nézve első sorban az oklevélgyűjtemények szolgálnak legbiztosabb forrásul. Munkám szerkesztése korában még a mainál sokkal kevesebb okmánytár állott a feldolgozás rendelkezésére.

Azóta Fejér Codex Diplomaticusának 44 kötetéhez Wenzel Gusztáv (Árpádkori Uj Okmánytár XII kötet), Nagy Imre s társai (Hazai Okmánytár VII kötet), szintén Nagy Imre (Anjoukori Okmánytár II kötet), Knauz Nándor (IV köt.), ifj. Kubinyi Ferencz (Árpádkori oklevelek), a Tört. Társulat (Hazai Oklevéltár), Gr. Zichyék

(Okmánytára IV köt.), Gr. Károlyiak (Oklevéltára I köt.) járulván, e szakgyűjteményt 30-nál több kötettel szaporíták, nem számítván ide az egyes monographiák mellett megjelent okmányos köteteket.

És a genealogoknak még mindez nem elég. Különösen a XV., XVI. századbeli oklevelek kiadásának hiányát érezhetni e téren leginkább, és érzem én is, most, midőn a történelmünkben oly dicső szerepet vitt, már kihalt Losonczy és a vele egytörzsű és jelenleg is virágzó losonczi Bánffy nemzetségnek a munkámban (ez előtt egy negyed századdal) közlőtnél teljesebb családfa szerkesztésére és közlésére vállalkoztam.

Ezen két, közös törzsű családnak eredetét (gyök-ösét) is a mindenkor dívott hizelgési mania a történelmi hitelesség korán túl is nyomozta. Pedig egy családfának nagyon kielégíthető dísz lehet az, midőn élére törzsül okleveles hitelességgel egy, a XIII. század első felében élt, magasabb rangú egyéniség nevét tűzheti. És ez eset a Losonczi-ak és Bánffy-ak származtatásánál is előfordul.

E családok első, hitelesen tudható törzse Dénes, már 1227—28. és 1231—35-ben Magyarország nádora volt.¹

Mielőtt azonban a Dénes nádortól való származtatást tovább folytatnók, szükséges itt némely, éppen e nemzetség törzsére vonatkozó, irodalmilag máig fentartott véleményt, mint szerintem megállhatatlant, röviden megvitatnunk.

Van a gróf Bánffyok levéltárában II. András

¹ Frankl Vilmos: «Nádori és Országbirói hivatal» 157. lapján a Czech J. után közlött nádori névsor szerint «1227., 1228. május után Diénes (II.) nádor». — Már «1228. másodfelében — 1231. május 9. időre Moys említettik nádorul». — Majd 1231. másodfelében — 1235. sept. 30. utánig ismét azon Dénes (II) jelöltetik nádorul. De már 1235. másodfelében (*pedig september is az év másodfelében van!*) 1241. márczius 12-ig más Diénes (ki III-diknak jelöltetik e néven a nádorok közt); van nádorul felhozva. Honnan meríté Czech ezen adatokat, és miért nem azonos személy ez utóbbi III. Dénes, a közvetlenül előtte nádorkodott II. Dénessel? az nincs megmondva. Miután azonban Czech adatait máskülönbén Fejér Codex által Czinár Indexe szerint (525. lap) igazolva látom (Fejér III. 2, 133. 140. 206. 231. IV. 3, 552), továbbá Wenzel, Árpádkori Uj Okmánytár (VI. 441. stb.) én is csak az 1235. évig nádorkodott Dénest, tekintve egyéb reá vonatkozó adatokat is, tekintettem a tárgyalt család őseül.

királynak egy 1228-ban kelt adománylevele, mely szerint a nevezett király a Gertrud királyné meggyilkolásában részt vett Simon bántól hűtlenségi bélyegen elkobzott kolosmegyei Széplakot, (melynek határa az oklevél szerint a Maros partján Vécs és Régen közt terült el), Dénes fiának Dénes tárnokmesternek (Dyonisio filio Dyonisii tavernicorum magistro) adományozta. Ezen oklevelet először egy külön íven Fridvalszky János jezsuita adta ki azon ünnepélyes alkalomra, midőn 1760-ban gróf Bánffy Dénes a kolosmegyei főispánságba beiktattatott.¹ Utána Katona közlé,² és ettől átment Fejér György gyűjteményébe is.³ E Dénes tárnokmestert legújabbban gr. Lázár Miklós is a Székely Ispánokról széles tudományossággal irt jeles értekezéséhez mellékelte családfán a Losonczi-ak és losonci Bánffy-ak őséneket tartja, még pedig 1228—1230-ban tárnokmesterül, 1236-ban nádorül és szolnoki főispánul 1251-ben szerepelteti. Ez állítást semmikép sem fogadhatom el. Nem véve figyelembe, hogy Dénes nádorságának 1251-ig, sőt 1236-ig is kiterjesztése a fennebbi jegyzetben előadottakkal áll összeütközésben, mely szerint ott másodszeri nádorsága is csak 1235-ig fogadatik el; megsemmisül ez állítás az által, hogy egyszerre egy ugyanazon személy a nádorságot és tárnokmesterséget a történelem tanúsága szerint nem viselte. Már pedig ugyanazon 1228-ki adomány-levélben, melyben Dénes mint tárnokmester (Dyonisius filius Dyonisii magister tavernicorum) kapja Széplakot,⁴ az oklevél szokásos záradékában Dénes nádor fordul elő (Dyonisius Comes Palatinus).⁵ Sőt még feltűnőbb bizonyosságot szolgáltatnak erre több adománylevelek, ugyan csak az 1228. évből, melyeknek záradékában együtt fordulnak elő: Dyonisio Comite Palatino, és egy pár méltóság után Dyonisio Magistro Tavernicorum et Comite de Zonuk,⁶ ismét egy másik oklevélben Dyonisio Comite Palatino és az országbíró neve után Dyonisio filio Dionisii mag. Tavernicorum,⁷ egy har-

madik oklevélben Dyonisio Comite Palatino és három névvel utóbb Dionisio filio Dyonisii magistro Tavernicorum¹ stb. Azt hiszem ennyi adat fölössen elég bizonyíték arra, hogy Dénes a nádor és Dénes a tárnok két teljesen különböző egyén. Hogy pedig a Losoncziak a Bánffyakkal együtt Dénes nádortól származnak és a későbbi családi oklevelek is csak Dénes nádort emlegetik ősöknek, Dénes tárnokról hallgatván, és így ez utóbbi egyenes leszármazási ágon semmiképen sem hozható összekötetésbe Dénes nádor ivadékával: az az alább mondandókból is ki fog tűnni.

Dénes tárnokmesterrel ekkép végezvén, most még egy harmadik ugyanazon korban élt Dénessel, ki főlovászmester, és kinek atyja szintén Dénes nevezetű, kell tisztába jönnünk. IV. Béla 1235-ben, tehát éppen ismét azon időben, mikor még a mi Dénes nádorunk élt és e hivatalát viselte, egy szintén Dénes nevű főlovászmesternek (Dyonisio, filio Dyonisii Magistro Agazonum) a nyitrai megyei Tapolcsányt adományozta. Ez oklevél a gr. Forgách-család levéltárából van kiadva.² Ennek kivonatát Szabó Károly munkájába átvévé, ezen Dénes főlovászmestert a Bánffy család őseinek írja.³ Mi alapon? nem tudom. De a fennebbi indokoknál fogva ezen állítmány sem fogadható el. Mert hogy Dénes főlovászmester és utóbb szlavoniai bán Dénes nádortól különböző személy: ugyanezen 1235. évi adomány-levélből kitetszik, a melynek záradékában olvassuk: Dyonisio filio Dyonisii Palatino et comite de Zonuk és néhány név után Dyonisio Magistro et Comite Agazonum. De nem tartható ezen Dénes főlovászmester a Losoncziak ősei közül valónak azért sem, mert ennek további pályája is ösmeretes, a miről a Losoncziak történelme semmit sem tud. Ezen Dénes főlovászmester részt vett IV. Béla királylyal a Sajónál a tatárok elleni ütközetben, és a menekülő királyt a tenger mellékére is elkísérte. Már 1242-ben vezér (dux) és szlavoniaiában volt.⁴ Utóbb pedig 1244-ben királyi adományt kapván, ebben világosan említették, hogy előbb főlovászmesterré, később Szlavonia vezérévé és bánjává lőn.⁵

¹ Horányi, Memoria Hung. I. 722.

² Katona, Historia Critica V. 522.

³ Fejér III. 2, 130.

⁴ Ugyanott, 130.

⁵ Fejér III. 2, 133.

⁶ Ugyanott 142.

⁷ Ugyanott 149.

¹ Fejér III. 150.

² Ugyanott IV, 22.

³ Szabó K. Székely Oklevéltár I. 7.

⁴ Fejér IV. 1. 255.

⁵ Ugyanott, 325.

Szükségesnek tartottam ezeket itt felhozni annak kimutatására, hogy Dénes nádorral és ivadékával eddigelé sem a vele egy korban élő és hivatalt viselő Dénes tárnok, sem Dénes a főlovászmester s utóbb bán, nem azonosítható; sem pedig annak daczára, hogy mind a két utóbbinak atyja szintén Dénes nevű volt: a Losoncziak családfájára chronologiai okoknál fogva sem illeszthető, s remélem is, hogy ez utóbbiaknak mely családból való származása nemsokára általam vagy mások nyomozása által határozottan megállapítható lesz.

Hogy a Losonczi és Bánffy nemzetségnek Dénes nádor volt valódi törzse, azt kétségtelen adomány levél igazolja. — II. András király uralkodása alatt Gertrud királyné meggyilkoltatásában Folcus Comes részt vévén, hűtlenség címén veszté el nógrádmegyei losonczi birtokát, amit ekkor érdemeiért Dénes nádor nyert királyi adományban.¹

Dénes nádor II. András királynak mind végig kegyében állott.² Alatta az ország legfőbb hivatalainak legmagasabb polczára emelkedett. Maga e tény kitűnő érdemeire hagy következtetni. Azonban miként sáfárkodott utóbb, és miféle hűtlenségért marasztaltatott el II. András elhúnyta után fia IV. Béla uralkodásának elején: arról csak annyit említhetünk, hogy ezen vádak címén veszté el boriczai³ birtokát, melyet nevezett király 1237-ben a cisterciáták ugordí monostorának adományozott.⁴

Tehát az 1235. év előtti királyi adománnyal nyert Losonczi lőn azon ősi birtok, melyről mint akkor a többi birtokok közt legjelentősebb-ről Dénes nádornak ivadékai nevüket és illetőleg előnevüket irták vala.

Azonban Dénes nádor fiaira Miklósra és

¹ Maga ezen adománylevél még nem került a nyilvánosság elé, de ezen tény kitűnik a Dénes nádor fiai részére 1277. évben kelt új adománylevélből, melyről alább lesz szó.

² Dénes nádornak a Tomaj genusból eredete több mint valószínű, a mint ennek megvitatását talán egy más alkalommal elé fogom adhatni.

³ Valószínűleg a Dráván túli végörvidéken fekvő Borincze helység?

⁴ Fejér IV. 1. 69. az adománylevél szavai ezek: «Item contulimus eidem ecclesiæ villam, quæ vocatur Borycza, quæ fuit Dyonisii Comitis Palatini, qui de regni dilapidatione et infidelitate evidenter est convictus».

II. Dénesre utóbb, IV. Béla király és IV. László uralkodása elején a losonczi birtokot illetőleg rossz idők jártak. Ugyanis IV. Béla király Losonczi határában ezüstbányák nyitása és műveltetése okából a néhai Dénes nádor faitól Losonczi határából 20 ekényi földet hasított ki a kincstár számára, oly feltételek mellett, hogy a bányákból nyerendő ezüstből egy nyolczadrészben a család részesüljön, és hogy idővel, ha bármi okból a bányaműveléssel felhagyni kellene, a kihalott birtok a családnak visszaadassék.¹

IV. László király pedig serdülő korában uralkodása elején, — mint maga beismeri — bal értesítés alapján, mintha t. i. a már említett Folcus büntelenül vesztette volna el egykoron losonczi birtokát, annak többi részét is Folcus fiának visszaadományozta.² Így veszték el Dénes nádor fiai egy időre losonczi birtokaikat. Hanem utóbb, ugyancsak IV. László király uralkodása alatt sikerült ezen birtokokba a visszahelyeztetést újlag megnyerniök. Először is 1275-ben az ezüstbánya-nyitás alkalmával kihalott 20 ekényi földet kapták vissza azon érdemeikért, melyeket az adomány hosszasan tartana részletesen felsorolni, IV. László királytól, ki ünnepélyes új adománylevelében minden előbbi, ezzel ellenkező adományozásait érvényteleneknek jelent ki.³ 1277. és 1280-ban pedig ugyancsak IV. László király érvényteleneknek és semmiseknek nyilatkoztatván az általa egykoron Folcus fiai részére kiadott bármely adományozásokat, Losonczi egyéb részeit is néhai Dénes nádor fiainak, Miklósnak és Dénesnek új adomány címén birtokába visszabocsátá.⁴

Az eddig előadottak nyomán Dénes nádornak csak két fiát Miklóst és II. Dénest ismerjük.

Miklósról a rendelkezésünkre álló oklevelekben nem találunk többé említést; de egy, 1297. évi⁵ okmányból tudván azt, hogy néhai

¹ Hazai Okmánytár VII. 156.

² Ugyanott, 164.

³ Ugyanott, 157.

⁴ Ugyanott, 165. Mindkét oklevél eredetije a gr. Erdődyek galgóczi levéltárában, minthogy az Erdődyek nőágon Losonczi Antal egyik leányától származtak le; és mindkét oklevélben a nevek így fordulnak elő: «Dyonisius et Nicolaus Comites filii Dyonisii quondam Palatini», és Hazai Okmánytár VI. 257.

⁵ Hazai Okmánytár VII. 266.

Dénes nádor ivadékának birtokai távolabbra, szélesebb körben, és így a többi közt Szerém vármegyére is kiterjedtek; — egy másik 1387. évi oklevél nyomán pedig azt lehetvén következtetnünk, hogy Miklós és utódai osztály következtében talán éppen az ország ezen alsó vidékére telepedtek, és ott éltek, míg ösmeretlen viszonytagságok hullámai őket a feledés és enyészet homályába nem meríték: ezen Miklós unokájául vagyunk hajlandók tartani azon Losonczi Jánost, ki a császári káptalan 1387. évi okmányában «Johannes filius Jacobi de Losonc» néven fordul elő;¹ de kiről többet eddig kiadott okmánytárainkból nem meríthetni.

Az erdélyi birtokoknak tudunkra első szerzője Dénes nádornak második fia II. Dénes volt, ki III. András királytól az akkor népetlen csicsói birtokot kapta királyi adományban 1298 előtt.²

II. Dénesnek három fia maradt: I. István mester, I. Dezső és I. Tamás, kik atyjukkal együtt 1297-ben a Szerém vármegyében fekvő birtokok elfoglalása miatt tiltakoznak.³ Mind a három egy-egy külön ágazatnak alapítójává lőn. A két elsőnek utódai folyvást a Losonczi névvel éltek. A harmadik fiú Tamás volt, és ennek ágazatán jönnek le a losonczi Bánffyak.

Mondjuk el röviden a tudhatókat előbb I. Dezsőről és ágazatáról, azután az öregebb fiú I. Istvánról és utódairól, és végre I. Tamásról és a tőle eredt nemzedékről.

I. Dezső, ha nem csalódunk a személyazonosságban — 1320-ban erdélyi vajda volt.⁴ Fiai közül⁵ I. László 1373-ban a székelyek

¹ Fejér X. 1, 380.

² Hazai Okmánytár VII. 307. az adománylevél év nélküli lévén, kelte III. András uralkodása idejére az 1290—1300. évi időközre esik. És ha az 1297. évi felhozandó oklevél keltekor II. Dénes még élt, ebből azt következtethetjük, hogy a csicsói adományozás legfőbb is 1298 táján történhetett. Ezen csicsói adománylevélben a név így fordul elő: «Comes Dyonisius, filius Dyonisii Palatini». Tehát az egykori tárnok vagy főlovászm. Dénesről vagy fiáról itt sincs egy szó sem.

³ Hazai Okmánytár VII. 267. csak egy 1332. átiratból van közölve; ebben így fordulnak elő: Comitum Dyonisium filium Dyonisii Palatini, patrem predicti magistris Stephani. Továbbá így: magistrum Stephanum filium Dyonisii, Desew et Thomam fratres suos.

⁴ Fejér, VIII. 2. 279.

⁵ Ezekből Mihályt és Lászlót a családfára csak

ispánja,¹ 1375—76-ban Erdély vajdája volt.² Fiául említetik János 1393-ban. — A harmadik fiú I. Miklós 1383-ban a székelyek ispánja vala.³

I. Miklósnak négy fiát ösmerjük: (ez ágon I-ső) Istvánt, Jánost, Ferenczet és II. Dezsőt. Ezek a hadi pályán szereztek érdemeket, és Zsigmond király alatt a morvaországi hadjáratban tüntették ki magukat; ezért Csicsó és Ujvár birtokaikra a nevezett királytól új adományt nyertek.⁴ A négy fiúból csak Ferencznek nem maradt utóda, sőt ezentúl többé ő maga sem említetik. I. István 1427-ben kir. udvarnok (aulicus),⁵ 1435-ben erdélyi vajda volt. Ennek fia I. László, (ki ekkor a családban idősb László néven szerepel) 1460-ban a székelyek ispánja⁶ volt, 1467-ben nótáztatott.⁷ Egy leánya Zsófia ismeretes.

I. Miklósnak második fia, János, nemzé Ilonát Laczkffy Györgynét, továbbá Jánost és Mihályt, kikről további adataink nincsenek.

I. Miklósnak negyedik fia: II. Dezső, 1438-és 39-ben Erdély vajdája,⁸ 1441-ben székelyek ispánja.⁹ Ez évben adományt is kapott, de mint lázadó csakhamar el is veszté. Élt még 1453-ban is.¹⁰ Két fia III. László és Zsigmond említetik. Amaz 1457—59-ben főasztalnokmester volt.¹¹

Ezekben I. Dezső ágazata, mely a Losonczy családnévvel élt, — kifogyott.

Térjünk vissza I. Dezső idősb testvéréhez I. Istvánhoz (II. Dénes fiához), kinek ivadéka szintén a Losonczi névnél maradt, és ezt a magyar történelemben halhatatlanná tette.

gr. Lázár Miklós idézett értekezése hitelére vettem föl, és nem bírván Fejér IX. tom. 3. és 4. volumenjét, az ezekben ide vonatkozó adatokat ezúttal mellőznöm kellett.

¹ Szabó K. Székely Oklevéltár. I. 67.

² Fejér IX. 5. 82. hol Ladislaus filius Desew de Loconcz-nak iratik. És Katona X. 612. az okmány záradékában.

³ Gr. Zichy cs. Okmánytára IV. 304.

⁴ Fejér X. 4. 378—379. hol ez áll: consideratis meritis Stephani filii Nicolai filii Desew de Losoncz.

⁵ Hazai Okmánytár III. 352.

⁶ Szabó K. Székely Oklevéltár I. 188. hol Ladislaus maior filius Desew de Loconcz Siculorum Comes — fordul elő.

⁷ Ugyanott, I. 207. — Századok 1880. évf. 807.

⁸ Fejér XI. 140. 329.

⁹ Szabó K. Székely Okl. I. 144.

¹⁰ Századok id. h. 797.

¹¹ Teleki X. 553. Hazai Okmánytár II. 348.

I. István, — mint már említők — 1297-ben Dezső és Tamás testvéreivel a szerémszei birtokok ügyében tiltakozott.¹ Már 1315-ben a székeliek ispánja volt, midőn Tamás testvérevel együtt szolnokmegyei Lajos, Monostorszeg ősi birtokait, melyeket néhai László vajda tőlük elfoglalt, I. Károly király oklevele alapján visszakapják.² 1338-ban IV. László királynak 1277. évben Losonczt visszabocsátó királyi adománylevelét az esztergomi káptalan által átíratja.³ 1340-ben nógrádmegyei dályói pusztabirtok részét előbbi birtokosának Cselén Jánosnak visszakapja.⁴ Ezen I. István utóbb nagy méltóságra emelkedett: 1342. szörényi bánnak, 1351—52-ben Horvát-, Tót- és Dalmátországok bánjának olvassuk,⁵ és miután — mint mindjárt látni fogjuk — utóbb fiai közül kettő (László és István) szintén a báni méltóságot viselték, ezen méltóság oly jellegzetes lón a család történetében, hogy az oklevelekben harmadízig a filius N. filii bani de Losoncz megkülömböztető elnevezés dívott, a nélkül mégis, hogy ennek alapján ezen ágon a Bánffy név családnévvé alakult volna, mint az hasonló eset alapján Tamás ágán — mint látni fogjuk — megtörtént. Ez ágazat megmaradt mindvégig Losoncz törzs családnéve mellett.

I. Istvánnak oklevelek alapján öt fiát ismerjük, úgymint: III. Dénes mestert, I. Albertet, Györgyöt, I. Lászlót⁶ és II. Istvánt. Ezekből

III. Dénes mester 1368-ban a Szalóky családnak Szalókot, melyet zálogban birt, vissza bocsátá.⁷ Élt még 1412-ben, mert neve a Zsigmond király és Ulászló lengyel király között kötött szerződés aláírói közt fordul elő.⁸ Ezentúl róla okmányaink hallgatnak. Valószínű, hogy gyermeke nem maradt. Valamint két testvére Albertről és Györgyről bizonyos, hogy magvuk szakadt, a mit az 1390. évben kelt osztályos

¹ Hazai Okmánytár VII. 266.

² Fejér VIII. 1. 556. az oklevélben így: «Magister Thomas et Stephanus Comes Siculorum, filii Dyonisii».

³ Az eredeti a gróf Erdődy-ek galgóczi levéltárában.

⁴ Gr. Károlyi-ak Oklevéltára I. 138.

⁵ Fejér IX. 2, 47. 55. 136.

⁶ A neveknél a sorszámozást minden ágon külön kezdve tartottam czélszerűnek, könnyebben megjegyezhetőség végett.

⁷ Gróf Zichy cs. Okmánytára. III. 355.

⁸ Fejér X. 5. 281.

csereszereződés igazol. Ugyanis a fennmaradt két testvér:

II. István és I. László 1390-ben ősi birtokaikra nézve ünnepélyes csereszereződést kötöttek.¹ E szerint I. István kapta Losonczt és az annak környékén fekvő összes nógrádmegyei birtokokat. Ezek helyett viszont ő Lászlónak engedte a szent-mártoni összes birtokrészeket, melyeket unokatestvérétől I. Tamásnak Dénes fiától cserélt, és azon erdélyi fekvőségeket, melyeket a már említett testvérenek I. Albert auranai perjelnek² és másik testvérenek Györgynek magva szakadtán örökölt.

II. István, valamint atyja, hivatalára nézve az ország zászlósai között szerepelt. László testvérevel együtt 1387—89-ben szörényi és horvát-dalmátországi bániságot viselt.³ Utóbb 1390—91-ben a machói bániságot kormányzá.⁴ Mindketten Mária királyné pártján ennek érdekében működtek.⁵ Istvánnak, ki még 1404-ben is élt,⁶ utódairól emlékeink nem szólnak. Testvére:

I. László — mint az imént említők — 1387—89-ben szörényi és horvát-dalmátországi bán, Mária királyné pártján 1384-ben jelentékeny tényező.⁷ 1387-ben Dalmát, Horvát és Slavonia országok generalis kapitányának és szörényi bánnak írja magát, midőn a zágrábiakat hűségre inti.⁸ Micsoda atyafiságban állott Gara Miklós nádorral, ki őt rokonnak (frater) szólítja,⁹ eddigelé ki nem derült. Két fia maradt: IV. Dénes és I. Zsigmond.

I. Zsigmond 1403-ban unokatestvérevel, a

¹ Az eredeti Zsigmond király jóváhagyásában, megvan a gr. Erdődyek galgóczi levéltárában.

² Losonczy Albertről mint auranai perjelről Praynak Diss. de Prioratu Auranae című munkájában említés nincs, hanem Kerchelich nyomán Albertum filium Stephani Laczkovich néven említ Albertot a 38. lapon. Itt az apa megnevezésben kell hibának lenni. Én ezen 1387-ben élt Albert perjelt vagyok hajlandó Losonczinak tartani.

³ Fejér X. 1, 393., 410., 503. és 747. — Hazai Okmánytár V. 179. 182.

⁴ Fejér X. 1, 644. 675.

⁵ Fejér X. 1, 182. és X. 4, 295. De meg nem nevezett Losoncz nemesek hűsége ellen Zsigmond királynak 1410-ben panasza is volt, valószínűleg a Jakab ágabeliek ellen. Fejér X. 2, 829 és ujjalag X. 5, 46.

⁶ Fejér X. 4, 295.

⁷ Fejér X. 1, 182.

⁸ Fejér X. 1, 393.

⁹ Fejér X. 1, 182.

Tamás ágán álló Dénesnek György nevű fiával, együttesen pert folytatott Pászthói Domokos fia János egykori országbíró és a Terbelédi család ellen.¹ 1427-ben pedig nejével Krisztinával és első feleségétől született László fiával, továbbá néhai bátyjának IV. Dénesnek Miklós, János és Albert fiaival Zsigmond királytól Zarándmegyében fekvő birtokokra kir. adományt vitt.² Ekkor még, daczára, hogy atyja, nagyatyja zászlóurak voltak, csak vitézlő (Egregius) volt; a család még nem jutott a mágnások rendébe. De nem sokára hivatalánál fogva, (melyet megjelölni nem tudunk), már nagyságosnak címeztetik. Így fordul elő 1431-ben, midőn a Dormánháziaknak egy elfoglalt halastavát kellett visszabocsátania.³ Élt még 1432-ben is, és az ország nagyjai közt foglalt helyet.⁴ Ellenben 1435-ben már csak fia II. László, és néhai bátyjának IV. Dénesnek János és Albert nevű fiai említettek, kik ekkor a nagy-mislei prépostság birtokba iktatása ellen tiltakoztak.⁵

II. László, (Zsigmondnak fia), nem sokkal élte túl atyját. Már 1439-ben az ő magvaszakkadtán Albert király a nógrádmegyei Szűgy és Csesztve helységeket sógorának Garai László slavoniai és machói bánnak adományozta.⁶ Benne Zsigmond ágazata kihalt.

IV. Dénes 1427 előtt halt meg.⁷ Öt fia Miklós, István, György, János és II. Albert közül csak ez utóbbi lőn családjának terjesztője, egyszersmind házassága által a legvagyonosabbak közé emelője. A nógrádmegyei, fiágon utolsó Szécsényi (de Zéchen) László, nógrádi főispánnak egyik leányát Hedviget (Adviga) vette házastársul, kivel Szécsény várán és a hozzá tartozó terjedelmes uradalmon kívül, Nógrádmegyében még Somoskő várát tartozékaival, Heves, Gömör s több megyében kiterjedt jelentékeny területű jóságokat csatolhatott ősi birtokaihoz,

¹ Gr. Károlyi cs. oklevéltára I. 522.

² Fejér X. 6, 854. Egregio Sigismundo filio magnifici Ladislai olim bani de Losoncz et Christinae consorti eiusdem Sigismundi filio Ladislao ex alia coniuge progenito, item Nicolao, Joanni et Alberto filiis condam Dionisii filii praedicti condam Ladislai Bani.

³ Fejér X. 7, 348.

⁴ Fejér X. 7, 429.

⁵ Fejér X. 7, 717.

⁶ Eredeti oklevél szerint.

⁷ Fejér X. 6, 854.

melyeket még saját szerzeményeivel is gyarapított. Így 1455-ben gúthi Országh Mihálylyal, (Országh János sógorának atyjával) 40 ezer forinton zálogcímen megszerezte Gyöngyös felét is.¹ E nagymérvű megvagyonosodás annál inkább jelentékeny horderővel birt a családra, mert az összes tömeg csak két fiára volt szállandó. II. Albert 1460-ban nejével Szécsényi Hedviggel és fiaival III. László és IV. Istvánnal, és sógorasszonya ipjával Országh Mihálylyal a gyöngyösi malom fele részét Bessenyei Mihálylyal adományozza.² Fiai közül

IV. Istvánról okleveles adataink többre nem terjednek. Ő egy hitelt érdemlő genealogusunk³ szerint bonczidai Losonczynak írta magát, valamint gyermekei is. Az említett forrás szerint neje Manberg Erzsébet Rozgonyi István özvegye volt.⁴ Gyermekei voltak III. Zsigmond budai prépost,⁵ István, Mihály, Anna, kik mag nélkül kihaltaknak jelöltettek, és IV. László, kinek még Ferencz, János, György és Kristóf fiai említettek; de a kiből IV. István ága is megszakad.

III. László (Albertnak Szécsényi Hedvigától fia), 1482-ben fiával II. Zsigmonddal és Országh Mihálylyal és ennek fiával Lászlóval,⁶ néhai Zécheni Lászlónak nógrádmegyei Szécsény és Somoskő várak, és ezek tartozékaira, és a Zécheni László után az országban bárhol található birtokokra kir. adományt vitt.⁷ 1487-ben szintén fiával II. Zsigmonddal Gyöngyös fele részére vitt kir. adományt.⁸ A hivatalos pályán mint főtárnokmester szerepelt. Családja 1487-ben már a született mágnások sorában áll.⁹ Házastársának

¹ Országos ltár kincstári osztályában az eredeti.

² Kaprinai Ms. B. tomo I. 54.

³ Rajcsányi Ádám, *Deductiones genealogicae Familiar. kézirat.*

⁴ Rajcsányinál Rozgonyi RinoId, kiadott munkámban a Rozgonyi családfán Rozgonyi István áll.

⁵ Schmitt Episcopi Agrienses II. 153. szerint 1503-ban csakugyan Zsigmond nevű volt budai prépost, de e helyen családneve nincs kitéve.

⁶ Országh Mihály nádornak János fia, ki Zécheni Annát birta nőül, kihaltván, valamint többi fiai is, azért gondolom, hogy jő itt elő fia Országh László, mint a ki testvére után örökösödött.

⁷ Az eredeti a gr. Erdődyek galgóczi levéltárában I. 96. XIII. 14.

⁸ Országos ltár kincst. oszt. 1700. cs. 23. sz.

⁹ Teleki, Hunyadiak kora XII. 378.

neve még megismertetésre vár. Fia, az említett II. Zsigmond maradt.¹

II. Zsigmond, ki atyjával együtt az 1482—87. évi adományoknak részese volt; 1505. évben a zászlós urak közt fordul elő a rákosi országgyűlés végzeményeinek záradékában,² kétszer nősült. Első nejétől homonnai Drugeth Borbálától Antal, Farkas és Anna gyermekei lettek. Másodszor Dóczy Annával lépett házasságra, s ettől István és László gyermekei születtek, mind élők még 1514-ben, midőn a Dóczy-féle örökségi ügyben csulai Móré László bevállalt tette.³ E gyermekek, közül csak Antal és István tűntek fel.

Antal 1527-ben I. Ferdinánd király koronázásakor lett főpohárnokmester, és e király pártján állt 1533-ban is. Neje Báthori Klára volt, ki nek hűtlensége következtében Antalnak tragicus vége lőn: vetélytársa, nejének kedvencze — egy alacsony származású iródeák — fojtá meg.⁴ Két leánya maradt: Klára homonnai Drugeth Istvánné és Dorottya kisvárdai Várday Miklósné.

V. István (III. Zsigmondnak Dóczy Katalintól fia), örök emléket állított magának történelmünk lapjain. 1543-ban már Nógrád vármegye főispánja. Az ellene emelt terhes vádak alól 1547-ben I. Ferdinánd által felmentetvén,⁵ ennek részén harczolt Izabella és fia hivei és a török ellen, és mint jeles hadvezér a nagyfontosságú Temesvár kormányzásával bizatott meg, melynek első ostromát 1551-ben szerencsésen kiállta; a második ostrom alkalmával hősiességét halálával pecsételte meg 1552. aug. 27-én. Hét nappal előbb nyerte királyától, úgy testvére Antal leányai, mint a maga leányai számára a fiúsítási engedélyt, melynek erejével roppant birtokai (Nógrád, Hont, Gömör, Heves, Szabolcs, Zemplén, Nyitra, Zaránd és Temes megyékben fekvők) leány-ágon örökölhetőkké váltak.⁶ Nejétől pekrovinai Pekry Annától⁷ leányai Fruzina (szül. 1544.) Báthori Miklósnak, Anna pedig

¹ Rajcsányi szerint Albert nevű fia is lett volna.

² Kovachich Suppl. ad Vestigia etc. II. 383. Jászay, A Magyar Nemz. Napjai stb. 156.

³ Szentbenedeki Conv. Prot. A. p. 182. 295.

⁴ Forgách, Commentarii. Horányi kiadása 40. l.

⁵ Kaprinai Ms. B. XXVIII. 150.

⁶ Ugyanott 348.

⁷ Előbb Országh Lászlóné volt.

előbb báró Ungnad Kristófnak, utóbb mint özvegy, Forgách Zsigmondnak lettek nejeivé. Ezekben kihalt a három századon virágzott losonczi Losonczi nemzetség, míg a vele egy törzsű losonczi Bánffyak máig virágzanak. Mielőtt ezeknek le származását tárgyalnók, lássuk az eddigiék családfáját:

(A családfát lásd a következő lapon.)

A Losoncziak nemzedékrendje után a Bánffyak leszármazásának kimutatása végett vissza kell térnünk a közös törzset képező I. Dénes nádornak legifjabb fiától II. Dénestől származott unokájához I. Tamáshoz, kit a családfa I. tábláján, a Bánffyak őseül jeleztünk. Ezen

I. Tamás testvérel I. Istvánnal és I. Dezsővel együtt tiltakozik a szerémmegyei birtokok érdekében 1297-ben. Már 1319-ben a székelyek ispánja volt,¹ midőn a bonyhai birtok miatt tiltakozott.² Ő birta még 1351-ben Szent-Mártont, mert előnevét is arról írta.³ Eddigi okmánytáraink alapján csak egy fiát Dénest (ez ágon I-nek számozottat) ismerjük.⁴

I. Dénes cserélte el unokatestvérel Istvánnal az érintett Szent-Mártont.⁵ 1388—89-ben másik unokatestvére László mellett, ki ez években

¹ Hazai Okmánytár VII. 266.

² Fejér VIII. 2, 237. Közli az oklevelet Fejérváry gyűjteményéből, tehát másolatból, de a szövegben vagy eredetiben ejtett tollhiba miatt, vagy a másolat gyarlósága miatt tévedés van, mert benne ezen hibás kitétel «Magister Thomas filius condam Dyonisii Palatini» fordul elő, e helyett: Thomas filius Dyonisii filii Dyonisii Palatini». (Tamás nem fia, hanem unokája lévén Dénes nádornak), a mint ezt az eddigi oklevelek világosan kiténtetik. A Dénes nádor fiának Dénesnek nádorságáról pedig eddig semmit sem tudunk. E hibát már gr. Lázár Miklós is észrevette a Századok 1880. évf. 734. lapján.

³ Gróf Zichy cs. Okmánytára II. 467.

⁴ És itt véleményem merőben eltér gr. Lázár Miklóstól, ki I. Tamásnak még fiától II. Tamást és Istvánt teszi, és pedig azon István bánt, kitől szerintem (mint az I. táblán látható), a Losonczi család származott le, és a mely István I. Tamásnak unokaöccse, de nem fia volt. Arról pedig, hogy I. Tamásnak István nevű fia is lett volna, a gróf Lázár Miklós által idézett helyen (t. i. gr. Zichy cs. Okmánytár II. 456. l., igazabban 467. lapon) egy szó sincs, ott egyedül ide vonatkozólag csak e kitétel: Thomas filius Dyonisii de Zenmarton fordul elő. V. ö. Századok id. évf. 734.

⁵ Ezt a már általam idézett, és a gr. Erdődy levéltárból birt 1390. évi csereszerződés világosan mutatja.

I. tábla.

I. Dénes
1227—1228. 1231—1235.
nádor.

I. Miklós 1275—1277. visszakapja Losonczt.				II. Dénes 1275—1277. visszakapja Losonczt. Él még 1297. is.			
I. István 1351—1352. horvát, dalm. szlav. bán.				I. Dezső 1297. tiltakoz. 1320. erdélyi vajda.		I. Tamás 1297. tiltakoz. 1319. székely ispán.	
III. Dénes mester 1368—1412.	I. Albert auráni perjel †	György †	I. László 1384—1387. horv. bán 1390. cserél.	II. István 1387—1389. bán 1390. cserél. 1404. él.	a Bánffyak öse lásd II. táblán.		
IV. Dénes megh. 1427. előtt.				I. Zsigmond 1403—1432. mh. 1435. előtt.		I. László 1375—1376. vajda.	
				1. ————— 2. ————— Krisztina.		János 1393.	
				I. István 1435. vajda.		János 1405.	II. Dezső 1438—1453. vajda.
				II. László † 1439. táján.		Ferencz 1405.	
Miklós 1424—1427.	III. István 1424.	György 1403.	I. János 1424—1435.	II. Albert 1424—1460. n. Zécheni Hedvig	II. László 1460. vajda. Zsófia.	Benedek † 1448. Rigómezőn.	III. László 1457. főasztaln. †
III. László 1460—1487.				IV. István 1460. Manberg Erzse		Hona Laczkffy Györgyné.	
II. Zsigmond 1482—1514. 1. Homonnai Drugeth Bora 2. Dóczy Kata.				III. Zsigmond budai prép. 1460—1504.	IV. László de Bonczida.	V. István †	Mihály †
				Ferencz.	János.	György.	Kristóf.
1-től Antal 1527. főpoh. † 1551. táján. (Báthori Klára)				2-től VI. István 1514—1552. Temesvári v. parancsnok (Pekry Anna)		V. László. †	
Klára Homonnay Istvánné.				Fruzsina szül. 1544. Báthori Miklósné.		Anna 1. b. Ungnad Kristóf. 2. Forgách Zsigmond.	

Horvát, Tót, Dalmát országok kapitánya és Szlavonia bánja volt, ő a horvát- és dalmátországi báni hivatalt viselte.¹ És ez általa viselt báni méltóság szolgált utóbb arra alapúl, hogy ivadéka unokájában I. Istvánban a XV. század első felében a Bánffy nevezetet a családban végleg megállandósította. I. Dénesnek is oklevelesen eddig csak egy fiát ismerjük: I. Lászlót.

I. László, mint az oklevelek összevetéséből látjuk — 1427-ben halt meg.² Ennek fia volt

I. István, 1427-ben kir. udvarnok.³ Utóbb 1444-ben a székelyek ispánja, és 1451-ben még élő.⁴ Mint említve volt — a Bánffy névnek ő lőn állandósítójává.

I. Istvánnak a család nemzedék-rende szerint⁵

¹ Wagner, Analecta Scepus. IV. 138. Korbuly, A báni méltóság 214. l.

² Hazai Okmánytár. I. 320. és III. 352. összevetése.

³ Hazai Okmánytár. III. 352.

⁴ Szabó K. Székely Oklevéltár. I. 144.

⁵ Lehoczky Stemmatogr. I. 29. és egyebütt is I. István és négy fia közt még két fzt találunk, hogy ez, mint már

négy fia volt: I. György, I. Mihály, II. László és I. János. A négy testvértől származott család némely tagja a kor szokása szerint főbb birtokáról vagy székhelyéről írta előnevét. Ez okból találunk főképen a XVI. század okleveleiben és emlékeiben «de Bonczida, de Nagyfalu, de Mogyorós» predikatummal élő Bánffyakat, kik azonban mind a losonci Bánffyak nemzetségének vérszerinti tagjai voltak. A négy testvér közül I. Mihálynak és I. Jánosnak, kit 1505-ben a rákosi országgyűlésen találunk,¹ ágazata rövid idő múlva elenyészett. Csak I. Györgynek és II. Lászlónak, ki 1491-ben főtárnokmester, 1493-ban erdélyi vajda volt,² ágazata nyúlik le napjainkig. Minthogy pedig ezen, a politikai pályán és közéletben je-

Magyarorsz. Cs. I. 163. 164. lapján is megjegyeztetett, a chronologia miatt is lehetetlenség, azt főlölleges bizonyítani.

¹ Kovachich, Supplem. ad Vestigia II. 333.

² Szabó K. Székely Oklevéltár. I. 271.

II. tábla.

I. Tamás, *ki az I. táblán*
1297. tiltakozik.
1319. Székelyek Ispánja
El még 1351.

I. Dénes
1388. horv. dalm. bán.

I. László † 1427.

I. István
1427. kir. udvarnok
1441. Székely Ispán
él még 1453.

II. László (de Mogyorós) 1491. tárnokm. 1493. erd. vajda.	Mihály 1471.			János 1505. (1. Bethlen Kata 2. Zoltán Bora)	I. György de Nagy Falu et Bonczida (Lorántffy Kata)			
III. László 1496. 1. harinnai Farkas Anna 2. Dobokai Anna.	Imre (Zólyomy Petrona)	Péter 1496. (Csáky Petrona)	András (Kis Zsófia)	Mihály barát	Fruzsna (1. Harinnai János 2. Bethlen Élek)	János	Dénes	Zsófi (szaniszlói Báthori Miklós)
1-től Miklós 1524. Thelegdi Orsik	Bernát (Melith Anna)	Ferencz	2-től Pál 1566. Udvarhely, Csík, Maros főkap. udv. mester (Báthori Bora)	Magdolna (Késérü Mihály)	Orsolya (Székely Albert)	Bora (Tóth Mihály)	Anna (Nagymihályi János)	
György 1573. Udvarhely kapit. (Surányi Zsófi)	Miklós	Gáspár 1583.	Tamás (Báthori Zsófia) Miklós	László	Anna (Szentpáli János)	Erzse (Radó Kristóf)	Margit (Szilvásy Péter)	Druziana (Haranglábi Ferencz)
György (Ugron Zsófi)	János lengyel tanácsos (Lónyay Fruzsina)	Zsigmond Rdek elnöke, Fejér v. főisp. (1. Kendeffy Anna 2. Perényi Erzse 3. Veér Krisztina)			Kristóf (1. Bethlen Anna 2. Farkas Margit)			
2-től Gábor 1678–1681. dobokai főisp. Mihály †	Boldizsár	Pál (gr. Teleki Kata)	Ágnes (1. Barcsay Ákos 2. Kapi György)	György 1711–1735. Dobokai főisp. (Gyulaffy Zsófi)	Kata (Barcsay Mihály)	László	Zsigmond (Filstich Kata)	
Anna (Ugron István)	Mária (b. Radák Lőrincz)	Klára (b. Naláczy Lajos)	Druzsa (Daniel Péter)	Eszter (gr. Toldalaghy Pál)	Kata † 1783. (gr. Toldalaghy Ferencz)			László krasznai főispán (Daniel Judit)
Elek 1773. (Györfly Mária)	József 1773. (Kún N.)			Boldizsár (1. Székely Mária 2. Rédei Mária 3. b. Kemény Krisztina)	László	Ferencz szül. 1695 † 1773. krasznai főisp. kir. tábl. bíró (b. Kemény Zsuzsi)		
Zsigmond (gr. Bethlen Anna)	István (Máriássy Ágnes)	Mihály (gr. Lázár Klára)	Sámuel (Herczeg Zsuzsa)	János (Herczeg Ágnes)				
Elek Kálmán	Dénes	Ferencz						
Gergely † 1844.	János † 1852.	László megcsonkult 1849.	Erzse (Bydesküthy)	Klára (Bogdán József)				
1-től Mária (b. Kemény György)	2-től Judit	Klára (gr. Bethlen László)	Teréz (gr. Rédei Mihály)	Zsigmond 1773.	Karolina	Zsuzsi		
	Ferencz (1. gr. Wass Klára 2. Inczedy Ágnes)	Sámuel kapit. †	Sándor 1773. (b. Kemény Ágnes)	László (gr. Bethlen Bora)	Anna † (gr. Wass Miklós)	Krisztina (gr. Wass Miklós)		
	János Berecztelkén (b. Wesselényi Jozefa)	Kata (b. Kemény István özvegye 1881-től)	Dániel b. tit. tanácsos (Gyárfás Antónia)	János (b. Kemény Zsuzsi)	Ferencz † 1835. (Zeyk Zsuzsi)	Eszter		
Zoltán (gr. Teleki Eliza)	Polixena (b. Kemény Kálmán)	Jozefa (Pálffy Déncs)	Rachel (gr. Wass Béla)	Dezső Szoln. Dobokai főispán (b. Kemény Mária)	Jenő.	Ernő (gr. Eszterházy Czeczilia)		

lentékeny szerepet vivő történelmi nemzetségnek családfája még munkám Pótkötetében sem egészen teljes, annak I. Tamástól kezdve napjainkig leágazását¹ a hazai stemmatographia érdekében is a lehető teljességgel közleni célszerűnek véltem.

(A családfát lásd a 24. és 25. lapon.)

Hogy ezen — nagy fáradsággal és elfogulatlan igyekezettel szerkesztett — családfa teljes legyen: arról szó sem lehet. Magam is ösmerek még losonczy Bánffyakat, kiket a családfára elhelyezni nem lehetett, például emlitem csak azon Bánffy Boldizsárt, kinek nejétől Patócsi Zsófiától öt férjhez ment leányát sorolja elő b. Apor Péter munkájában.²

Hogy pedig e családfa hibátlan legyen, azt állítani még kevésbé merném. Majd annak, ki a kihalt Losonczy családnak az országos levéltárban, a gróf Erdődyek galgóczi és a gróf Forgách család levéltáraikban található összes okmányain kívül még a losonczy Bánffyak összes okleveleit is felhasználhatja, sikerülhet egy, kétségtelenül hiteles családfával a stemmatographiai irodalmat megörvendeztetni. Óhajtom, hogy ez mielőbb bekövetkezzék.

A Losonczyak címere egy ágaskodó grif volt. Így találjuk azt Losonczy Istvánnak «S. STEPH. DE LOSSORON. BARI. MARCHIENSIS ET» köriratú 1391. évi pecsétén. Losonczy Istvánnak a temesvári kapitánynak 1546. évi gyűrűpecsétén a paizsban két pólya fölött lépő állásban tűnik elő a grif. — A báró Bánffyak címere kék mezőben koronából kiemelkedő, pallost tartó grif, valamint a paizs sisakjának koronájából ugyanolyan grif szemlélhető. E szerint mind a két ágnek címere hasonlít lényegileg egymáshoz.

NAGY IVÁN.

¹ A családfának szerkezetére nézve I. Istvántól fogva leginkább követtem a B. Bánffy Ferencz krasznai főispán fölött mondott és Praetor in Tramite etc. 1773. Kolozsvárott nyomt. halotti beszéd, — továbbá a gróf Bánffy Dénes fölötti Hermathena more veterum etc. cím alatt Kolozsvárt 1747. nyomt. halotti beszéd adatait.

² B. Apor Péter, Lusus Mundi 63–68.

A Mellétei Baróczy-család armálisa 1415-ből.

(Egy színezett címerképpel.)

A címereknek tulajdonosaikat jelző képtárgyai ismeretén kívül, a heraldikusnak nem kevésbé nyomatékos feladatát az illető jelképek idomítási módjainak, vagyis a címerek különböző korszakok szerint változó stílusának ismerete képezi.

A címer-stílus jelentősége nem csupán a diplomatikai kritika terén, a megvizsgálandó okmányokon látható pecsétek korának megállapítására nézve bír döntő érvénnyel, de egyszersmind műtörténelmi szempontból is kiváló szerepet játszik.

A címerek e korszakokként jelentkező jellegvonásai rendszeres megállapításának legrégebb s legkiterjedtebb kútforrásaiul kétségkívül a pecsétek szolgálnak. Csakhogy ezek míg egyrészt, és pedig éppen a heraldika legrégebb s legvirágzóbb korszakaiban, színjelzési (srafirozási) hiányuk miatt a címerek alkatrészének egyik fő kellékét, a mázakat nélkülözik, másrészt kis területek miatt a címereket külső járulékaikkal teljes felszerelésével sem képesek feltüntetni.

E tekintetben a hivatalos címeres könyvek, címertekercsek (Wappenrollen), de különösen a fejedelmi címer-adománylevelek a pecséteknél hasonlíthatatlanul előnyösebbek; mert azonfelül, hogy címerképeik rendszeren a heroldok közvetlen felügyelete alatt készültek, azokban egyszersmind már a címereknek teljes előállításával találkozhatunk.

Czímeradományokat a fejedelmek már kezdetűl fogva osztogattak ugyan; ezen legrégebb fejedelmi címer-adományok azonban még külön okmányok tárgyát nem képezték.

A codex diplomaticusokban ugyan már a XII—XIII-ik századokból fordulnak elő fejedelmi címer-adománylevelek, mint például hazánkat illetőleg Fejér Györgyünknel az Ursino család részére a III. Béla adományozta címernek Imre király által 1197-dik évben kiállított¹ megerősítő, és IV-dik Béla király által 1263-dik évben Likai Skalych Fülöp és Bertalan részére adományozott² címeres levelek; az említett két

¹ Cod. Dipl. Hung. T. II. pag. 504–508.

² U. o. T. IV. 3. 130. l.

századbeli címer-levelek hitelessége azonban a szaktudomány által kétségbe vonatik.

A legelső hiteles királyi címer-adománylevelek hazánkban Anjou-házi királyaink idejéből valók. Ezek közt a legrégebb eddig ismert példányok a Róbert Károly királyunk által Miklósnak Imre fiának 1326-ban¹ és Danch Zólyom vármegye főispánjának 1327-ben² adományozott levelek. Egyébiránt e két okmány sem mondható még szoros értelemben teljes címerlevélnek, a mennyiben t. i. az 1326-dik évi adománylevél csupán a címer arany mázára, az 1327-dik évi pedig egyedül a sisakoromdíszre vonatkozik. Hogy azonban Nagy Lajos királyunk már teljes címerlevél-adományokat osztott, ezt Kassa városának ajándékozott 1369-dik évi címerlevele eléggé tanúsítja.

E legrégebb címer-levelek jóllehet a címereknek részletes szóbeli leírását adják, de még az illető címerek ábráit nélkülözik, következésképen címer-stilus, illetőleg műtörténelem szempontjából alig vehetők számba.

Mikor és melyik népnél tűntek fel legelőbb a képes armálisok? a heraldikusok eddigi kutatásai nyomán biztosan meghatározni nem lehet. Némelyek azok eredetét a XIV-dik század utolsó éveire teszik.

Németország legrégebb címerleveleit Ruprecht királytól 1401—1410-ből származtatják. Ugyancsak ez időre esik hazánk eddig ismert legrégebb képes címerleveleinek eredete is. A Zsigmond király által a **Semsey** családnak, illetőleg **Semsey** II-dik Jánosnak adományozott képes címerlevél, Schwartner szerint³ szintén az 1401-dik év keltét viseli.

Egyébiránt, hogy a képes címerlevelek az említett század első negyedében a németeknél eléggé ritkák lehettek, kitűnik azon körülményből, hogy az 1878-dik évi bécsi heraldikai tárlaton kiállított 141 armális közül az egész XV-dik századra csak 9 darab esett; ezek közül 3 magyar, és valamennyi közt a legrégebb Zsigmond

császár 1434-dik évi címerlevele volt. Ez utóbbi után korra nézve V-dik László magyar király egy 1456-dik évi címerlevele következett.¹ Az 1882-dik évi berlini heraldikai kiállításon levő 160 nemesítő- s címerlevél közt a XV-dik század első negyedéből egyetlen képes címerlevél sem fordult elő; a legrégebb képes példány is magyar volt, V-dik László király 1456-dik évben a Zenthe családnak adott levele.²

Mind ezek után nem szenved kétséget, hogy egy netán rendezendő magyar címerészeti kiállítás, ha egyéb tárgyakra, mint például a régi pergamenes torna- s címeres könyvekre (Turnierbücher, Wappenbücher) és címertekercsekre nézve német szomszédainkkal nem is fogna versenyezhetni, de a XV-dik századi képes címer-adománylevelek számát illetőleg úgy a bécsi mint a berlini kiállításokat jóval felülmúlná. Maga Nagy Iván csaknem húsz év előtt megjelent *«Magyarország Családai»* című művében a XV. század első negyedéből 20-nál több most is létező képes címer-adománylevelet említ fel. Az azóta keletkezett tudományos társulatok kutatásai, de különösen a magán- és közlevéltáraknak újabb berendezése s hozzáférhetősége következtében a XV. századi magyar képes címerlevelek száma tetemesen felszaporodott.

Az említett 20 évi időköz alatt a levéltárak rejtékszárjai alól napfényre hozott címerlevelek egyik érdekes példányát többi közt a Zsigmond király által 1415-ben virágvasárnapján (márcz. 24.) Constanzban, Mellétei Barócz Jánosnak, Jakab fiának saját kérelmére, neki, atyjának, György, Imre és Frank testvéreinek, és rokonainak Réz Domokosnak, Miklós fiának, és Mellétei Barócz Imrének, Pál fiának adományozott, jelenleg a magyar Nemzeti Múzeum levéltárában őrzött címerlevél képezi; melynek címer-ábráját az ide mellékelt szín-nyomatú táblán van szerencsénk tisztelt olvasóinknak bemutatni.

A vastag disznóbőrre írt oklevélnek szövege a következő:

¹ *Jahrbuch des Heraldisch-genealogischen Vereines Adler. VI—VII. Jahrgang. Wien 1881. 118, 119, 120, 121, 122. l.*

² *Der Deutsche Herald. Zeitschrift für Heraldik, Spragistik und Genealogie. Organ des Vereines «Herald» in Berlin. 1882. Jahrgang. 48. l.*

¹ Közli Fejér Gy. kivonatban VIII. 3. 63. l. Katona VIII. 535. l. Cornides kéziratai után; említi Engel: *Gesch. d. Ungr. Reichs. II. k. 19. l.*

² Anjoukori Okmánytár. Szerkesztette Nagy Imre, Budapest 1881. II. k. 337. l.

³ *Nagy Iván szerint az említett okmány 1417-ből való. Magy. Csal. X. k. 753. l.*

Relatio Laurentii de Hedrehwar magistri
agazonum reginalis Maiestatis.

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungariæ, Dalmatiæ, Croatiæ etc. rex. Omnibus Christi fidelibus tam præsentibus quam futuris præsentium notitiam habituris salutem in eo, qui dat regibus regnare et victorioso triumphare. A claro lumine troni regii, velud a sole radii, nobilitates legitimo iure procedunt et omnium nobilitatum insignia a regia dignitate dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat regiæ dignitatis. Sane ad universorum tam præsentium quam futurorum notitiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster dilectus Johannes filius Jacobi dicti Barocz de Mellete coram nostra celsitudine personaliter constitutus, propositis et recensitis suis fidelibus servitiis et fidelium obsequiorum gratuitis meritis sincerisque suis complacendo utique acceptis et laudandis, quibus ipse sacro dyademati ac celsitudini nostræ maiestatis a longinquis temporibus in prosperis nostris agendis et adversis, personæ et rebus suis non parcendo, indefesse complacere studuit reddiditque se gratum et acceptum, arma seu nobilitatis insignia in præsentium litterarum nostrarum capite depicta maiestati nostræ exhibendo, ab eadem maiestate nostra eadem arma seu nobilitatis insignia sibi, et per eum annotato patri necnon Georgio, Emerico et Frank carnalibus, item Dominico dicto Rez filio Nicolai et Emerico filio Pauli similiter Barocz dicti de eadem Mellete patruelibus fratribus suis ac hæredibus et posteritatibus ipsorum universis ex liberalitate nostra dari et conferri humiliter et devote supplicavit. Unde nos præfati Johannis gratis affectibus intuentes obsequiorum merita, quibus studiis diligentibus ac indefessis hactenus erga nostram claruit maiestatem cottidieque claret et in antea eo quidem studiosius clarere poterit, quo se et suos singularibus honorum gratiis sentiet decoratos, animo deliberato et ex certa nostra scientia eidem Johanni et per eum annotatis Jacobo patri necnon Georgio, Emerico et Frank carnalibus ac Dominico et Emerico patruelibus fratribus suis ipsorumque hæredibus et posteritatibus universis, ad ipsius Johannis supplicationis instantiam, præscripta arma seu nobilitatis insignia hic depicta ac pictoris magisterio distincte descripta virtute præsentium conferimus; ymo de habundantiori plenitudine specialis nostræ gratiæ ad maiorem eorundem Johannis et aliorum supradictorum nobilitatis gloriam proprio motu concedimus et præsentibus elargimur; ut idem Johannes et alii supradicti eorumque hæredes et posteritas universa nata et nascitura hæc arma seu nobilitatis insignia, prout præsentibus litteris circa principium

appropriatis et coloribus diversis inserta pictura denotat et declarat, a modo in antea in proeliis, hastiludiis, torneamentis et in omni exercitio militari gestare valeant et deferre. Gaudeat igitur favore regio ac de tanto munere singularis gratiæ antefatus Johannes necnon alii supradicti eorumque posteritas merito exultent, tantoque fideliori studio ad honorem regium eorundem in antea solidetur intentio, quanto ampliori favore proventos esse conspiciunt munere gratiarum. Præsentibus etiam ad præmissorum memoriam perpetuam cum pendenti secreto nostro sigillo, quo ut rex Hungariæ utimur, prælibato Johanni et aliis supradictis duximus concedendas. Datum Constantiæ in dominica Ramispalmarum, anno domini millesimo quadringentesimo quindodecimo, regnorum nostrorum anno Hungariæ etc. vicesimo nono, Romanorum electionis quinto, coronationis vero primo.

Az oklevelen Zsigmond királynak Pray Syntagma hist. de sigillis tab. XI. 9. szám alatti ismeretes, sast ábrázoló pecsétje függ.

A mi az okmány czímerképét illeti, ez a balra, vagyis az okmány szövege felé hajlott ezüst dobor paizsban szerezsen fejet ábrázol, melynek homlokát egy sárga ugyanoly színű forgóval ellátott pártá-abroncs (*Cochleatus*, — *Tortillé*) ékesíti.[†] A paizs fekvéséhez képest szintén balra fordított csőr-sisaknak orom-díszét a fentebbihez hasonló szerezsen fej képezi. A fekete sisaktakaró egyszerű szabású foszladekai a paizst annak alja alá jobbról csüngve, balról pedig ki és felfelé kanyarúlva lebegik körül.

Az egész czímer magassága (magától érthetőleg ide nem számítva a csak puszta hatás emelése végett a czímer befoglalására szolgáló keretes veres táblát) a paizs-lábtól az oromdísz csúcsának legfelső pontjáig 15 centiméter, mely-

[†] A szerezsen fej a keresztes háborúk ideje alatt bevett, igen szokott czímer-alak volt. Spanyolországban a mörök ellen viselt háborúkra vonatkozott. Hogy a külföldről már elég korán honi czímereinkbe is átvétetett, a Mesztegnyei Szerezsen családnak egy, Nagy Lajos érmén látható pénzverő jegye bizonyítja. *Ivánfi: A magyar birodalom czímerei II. f. 14. l.* — A Nagy-Apponyi gróf Apponyi-család czímere veresmezéjű szívpaizsában egy szájában rózsát tartó szerezsen fej látható, melyről az említett család 1624. évi bárói diplomájában állítatik, hogy az még a keresztes hadak idejéből eredt volna. — *Hormayer. Taschenbuch f. d. vaterländ. Geschichte. 1827. 35. l.* — *Nagy Iv. Magy. orsz. Családai. I. k. 62. l.*

ből 6,5 ctm. a paizsra, 8,5 ctm. a sisakra s ennek oromdíszére, és pedig magára a sisakra 2,5, az oromdíszre pedig 6 ctm. esik. A paizs szélessége 5,8 ctm.

Mint az említett címér idomai s arányaiból kitűnik, az már az úgy nevezett heraldikai késő-góthra átmenet stíljéhez tartozik, mely a Zsigmond király-kori festett és rajzolt címereket, különösen pedig az említett király címérlevelei ábráit jellemzi, habár a pecsétek akkoron még csaknem kizárólag ó-góth stíl szerint készültek is.

Az említett késő-góth átmeneti stíliben készült címér-ábrákon az ó-góth stíl egyszerű szerkezete, erőteljes vonásai és csaknem silhouetteszerű színezése még feltalálhatók ugyan, de másrésről a csúcsos aljú paizsokat már túlnyomólag a dobor-paizsok, a csöbör-sisakokat az ezeknél alacsonyabb csőrsisakok és a régieknél magasabb oromdíszek váltják fel. A sisak takarója még eredeti feladatához képest egyszerű foszladékokba van vágva, azonban már a későbbi gót-stíl ornamentális jellegéhez annyiban közeledik, hogy meghosszabbodva, nemcsak sisaktakaróul, hanem egyszersmind paizs-oldaldíszül is szolgál.

Az 1415. évi Barócz-címér minden részletét tekintetbe véve, az a heraldikai átmeneti késő-góth-stílnak oly correct példányát képezi, mely nem csupán a szoros értelemben vett heraldikatudomány, de egyszersmind a stilszerű építészeti és a történeti képírás terén is mindenha az említett korszak kifogástalan mintájául szolgálhat.

E címér stílbeli fontosságán kívül régisége tekintetében is annyiban nevezetes, hogy mint már a fennebb említettekben láttuk, a heraldikailag epochális bécsi 1878-dik és a berlini 1882-dik évi heraldikai kiállítás egyetlen egy ilyen régi címert sem mutathatott föl.

BÁRÓ NYÁRY ALBERT.

A turulról.

Nemzeti hagyományainknak alig van talán oly részlete, a mely tudományos vizsgálat alá még nem vettetett, s tudósaink között többé vagy kevésbé alapos megvitatás tárgyát nem képezte volna. A kritika kérlelhetetlen szava sok olyat megdöntött már, a mit hosszú évtizedek történetírása valónak hitt és elfogadott; a mon-

dáknak «amodq in posterum» csak a költészetben lehet helyük és jogosultságuk; mindazáltal azt hiszem, senki sem fogja tagadni, s józanul nem is tagadhatja, hogy a hagyományokban is van igazság, s tudjuk, hogy krónikáink nem egy, csacska mesének vagy hibás feljegyzésnek tartott adata, az újabb történeti, nyelvészeti és régészeti kutatások által felderített tényekben lelt és lehet még ezután is magyarázatot, igazolást és valóságot.

A hun-magyar hagyományok egyik legérdekesebb és legjelentősebb részlete a *turul* (kurul, karoly, karvaly) vagy *sas keselyű* regéje, mely a legszebb költői mythoszként fonódik mondáink egybefüggő láncolatán végig. A *turul-madár* pogány korunk hitregés világának saját és eredeti alakja; szereplése tündéri, végzetes, majdnem isteni. Megtermékenyíti az anyák álmát, hogy hősök szülessenek; a nemzeti hadak sorsát végzetszerűen intézi, hosszú vándorútján kísérője a népnek az ígért új hazába, melynek határain sokaságának sűrű szárnyacsapásaival veri a csüggedőket, «mert az isten akarja vala, hogy hamarabb szálljanak alá Magyarországba». Koronás képe ott leng a fejedelmek zászlain, s győzelmesen vezérli harczaiban a nemzetet, melynek bölcsőjétől kezdve hű nemtője marad mindaddig, mígnem szerepében a megváltó hitének jele, az apostoli kettős szent kereszt váltja fel.

A *turul* mondájával valami rokonságot mutat a norman regék három királyleány szötte hollós zászlaja, melyről mondják, hogy valahányszor győzni vitték harczba, akkor a holló mintegy megelevenedve röpköd vala a hadak előtt, míg balszerencse kezdetén, szárnyait összecsapva, mozdulatlanul csüngött alá a zászlón.¹ Tulajdonított-e a régi magyar hit is ily bűbájos jóstehetséget a maga *turul* madarának? nem tudjuk; de éreznünk kell, hogy Arany csak szebbé és teljesebbé tette a nemzeti hagyományt, midőn Keveháza gyönyörű énekében oly mesterien szötte belé a norman holló mythoszáat. Ime e néhány sor:

Barna hajú szép hunfiak,
Mi haszna még a gyors nyilak!
Bár tölök a nap elborúl,
Tárnokvölgye bealkonyúl,
Zászlótokon lecsüngve áll,
Nem reples a *turulmadár!*

¹ Ipolyi, Magyar Mythologia, 79. l.

És ismét alább, a czezunmauri harcznál:

Harmadnapon kürtödbe fúsz
Torda fia hős Bendegúz!
Zászlóidat a keleti
Szellő vigan lebegteti,
Hogy a turul repdes belé —
Nyugot felé, nyugot felé!

Ez a költő felfogása. Krónikásaink közt egyedül Kézai az, ki a turul emlékét e néven fentartotta, s egyszersmind a róla szóló hagyományt is legtovább fejlesztette. Nála a turul Attila király jelképe, és másod unokájában Álmosban, újra megtestesülése; nyilván mondja, hogy Árpád, Álmos fia, a *Turul nemzetségből* származik, s ez állítását alább, Gyeics vezérről szólván, ismételve megerősíti.

Hogy a Turul nemzetség az Árpádokra vonatkoztatva, birhat-e valami historiai alappal, azt ezúttal nem keresem; hogy azonban egy *genus Turul* (de genere Turul) valósággal, és pedig Kézaihoz igen közel korúlag létezett, azt hiteles okiratok bizonyítják;¹ nemkülönbén áll, hogy Turul mint személynév s mint helynév is többször fordul elő emlékeinkben.² Mindez mégis csak annyiban érdekel jelenleg bennünket, a mennyiben ezekből az adatokból is kiviláglik, hogy a *turul* szó egyáltalában nem hibás írás vagy olvasás szüleménye, mint Szabó Károly hiszi, s különben igen plausibilis alapon ki is fejtí,³ hanem oly avult szavunk, mely lehet, hogy nemsokára Kézai kora után eredeti jelentését már elvesztve, csak mint személynév maradt még egy ideig fenn, de a mely — mint alább tüzetesen ki fogom mutatni, — a *kurul*, *karoly* meg *karvaly* mellett, ezekkel együtt s egy jelentésben élt valaha nyelvünkben.

Nem volt czélom föntebb a turul-monda ősvallási jelentőségét bővebben fejtegetnem, csupán azért érintettem azt is néhány főbb vonással, hogy a mi történeti valóság van benne, azt annál tisztábban vehessük ki belőle.

Kitüzött feladatomban: a turulnak mint a magyar

¹ Horvát István, M. orsz. gyökeres régi Nemzetségeiről, 63. l. — Anjoukori Okmt. I. 297. l.

² Horvát I. id. m. 64. l. — Károlyi Oklt. I. 221. l. — Fejér, Cod. Dipl. IV. 1. 166., IV. 2. 424., V. 1. 84., V. 2. 217. l.

³ Kézai krónikája magyar fordításában, az illető helyhez tűzött jegyzetében, 23. l. Erre alább még visszatérünk.

nemzet legrégebb valóságos hadi czímerének — ha szabad e szóval élnem — történeti nyomait keresni, vagy legalább összeállítani azokat az adatokat, a melyek e nyomokra, úgy vélem, elvezethetnek bennünket.

Hazai krónikáink egybehangzó tanúsága szerint: Attila király czímerén, melyet paizsán és zászlain szokott volt hordani, koronásfejű madár vala ábrázolva, mely czímert a magyarok még magokat községben kormányozák, Gyeics vezér idejéig, a hadban mindig magokkal hordták vala. E koronásfejű madarat Kézai magyarul *turul*-nak, későbbi krónikásaink latinul *astur*-nak vagy *aus-tur*-nak nevezik. Az *astur* szót mint madárnevet a classica latinság szótárai nem ismerik, Kirsch Cornucopiae-ja szerint *sólymot* jelent, Szabó Károly *karvaly*-nak fordítja.¹ Bármelyik nevén nevezük, annyi kétségtelen, hogy a sasok fejedelmi családjából való, s mint a bátorság, erő és sebesség jelképe, méltán ékítheté a honkereső nemzet harci lobogóját.

A sas mint katonai hadi jelvény, kivált mint a hódítás eszméjének kifejezése, régibb és újabb időkben egyaránt szerepel. A persa királyok előtt arany sast hordoztak a táborban, a római legiök sasos vexillumát az egész ókori világ ismerte, s csak a jelen század elején látta Európa a büszke francia sast győzelmi nimbusában ragyogni.

A mit krónikáink Attila király czímeréről s a magyarok turulos zászlajáról mondanak, az oly egyszerű és természetes, s olyannyira magán hordja a teljes valóság színét, hogy benne kételkednünk semmi ok sem lehet.

A bécsi képes krónika bár primitív, de mindenestre tanulságos ábrái, hol a kapitányok, a hét magyar vezér majd mindegyike ugyanazon madár-alak képét viseli paizsán, arra mutatnak, hogy a turul nem kizárólag a fejedelmi ház czímere, hanem az egész nemzet hadi jelvénye vala.²

¹ A bécsi képes krónika ismeretes díszkiadásához készült magyar fordításban.

² Némelyek a krónika legelején lévő ábrák közt, a későbbi kettős kereszt és anjoui liliosos, meg a pólyás czímeres vérték mellett a harmadikon vélték a turult kereszethetni, a hol egy madárnak csupán hosszú nyaka és szárnyai láthatók egy koronás sisakból kinyulva. E különös alak azonban nem egyéb, mint a Nagy Lajos király gyűrűs pecséteiről ismeretes strucz, mely patkóvasat tart csőrében. Inkább nézhetjük turulnak a vezérek vértjein ábrázolt madarat.

Éz a mondák felfogása is, de ez — mint látni fogjuk — a történeti valóság is.

Hogy Gyeics vezér, avagy még inkább István, miután nemzetét a keresztyén vallásra térítette, s a pápától koronát, címert és apostoli keresztet nyert, a pogányságra emlékeztető turult sem paizsán, sem királyi lobogóin nem hordta többé, az csak természetes. A német Muglen mondja is, mintegy kiegészítve a hazai krónikások előadását, hogy a fejedelmek a keresztyénség felvétele után addigi jelvényüket megváltoztatták, megcserélték; saját szavai szerint: *darnach begunden die fursten das vorgebant tzaichen verwandeln und verkeren*.¹ De hogy maga a nemzet, a szabad magyarság, mely a felkelő nemzeti sereget alkotá, azontúl is régi megszokott címerét lobogtatta harci zászlain, nagyon valószínű. E föltevés mellett szólhat egyebek közt azon mindenestre figyelmet érdemlő körülmény is, hogy némely kétségtelenül ősrégi származású nemzetségeink címerében mai napig a turul vagy karvaly madár alakja szemlélhető. A gr. Károlyiak még nevét is megőrizték családi címerük madarának; mert semmi kétségem benne, hogy a család ősi fészke, a szatmármegyei Károly neve nem a latin Carolusnak megfelelő Károly, hanem *karvaly*, vagyis a szó régibb avult alakja szerint *karoly*. Világos bizonyosság erre a szintén Szatmármegyében létezett *Karolyos* (Kárwlos) pusztá nevé, melyről a grófi család XVI. századi okiratai még emlékeznek, s a melyet nem magyarázhatunk másképp, mint a hogy a hasonló képzésű Hollós, Varjas, Verebes stb. helyneveket.

Azonban a magán családi címerekről netán vonható következtetéseknél sokkal többet mondó az a történeti tény, hogy az erdélyi magyar megyék nemessége mindenha sást hordott címerül, s ezzel élt pecsétjén is, a míg a három nemzet külön-külön pecsétet használt az országúl kiadott okiratok hitelesítésére. Némelyek szerint már János király alatt, 1538-ban végzést hoztak, hogy a három nemzetből álló Erdélyország részére három különböző pecsét készíttessék,² s e végzés értelmében a vármegyék magyarsága, kétségkívül régi usus folytán, egy kék mezőben zöld gyep fölött repkedő arany csőrű, egyfejű fekete sast

kapott volna címerül.¹ De teljes bizonyosságúnak tekinthető és határozott intézkedés az erdélyi pecsétek dolgában csak az 1659. évi szászsebesi országgyűlésen történt, melynek egyik törvénycikkelye kimondja, hogy az ország négy nagyobb rendje szerint — a negyediket képezvén akkor a magyarországi kapcsolt részek, — négy külön pecsét metszessék, s ezek közül az erdélyi vármegyék pecsétjén egy fél sas legyen.²

Hogy a magyar nemzeti sas itt már csak fél sassá csonkítva jelenik meg, annak valószínű oka az, hogy a fejedelmek az 1659-iki végzést megelőző időkben már régóta használván pecsétjeiken a három nemzeti címert saját családi címereikkel különféle módokon összetéve, a sasnak eltűnt fele egyszerűen valamelyik címer-combinatio technikai nehézségeinek eshetett áldozatul. Egyébiránt teljes épségében is megvan még, és látható Alsó-Fehér vármegye címerén, mely legrégebb magyar megyéje Erdélynek ma is az imént leírt sas képét viseli paizsában; a mi hihetőleg onnan eredhetett, hogy a nemzeti pecsét őrizete egy időben épen Alsó-Fehérmegye főispánjára volt bízva.³

A magyar fél-sas Erdélyországnak később egyesített címerében mind e mai napig a főhelyet foglalja el. Megemlítem még egyúttal, hogy Dugonics főtebb idézett munkájában⁴ Pannonia címerét is a négy folyamból és egy koronás sasból állította össze.

Az elmondottak után szinte lehetetlen, hogy önkéntelenül is a régi nemzeti hagyományra ne térjen elménk; ne legyünk azért merészek, ha az erdélyi magyar sas képében egyenesen pogány őseink turul-madarát keressük.

Hogy az erdélyi vármegyék magyarsága mint község, nemcsak az újabb korban, s nemcsak pecsétjein élt sas-címerével, hanem azt már sokkal azelőtt hadi jelvény gyanánt is használta s zászlóin hordta az ütközetekben, hiteles oklevelek bizonyítják:

¹ Tagányi Károly, M. orsz. Címertárában, és Dugonics András «A magyarok uradalmaik» című munkájában.

² Az erdélyi országos címerekről bőven és alaposan értekezett gr. Kemény József a Nemzeti Társalkodóban, 1833. II. 145—160, és ismét u. o. 321—327. II. Utána Jakab Elek a Századok-ban, 1867. 336—352. II.

³ Jakab Elek, id. h. 339. I.

⁴ A magyarok uradalmaik, 30. I.

¹ Cap. V. Kovachichnál, 9. I.

² Nemzeti Társalkodó, 1833. II. 147. I.

Bizonyítja először Róbert Károly királynak egy 1321-ben kelt levele, melyből megtudjuk, hogy Emich fia Miklós, csicsói várnagy, azon időben az erdélyi magyar község sásának hordozója, vagyis zászlótartója volt; az oklevél eredeti szavaival: *ductor aquilæ seu vexilli universitatis regnicolarum Hungarorum partium Transsilvanarum*.¹ Kitünik ez idézett adatból az is, hogy a nemzeti sas hordozása országos hivatal vala, s talán éppen a csicsói várnagysággal volt össze kötve. Miklós úr ezen minőségében, a király ellen lázongó Petenyefi Péterrel cimborálván, hűtlenségbe esett, minek következtében a király Dózsa erdélyi vajda által minden jószágát elkoboztatta. Később azonban, miután ismét hűségre tért, s Csicsó várát is átadta a királynak, kegyelmet kapott s elfoglalt javait visszanyerte.² Hogy ország-zászlósságával mi történt, annak további nyomait nem találom.

Egy másik okirat szerint 1437-ben Vajdaházi Nagy Pál volt az erdélyi megyei nemesség zászló-tartója; miként a latin szöveg nevezi: *Paulus magnus de Waydahaza vexillifer universitatis regnicolarum Hungarorum et Valachorum* (értsd a nemeseket) *Transsilvaniæ*.³

Ezután hosszú ideig nincsen emlékezet sem a sasról, sem annak zászlósáról; de hogy a régi szokás folytonosan, s még a mohácsi vész után is jó ideiglen fentartotta magát, minden kétségen kívül helyezi egy fölöttébb érdekes adat 1555-ből, a mikor még egyszer, s eddigi tudomásunk szerint utoljára lebbenti szárnyát az erdélyi magyar nemzeti hadak harci sasa. Nyárádtói Pókay Balázs volt a mondott időben Kendy Ferencz és Dobó István Ferdinánd-párti erdélyi vajdák alatt az ország zászlósa: *vexillifer aquilæ gentium Transsilvanarum Hungaricalium*; a ki azonban egy ütközet alkalmával, megszegve hitét, s jeles tisztének hivataljáról megfeledkezve, mely-nélfogva mindig a hadak előtt járni, s a kezére bizott zászlót elől vinni eskütt esküvel tartozott,

¹ Ezen érdekes levelet, melynek eredetije a czegei gr. Wass cs. levéltárában őriztetik, egész terjedelmében kiadta gr. Kemény József id. h. 322. l. — Jakab Elek a maga értekezésében hibásan tette keltét 1331-re.

² Hazai Oklevéltár, 211. l.

³ A kolozsmonostori convent kiadványa; idézi gr. Kemény József említett értekezésében; közzétette egyebek közt Fejér is, id. m. X. 7. 893. l.

hűtlenül a törökökhöz pártolt, s ezzel a vajda seregét is nagy romlásba sodorta. E bűne miatt aztán minden javaitól megfosztva, az ország nemesei sorából is kitöröltetett.⁴

Eddig vezetnek a történeti nyomok. Láttuk, hogy az erdélyi magyar vármegyék nemessége a tizennegyedik század elejétől a tizenhatodiknak majdnem végéig, mindenkor saját nemzeti lobogója alatt harczolt, s lobogóján sast hordott hadi címerül. Föl kell tennünk — jóllehet okleveles adataink nincsenek róla, — hogy a sas-címeres zászlót a magyar királyság első háromszáz esztendeje alatt is hordozták Erdélyben, sőt igen valószínű, hogy hordozták Magyarországon is; mert hihetőbbnek tartom azt, hogy ez ősi szokás a tizennegyedik század kezdetével a nemzet egy részénél megszűnt, mint azt, hogy a másikkánál éppen csak akkor kezdődött volna.

De hogyan változott hát a turul sassá? Valami rumun történettudós, támaszkodva a föntebb idézett 1437. évbéli adatra, mely szerint Vajdaházi Nagy Pál a valachusoknak is zászló-tartójuk vala, aligha nem azt felelné erre, hogy sehogy, mert meg lenne győződve róla, hogy az erdélyi sasok egyenesen régi római őseik fészkeiből keltek. S meg kell vallani, hogy a rómaiaknak lehet is valami közük a dologhoz, a mennyiben több mint valószínű, hogy az átváltozás az ő nyelvük, már t. i. a latin nyelv révén ment végbe. Okiratainkban ugyanis akár a turul, akár a karuly, igen könnyen felvehette az *aquila* nevet, a miből aztán századok multán, irva és mondva, előállott a *sas*.

Idáig jutván, most már visszatérhetünk a turulra. Kisértsük meg, e mindenesetre mesésnek hangzó és sokak által kétségbe vont valóságú ősrégi madárnév kérdését a nyelvészet szempontjából is tisztába hozni.

Szabó Károly, miként már érintettük, abban a nézetben van, hogy miután a *turul* madárnévnek nyelvünkben nyomát nem találjuk, ellenben közönségesen ismeretes a *karvaly*, népiesen a *karoly* vagy *karuly* madárnév, okvetetlen azon gyanításra kell jönnünk, hogy Kézainak sok másoló kezén átment szövegében, *turul* hibásan áll

⁴ A vajdák erre vonatkozó ítéletét közli gr. Kemény József id. h. 325. l. Eredetije a gyulafehérvári kápt. levéltárában, jelenleg már az Országos Levéltárban.

curul (= karuly) helyett; s annyival inkább áll a véleménye mellett, mivel tudvalévő, hogy a középkori okiratok és codexek írásában mily kevés, gyakran alig észrevehető különbség van a *c* és *t* betűk között.¹ Tagadhatatlan, hogy érdemes tudósunknak, a ki régi történetirataink szövegéhez eddigelé a legkitünőbb commentárokat írta, megfejtése egészen plausibilis, s oly általánosan el is fogadtatott, hogy azóta a *turul* ügye peremptorie eldöntve látszék lenni. De nézzük meg, vajjon áll-e az a feltevés, a melyből Szabó Károly kiindult, t. i. hogy a *turul*nak nyelvünkben semmi nyomát nem találjuk? Igaz; mint madárnévnek, Kézain kívül sem az emlékekben, sem az élő magyar nyelvben nincs nyoma, azonban több oly forrást idéztem már fentebb, a hol mint személynév és helynév világosan megtalálható. Bizonyos tehát, hogy a *turul* szó általában meg volt nyelvünkben, és így nincs rá ok, a miért Kézai *turul*-madarát pusztán a *c* és *t* betűk írásában ismert csekély különbség alapján elvethessük.

Jóllehet a most élő magyar nyelv semmiféle vonatkozásában sem ismeri többé a *turul* szót, de megtaláljuk azt mind a rokon finn-ugor, mind pedig a török-tatár nyelvek szókincsében, többé-kevésbé eltérő alakban ugyan, azonban alig egy-két kivétellel mindig valamely ragadozó madár nevének jelentésében. Így p. o. a török-tatár nyelvekben *turgul*, *turgaul*, *turaul* bizonyos kisebb fajta fekete sólymot jelent; *torgaj*, s egy más török dialektusban *turuj* = seregély. Vámbéry természetesen a magyar *turult* is egyenesen ezekben keresi és találja fel, s mint analóg példát állítja elének a magyar *karvaly* vagy *karoly*, meg a török *karga* vagy *kargaj* (= holló) szókazonosságát.²

Mindenesetre figyelemreméltó adatok, s hathatósan szólnak Kézaink *turul*-madara mellett, de azt hiszem, hogy sokkal fontosabb és világosabb az a tanulság, melyet a *turul*ra nézve a finn-ugor nyelvek egyik hozzánk legközelebb álló dialectusának, a vogulnak szókincséből nyerünk.

Reguly hagyományai közt egy vogul mondásban, a Kältes-nő mondájában, a következőt ta-

láljuk: *Jol' uutsi. Unlimäten laui: Tägäm, tu sunzen, tä mäta' égvai ojkai ponkänen! Égvatä ponk juos-uj pit'il pošime; ojkätä ponk pätitä tür-uj pit'il pošime; tämi'e mäta' égvai ojkäi.* Ez Hunfalvy Pál fordításában magyarul így hangzik: *Leülének. Ültökben mond: Tägäm, oda nézz, millyenek ott az asszonynak a férfinak fejeik! Az asszony feje sas fészekkel van megrakva, a férfi feje keselyű fészekkel van megrakva; illyenféle asszony-férfi az.*¹ Ugyanabban a mesében egy más helyen is² előfordulnak az idézett szavak; az asszonyról: *ponkä juons-uj pit'il pošime* (feje sasfészekkel van megrakva); a férfiről: *ponk pätitä tur-uj pit'il pošime* (feje teteje keselyű-fészekkel van megrakva).

Tehát *juos-uj* vagy *juons-uj* = *sas*, *tür-uj* vagy *tur-uj* = *keselyű*; szó szerint értelmezve: *tur-uj* = torok-vad, vagy torkos madár. Ezen értelmezés adja már kezünkbe a *turul* vagy *karuly* szavaink helyes megfejtéséhez a kulcsot. A magyar *torok*: osztj. *tūr*, északi osztj. *tur*, vog. *turr*, finn *kurkku*, mordv. *kurga*. A mint ez összehasonlításból látható, a szókezdő *t* és *k* hangok a különböző dialektusokban megfelelnek egymásnak; de példák igazolják, hogy olykor ugyanazon nyelvben, sőt egyidejűleg is cserélik egymást.³ Én teljességgel nem tartom lehetetlennek, sőt meg vagyok róla győződve, hogy a *turul* és *kurul* (*curul*) egyenesen a tárgyalt hangcsere viszonyában állanak egymással, s minden arra mutat, hogy *e két szóalak régen, valószínűleg még a Kézai korban is, egymás mellett s egy jelentésben élt nyelvünkben.* A nyelvszokás lassankint elejtette a *turult*, s megmaradt csak a *kurul*, mely a tovább módosult *karuly*⁴ és *karvaly* alakokban ma is él közöttünk.

Vizsgálódásaink végeredménye tehát az, hogy a *turul* csakugyan nem más, mint a *karuly*; és így Szabó Károlynak is igaza van, a *Turulnak* is igazsága van. És ha a szíves olvasó még nekünk is igazat adott, akkor a zászlót megmentettük.

NAGY GYULA.

¹ Hunfalvy P. A vogulföld és nép, 150. l.

² Id. m. 146. l.

³ Budenz. M. Ugor szótár, 244. l.

⁴ A fentebb említett Karolyos pusztá Szatmármegyében, mint értesültem, most is megvan, s nevét a nép *Karuj*-nak ejti.

¹ Kézai S. Krónikája, magyar ford. 23. l.

² Vámbéry, A magyarok eredete, 185. és 293. ll.

Magyar levéltárszöktetés.¹

Eltűnt már az a korszak, melyet holdvilágon epedő bús képű lovagok, sápadt leányok és zsarnok apák jellemeztek, az idegekre egykor oly nagyhatású szöktetés a háreből vagy éppen szerájából is vesztett nimbuszából s kimentek a divatból az éppen európai gavallér után epedő Zulejkák, Fatimék és a brazíliai Donna Juanniták, Donna Elvirák az őket kísérő vén szerezsen asszonyokkal; rég lejárt a kötélhágcsók, zsarnok férjek, bős testvérek kora: mindazáltal még most, a szökések korában is, bizonyos költői zománcz tapad e szóhoz: «szöktetés».

De éppen ez a költői zománcz az oka, hogy szinte káprázatnak véljük, midőn oly mód fölött prózai kifejezést találunk a szöktetéssel kapcsolatban, mint a levéltárak. Hogy illenek ezek egymáshoz? Hiszen eddigelé azt tapasztaltuk, hogy még ha nagy dobbal csalogattuk is a közönséget a levéltárak megnézésére s e célból kényelmes útat, előzékeny kalauzólást ajánlánk, alig találtunk valakit, a ki kész lett volna azt igénybevenni s most egyszerre oly nagygyá lett volna vonzó erejük, hogy még meg is szöktetik őket?

De bármennyire kételkedünk is a levéltárszöktetés lehető voltában, bármennyire törülgetjük is szemünket, hogy talán csak rosszul látunk, mégis igaznak kell lenni, hogy történt levéltárszöktetés, sőt a mi a legfurcsább, Magyarországon magyarok vitték véghez, hiszen nem a közönséget megtréfálni szokott párisi Figaróból vettük ezt a meglepő hirt, hanem egy komoly tudományos szakfolyóiratból, a mely «Archivalische Zeitschrift» címmel Münchenben jelenik meg s figyelemmel kísér mindent, a mi bárhol is a levéltárak ügyében történik. Már pedig ennek utóbbi (1882-ki) kötetében találunk egy cikket e címmel: *Magyarische Archivführung* — magyar levéltárszöktetés.

Így állván a dolog, jobbnak láttuk nem tépelődni tovább az ügy képzelhetősége vagy

¹ A hazai levéltárak első sorban forrásai a történelem mindazon társtudományainak, melyeket folyóiratunk magába foglal. Ezért az azok körében történt mozgalmakra tekintettel kell lennünk; s különösen helyet kell adnunk oly közleményeknek, melyek a külföldön ezek felől elterjedt balvéleményeket iparkodnak eloszlatni és támadásokat visszaverni.

lehetősége fölött, hanem elolvasni a cikket. Lássuk, mi legyen tulajdonkép az a *Magyarische Archivführung*?

Alig olvasunk pár sort, bizonyos kielégítetlenséggel vesszük észre, hogy itt ugyan semmi pikáns történetről nincs szó, hanem arról, hogy a gyulafehérvári káptalan s a kolosmonostori konventi levéltárak a budapesti magyar országos levéltárba helyeztetek át, mi által addigi elhanyagolt állapotukból kiragadva, rendes levéltári kezelés alá kerültek s a bel- és külföld tudományos kutatói számára hozzáférhetőkké váltak.

Nagyon jól tudtuk ugyan, hogy az *Archivalische Zeitschrift* szerkesztője ama «deutsche Gründlichkeit»-járól nálunk is széles körökben ismeretes Löher Ferencz, a ki néhány év előtt hazánkban tett pár heti turista-út után annak benyomásait egy eleveneket és holtakat ítélő nagyképűséggel írott könyvben állította össze «Magyaren und andere Ungarn» cím alatt (vajjon mit szólnának Münchenben ahhoz, ha egy francia ezt írná németországi utjáról: «Les deutsches et les autres Allemands»?), a mely ha nincs is jó iránylyal írva, mint Tissot megnevetett munkája, alaposságban teljesen versenyez vele, az, a ki azóta Németországban mint szakértő szerepel magyar ügyekben, előszókat ír szász képviselőknek Magyarországot «tárgyilagosan» ismertető műveihez, a melyekre a német hirlapirodalom a «Schmerzenschrei» nevet találta ki, egy szóval a kinek magyar ügyekkel foglalkozását a leghatározottabb magyar-gyűlölet jellemzi.

Mindazáltal azt hittük volna, hogy ha e folyóirat, a mely az országos levéltár fontosabb eseményeiről nem vett tudomást, ezen intézkedésre kiterjeszti figyelmét, azt, tekintettel annak a levéltári tudomány szempontjából öröndetes voltára, csak dicsérettel teszi. S éppen azért valószínűség bámulatot keltett föl bennünk, midőn ezt találjuk *Archivführung*-nak nevezve s oly hangon tárgyalva, mintha nem is annyira «Entführung», hanem egyenesen «Raub» volna.

Már a cikk kezdete is sokat ígér. Legelőször is szemünkre hányja, hogy mi eltérünk azon axiomától, mely szerint minden állam csak azon elven tarthatja fenn magát, a melyen nagygyá lőn. Azt hisszük, hogy ezen axioma,

mint annyi más, nem oly egészen abszolút érvényű. Hiszen ha az volna, akkor Bajorországnak ma is szövetkeznie kellene a német császárral ellen a francziákkal, ügyét elválasztania a német nemzetétől s figyelmét kisebb-nagyobb szomszéd területek elragadására fordítania. De hagyjuk ezt, hiszen nem lehet szándékunk ilyenek fölött vitatkozni.

Inkább lássuk, mi módon vontuk magunkra ezt a vádat. «Magyarország, úgymond, különböző népek állama (ein Staat von verschiedenen Völkerschaften), a kiknek szabad élését anyanyelvükkel iskolában, törvénykezésnél és közigazgatásnál az ország előmenetele föltételezte».

Hogy mit tekintettek eleink a hazánkat fenntartó elvnek, arra, azt hiszem, cikkíró is elfogadja Zrínyi Miklósnak, a ki épp oly kitűnő volt államférfinak, mint hadvezérnek vagy írónak, tanúságát. Már pedig ő így ír: «Valamely ország fegyverrel nyeretett, fegyverrel is oltalmaztatik és minékünk magyaroknak valamink vagyion, fegyverrel nyeretett az, a mi eleinktől; úgy tartatott eddig és nincsen kérdés már abban: ezután is úgy kell megtartani».

Vagy talán a tények ellenkeznek Zrínyi előadásával s a magyar nemzetnek fölfogásával? Igaz, hogy Magyarországon a más nyelvű egyének, sőt testületek is teljes szabadsággal élhetnek, valamint ma is élhetnek anyanyelvükkel. Ez azonban korántsem teszi Magyarországot szövetséges állammá. Avagy mutasson az, a ki az ellenkezőt vitatja, Magyarországon oly területet, a melyen más nemzetiség lett volna az úr és nem a magyar. Mutasson csak egy megyét, a mely magát nem magyarnak, hanem németnek, tótnak, oláhnak vagy rácznak tekintette és vallotta volna. Az egyedüli kivételt az erdélyi szászföld képezi — mert reméljük, hogy cikkíró nem oly naiv, hogy a székelyeket, kunokat vagy talán a hajdúkat külön nemzetiségnek tekintse — már pedig egy ily kivételes terület fennállásával nem válik egy egységes országból «ein Staat von verschiedenen Völkerschaften».

Miután az előbbi jóakarató figyelmeztetések részesei valánk, megtudjuk, ki az előtánczos ama boszorkánytánczban, a melyet mi «in unseliger Verblendung» járunk. E rettenetes ember: Tisza Kálmán miniszter (talán miniszterelnök), «a ki úgy bánik a magyar korona, mint

az első Napoleon császársága országaival; valamint az az európai történet főkiratait Párisba akarta összehordani, hasonlóképp hurczolja Tisza az országos levéltárakat Pestre» (talán Budapestre és pedig ott is a budai részre). Szó szerint adtuk a stilus ezen bájvirágait, hogy olvasóink a maga egészében élvezhessék azon eredeti ötletet, a mely Napoleon és Tisza működését azon szempontból veszi bíráló alá — mint jártak el a levéltárakkal szemben. Az eszme ezen megkapó volta mellett egészen harmadrendűvé válik az a kérdés, vajjon megállhat-e a hasonlatosság? az nem erős oldala e résznek, hiszen Napoleon a levéltárak becsesebb részeit az egészből kiragadván kivánta Párisban központosítani, míg Tisza egész levéltárakat egyesít egymással.

A cikk írója nem elégszik meg azzal, hogy csak általánosságban mondja el Tisza Don Juan bűnét. Földidézi az elhurczolt vagy elszöktetett levéltáraknak (a melyeknek a fölötti bánatukban kétségtelenül meghasadt a szívük) véres árnyait. Látjuk elvonulni sápadt arczczal az erdélyi fiskális levéltárt, utána kék lángokat szóró szemmel a volt kormányzékét, melyet a Bécsből elragadt erdélyi kancelláriai követ. De ezekért még talán megkapná a feloldást, de most következnének a legártatlanabb áldozatok. «Hátra voltak még, folytatja elegiai hangon, Erdély tulajdonképi országos levéltárai; a kolozsvári (talán gyulafehérvári?) káptalani és kolosmonostori konventi.»

Azt, hogy a magyar állam e levéltárakhoz nyúlt, egyenesen jogtalanságnak nevezi. S érve valóban lesújtó. «Hiszen ily joggal Németország valamennyi városából Berlinbe vitethetnének a levéltárak.» Látszik, mennyire meg van arról győződve, hogy ily érvel szemben a magyarok nem tehetnek egyebet, mint mellőket verve kiáltani: «mea culpa, mea culpa». Legalább erre vall, hogy nagy önelégültségében teljesen megfedlekzik a szabatságról s beszél egész általánosságban levéltárakról, mintha mindegy volna a családi, a városi és megyei levéltáraknak helyzetök és az országosoké. De mi ne legyünk nagyon is pontoságkivánók. Tegyük fel, hogy nem szándékosan, hanem csak véletlenül maradt tollában az «országos» jelző. S ebben annál inkább lehetünk engedékenyek, hiszen úgy is kénytelenek vagyunk, bármennyire sajnáljuk is,

elrontanunk nagyszerű hasonlata fölötti örömét. Mi nem tartjuk ugyan magunkat oly szakértőknek német dolgokban, mint az «Archivalische Zeitschrift» a magyarokban, mindazonáltal azt hisszük, hogy a bajorországi, württembergi, szászországi és a többi hasonló természetű országos levéltáraknak Berlinbe szállítása ellen mégis több kifogás volna emelhető, a mennyiben ezek külön királylyal, kormánylyal és országgyűléssel bíró országoknak levéltárai, oly országoknak, a melyek csak némi tekintetben képeznek Poroszországgal egy államot. A mi pedig a hessencasseli, nassauai s hasonló volt államok levéltárainak Berlinbe vitelét illeti, az ellen — úgy véljük — csakugyan bajos volna jogi szempontból kifogást tenni, legfőlebb az lehetvén a kérdés, vajjon czélszerű-e vagy nem? Mert ha Poroszországnak nincs erre joga, akkor micsoda jogon van a bajor állami levéltárban a pfalzi választófejedelemség, a maynzi választóérsekség levéltára. Vagy tán ezt is igazságtalannak tartja Löher levéltári igazgató, sőt talán javaslatot is tett «néhány intézkedések iránt» a melyek a badeni és hessendarmstadti kormányokkal megbeszélendők volnának a végből, hogy az egyik Mannheimba, a másik Maynzba visszaszállíthatassék.

A mi két levéltárunk ügyének jogi oldala igen egyszerű. Az erdélyi nemzeti fejedelmek idejében az országgyűlés rendelkezett a fölött, a Habsburg-háznak Erdélyben uralomra jutásával azonban megváltozott a helyzet. III. Károly és Mária Terézia a törvényeken alapuló állapotot rendeleti úton megváltoztatták s az ő rendeleteik értelmében állott e két levéltár — bár állami jellegének teljes megóvása mellett — az erdélyi római katolikus státus, illetőleg a gyulafehérvári káptalan felügyelete alatt.

Ilyképen az államnak és pedig Erdélynek Magyarországgal való egyesítése óta a magyar államnak joga kétségtelen s csak az a kérdés merülhet föl, gyakorolhatja-e azt a kormány rendeleti úton, vagy pedig az országgyűlés beleegyezését tartozik intézkedései számára kikérni?

Mikor a kormány rendeletileg akarta e levéltárakat a budapesti országos levéltárral egyesíteni, azon igen természetes elvből indult ki, hogy a mely intézmény fejedelmi hatalomból, rendeleti úton jött létre, azt az intézmény

ugyanazon fejedelmi hatalomból, ugyancsak rendeleti úton joga van a kormánynak megváltoztatni. S ha a magyar kormány ily világos jogi alapon állva, kész volt az erdélyi katolikus státusnak tiltakozását figyelembe véve, az ügyet törvényhozás tárgyává tenni, azzal csak annak adta tanubizonyosságát, hogy a mennyire csak lehetséges, tartózkodni szokott minden oly intézkedéstől, a mely az államnak csak némileg is figyelemre méltó részében, habár jogtalanul és oktalanul, aggodalmat kelthetne.

Arról lehetne vitatkozni, vajjon a kormány helyesen járt-e el, midőn ily engedékenységet tanusított, de azzal csak azt mutatta meg, hogy elég hatalmasnak érzi magát élni az erősek legszébb jogával: az engedékenységgel. S elmondhatjuk, hogy nem hiában. Mikor az ügy az országgyűlés elé került, egyetlenegy szó sem emelkedett a javaslat ellen, pedig az erdélyi katolikus státusnak akárhány tagja vesz buzgó részt, mint képviselő vagy felsőházi tag, a törvényhozási működésében.

Kormányunk engedékenységét az idéztük cikkben is fölemlítve találjuk, csakhogy kissé furcsán magyarázva. Mikor a két levéltárnak Budapestre hozatala rendeleti úton elhatározott, a katolikus státus ellenben tiltakozott, akkor megjelent az Archivalische Zeitschriftben egy cikk, a mely azt sietett világba kürtölni. A mostani ellenben már egy szóval sem emlékezik meg az akkor örvendetesnek talált eseményről, hanem így szól: «Die Archivalische Zeitschrift legte im III. Bande S. 310 ff. die Ungesetzlichkeit dieses Verfahrens dar, man musste davon abstehehen». (Az A. Z. III. kötetének 310. és kk. lapjain kimutatta ezen eljárás törvénytelen voltát, el kellett attól állni). Ismeretes mindenki előt, hogy a magyar kormány elnöke igen nagy tisztelője a tudománynak általában, a németnek meg különösen, de mégis biztosíthatjuk cikkirót, hogy a német tudósok iránti tisztelete csak annyira megy, hogy tudományukat tiszteli, de nem annyira, hogy politikai dolgokban akár legnevesebbeknek (még kevésbé az A. Z. névtelen hősének) véleményét parancsnak tekintse. Az igaz, hogy attól is távol van, hogy őket a «csak azért sem» elvének irányukban alkalmazására érdemesítse.

Az ügy jogi oldala teljesen tisztában lévén,

az iránt merülhet még kérdés föl, hogy célszerű volt-e ez az intézkedés? A cikk ugyan úgy adja, mintha a törvényjavaslat jogi érvnek tekintené, midőn fölemlíti, hogy ezen országos levéltárak nemcsak Erdélyre, de az ország egyéb részeire is vonatkoznak. Ott azonban az elmondottak után jogi évrre szükség nem lévén, csak a célszerűségi szempontból van fölhozva azon fölmerülhető ellenvetéssel szemben, hogy az áthelyezés következtében az erdélyi felek nehezebben juthatnának az őket érdeklő okiratokhoz. Ebből a szempontból pedig igenis figyelemre méltó az a körülmény, hogy igen sok okirat van e levéltárakban az egykori kapcsolt részekből, azoknak pedig Gyulafehérvárnál, sőt a legnagyobb részben Kolozsvárnál is jóval hozzáférhetőbb Budapest. — Különben a gyakorlati élet előidézte forgalmuk e levéltáraknak oly csekély volt, s annak fontosságát oly kevésbé érezték az érdekeltek, hogy ezen szempontból a legcsekélyebb fölszólalás sem emeltetett.

Célszerűségi szempont az is, midőn a cikk azt vitatja, hogy e levéltáraknak Budapestre szállításával tudományos célból való használhatóságuk csökkenni fog. Ez a szempont, úgymond, a kolozsvári egyetem s az erdélyi német történelmi társulat számára kívánja e levéltárakat. A történetbúvárok számára való hozzáférhetőség kétségtelenül figyelemre méltó szempont a levéltárak hováhelyezésénél, bár nem egyedüli, de szerzőt az a fátum üldözi, hogy még ez az érve is ellene szól, mert az erdélyi történelem művelői közül a legtöbben éppen Budapesten laknak. Ezenfelül a kolozsvári egyetem s a szász történelmi társulat érdekeit is nehéz volna egyeztetni: ha Szebenben vannak a levéltárak, akkor a kolozsváriak, ha Kolozsvártt vannak, akkor a szászok részére épp oly hozzáférhetetlenek, mintha Budapesten volnának.

A szász történelmi társulat igényeinek emlegetése pedig — a kolozsvári egyetem fölhozása csak staffage lévén, hiszen az tudja, hogy ha valamit el akar érni, egyenesen Budapestre fordulni sokkal rövidebb út, mint via Nagy-Szeben Münchenben csapni lármát — meglehetősen komikus színt ad az egész cikknek, olyanformán hangzik ugyanis, mintha az olasz kormány a velencei levéltárat Rómába akarná áthelyezni, magyar történetírók pedig folszólalnának, hogy

a tudományos érdekek ezen levéltárnak Velenczében maradását kívánja a magyar történelmi társulat számára, mert annak tagjai nem tehetik meg a költséges utat Rómába. A szász történelmi társulat igénye ugyanis éppen annyi ezekre a levéltárakra: van ugyan bennök sok becses anyag a szász történelem szempontjából, de a levéltár természetete és eredete abszolote nem szász.

Az utóbbi kifogás után szinte hajlandók volnánk az egész támadást tudósi elfogultságból származtatni. Azt hinnők, hogy egyik-másik szász tudós Gyula-Fehérvártt s Kolozsvártt lakik, e levéltárakat folyton használta s mai szegénységénél fogva nem tehetvén meg a budapesti utat, el van attól ütve. Az ily egyéni hangulaton alapuló támadás jogosulatlan volna ugyan és figyelembe nem vehető, de mégis megbocsátható, azonban — egy szász tudós sem lakik e városokban s «az olyannyira tevékeny erdélyi német történelmi társulat» eddigelé mondhatni semmit sem foglalkozott e levéltárakkal.

De mi lehet az oka, kérdehetné valaki, hogy a cikk oly élesen megtámadja a magyar kormányt, a magyar nemzetet? Erre a még netalán kételkedőnek megadják a választ a cikk utolsó mondatának szavai: «Haben ehemals die Tataren den Siebenbürger Archiven arg mitgespielt, so wollen jetzt Magyaren ihre eigene magere Sammlung ungarischer Urkunden — das älteste Dokument ist von 1101 — mit siebenbürgischen fectt machen.» (Ha egykor a tatárok nagy kárt tettek az erdélyi levéltárakban, most a magyarok akarják magyar oklevelekből álló vékony gyűjteményüket — a legrégebbi okirat 1101-ből való — erdélyiekkel kövérré tenni.)

Vessük e sorokat azzal egybe, hogy a cikk elején arról van szó, hogy a magyarok a hazánkban lakó idegen fajbeliek jogait megszorítják, azzal, hogy az erdélyi német történelmi társulatnak igényeit emlegeti e levéltárakra, míg utóbbi soraiban annyira megy, hogy ellentétbe állítja a «Magyaren»-t s az ő «ungarische Urkunden»-jeit Erdélylyel s az erdélyiekkel. Mit következtet ily előadásból az, a ki hazai viszonyainkból ismeretlen? Azt, hogy Erdély éppen nem magyar, vagy legalább azok nem magyarok, a kikre ezek a levéltárak vonatkoznak. Mit következtethetünk ezen eljárásból, tekintetbe véve azt, hogy a cikk szerzője kétség-

kívül magyarországi s igen jól tudja azt, hogy a levéltárak Erdélynek nemességét illetik, mely annyira magyar, hogy a törvényekben rendszerint nem is «nemesek», hanem egyenesen «magyarok» néven nevezetik? Csak azt következtethetjük, hogy e cikkben nem elfogúlt ember túlzásai, hanem rosszakaratúnak ferdítései foglaltak, a ki fölhasználva a német közönségnek magyar dolgokban való járatlanságát s az «Archivalische Zeitschrift» szerkesztőjének ismert magyarellenességét, aljas hazugságaival föl akarja még ezen az úton is lármázni a német közvéleményt, olyképp tüntetvén föl ezen tisztán köztünk, magyarok között forgó ügyet, mintha az a százszokat elnyomó tény volna.

Különben köszönettel, sőt hálával vagyunk a cikk írója irányában. Míg ellenségeink csak túlzásokkal lépnek a viszonyainkat nem ismerő német közönség elé, annak ítéletét könnyen félre vezethetik, azt hitetvén el vele, hogy mi, midőn a középkornak a modern állammal meg nem egyező intézményeit megváltoztatjuk, nemzetiségi vagy éppen németellenes politikát űzünk. De meg vagyunk győződve arról, hogy a német nép, a melynek a becsületesség iránt nem csekély érzeke van, meggyőződven, hogy némelyek elég arcátlanok járatlanságát hazugságok elhíttetésére használni föl, undorral fordít háta azon egész csapatnak, a mely jelenleg a névtelenség leple alatt magyarfaló cikkekkel árasztja el a német sajtót. Talán éppen ezen az úton fogjuk elérni, hogy bekövetkezik a visszahatás, s az ámitókat fölismert nép nemcsak a rágalmaknak, hanem a túlzásoknak sem fog többé hitelt adni.

SZALAY JÓZSEF.

Adatok a Chetneky család genealogiájához.

— Első közlemény. —

Mióta az okmánytárak könnyebben hozzáférhetőkké lettek, számos becses adat kerül napfényre hazánk hírneves családainak történetéből, illetőleg genealogiájából. Ezen alkalommal az országos levéltárban a Chetneky családra összegyűjtött adataimat bátorkodom bemutatni.

E családdal már foglalkoztak genealogusaink,

így: Bartolomæides László,¹ Wagner Károly,² Lehoczky,³ Nagy Iván⁴ és mások.

Az általam közlendő adatokat a felsorolt szerzők nem ismerték, sőt azok több eddigi állítást rectificálnak, azért a családnak nemzedékrendét egészen újból kellett okmányok alapján egybeállítanom.

E tanulmányomnak közzétételét annál is inkább érdekesnek tartom, mivel ezen, már kihalt családnak főképp oly tagjaival foglalkozom, kik jelentékeny szerepet viseltek részint Zsigmond király alatt, részint a reformatió idejében.

A Chetneky család a pelsöczi Bebek, másképp Bubek családdal egy eredetű, és a gömörmegyei Csetnek uradalmat, hasonnevű főhelyével birtolta, melyet nekik IV. Béla 1243. jun. 5-én kelt oklevelével⁵ adományozott; mert a Bebek testvérek Detre és Fülöp, Máténak fiai, a tatárjárásban magokat kiváló vitézségük által kitüntették. Ezen uradalom addigi birtokosai, Bors vezérnek utódai kihaltak volt.

A testvérek ifjabbika Fülöp úgy látszik magtalanul halt el. Detrének fia Benedek volt. Ennek fiai pedig: Döme, Miklós, László, János és Péter; mi IV. Béla királynak az egri káptalan által 1335-ben átírt adomány-leveléből⁶ kitűnik, hol ezek állanak: «Magister Nicolaus filius Benedicti de Chitnek, pro se et Ladislao, Johanne et Petro fratribus suis item pro Stephano et Georgio filiis Dominici, similiter fratris sui iam defuncti».

Ebből bizonyos, kik voltak Benedek fiai. Ugyanazokat említi a csetneki ref. templomban található epitaphiumos síremlék is, melyen a család négy ízen át van levezetve. Közli ezen síriratot Bartolomæides⁷ és Wagner is.⁸ Azonban mivel ezen epitaphium Ferencznek az «unicus hæres»-nek idejében készült, ki 1601 után halt el, és mivel a másolatokban is eltérések

¹ Memorabilia Provinciæ Csetnek. Neosolii. 1799.

² Collectanea genealogico-historica ill. Hung. familiarum quæ iam interciderunt. Dec. I. 70. l. És u. a. Tabellæ genealogicæ. Kézirat a Nemz. Muz. könyvtárában. Fol. lat. 63 és 153.

³ Stemmatographia. Pars II. 44. l.

⁴ Magyarország családai. III. 29. l.

⁵ Bartolomæides Memorabilia 169—178, és Fejér Cod. Dipl. IV. 5. 287—294.

⁶ Bartolomæides, 178—180.

⁷ Memorabilia i. h. 269.

⁸ Collectanea i. h. 57.

vannak, arra súlyt nem fektethetünk. Annyit azonban hitelesnek tartunk belőle, a mennyit az okmányok is igazolnak. Így: hogy Bebek Döme Pelsőczöt, a négy testvér pedig Csetneket nyerte osztályrészlül.¹ Ez körülbelől 1320 körül történetelt.

Mivel Döme fiai István és György, kiket az imént említünk, a Bebek család ősei valának, azért ezekkel nem foglalkozhatunk és csak a csetneki uradalmat bíró négy testvérré fordíthatjuk figyelmünket, kik a *Chetneky* nevet vették fel.

A Chetneky nevet viselő testvérekkel okmányilag² először 1326-ban találkozunk, midőn okirat állítatik ki arról, hogy Dobsina erdős vidékét benépesítették. Ezen okmányban a családról ezek állanak: «Nicolaus dictus Kun, Ladislaus et Johannes magistri filii comitis Benedicti, filii Detrici». Péterről nem történik említés.

A négy testvér közül csak Lászlónak és Miklósnak, kit «Rufus» és «Kun» melléknevekkel is illettek, voltak gyermekeik. Ezek és Péter özvegye 1371-ben Gombaszeghen a Pálosoknak zárdát alapítanak, melynek alapító-levelében³ a családra nézve ezen adat fordul elő: «Nos magister Ladislaus de Czutnuk, de consensu filiorum nostrorum, et dominæ relictæ quondam magistri Petri consortis de eadem, in personis filiorum magistri Nicolai Rufi, Georgii et Petri» stb. Jánosról többé szó sincs; Péter gyermekek nélkül halt el, Lászlónak gyermekei nincsenek megnevezve, Miklóse: György és Péter.

Lássuk már most László gyermekeit okmányilag kimutatva, annál is inkább, mert főképp ezekre kell mint Zsigmond király idejében élőkre, kik közül némelyik tekintélyes szerepet is viselt, figyelmünket fordítanunk. Ezeket együttesen felsorolva az 1417-ben aug. 24-én kelt okmányban⁴ találjuk, midőn Zsigmond király László prépost és testvérei kérelmére a dobsinaiaknak vásárt engedélyez. Az okmányok idevágó szavai ezek: «Venerabilis viri domini Ladislai de Csetnek præpositi S. Georgii, nec non nobilium Nicolai, Johannis et Sigismundi fratribus eiusdem

præpositi de prædicta Csetnek». Ezekből világos, hogy kik voltak László prépostnak testverei, a kik között említetik János is.

Már most bebizonyítandó volna, hogy László prépost és fivérei, I. László gyermekei valának. Ezt megtaláljuk az orsz. levéltárnak egyik 1436. év november 13-án kelt okmányában,¹ melyben a család tagjaira vonatkozólag a következők állanak: Ladislaus de Chetnek gubernator cruciferatus stb. ac Andreas filius Johannis filii Ladislai de eadem Chetnek nomine eorum, nec non nobilium puellarum Elisabeth et Anna vocatarum, filiarum dicti Joannis, sororum videlicet præfati Andreæ». Ezek után bizonyos, hogy János I. Lászlónak fia volt, Jánosnak fivéreit pedig már fentebb megismertük, így tehát tudjuk, hogy János fivérei: László, Miklós és Zsigmond, I. Lászlónak fiai is voltak.

Wagner Károly szerint² I. László 1320—1374-ig élt. Neje Szalonai Ilona (Elena de Salona) volt. Az eddig idézett okmányok közt az 1335. és 1371. években mint élő fordul elő.

I. Lászlónak fiai közül kiváló figyelmünket érdemli *II. László*, Zsigmond király kegyeltje, a Bebek nagy vetélytársa, ki Györggyel együtt, leginkább emelte a család tekintélyét.

Nyilvános pályáját a sz. János lovagrendben kezdte meg, azonban ebből a világi papságba lépett át, melyben csakhamar a «Præpositura S. Georgii martyris de viridi campo, Strigoniensi» méltóságot nyerte el, melyet 1397—1439-ig birt.³ A fentebbi okmányban, mely 1417-ben kelt, mint olyannal már találkoztunk, midőn a dobsinaiak számára fivérei hozzájárultával Zsigmond királytól vásárendélyt eszközölt ki.

Mint sz. György prépostja volt jelen 1414—18-ig a constanzi zsinaton. Róla a jelenvoltak lajstroma a prépostok között így emlékezik meg: «Laszlaw zu St. Georg», a mihez a commentator hozzáteszi «Oder des H. Georgs de viridi Campo Strigoniensi. Er war aus der alten adelichen Familie der Chetnek oder wie sie damals genennt wurden von Chytnuk».⁴

¹ Orsz. ltár dipl. 12,968. sz.

² Tabellæ geneal. MS.

³ Memoria Basilicæ Strig. 128. l.

⁴ *Wagner Károly*, Verzeichniss der geistl. und weltl. Personen aus Ungarn auf der Kirchenversammlung in Costnitz, Ungarisches Magazin, IV. k. 244. l.

¹ Magy. orsz. dipl. ltár 12,110. sz.

² Bartolomæides 185—192.

³ *Wagner*, Collectanea 71.

⁴ *Bartolomæides*, Memorabilia 208—210. l.

Bizonyára a zsinaton is igen növekedett Zsigmond király kegyében, ki őt a királyi kápolna comesévé tette, mert 1423-ban, mint: «Comes Capellæ regie» fordul elő. Majd a királynő kancellárjává is lőn, mert 1432-ben mint ilyen említetik.¹

Zsigmond király ezen igen hasznavehető és megbízható férfiút terveinek kivételére igen alkalmasnak találta.

Zsigmond király ugyanis, lehet, hogy azon okból, mivel pénzvviszonyai gyakorta zavart állapotban valának, lehet azonban, hogy azért, mivel a keresztesek száma már igen megfogyott és ezek is többnyire az országon kívül tartózkodtak, jószágaitat lefoglaltatá és ezek egy részének kormányzatát Chetneky Lászlóra bízta, ki, mint láttuk, egykor maga is keresztes volt, s így a lovagrendnek viszonyait ismerte. Zsigmond király ezen eljárása ellen panaszt emel a keresztes lovagoknak rhodusi anyaházukból 1447-ben kelt levele, melyben nyíltan kimondatik, hogy: «A magyarországi perjelségnek majdnem minden háza és parancsnoksága világi személyek és némely egyháziak által le van tartóztatva és el van foglalva,.... s ezeket kiváltképen az egykori boldogemlékü legkeresztényebb fejedelem Zsigmond foglaltatta le».²

László tehát Zsigmond király parancsára a keresztes lovagok budai felhévvi sz. Háromságról és az ezzel kánonilag egybekötött esztergomi sz. királyról nevezett conventjeinek kormányzatát vette át.³ Mint ilyen majd: «Gubernator magistratus cruciferatus ecclesie SS. Trinitatis de calidis aquis Budensibus ac conventus loci eiusdem,» majd «Gubernator cruciferatus ecclesie b. Regis Stephani de Szent Király et conventus eiusdem loci» címmel illette és írta magát.

Mint gubernator, a keresztesek vagyónának rendezésében nagy tevékenységet fejtett ki, de egyszersmind tekintélyét, melyre mint ilyen emelkedett, arra is használta, hogy a Chetneky család jogait, mely a hatalmas Bubekek által

nem egy csorbát szenvedett, visszaállítsa. Termédek bonyolódott ügyben találjuk őt az akkori törvényszékek előtt fáradozni, miről számos reánk maradt okmány tanúskodik.

Az első ily okmány 1425-ben fordul elő, melyben mint gubernator említetik, ebből azt következtetem, hogy ezen évben vette át a keresztesek javadalmaikat, mert különben azon nagy tevékenysége mellett, melyet kifejtett, minden bizonynyal már előbb is adott volna magáról életjelt valamely okmány által.

Az 1425-ben jun. 17-én kelt okmányban, az általa kezelt keresztesek és az ó-budai sz. Klára apácák birtokai érdekében intézkedések történnek.⁴

1429-ben felmutatja III. Béla királynak 1194-ben kelt azon kiváltságlevelének kivonatát, melylyel a kereszteseket, («hospitaliorum domum D. Regis Stephani») Esztergomban a nekik adományozott «villa Telki» birtokában megerősíti.⁵

Ugyanazon évben a fentebbi levelet, a keresztesek Telki-re való jogaiknak érvényesítése végett ismételve felmutatja.⁶

U. a. évben IV. Béla királynak 1265-ben kelt okmányát mutatja fel, melyben Thelky-t a kereszteseknek oda ítéli.⁷ Ezen régi okmányok felmutatásából látszik az alaposság és szívósság, melylyel ő a reá bízott ügyeket kezelte.

U. a. évben máj. 26-án az esztergomi káptalan jelentést tesz Zsigmond királynak máj. 26-án kelt felhívására, hogy vizsgálat történjék azon erőszakoskodások iránt, melyeket «Ladislau de Cethnek gubernator cruciferatus ecclesie sancte Trinitatis de calidis aquis superioribus Budensibus et conventus loci eiusdem» a nyulak-szigetebeli apácák jobbágyain és jószágain elkövetett.⁸

U. a. évben jul. 24-én László gubernator vezetése mellett a Chetneky család tiltakozik a Bubekek család ellen, mely erőszakosan elfoglalta Somkút, Komjáth és Dobsina birtokoknak nagyobb részét.⁹

¹ Nagy Iván, Magy. Családok. III. k. 30. l.

² Theiner, Monumenta II, 244. l.

³ Nagy valószínűség van a mellett, hogy Zsigmond ezen javadalmak jövedelmét egy ideig élvezni óhajtá, azután pedig prépostsággal bíró társas káptalant akart belőlök alapítani.

⁴ Orsz. ltár dipl. 11,684.

⁵ Fejér, C. D. II. 295. l.

⁶ U. o. 302. l.

⁷ U. o. IV, 3. 311. l.

⁸ Orsz. ltár dipl. 12,071.

⁹ Orsz. ltár dipl. 12,000.

U. a. évben aug. 20-án ismét László vezetése alatt tiltakozik a Chetneky család a Bubek családnak ellene elkövetett jogtalanságai ellen. Mivel ezen okmány a két család nemzedék-rendéről s közös eredetéről behatóbb ismertetést nyújt, s mivel mindkét családnak az időben tekintélyes tagjai benne fel vannak sorolva, ezen okmány egész terjedelmében igen érdekes levén, azt itt közlendőnek tartom.¹

¹ Nos capitulum ecclesiae Budensis memoriae commendanus, quod venerabilis vir dominus Ladislaus de Cythnek gubernator cruciferatus ecclesiae sanctae Trinitatis de calidis aquis superioribus in sua necnon Georgii filii Nicolai et Andreae filii Johannis fratrum suorum uterinorum de dicta Cythnek personaliter nostram veniendo in praesentiam per modum protestationis nobis significare curavit, quomodo Johannes magnus filius Ladislavi de Pelsewch alias magister tavernicorum regalium unacum fratribus suis videlicet Ladislao et Andrea filiis quondam Emerici woivodae ac Petro et Nicolao filiis quondam Detrici palatini de dicta Pelsewch de anno domini millesimo quadringentesimo nono praeterito contra saepissimas prohibitiones eorundem magnas particulas terrarum arabilium, intra metas possessionis ipsorum Somkwith, item magnas particulas silvarum, montium et montanarum cuprorum inter metas possessionis eorum Dobsyna vocitatae existentia in comitatu Gwmeriensi habitarum et existentium, ab avo ipsorum videlicet Ladislao filio quondam magistri Benedicti filii Detrici Calvi condescendit et in eos de iure devoluta potentialiter occupassent et occupatas utentur de praesenti; in quibus quidem montanis cupreis ipsorum dampna videlicet circa milia florenorum puri auri perpassi extitissent. Cum tamen avus ipsorum videlicet Dominicus Bebek unacum fratribus suis Petro, Johanne, Nicolao Kwn filiis quondam praedicti Benedicti filii Detrici Calvi vigore certarum literarum exinde confectarum inter se dictam possessionem Dobsina metaliter distinxissent et divisissent; nunc vero praenominati Petrus et Nicolaus filii dicti Detrici ac Ladislaus filius eiusdem Nicolai necnon Nicolaus et Stephanus filii quondam Johannis magni ac Emericus filius Ladislai filii quondam Emerici woivodae modo simili sibi ipsis occupassent de praesenti et utentur in praedictum iuris ipsorum valde ingens; unde facta huiusmodi protestatione annotatos Petrum et Nicolaum filios dicti Detrici ac alios praenominatos ab occupatione et detentione dictarum terrarum, silvarum, montium et montanarum cuprorum, seque quovismodo in damnum eorundem intermissione, usuum et fructuum eorundem perceptione suo et praedictorum nominibus prohibuit et prohibendo contradixit nostra in praesentia testimonio praesentium mediante. Datum in festo beati Stephani Regis Anno Domini millesimo quadringentesimo vigesimo nono. (Eredeti, papirra frva. Magy. orsz. lt. Dipl. 12,110).

Ezen okmány bemutatja a Chetneky családnak László életében kivált szereplő tagjait, kik Lászlóval együtt öten voltak, és pedig Miklós és fia György, János és fia András, kiknek ügyeit László melegen pártolta. De ezen okmány egyszeresmind megismertet a Bubek rokon, de egyszeresmind ellenséges család akkor élő kilencz tagjával. Ezek között főszerep jutott Imrének és gyermekeinek, úgymint: Lászlónak Imre fiával, és Endrének. Imre nagytekintélyű férfiú volt, egyideig Horvát- és Dalmátország bánja, később Lodoméria és Galliczia helytartója, azután országbíró, majd erdélyi vajda. Neje halála után 1398-ban sz. János rendű jeruzsalemi lovag lón, s mint olyan az auránai perjelségre emelkedett, és dubniczi gróffá lett. Tekintélye által elkapatva annyira ment, hogy törvényes királya ellen pártot ütött, és Durazzói Károlyt kívánta a magyar trónra emelni. Zsigmond később megkegyelmezett neki, de ő ezután is ellensége maradt.¹ Imrével ezen pártütésben a Bubekek több tagja együtt értett, így János is, kit «Magnus» melléknévvel illettek. Ez egy ideig a király főlovázmestere volt, mely méltóságtól a király ellen elkövetett hűtlensége miatt megfosztatott, de 1410-ben ismét kegybe jött és főtárnokmesterré lett. Ennek fiai valának: Miklós és István. Ez utóbbi, ekkor még ifjú, később Hunyady János ellen pártütő. Végre Imrének pártütő társa volt még a Bubek családnak az időben legtekintélyesebb tagja, Detre nádor. Kinek fiai valának Péter és Miklós, ez utóbbinak pedig László. A pártütők Zsigmond király neheztelését vonták magukra, azért, ha mindjárt meg is bocsájtott nekik, szemében kedvesekké soha többé nem lehettek. Annál kellemesebb lehetett a király előtt Chetneky László, ki kilépése által a kegyvesztett lovagrendből, mely épp azon időben történt, midőn Imre a pártütést szervezte, a király iránt való kiváló hűségét bizonyítja be. A róla mondottakból az is bizonyos, hogy a legkedvezőbb auspiciumok között lépett fel a Chetneky család nevében a Bubekek által a család jószágain elkövetett jogbitorlások és károk orvoslása ügyében. NÉMETHY LAJOS.

¹ Pray, De Prioratu Auranae. 33. kk. 11.

KÖNYVISMERTETÉS.

A gróf Károlyiak oklevelei.¹

A Zichy-codex példája megmutatta, mennyit nyer a hazai történelem egyes családok okleveleinek kiadásával; a hazai családtörténetnek és genealogiának pedig első sorban az ilyenmű oklevélkiadások vehetik meg biztos alapját. A gróf Károlyi család, az eddig megjelent kötet tartalmából ítélve, nagy szolgálatot tett a hazai történetírásnak; habár az első kötet országos érdekű oklevelekben nem is szerfölött gazdag, a még megjelenendő négy kötet belső érték tekintetében, bizton hiszszük, versenyezni fog a Zichy-oklevéltár köteteivel. De nemcsak a grófi család kötelezte le liberalitásával a hazai történetkedvelő közönséget, méltó elismerést érdemel az oklevéltár szerkesztője, *Géresi Kálmán* is.

Okleveleket kiadni a mint egyrészt könnyű, másrészt oly fáradságos és érdemes munka. Ha a kiadó magát pusztán másolónak tekinti, s megelégszik az oklevelek előtti rövid kivonatokkal, s legfőleg a végén rövid indexszel, a munka, bár becse el nem enyészik, a kiadóra nézve nagy fáradsággal nem jár. Modern elvek szerint kiadott oklevél-gyűjteménytől többet követelünk. Mik legyenek az ily kiadás vezérlő elvei, arról már sokat írtak, főleg azokat ismételnünk. Géresi ismeri az irodalmat, s felhasználta belőle mindazt, a mit a publicatiókra nézve jónak talált; ilyen: 1. kellő megválogatás az oklevelekben; ezekre menő oklevél-halmazból nem lehet minden pörhalasztást, minden nyugtatványt közölni, a megválasztásban a családtörténet és általános érdek a két vezérlő szempont; 2. következetesség a közlésben; az oklevél szavainak oly formát adni, mely az olvasóra nézve a legalkalmasabb és melynek használata a legkevesebb fáradsággal jár; jól mondja Géresi előszavában: «a közlő tartozik az okleveleket igaz formájokban ugyan, de rendbe szedett öltözetben vinni nyilvánosság elé»; 3. szükséges jegyzetek, felvilágosítások az oklevelek egyes pontjaihoz; ezeknek megtételére a kiadó a leghivatottabb, mert ő munkája folyamán áttekintést nyer az egész anyagról; 4. pontos, többféle szempontok szerint csoportosított tárgymutató. A szóban forgó oklevéltár e négy feltételnek teljeseen megfelel, s ezzel elmondtuk a legjobbat, a mit hasonló munkáról mondhatunk.

¹ Codex diplomaticus comitum Károlyi de Nagy-Károly. A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltára. A család megbízásából kiadja *gróf Károlyi Tibor*. Sajtó alá rendezi *Géresi Kálmán*. Első kötet. Oklevelek 1253—1413. 1882. 8° XVIII és 620. l. Öt phototypikus melléklettel. (Ára 5 frt.)

A gróf Károlyi család levéltára, melynek történetét a kötet előszavában olvassuk, egyike hazánk leggazdagabbjainak. Mint minden nagyobb családi levéltár más családokra vonatkozó iratokban is gazdag, melyeknek oklevelei a megszerzett birtokokkal kerültek a törzslevéltárba. A Károlyi-levéltártól egészen függetlenek a Bosnyák, az újabb keletű báró Harruckern és a Pelejtei Martonos családok levéltárai, melyek magokban ismét más kihalt családok írásait tartalmazzák. Maga a Károlyi törzslevéltár is egyesíti magában a család kihalt ágainak (mint a Csomaköziek, Bagosiak, Vetésiek, Rezegeiek, stb.) okleveleit; úgy hogy pusztán e kötetből régi, nagyrészt kihalt családi genealogiák egész sorozatát állíthatjuk össze.

Az előttünk fekvő testes kötet 370 oklevelet foglal magában az 1253—1413 közti időközből, melyek kor tekintetében következőképp oszlanak meg; az Árpádok korára esik 31, a XIV. század első felére 95, a másodikra 181, XV. századra 1413-ig 62. A három említett egymástól független s külön jelzéssel bíró családi levéltárak közül a legrégebb a törzslevéltár, melynek első eredeti darabja 1253-ból való, a Pelejtei Martonos levelek közt a legrégebb 1272 körül kelt, a Bosnyák levéltár legrégebb eredetijének kelte 1313.

Mily fontos ezen kötet nemzedékrendi szempontból, alább lesz alkalmunk bővebben kifejteni. Addig is lássuk a közölt oklevelek országos, általános érdekű darabjait.

Nem nagy a száma azon okleveleknek, melyeket e szempont alatt összefoglalhatunk; de érdekesség tekintetében annyival is méltóbbak a fölemlítésre, mert egy-kettő kivételével, eddig ismeretlen s kiadatlan adatokat tartalmaznak.

V. István királynak különösen két oklevele érdemli meg kiváló figyelmünket. Az egyikkel mint ifjabb király Simarch nevű várjobbágyot fiával és hat rokonával egyetemben a kúnok ellen tanúsított vitézségükért¹ a bolondóczi várjobbágyágból kiemeli s a királyi szolgák sorába iktatja. Másik ilyen exemptiós levele a nagyszombati sz. Ferencz rendű apáczáknak szól, kiknek összes pozsonymegyei népeit 1271-ben mindennemű adózás alól felmenti. E kiváltságot aztán több királyaink is megerősíték és szószerint átírták, így IV. László 1280-ban, III. Endre 1299-ben, Venczel 1303-ban, Zsigmond 1392-ben, Mátyás 1466-ban.

A kereskedés történetéhez hazánkban nem ér-

¹ . . . quam in expeditione totius regni et nostra contra Cumanos mota . . . cum fideli nostro Nicud comite promeruit. 1267. oklevél.

téktelen adatok azok, melyeket IV. László király Albas Jan kereskedőről (Jan mercator dictus Albas) 1273-ban elbeszél. A nevezett Jan V. István királylyal közeli összeköttetésben állott, pénzét a király hasznára fordította s pontosan járt el meghagyásaiban, úgy hogy e miatt jártában-keltében fogságba is került. Ezen szolgálatai jutalmául a szatmármegyei Heydreh birtokot nyerte. — Mily veszélyes volt még sokkal később is a kereskedés útja s mily szomorú a közbiztonság állapota, mutatja néhány tokaji polgárnak panasza 1353-ban, kik előkelő nemes embereket a Rezegei családból vádoltak azzal, hogy a nyílt országyúton különféle ruhaneműt (popring és zefer nevűt), négy takarót és hat lovat raboltak el. Szerencse, a vád alaptalan volt. — A kolozsvári borkereskedés történetéhez nem érdektelen adalékot nyújt Nagy-Lajos egy 1366-iki oklevele, melyben a fizetendő vámot hordónként négy dénár-ra szabja. Addig ugyanis a kolozsvári polgárok minden hordó után fél veder bort és kenyereket adtak a vámszedő helyeken.

A törvénykezés történetéhez érdekes adalék, hogy 1281-ben István comes, File bán fia, és Péter erdélyi püspök gyalog bajvívással akarják ügyöket a király, királynő és az ország nagyjai előtt eldönteni. Az ügynek azonban nem a megtörtént bajvívás, hanem egység vetett véget. 1327-ben a Kaplon nemzetségbeliek közt pör keletkeztén, azt párbaj vagy eskü útján dönthették el. A pörös felek az utóbbit választották.

Szatmármegye s különösen Nagy-Károly monographusára megbecsülhetetlen lesz az az 1398-iki oklevél, melyben Nagy Károlynak utczái vannak megnevezve, így platea Wyucha, Berueucha, Bobaducha (új-utca, Berve-utca, Bobad-utca), s ezeknek fekvése, iránya is meghatározva.

A Zsigmond király korában történt zavargásokhoz adatokat nyújt a királynak egy 1408. oklevele. Szerdahelyi Koron Péter ugyanis, ki Mária és Erzsébet királynők elfogatásában részes volt, a hűtlenség bűnébe esett, s e révén elveszté összes jószágait, melyeket Szerdahelyi Ders Márton, királyi étekfogó, nyert hűsége jutalmául. A lázadó Koron Péter fia, János, azonban megnyerte Zsigmond kegyét, ki megengedte, hogy Ders Márton e Jánosnak atyai jószágait visszaadja.

A káptalanok s conventeknek rendezett levéltárai voltak a középkorban, akárhányszor fordulnak e helyekhez, hogy ott letéteményezett vagy párban őrzött oklevelek hiteles másolatát adják ki. Így egy 1366-iki oklevél tanúsága szerint a Martonos család tagjai is a szegszárdi conventben helyezték el családi okleveleiket. De ügylátszik az okleveleket nem a legjobban őrizték, mert mikor Jordán szegszárdi apát pécsváradivá lett, magával vitte az irásokat is s

átadta valami rokonának, mi által a Martonos család nagy kárt szenvedett.

Ismeretes, hogy középkori okleveleinkben mily nagy szerepet játszik a királyi hadbaszállás; nem egy oklevelünk van annak napja szerint keltezve. Azért fontos ránk nézve, ha egy hadbaszállás eddig ismeretlen napját meg tudjuk határozni. Knauz említi, hogy 1334-ben volt egy hadbaszállás, melynek célja Olaszország volt. E hadbaszállásnak, mely Robert Károly szerencsétlenül járt fia Endre érdekében történt,¹ napját az egri káptalan egy 1334. évi oklevelében találjuk meghatározva, melynek alapján azt virágvasárnapra, márcz. 20-ára, biztosan tehetjük.

Perhalasztó oklevelekben néha igen érdekes indokolását találjuk a tárgyalás elhalasztásának. Így Nagy Lajos 1371-ben Töttös fiának Lászlónak minden peres ügyeiben azért rendel halasztást, mert ez vele Dalmátiába utazott s ott a királynak különös szolgálatakat tesz.² Garai Miklós nádor 1382-ben Csomaközi Györgynek a Károlyiak ellen folyó ügyét azért halasztja el, mert az előbbi Oroszországban van elfoglalva (circa custodiam regni Rusciae). Ugyanezen nádor 1410-ben Vitkai Lászlónak Károlyi László ellen folyó pörében halasztást rendelt Theodor orosz herczeg kérelmére, mert Károlyi László e herczeggel együtt Oroszországban tartózkodik.³ Az oroszországi vállalat nagy szerepet játszik az ezen korbeli oklevelekben; így István nádornak 1391-iki oklevele említi, hogy Opuliai László nádor Oroszország kormányzójává lett (in regimen regni Russcyæ per regiam clementiam sublimatus). A törökök elleni hadbaszállás is okúl szolgált perhalasztásra. Ilsvai Leusták nádor 1396-ban Csomaközi Jánosnak, Bebek Detre nádor 1399-ben Károlyi Lászlónak és Andrásnak pöreit halasztja el azon okból, mert a nevezettek a törökök ellen induló királyi sereghez (in regium exercitum versus Turcos motum) akarnak csatlakozni. A Prokopius ellen 1399-ben indított hadjárat szintén oka perhalasztásnak Álmosi Csirke Péter fiai számára, kik a Felső-Magyarországba beütköztek Prokóp ellen indított királyi sereghez csatlakoztak. Az 1403-iki zavaros állapotok is akadályozták az igazságszolgáltatás menetét; így Zsigmond király a mondott évben «propter presentem motum regni» újabb határnapot tűz ki egy pörben.

Néhány oklevél ritkábban előforduló közhiva-

¹ . . . ad vigesimum secundum diem residentie exercitus domini regis in eductione sui generosi filii domini Andree ducis ultra partes habiti transmarinas . . . (Pál országbíró 1334. okl. LXXIV. sz.).

² . . . nobiscum et in specialibus nostris servitiis ad regnum Dalmatie proficiscatur.

³ . . . ad amicabilem literatoriam petitionem Teodori ducis, eo quod idem in causam attractus una cum eodem in regno Ruziæ foret occupatus.

talok betöltőinek nevét tartotta fönn. Így 1344-ben Tyúk Tamás mint comes cliciorum et buchariorum (a királyi étkefogók és pohárnokok főnöke) említetik. A királyi jegyzők közül megneveztetnek Eöri István «notarius aulæ domini nostri regis» 1327-ben és Chermyni Péter «curiæ regiæ notarius» 1380-ban. 1372-ben néhai István királyi pecsétörről van említés (conservator sigilli annularis domini regis) stb.

Az általános vonatkozású oklevelek közt azonban legbecesebbek s folytonosságukban legteljesebbek a Cselény Jánosra vonatkozó adatok, melyeket a Bosnyák levéltár őrzött meg számunkra.

Cselény János, Erzsébet királynő főétkefogója, személyes bátorságával megakadályozta azt, hogy Robert Károly és családja Zách Felicián merényletének áldozatául essék. Károly király elbeszéli az egész eseményt, nem sokkal a merénylet után 1332 jan. 20. kelt oklevelében. Elmondja, hogy a királyi család éppen ebédnél ült, mikor Zách Felicián dühétől elragadtatva betört, a királyi családra rohant s annak összes tagjait ki akarta törölni az élők sorából, de az isteni kegyelem nem engedé e bűnös szándék véghezvitelét. A királynőnek jobb kezét már levágja, a király jobbján is sebet ejt; ekkor azonban Cselény János bátran közbeccsap, szíjjas dárdájával (bicellum) Záchon több sebet ejt, mi a merénylő életének véget vet. Ezen hős és önfeláldozó tette jutalmául a király élete megmentőjének és testvéreinek a merénylő összes nógrádi és gömöri birtokait adományozza. A beiktatás e terjedelmes jószágokba részenként történt. Az esztergomi káptalan 1333-ban az új birtokosokat a gömörmegeyi Jeszte birtokába iktatja be minden ellenmondás nélkül; minek megtörténtével Károly 1334-ben privilegialis alakú oklevélben Cselény Jánost s testvéreit annak birtokában megerősíti. A nógrádmegyei birtokokban 1335-ben történik az iktatás, a határok részletes leírásával. Mikor e beiktatások mind megtörténtek, akkor adja ki a király 1336 febr. 29-én az ünnepélyes adománylevelet, újra elbeszélvén Cselény mesternek érdemeit.

E nagy adomány megvetette Cselény János mester gazdagságának és fényes pályájának alapját. Birtokait egyre nagyobbítja. 1347-ben zálogba veszi a nógrádmegyei Terencs birtokot a Béjai család tagjaitól. 1348-ban gömöri és csongrádi comesként és szegedi várnagyként említetik s mint ilyen nógrádmegyei Ság falujában heti vásárjogot szerez; Nagy Lajos 1354-ben e jogban ünnepélyesen meg is erősíti; ez utóbbi oklevél róla csak mint csongrádi comesről szól. Hatalmas befolyásáról tesz tanúságot, hogy 1354-ben Lajos királytól adománylevelet eszközöl ki Kudurzó nógrádmegyei birtok felől, mely a magva-

szakadt Kudurzói családé volt. Halála 1365 előtt állott be, mert Lajos király ez évben kelt megerősítő záradéka róla mint elhúnytról beszél. Halála után fiainak, Miklósnak és Istvánnak, elég gondot adhattak a nagy birtokok; hosszú pörök folytak felőlök, melyek évek során át sem értek véget.

Az elmondottakkal ismertetni akartuk a Károlyi-oklevéltár egyes közérdekű darabjait; melyek szintén tartalmazznak annyi s oly becses anyagot, hogy a kötet megjelentét történetirodalmunkra nézve határozott nyereségnek mondhatjuk. Genealogiai, családtörténeti szempontból pedig értéke megbecsülhetetlen.

Nemcsak a Károlyiaknak, hanem számos kihalt családnak állíthatjuk össze kétségtelenül hiteles nemzedékrendjét, melyek az eddig ismerteket sok tekintetben módosítják és helyre igazítják.

(A Károlyi genealogiát lásd a következő lapon.)

Az e családfán felsoroltakon kívül az oklevelek még a következő Károlyiakat említik: 1396-ban Antonius filius Johannis de Karol és 1406-ban Stephanus Erdengh de Karul. De ezek csak egyszer fordulván elő, a fönnbbi táblázatba be nem oszthatók.

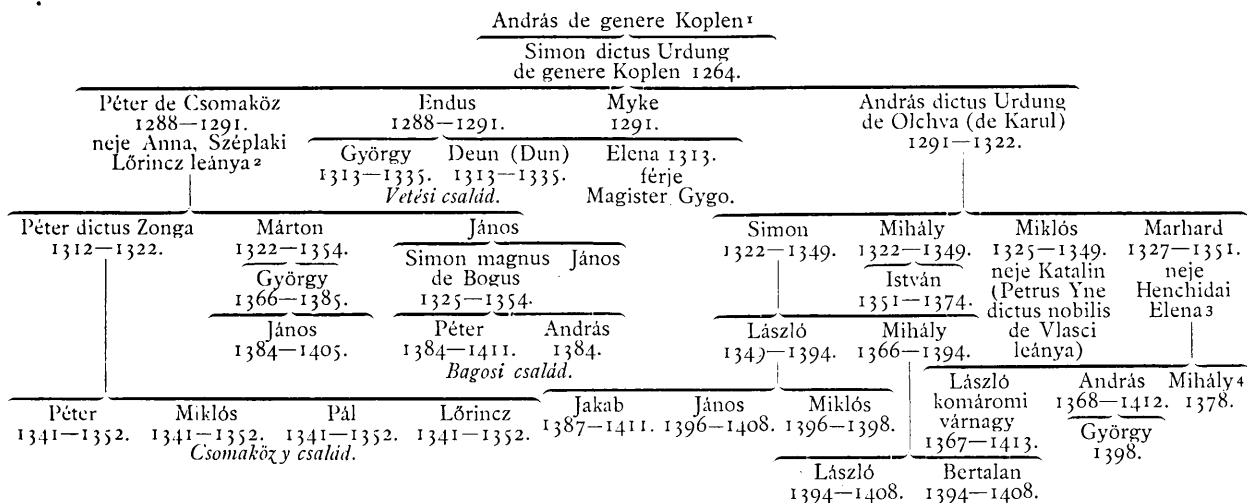
Mint tudva van, a Károlyi család, a vele egy eredetű Csomaközi, Bagosi stb. kihalt családokkal egyetemben a Kaplon (Caplon, Coplen, Kopleen, Koplyan, Koplyn, Kopian) nemzetségből származik. E nemzetségből a Károlyi-oklevelek közt még a következőkről találunk említést: György, ennek fia Elyas (1288) s ennek két fia Péter (1288—1291) és János (1291—1320). Miklós (1334), s hihetőleg ennek fia Simon dictus Derekus (1353). Mely családnak voltak ezek tagjai vagy alapítói, a rendelkezésünkre álló oklevélanyagból megállapítani nem tudjuk. —

Minden család történetének kezdetén három stádiumot különböztethetünk meg. A család elsőben is birtokokat igyekszik szerezni, adomány, vétel útján, s azt közösen patriarchális módon kezeli. Elszaporodván a család, ágakra szakad, melyek csakhamar, elfeledve a közös származást, heves pöröket folytatnak egymás ellen, mely viszálykodásnak azután egy időre, s ez a harmadik stádium, az osztálylevelek véget vetnek. Elszaporodván ismét a családtagok, megújul az említett eljárás.

A Károlyi család története is igazolja ezt a folyamatot; az oklevelileg ismert első ősök birtokszerzők.

A legelső ősről, Andrásról, nevén kívül semmit sem tudunk. Fia, Ördög Simon, 1264-ben örök áron Saápi Tamástól megszerez egy szatmármegyei birtokot (neve az oklevélből kitört), mely atyjáról minden jogon Simont illeti «eo quod fratres alios non haberet.»

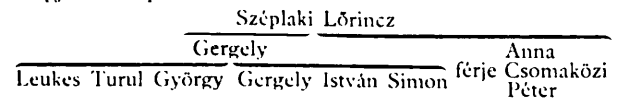
A Károlyi-genealogia, miként azt a jelen kötet tartalmából összeállíthatjuk, a következő:

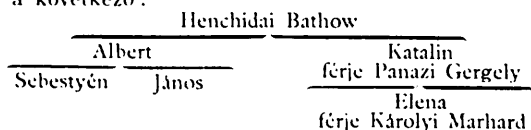
A most említett Ördög Simonnak fiai, Péter és Endus 1288-ban ősi birtokukhoz megszerzik más Kaplon-nemzetségbeliektől a szatmármegyeyi Vada nevű birtokot 25 márkáért. Majd 1291-ben összeáll Simonnak mind a négy fia s ezek rábírák Berei Reun comest, hogy az ő kezére került szatmármegyeyi Bere birtokot senki másnak el ne adja, csak nekik. E jószág ugyanis előbb Kaplon nemzetségbelieké volt s így az említett testvéreknek érdekökben állt, hogy annak jöendő birtokát e nemzetség számára biztosítsák. 1312-ben örökösödés útján Zonga Péter, Ördög András és Endus fia György megszerzik a kolcsi és vetési birtokokat s ezekbe a váradi káptalan őket be is iktatta, az olcsvai birtoknál azonban, mely később szintén tulajdonukba jutott, sőt a Károlyiak néha arról is nevezettek, ellenmondással találkozottak.

¹ Nagy Ivánnál Simon atyjaként *Źinos* említetik, de ezt oklevélileg említve itt nem találjuk. A család ősenek *Andrásnak* nevét egy 1264-iki oklevél tartotta fenn, ekkép: «Simone filio Andreae . . . en». (A kiszakadt rész valószínűleg ekkép egészítendő ki: «de genere Koplen».)

² Ezen Széplaki család genealogiája egy 1345. oklevél alapján ekkép állítható össze:

³ Ezen Elena nemzedékrendje egy 1401. oklevél alapján a következő:

⁴ Ezen Mihály egyetlenegyszer említetik egy 1378. oklevélben, akkor is talán tévedésből László helyett.

Megszaporodván ekképen a család birtokai, nem sokára vizály ütött ki az egy törzsből eredő rokonok közt. Zonga Péter Csomaköz harmadát nagybátyjától Ördög Andrásról hatalmaskodással elfoglalta. Lampert országbíró 1320. ítéletlevelével a jogos tulajdonosnak ad igazat és Pétert fej- és jószágvesztésre ítéli. Ez ítélet természetesen végre nem hajtatott.

Az ily esetek, mert ez kétségtelenül nem állt egyedül, egyezkedést vontak magok után. 1324-ben történt az első osztály a családban Ördög Simon három fia szerint (a negyedik Myke úgylátszik korán elhunyt). Olcsva, a Myke-Csalános nevű részszel együtt, Ördög Andrásnak és fainak jutott (ezek a Károlyi család ősei); Vetés, Mikekulcsa, Elyekulcsa és Pete birtokok fele Endus két fiának (ezek a Vetési család megalapítói); ugyanezen birtokok másik fele Csomaközi Péter fainak (a Csomaközi és Bagosi család őseinek) jutott osztályrészül. Ily módon az egyeredetű család három, illetőleg a Bagosi családdal együtt négy külön ágra szakadt, ezek közül azonban Endus és Péter ága utóbb kihalván, a birtokok visszaszállottak a családot fönttartó András ágára.

E felsorolt birtokok azonban úgylátszik nem tartoztak a Kaplon nemzetség ősi birtokaihoz; mert midőn ezeket veszély fenyegeti, a szétvált ágak egyesülnek s közösen teszik meg tiltakozásukat. Így tettek 1327-ben, mikor a szatmármegyeyi Vezend birtokába Eőri István királyi jegyző és testvére Pál akarék beiktattatni magukat. A három ág közösen tiltakozik s bírói esküvel bizonyítja be, hogy Vezend a Kaplonok ősi birtoka. Közös szerzésektől sem idegenkednek a szétvált ágak, erősen érezvén még összetartozásukat. Így 1335-ben tizenkilenc márkáért zálogba veszik Sámsoni Pétertől a szatmári Kozár birtok felét. Szorosabban volt még meg az

összetartozás érzete az ugyanazon ági tagok közt. Ezt mutatja egy 1351. oklevél, mely szerint Károlyi László, Simon fia, nagybátyját Marhardot és unokatestvérét Istvánt is részelteti általa zálogba birt Aporháza birtokában.

A Károlyi családnak Szathmáron kívül is voltak ősi birtokaik. Erről tanuskodik Külső-Szolnokmegyének egy 1345-iki kiadványa, melyben Károlyi Simonnak és Nagy Simonnak (a Bagosi ágból) kérésére kimondatik, hogy a szolnokmegyei Lelej nevű birtok a nevezettek ősi jószágá, mely reájok nagyatyjoktól (hihetőleg Ördög Simontól) szállt.

Hadi pályán Ördög András fiai igen kitűntek. Nagy Lajos úgy beszél rólok, mint a kik a király szolgálatában sokszor ontották vérüket, és sok sebből véreztek. Ezen érdemek jutalmául a négy testvér Károlyi birtokában 1346-ban heti-vásárjogot nyer minden hét szombatján. Ez a legelseje azon kiváltságoknak, melyekben a Károlyi család később Zsigmond idejében bőven részesült.

Mily hamar vált szükségessé újabb osztozás a Károlyiaktól elszakadt családokban, mutatja a Csomaköziek osztálylevele 1352-ből. Ezen osztálylevélből megtudjuk azt, hogy alig öt évvel az első osztály kelte után, a Csomaköziek 1329-ben már újra osztozást intéztek el maguk között; az akkor még gyermek Nagy Simonról azonban meglehetősen mostohán gondoskodtak, mert 1352-ben éppen iránta való tekintetből, hogy a szenvedett rövidséget helyreüssék, osztoznak meg újra.

Erzsébet királynő 1382-ben a szatmármegyei Mada nevű birtokkal szaporítja a Károlyiak terjedelmes jószágait, melyet azelőtt a magvaszakadt Madai család birt; e birtokot Károlyi Simon két fia, László és Mihály, s velök egyetemben Várdai Döme kapja.

E Károlyi László hosszú szereplése alatt sokat pörlekedik; ügylátszik jogainak igen éber őre volt. Testvérével Mihálylyal együtt 1383-ban tiltakozik az ellen, hogy Zámbo Miklós királyi tárnokmester magát királyi adomány címén a néhai Zudar Péter bán Apáti nevű jószágába beiktattassa, mert e jószág minden jogon őket illeti.

A család nagyságának megalapítói Károlyi Marhard fiai László és András voltak. Egymást érik a kitüntetések, melyekben Zsigmond király őket részesíti. 1387-ben még mint az ország főkapitánya szabad bíraskodást, pallosjogot adományoz nekik, s birtokaikat minden megyei hatóság alól kiveszi. Ugyanezen évben, már mint király, nekik adja Nyiri Mihálynak és Benedeknek és Csányi Jánosnak, kik a Horváthy s Palisnyai-féle lázadás részesei voltak, s így hűtlenség bűnébe estek, szolnokmegyei birtokrészeit. A király ez adomány-levelében különösen Ká-

rolyi Lászlónak említi föl szolgálatait, melyeket még Nagy Lajosnak, Erzsébet és Mária királynőknek s általában az egész országnak tett. Abból hogy Zsigmond Károlyi Andrásnak érdemeiről egy szóval sem emlékezik meg, következtethetjük, hogy ez utóbbi a nyilvános életben nagy szerepet nem játszhatott. A mondott 1387. év kiváltságokban igen gazdag volt a Károlyiak részére, mert még ugyanezen évben vásárjogot kap a nevezett két testvér a Károlyi birtokban. Az évi vásár napjául a király mindenszentek napját határozza meg s azt oly kiváltságokkal ruházza föl, melyeket a budai és fejfővári vásárok élveztek. Ugyanezen Károlyi Lászlót egy oklevél 1392-ben mint komáromi várnagyot (castellanus de Kamaron) említi. — Mit követhettek el a testvérek, mi által a számkivetést (proscriptio) vonták magukra, arról tudomásunk nincs. Rájuk nézve nagy veszteséggel nem járt, mert Ilsvai Leusták nádor 1393-ban őket a nemesség kérelmére annak következményeitől felmenti. Hihetőleg egyszerű hatalmaskodás, mi akkoriban napirenden volt, volt e proscriptio oka. Annyi tény, hogy a királyi kegynek ez semmit sem ártott; mert Mária királynő 1394-ben, tehát egy évvel utóbb, ugyanezt a Károlyi Lászlót s unokatestvérének Mihálynak két fiát, Lászlót és Bertalant, minden birtokukon szabad bíraskodási joggal ruházza föl. Hogy a két testvér, László és András az ország védelmében tényleges részt vett, mutatja egy 1399. oklevél, mely őket a török elleni hadjáratához csatlakozóknak mondja. Károlyi László ügylátszik diplomatai küldetésekben is részt vett. Egy 1410. oklevél ugyanis említi, hogy ő Theodor orosz herczeggel Oroszországban (in regno Ruziæ) van elfoglalva.

A XIV. század utolsó éveiben heves pörök folytak a Károlyiak s a hatalmas olnodi Czudarok közt. E viták egyik eredménye az volt, hogy Bubek Detre nádor 1399-ben a Czudarokat fej- és jószágvesztésben marasztalta el. Az ítélet természetesen végrehajtva nem lön s a két hatalmas család közti viszály tovább folyt.

A Károlyi család egyik tagja, István (Mihály fia), gyermektelenül hunyt el; birtokai a család többi tagjára szállottak. 1398-ban megosztóznak azokon. Ez oklevél több szempontból fontos: először benne felsorolva találjuk a Károlyi családnak akkor élő összes tagjait, másodsor föl említi Nagy-Károlynak egyes utczáit s ezeknek fekvését meghatározza. Különösen megemlíttetik az új utczá, melyet Károlyi Simonnak fiai (László és Mihály) alapítottak és népesítettek be.

Ezekben foglalhatjuk össze röviden a legfontosabb adatokat, melyeket oklevéltárunk a Károlyiak történetére tartalmaz. Mennyit fogunk még megtudni a későbbi kötetekből, előre is sejtethetjük. Családtörténelmi, nemzedékrendi szem-

pontból a családi oklevéltárak megbecsülhetetlen anyagot foglalnak magukban.

A mint a Károlyiak oklevelei a Károlyi családnak, a Martonos és Bosnyák levéltárak más kihalt családoknak emlékét őrizték meg, s családani

adatokban különösen gazdag a Bosnyák levéltár, mely több család irataiból alakult.

A *pelejteii Martonos* családnak nemzedékrendje, miként azt e család okleveleiből a XV-ik század elejéig összeállíthatjuk, a következő:

Zochud		Mortunus 1272-1304.		János 1324-1341.		N. (leány) 1304-1334.	
Wynzlou (Venczel) de Pelehthe 1300-1304.		László (de Nagy-Azar) 1347-1368.	Miklós 1347-1360.	Zachud 1347.	András (literatus) 1348-1368.	Margit 1348. férje Tárnok Márton, Szentalbertyi László fia	Dénes comes. Bulch-i Balázs fia
Miklós 1324-1337.				Martonos 1366.	neje Magdolna (Nicolaus filius Laurentii de Nagymihály leánya)		János 1329-1347.
Dénes György 1347-1368.				János 1388-1413.	Osvald 1404.		
János 1412.							

Hasonló módon szerezhetünk tudomást a kihalt *Ohati* család genealogiájáról a Bosnyák levéltár okleveleiből:

N. N.?				Ohati Márton		Ohati Mihály	
Miklós 1336-1341.		Ilunch 1341. férje: Ohati István (Tamás fia)		Arnold 1336.		Mihály 1341. Imre 1341. Tamás 1341.	
László 1341.	András 1341-1356.	Demeter 1341-1356.	Péter 1341.	Mihály 1341-1380.	Koloz (Kalawz) 1341.	László 1385.	Katalin 1385. férje: Mellethei Német János
		Katalin 1411. férje: Bajoni György (János fia)	Elena 1411. férje: Ztaári Imre (Benedek fia)	János 1380.			

Az onomastikon szempontjából nem érdektelen a *Gyáli* család származásrendje, mely család tagjai közül többen madárnevet (mint Lúd, Píslen, Tyúk, Kokas) viseltek. A család genealogiája meglehetősen zavaros, s azt a Bosnyák levéltár hézagos adataiból a következőképp kísértettük meg összeállítani:

János		
Gyáli Tyk v. Tyúk Tamás (comes cliciorum et buchariorum regalium) 1332-1343.	Gyáli Píslen Miklós 1343.	Gyáli Lúd Antal 1343.
Scolastica 1353-1361. férje: Terebesi Lúd Miklós	Barabás Kokas István 1361. 1361-1407. Jakab	Banga 1365. férje: Tornostelki Jakab (Péter fia)
János 1371-1380.	Agnes férje: Gyáli Balázs	

Az említettekén kívül a Gyáli családból előjön még Gyáli Péter, kinek Jakab fiáról egy 1371-iki és Kálmán fiáról egy 1407-iki oklevél emlékezik meg.

Bár e genealogiák nem teljesekek, kihalt családaink történetéhez bő adalékokkal járulnak; reméljük is, hogy a következő kötetekből azoknak származását egész a kihalásig levezethetjük.

¹ Ohati Mártonnak és Mihálynak egy közös atyától való származása nem bizonyos, csak valószínű.

Ez előadott genealogiakon kívül számos más jobbára kihalt család történetéhez találunk adatokat; különösen nem mellőzhetjük annak fel-
említését, hogy az Olnodi Czudarok történetére számos oklevél vonatkozik, melyek egyben-
másban homályos körülményeket világosítanak meg.

Ki nemzetségi (generatio) tanulmányokat tesz az bőven talál anyagot a kötetben. A Kaplon nemzetségen kívül, melyre nézve az oklevelek felénél többje tartalmaz becses adatokat, említést találunk más generatiokról is. Így a *Gutkeled* nemzetségről, melynek következő tagjai említetnek:

Tyba
Tyba 1252.
Miklós? 1295.

A *Hunt-Paznan* nemzetség tagjai közül a következőkről találunk említést:

Petri Gergely	Zalouch
Lőrincz	Bothyáni (v. Bacsányi) Mihály
Tamás 1349.	Péter mester 1349.
	János 1368-1392.

A ritkábban előforduló *Bagát-Radván* nemzetséget két tag képviseli: István s ennek fia István 1324-ben stb.

Az elmondottakkal, azt hisszük, eléggé váoltuk, mily nagy szolgálatot tett a grófi család okmánytára kiadásával a történetkedvelőknek. Bár követnék mennél többen e példát; csak akkor lehet a magyar genealogiák számos tévedéseit helyre igazítani.

A mi a kötet külső kiállítását illeti, az min-

den tekintetben megfelel a legszigorúbb követelményeknek. A phototypicus mellékletek kitünően sikerültek; bár hozna a második kötet pecsét-rajzokat is, melyekre nézve, azt hisszük, a Károlyi levéltár számos ismeretlent rejt még magában.

DR. FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ.

VEGYES.

A heraldikai szörnyalakok keletkezéséhez.

Az ős ember sokkal közelebbi összeköttetésben állott az állatvilággal, mint a civilizált kor-szak embere. Ez elől, az általa leigázottakon kívül, elpusztúl minden állat: az őskorinak az állatok igen félelmes ellenfelei voltak. Egy-egy hatalmas állat egész vidékeket rettegésben tartott, a miről a görög hősmonda is élénken tesz tanúságot. Láthatjuk, hogy abban az állatok fölötti győzelem nem csekélyebb diadalnak tekintetik, mint az, a mely a csatában vívatott ki, s az őskor legnagyobb hőségnek Heraklesnek is földiadalai közé tartoznak az állatok fölöttiek.

E gyakori foglalkozás azonban az őskori ember fantáziáját is nagyon felköltötte. Ha valamely vidéken egy a rendesnél merészebb vagy vérengzőbb dúvad lépett föl, azon a fölébredt félelem mindenféle a rendesnél félelmesebb tulajdonokat látott. A rettegés azt képzelte, hogy az ily szörnyeteg a különböző rettegett állatok tulajdonait egyesíti magában. Így támadtak a képzeletben oly csudaalakok, mint például az, a mely a leghatalmasabb négylábút, az oroszlánt, s a leghatalmasabb madarat, a sást, griffé egyesítette. A rémlátásnak igen jó előmozdítója volt a vadászok nagyítási vágya. Ha egy vidéken tíz oly ember volt, a ki oroszlánt ejtett el, úgy a tizenegyedik, hogy feltűnjék, jónak látta a magáét némi különös tulajdonokkal ruházni fel, mint szárnyakkal, saskörmökkel stb.

A szörnyalakokról való regék elterjedésére a keresztes háborúk igen kedvezők voltak. Itt Európában már bajos volt oly állatokról regélni, a melyek nem léteznek, ámde a messze Szentföldről, Egyiptomról bátran el lehetett efféléket mondani. A ki nem hiszi, menjen el a Genezareth tavához vagy Damiettébe. Leginkább ezen az úton kerültek oly számos család czímerébe is.

De nemcsak ez volt az ő útjuk. Fordulnak elő esetek, midőn a czímerben kezdetben nem volt szörny, hanem az csak a rosszul rajzolt alaknak félreismeréséből keletkezett. Különösen alkalmasak voltak arra az oly czímerrek, a melyekben összetett alakok szerepelnek. Ilyeneket csak kissé rosszul kellett látni s immár létre jött a

szörny. Éppen ezen szempontból érdekes Ulászló krakkói és szandomiri (lengyel) herczegnek 1305. oklevelén fennmaradt pecsége. (Az Országos

Levéltárban, D. L. 1684 jelzet alatt). E pecséten (a melynek körírata: + SECRETVM DVIS SWLADISLAI), bal felül egész oroszlán van, jobb felül fél sas, háttal egymáshoz támaszkodva s közös korona alatt. Kinek nem jut ezen összetétel láttára önkéntelenül is eszébe a kétfejű sas?

Nem állítjuk, hogy minden kétfejű sas ily eredetű, de úgy hisszük, hogy a czímerrek keletkezésének kutatásánál ennek lehetőségére is figyelem fordítandó.

KEVEHÁZI.

Adatok a Wesselényiek czímeréhez.

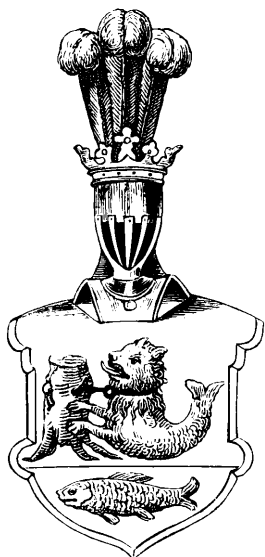
I.

A Wesselényi család legrégibb czímere.

Érdemes írónk Deák Farkas, ki a rokonszenves Wesselényi család történelmére vonatkozó adatokat évek óta szép sikerrel búvárolja, kutatásainak eredménye, hogy a család bölcsőjét nem kell külföldön keresnünk. A család czímeréről is az «Archæologiai Értesítő» 1876. évi 1-ső füzetében érdekes cikket közöl, leírván az általa ismert négy különböző változatú Wesselényi czímeret.

Ez alkalommal van szerencsém bemutatni rajzban I. Wesselényi Ferencznek 1576-ból fennmaradt czímerét, tehát ez a legrégibb az eddig ismertek közt, s ez is eltérést mutat. A paizs

vízirányosan két részre van osztva, az alsó kisebb osztályban egy hal úszó helyzetben látható, míg a felső nagyobb osztályban hasonló alak a gyerkei Wesselényi Miklósnak 1584-ből fennmaradt

sírkövén látható delfinhez, melynek feje kiöltött nyelvvel inkább kutyát, mint oroszánt ábrázol, s itt azon különbséggel, hogy nyakánál fogva a törzshöz van kötve vagy lánczolva, míg a sír-emléken az állat a két lábával a törzset öleli. A paizs sisak-koronáját három strucz-toll díszíti.

E címert Bartosza Paprockiego «Herby Rycerstwa Polskiego» című családtani műve tartalmazza, melyben a lengyel főnemes családokról s köztük Wesselényi Ferenczről, mint lengyel indigenáról szól, és családi címérét is 1576-ból közzé teszi.

A lengyel történész ellentmond a mi genealogusainknak, kik azt állítják, hogy Wesselényi sógora volt Békésnek, és mind a ketten Sárkányd nővéreket bírtak feleségül; az említett munka 884. lapján az áll: hogy Wesselényi Ferencz Békés (Kaspárnak (Kaspára Bekisza) özvegyét vette nőül, de már abban téved a lengyel író, hogy Wesselényi honfiúsítását 1576. évre teszi, mert az 1590. ápril 7-én ment végbe; az erről kiállított lengyel honosítási okmány eredetiben a kamarai levéltárban (515. fasc. 43) őriztetik.

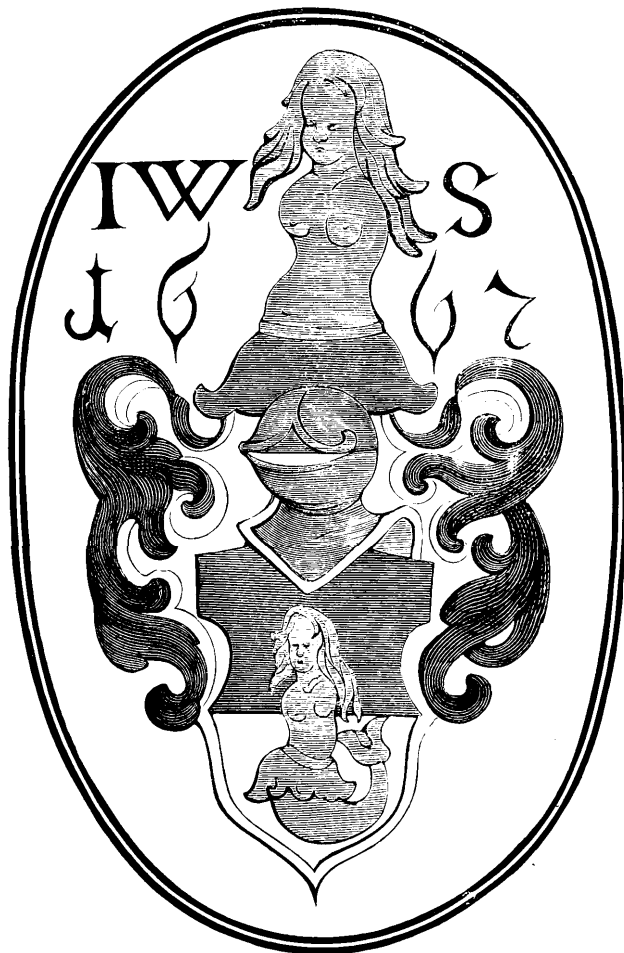
DOBY ANTAL.

II.

Czímer 1667-ből.

Újabb időben ismét akadtam egy címerre, melyet a Wesselényi családnak gondolok. Pár évvel ezelőtt láttam özv. gróf Rhédei Istvánné szül. báró Wesselényi Katalin úrnő birtokában egy régi díszes szép asztalt, melynek fedele fel-

fordítható s akkor mint sakktabla használható. A sakktabla mellett azonban egy csinosan rajzolt címér is látható, melynek mását fametszetben láthatják olvasóink. Ott van a hétszögű paizs,

a reáboruló sisak és a sisakdísz mint a címér főtárgyának ismétlése. A címér főalakja a halban végződő leány, syren — sellő — kar nélkül, elfoglalván a metszett paizs mindkét mezejét. I. W. S. betűkkel és 1667. évszámmal. Van, az igaz, valami hasonlósága a delfin és a sellő közt ingadozó Wesselényi címérrel, de a többi XVI. és XVII. századi címér- emlékek (sírkövek, pecsétek) még semmit se tudnak a sellőről, mely csak a múlt XVIII. században fordul elő. Baj az is, hogy címérünk csak fabeeresztés által alkotván, színezve nincs, s csak a közönséges fának három színe van benne variálva, sötét, barna és világos. Végre a betűkből is nehéz a Wesselényi nevet kiolvasni, mert ha feltehetjük is, hogy az asztalos megváltoztatta vagy éppen megfordította a betűsort, s úgy olvashatnók, hogy: Stephanus Wesselényi junior; de 1667-ben egy István sem élt. A seniormeghalt 1627-ben s a junior meghalt

1656-ban; s 1667-ben a Wesselényi családból csak Ferencz élt a nádor s két fia László és Ádám, Erdélyben pedig az ifjú Pál; mindezeknél fogva határozottan nem merem rajzunkat Wesselényi címerezket tartani. A szép asztal azonban azóta urat cserélt, s ma már gróf Bethlen Odönné szül. báró Wesselényi Sarolta birtokában látható.

DEÁK FARKAS.

Adalék az egyházi Sphragistikához.

A magyarországi egyházi pecséttan szakterén Jerney János szerzett magának legtöbb és kitünö érdemet az által, hogy a «Káptalanok és Conventek mint hielmes és hiteles helyek történetét» 100 *pecsétrajz* kíséretében kiadta.¹ Ő a pecsétek ábráit röviden, és körirataikat pontosan leírja; de mű-alakját, stilszerűségét szemügyre nem veszi. Pecsétgyűjteményeinknek ily szempontból, valamint — a mennyire lehetséges — heraldikai tekintetben is tüzetes méltatása még szakművelőjét ezutánra várja.

A mi Jerneynek az egyházi pecséttan terén gyűjtött s kiadott anyagkészletét illeti, ehhez legfölebb már csak még épebb példányok kiadásával, a legnagyobb mérvben pedig az eltűnt conventek, monostorok eddig, a kiadásokból hiányzó pecséteinek közrebocsátásával járulhatni. De ide sorakoznak az egyes kiváló egyházi személyek, úgymint püspökök, prépostok, apátok, kanonokok stb. pecsétei is, melyekből palæographusaink közreműködésével még minden tekintetben jelentékeny anyagot nyerhet sphragistikánk.

A mi egyházi pecséteinknek egy része műalaki tekintetben oly sajátossággal bír, melyet világi pecséteinknél alig észlelhetünk. Tudni illik, az általános kerekded alakon kívül, melyben legrégiebb pecséteink készültek, egyházi sphragistikánk számtalan tojásdad alakú, — ha úgy nevezni szabad — felül alul csúcs-íves monorú² pecsétet mutat fel.

És ezen — mondhatni — goth műidomzata egyházi pecséteinknek (mint például a zágrábi káptalan 1189. évben használt pecséténél) már a XII. században jelentkezik, s tart a XVI. század közepéig. Felöltö jelenség azonban, hogy az erdélyi (1291. évi) és nyitrai káptalant (1271. és 1283.) kivévén, használata a Dunántúl, — vagy a nyitrai is ide számítva az ország nyugot-déli részében dívott leginkább. Így az esztergomi káptalannak 1258., a pécsinek 1244. és 1278., a pozsegai 1263. és 1279., a zágrábinak (az 1189.

évin kívül) az 1297., a hantainak 1280. évi pecséteik mind csúcs-íves monorú alakúak. Az egyes egyháznagyok pedig, mint püspökök, prépostok, apátok stb. általában ilyen alakú pecsétet használtak. És míg Németországban ezen alak egyes világi pecséteknél is gyakrabban mutatkozik, nálunk még községeknél is többnyire csak főpapi tulajdont képező falvaknál vagy pedig hagiographiai ábrával (vagy egyházi védszent képével) ellátott pecséteknél fordul elő a csúcsíves monorú pecsét-alak.

És ez igen természetes is.

Mert a hagiographiai egyes alakok, különösen az álló helyzetben előtűntetett védszentek ábrái, vagy egyes főpapi személyeknek — mint a pecsét tulajdonosainak — fennállóan ábrázolt alakjai legczélszerűbben s ízlésesebben a körönded (elipticus) idomzatú pecséteken helyezhetők el. Tehát az e fajú pecsétalaknak szükségkép a műérzék lett megalkotója. Míg viszont a szélesebb vagy csoportosabb ábráknak befogadására inkább a kerekded alakú pecsét vált hivatottabbá. Ezen aránszerű beosztást találjuk általában minden fajú címereknél is. Az egyszerűbb ábrák beérték a háromszegű vért szűkebb területével is; a későbbi kornak tömörebb vagy éppen megkettőzött ábrái (vagy lovagló szentek, vitézek kifejlesztett szárnyú madarak) tágabb paizsalakot igényeltek. Ezekből tanulságul foly az is, hogy hitelesen csak adott estekből következtetés (inductio) útján utólagosan codificálhatja a címertan a maga szabványait, melyek ha nem széles terjedelmű gyakorlati szemlélődésen — ha úgy tetszik — autopsián alapszanak: egyes bírálati alkalmazásnál tévedésbe vezethetnek.

De nem czélem ez alkalommal címertani elmélkedésekbe merülve, saját szerény czélemtól eltérni, mely nem más, mint egyszerűen az egy-

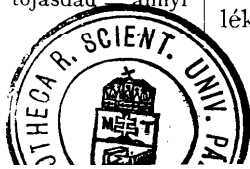

1. szám.

¹ M. Történelmi tár. Kiadja a M. Tud. Akadémia. Pest, 1855. II. kötet.

² Czuczor, A magyar ny. szótárában tojásdad — anny mint monyorú.

házi sphragistica pecsét-anyagához néhány adalékkal járulni.

Az 1. számú, csúcsíves monorú pecsét ábrája góth stílusú fülkében álló szentet tüntet fel, talárban, ölében feszülettel, valószínűleg az illető egyház védszentjét. Alatta kisebb boltozatban térdeplő angyal imára kulcsolt kezekkel látható.

Körirata: S. MICOLAI. RECT. ALI. (TARIS) D. E. P. (PLE)BANI. DE. PATANI.

Az oklevél, melyről e pecsét másoltatott, 1373-ban kelt és ki van adva a gr. Zichy cs. Okmánytára III. 504. lapján.

2. szám.

A 2-ik számú csúcsíves monorú pecsét udvara két álló szentet ábrázol, (lehet, hogy az Istvánt koronázó sz. Adalbertet); az alattok szemlélhető alak szintén imádkozó angyalnak látszik; a felső ívezetbeli ábrát biztosan meghatározni nem lehet.

Körirata ez: THOMAE. DE. PIDIS. PPOSITI. S. (T)HOMAE. STRIGONIEU.

Hajdan az esztergomi káptalannak hármasservezete volt, azok egyikének feje a Praepositus S. Thomae Martyris de promontorio Strigoniensi. (Pray, Hierarchia I. 3). E prépostság az esztergomi káptalanban most is megvan.

A pecsét rajza azon 1362. évi oklevélről vett, mely a gróf Zichy cs. Okmánytára III. 205. lapján ki van adva, a hol magát a pecsét tulajdonosa így címezi «Nos Thomas praepositus ecclesiae beati Thomae martyris de promontorio Strigoniensi bacallarius». Ebből a köriratbeli a DE PIDIS szót, ha az nem családnév, úgy megfejtteni nem tudjuk. Lehet, hogy a rajzoló szeme tévedett, és az elnyomódott szó talán «Custodis» lehetett. Az esztergomi káptalan névsorában említetik Thomas custos 1345-ben, és Thomas procurator Capituli negotiorum 1359. (L. Memoria Basilicae Strigoniensis 124—125). Azonosak-e ezek a pecsét tulajdonosával Tamással, eldönteni nehéz.

A 3-ik számú csúcsíves monorú pecsét — úgy látszik — Sz. Lászlót ábrázolja, noha bárdjelvénye ki nem vehető.

Körirata ez: S. IOHANNIS. BLASII. EPP. ECCLE. VARADIEN. (= Sigillum Johannis Blasii Episcopi Ecclesiae Varadiensis).

3. szám.

A pecsét ismeretlen okirattól elvált pecsétről van rajzolva, ennél fogva korát biztosan meghatározni nem lehet.

János váradi püspök, kié a pecsét lehetett, 1383—1389-ben ült a váradi cathedraban, és ez volt a sz. László lovas-szobrának állítója (Pray, Hierarchia II. 177—78). Arról, hogy Balásnak is neveztetett, nincs említés, de a pecsét csak ezen említett Jánosnak tulajdonítható legbiztosabban.

4. szám.

A 4-ik számú kerekded pecsét belső keretében az egi káptalan címerét: t. i. Sz. János evangélista jelvényét a sast látjuk kiterjesztettségű szárnyakkal, olyanformán, mint Jerney 17. sz. ábráján látható.

Körirata ez: S. R. VICARIV. ET. VICARIV. AGRIEN.

A pecsét rajza 1358. évi oklevélről, mely a gr. Zichy cs. Okmánytára III. 101. és 105. lapjain megjelent, másoltatott, hol magát a levélkiadó így címezi: «Nos Nicolaus custos et canonicus ecclesiae Agriensis, vicariusque venerabilis in Christo patris N. dei et apostolica gratia Episcopi dictae ecclesiae Agriensis».

E Miklós 1359-ben már egi püspökké lőn (Zichy Okmánytár III. 139), és jól észlelte már Pray (Hier. I. 208), midőn a két egymásután

következő Miklós egri püspököket egymástól megkülömbözteté éppen az 1359. évnél.

5. szám.

Az 5-ik számú szintén kerekded pecsét belső keretének tartalma elnyomódott példány

után másoltatván, ki nem vehető, csak sejteni lehet, hogy az az egri káptalani ismert sas lehetett.

Körirata: S. ANDREAE VICARIUS AGRICENSIS.

Az oklevél, melyről a pecsét rajzoltatott, 1359-ben kelt, és a gróf Zichy család Okmánytára III. 147. lapján kiadatott, András helynök több oklevelével (148., 150. lap). Ezekben a pecsét-tulajdonos czíme így fordul elő: Nos Andreas Demetrii archydiaconus de Zemplyn, doctor decretorum, et vicarius venerabilis in Christo patris N episcopi Agricensis.

SZINVAY LÁZÁR.

T Á R C Z A.

A magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság megalakulása. Másfél éve lehet, hogy szakférfiak körében mozgalom indult meg egy új tudományos társaság alakítása céljából, mely társaság a történelemnek eddig elhanyagolt társtudományait, úgymint a heraldikát, diplomatikát, sphragistikát, genealogiát, valamint a magyar családok történetének oklevelés alapon való művelését tűzné ki céljául. Az eszme báró Radvánszky Béláé volt, kinek sikerült erre több szakférfit megnyernie. Értekezletek tartottak, egy szűkebb bizottság kidolgozta az új egyesület alapszabályait, melyek hosszú vitatkozások alapját képezték; e közben szakadatlanul folyt a taggyűjtés, a fővárosban és a vidéken szétküldött felhívások nem voltak eredménytelenek; csakhamar annyi tag jelentkezett, hogy az új tudományos társaság létezése biztosítva volt. Ez alatt az alapszabályoknak belügyminiszteri megerősítése 1882. november hó 5-éről 59.869 szám alatt megérkezett, s a megalakulásnak már semmi sem állott útjában.

Folyó évi február hó 25-én nagy számmal gyűltek össze a társaság tagjai az Akadémia Kisfaludy-termében, hogy megtartsák a társaság alakuló közgyűlését. A közgyűlést b. Radvánszky Béla mint ideiglenes elnök nyitotta meg; üdvözlő szavaiban elmondá, hogy a társaságnak háromszáznál több tagja, s így annak jövője biztosítva van. Felszólítja a társaság tagjait a negyven tagból álló igazgató választmány megválasztására, s a szavazat-szedő bizottság tagjaiul Csontos János, dr. Szalay József és dr. Szádeczky Lajos tagtársainkat nevezi ki:

Megtörténvén a szavazás, a szavazat-szedő bizottság visszavonul s mintegy félóra múlva elkészülvén a szavazatok összeolvasásával, Csontos János, mint a bizott-

ság elnöke kihirdeti az eredményt, mely szerint az igazgató választmány tagjaivá a következők választottak:

Gróf Bánffy György, id. Bánó József, dr. Csánky Dezső, Csontos János, Deák Farkas, Emich Gusztáv, gróf Eszterházy János, dr. Fejérpataky László, Finály Henrik, Haán Lajos, dr. Hajnik Imre, gróf Hunyady László, Ipolyi Arnold, Ivánfi Ede, Kammerer Ernő, Kövári László, Majláth Béla, Nagy Gyula, Nagy Imre, Nagy Iván, Némethy Lajos, báró Nyáry Albert, báró Nyáry Jenő, herczeg Odescalchy Arthúr, dr. Ortvai Tivadar, lovag Óváry Lipót, dr. Pauler Gyula, báró Radvánszky Béla, Rómer Flór Fer., dr. Szádeczky Lajos, dr. Szalay József, Szent-Iványi Zoltán, Szentkláray Jenő, Szilágyi Sándor, id. Szinnyei József, Tagányi Károly, dr. Thallóczy Lajos, Torma Károly, Véghelyi Dezső, gróf Zichy Ágost.

A választmány meg lévén választva, a társaság elnökeire történik a szavazás. A társaság elnökévé egyhangúlag báró **Radvánszky Béla**, másodelnökéivé pedig **Nagy Imre** és **Nagy Iván** választottak.

B. Radvánszky Béla, elfoglalván újra az elnöki széket, következő szavakkal köszönte meg a társaság bizalmát:

Tisztelt közgyűlés! Mindenekelőtt fogadják hálás köszönetemet azon megtisztelő bizalomért, hogy társaságunk ügyeinek vezetését reám ruházták. Tőlem telhetőleg igyekezni fogok annak meg is felelni. Kora ifjúságomtól fogva úgy szólván egyedüli szenvedélyem a történelemmel és annak társtudományaival való foglalkozás.

Társaságunk pedig éppen a történelem társtudományainak művelését tűzte ki feladatául. Ezek között jelenlegi folyóiratainkban eddigelé csak a sphragistikának volt tér engedve. A heraldika, diplomatika és genealogia folytatólagos művelése megfelelő szakfolyóirat hiányában akadályokra talált.

Pedig csak ha ez utóbbit veszszük is tekintetbe, történetírásunk feladatai közé kell, hogy soroljuk az egyes családok történetének és származásának tisztázását, mert hazánkban egyes régi családok története annyira össze van forrva nemzetünk egész történelmével, hogy e nélkül amazt sem ismerhetjük tökéletesen, sőt a történelmi geographia megírása is csak a családok birtokviszonyainak tisztázása után lehetséges.

Társaságunk másik feladata a nemzékrendi zsebkönyv kiadása, tisztán nemzeti irányú. Tudjuk azt, hogy hazánkban mennyire el vannak terjedve a góthai és brünni almanachok, ezeket könyvpiacunkon magyar könyvvel helyettesíteni nem lesz háladatlan feladat.

Meg kell még említenem azt is, hogy felhívásunk kibocsátása által többször és több oldalról volt alkalmam azt hallani, hogy az általunk czélba vett társaság alakítása nem czélszerű, nem üdvös, mert ez csak a létező hasonírányú társaságok megromlására törekedhetik. Ez azonban távol áll tőlünk; mi egyik létező társulatunknak sem akarunk ellenlábasai lenni, mi csakis a történelem társtudományainak művelésére és terjesztésére szövetkeztünk, mert ezek mint mondám, egy megfelelő szakfolyóirat hiányában el lettek hanyagolva. Életre kelteni pedig csak úgy lehetett, ha új közönséget, új irodalmi tőkét teremtünk és ezt csak tárulás útján érhetjük el.

Hogy pótolunk egy hiányt, hogy egy ürt fogunk betölteni, azt leginkább bizonyítja az, hogy több mint 300-an érezték ennek szükségét és végül legyen szabad azon reményemnek kifejezést adni, hogy működésünk megkezdése után, a tagok szaporodása által ez még inkább be fog bizonyulni.

Az elnök ekkor megnyitván a választmányi ülést, a tagokat a társaság tisztviselőinek megválasztására szólítja fel.

A társaság titkárává egyhangúlag dr. **Fejérpataky László**, jegyzőjévé dr. **Szádeczky Lajos**, pénztárnokává **Czanyuga József** választattak. A társaság folyóiratának szerkesztésével pedig báró **Nyáry Albert** és dr. **Fejérpataky László** titkár bizattak meg.

A társaság ekkép megalakulván, zárt ülés következett, melyben a folyóirat ügye került szőnyegre. A nyomdával kötendő egység eszközésével az elnökség és szerkesztőség bizatott meg. A folyóirat címének, tartalmának, irányának stb. meghatározásával és a társaság ügyrendének kidolgozásával az elnökségből, szerkesztőségből, a jegyzőből, Deák Farkas és Szilágyi Sándor igazgató-választmányi tagokból álló bizottság bizatott meg. Ezzel a gyűlés véget ért.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság választmányi ülése f. évi április hó 28-án.
A b. Radvánszky Béla elnöklete alatt tartott választmányi ülésen Nagy Gyula vál. tag felolvasta a „Turulról” szóló értekezését, Majláth Béla vál. tag pedig Péter alnádor 1298-iki címeres pecsétjéről szóló dolgozatát, bemutatva az eredeti oklevelet, melyen e pecsét látható. Mindkét, tetszéssel fogadott felolvasás a társaság folyóiratában fog megjelenni.

Következtek a folyóügyek. Titkár bejelenti az alakuló gyűlés óta belépett tagokat. Alapítók: gróf **Károlyi Gyula** 200 forintnyi alapítványnyal, gr. **Zichy Nep. János** 100 forinttal. Pártoló tagok (10 frt évdíjjal): **Hosray Endre** segédszolgabíró Máté-Szalkán (ajánlja Luby Károly), gróf **Nádasdy Ferencz** (aj. az elnök). Rendes tagok (5 frt évdíjjal): **Nagy Sándor** okl. tanár Budapesten, **Melhárd Gyula** gymn. tanár Kaposvárott, **Tomann József** lelkész Nemcsényben Bars-megye (aj. a titkár), Péchujfalusi **Péchy Gyula** Mikolán, Felső-Kéri **Füzy István** honvédszázados Eperjesen, Hosszúfalvai **Hosszúfalusy Gyula** honvédszázados Miskolczon, Füzi **Füzy Sándor** Lemesen, Kis-apsai **Méhely Nándor** Eperjesen, Kazinczi **Kazinczy Manó** Eperjesen (mindezeket ajánlja az elnök).

E megválasztott tagokkal együtt a társaság tagjainak száma 332. (E szám következőkép oszlik meg: négy 500 forintos, tizenhatsz 200 frtos, kilencz 100 frtos alapító, 157 pártoló és 144 rendes tag.)

Titkár ezután bemutatja a pénztárnoki kimutatást; e szerint a négy befizetett alapítványnyal (Báró Atzél Béla, Ipolyi Arnold, gr. Károlyi Gyula és gróf Zichy Nep. János alapítványával) s az eddig befizetett tagdíjakkal együtt:

Bevétel 795 frt — kr.

Eddigi kiadások . . . 53 „ 31 „

Pénztári maradvány . 741 frt 69 kr.

mely összegből azonban 700 forint alapítványi összeg.

A pénztárnoki kimutatás tudomásul vétetvén, zárt ülés következett. Titkár előterjeszti a folyóirat címének meghatározására kiküldött bizottság javaslatát, mely azonban elvettvén, a választmány több tagjának ajánlatára „Turul” fogadtatott el címül. Majd előterjeszti az Ügyrend tervezetét, mely apróbb változtatásokkal elfogadtatott. Ezek szerint a társaság ügyrende a következő:

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ügyrende.

1. A társaság egyelőre évenként négy igazgató választmányi ülést és egy közgyűlést tart. A választmányi ülések január, április, szeptember és november hónapok utolsó csütörtökén tartatnak. A választmányi üléseken egy-egy felolvasás fél óránál hosszabb ideig nem tarthat. A közgyűlés napját és tárgyait a januári választmányi ülés határozza meg.

2. A „Turul” című folyóirat terjedelme egyelőre évenként húsz ívben, s alakja negyed rétből állapítatik meg. Február, június, október és december hónapokban jelenik meg egy-egy füzet.

3. A folyóirat tartalma: 1. Az egyes magyar családok története és leszármazási rendje. 2. Czímer-tani értekezések. 3. Czímer- és címerlevelek közlése, színnyomatú vagy egyszerű körvonaios hasonmásokban. 4. Műemlékeken vagy sírköveken előforduló címer- és különösen genealogikus adatokat tartalmazó feliratok közlése és ismertetése. 5. Oklevéltani értekezések. 6. Érdekes oklevelek hasonmásban.

7. Pecséttani cikkek. 8. Régi pecsétek hű metszetekben, magyarázó szöveggel. 9. Hatóságok és testületek címerei. 10. Magyarországi, főként ismeretlen érmek, a mennyiben veretükön címer fordulna elő. 11. A család érmek rajzai. 12. Hazai levéltárak ismertetése s ezekkel összefüggő kérdések. 13. Az említett szakokba vágó hazai és külföldi munkák ismertetése és bírálata. 14. Ugyanezen szakokba vágó kérdések és feleletek. 15. Történet-szakirodalmi mozgalmak és hírek. Ezenkívül általában az alapszabályok 2. §-ában megjelölt tudományok körébe vágó értekezések, közlemények stb.

4. A társaság egyelőre minden három évben egyszer (a szükség és kívánalomhoz képest többször is) egy, a magyar családok történetét és származási rendjét nyilvántartó zsebkönyvet ad ki kis nyolczad rétbén «Magyar Családok Évkönyve» cím alatt. Ezen zsebkönyv tervezetének s előmunkálatainak elkészítésével egy szerkesztő bizottságot bíz meg.

5. A társaság címere a II. Endre király arany bulláján előjövő nyolcz pályás magyar címer három szögű paizson. A társaság pecsétje ugyanezt a címert tartalmazza e körirattal:

«A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG PECSÉTJE 1833.»

Egyúttal megválasztott a «Magyar Családok Évkönyvé»-nek tervezetét s előmunkálatait elkészítő bizottság, melynek tagjai: az elnökök, a szerkesztők, Deák Farkas, Ipolyi Arnold, Kövári László, Majláth Béla, Szilágyi Sándor, id. Szinyeyi József és Szent-Iványi Zoltán ig. vál. tagok.

A gyűlés ezután több apróbb ügy elintézése után véget ért.

Báró Sacken Ede, a címertannak alapos művelője, ki «Katechismus der Heraldik» című több kiadást ért népszerű művével nagyban előmozdította a címertan ismeretének szélesebb körben való terjesztését, folyó évi február hó 20-án meghalt. Működése oly sok irányú volt, hogy annak minden részére nem terjeszkedhetünk ki; meg kell elégednünk, ha röviden a heraldika terén tett fáradozásairól emlékezünk meg. Sacken Ede 1825-ben született Bécsben, a hol tanulmányait is végezte; 1845-ben bölcsészettudorságot nyert s ugyan ekkor a cs. k. érem- és régiségtárhoz segédnek nevezték ki, 1851-ben már örré lett. 1868-ban a gyűjtemény igazgatójává, 1871-ben a gazdag «Münz- und Antiken-Cabinet» igazgatójává lön; ezen állásában érte el őt a halál. Ezen idő alatt a bécsi egyetemen a középkori műarchaeológiából előadásokat is tartott. Munkáinak legnagyobb része a régiségtan körébe vág, s nem egy közülök hazánk régiségeivel is foglalkozik. Ő írta le a lövői temetkezési dombokat, az ó-budai római fürdőket; egyáltalában a bécsi «Jahrbücher der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale» kötetei közt alig találunk egyet, mely tőle valamit ne tartalmazna. Írta fényképekkel illusztrálva, az ambrasi gyűjtemény fegyvereit s egyéb régiségeit, s ez által a heraldikának is nagy szolgálatot tett, mert ismeretes, hogy e gyűjtemény mily becses dolgokat tartalmaz a heraldikusra nézve. De ránk nézve legnevezetesebb «Katechismus der Heraldik, Grundzüge der Wappenkunde» című munkája, melynek első kiadása az illusztrált

katechismusok vállalatában 1862-ben jelent meg, s azóta többször. E kis mű a német heraldika alapelveit «in nuce» magában foglalja; világosan, jó beosztással (kérdések és feleletek alakjában) van írva, s kétség-telenül még soká ki fogja elégíteni a heraldika alapvonalaival megismerkedni akarók igényeit.

Czimervita az országgyűlésen. Az Országos Törvénytár 1883. évi márczius 22-én «A magyar korona országai egyesített címerének és az ország külön címerének magánosok és magánjellegű testületek, vállalatok és intézetek által való használhatóságáról» szóló 1883-ik évi XVIII. törvénycikket közli. (Szentestést nyert 1883. évi márcz. hó 17-én.) E törvényjavaslat a képviselőházban f. évi febr. 28-án igen érdekes vitára adott alkalmat. Thaly Kálmán szakszerű beszédében kifejté, mily ingadozás tapasztalható ezen a téren, minek oka mind abban rejlik, hogy nincs törvényünk, mely a magyar címert pontosan meghatározná. Mária Teréziának egy rendelete írja le, de e rendelet törvényes erővel nem bírhat. A hány címer a főrendi és képviselőház termében látható, mindegyike más; egyik hét, másik nyolcz, harmadik kilencz pályát tüntet föl. Itt van az ideje, ennek az ingadozásnak véget vetni. «Mindem művelt államnak címere, mondá beszédében, inartikulálva van, nálunk ez, nem tudom miféle mulasztás folytán, nem történt. Az a bizottság, melynek elnökévé Horváth Mihály, előadójává Henszlmann Imre választatott meg, készített egy munkálatot, készített egy, úgy tudom, egyesített címert is, s azt az 1871. szeptember 23-iki ülésen bemutatta a háznak; a ház kinyomatni és tárgyalatni rendelte, a képviselők közt kiosztatott, de az országgyűlés eloszlott, a nélkül, hogy tárgyalatott volna.»

Valóban szükséges, hogy törvény intézkedjék a magyar országos címer helyes leírásáról. A Verböczi Tripartitumába foglalt címer-leírást, bár az törvényes erővel bír, irányadóul ma már el nem fogadhatjuk. S örömmel kell üdvözlőnünk azon határozati javaslatot, mely e tanulságos vitának üdvös eredménye. E határozati javaslat a következő: «Utasítatik a miniszterium, hogy Magyarország címerének, továbbá a magyar korona országai és tartományai egyesített címerének, végre tekintettel az 1868. XXX. t. cz. 61. §-ára, Horvát-, Szlavon- és Dalmátországek egyesített címerének szakszerű meghatározását tartalmazó törvényjavaslatot terjesztszen elő.» Ennél fogva bizton remélhetjük, hogy országunk címerét, annak egyedül helyes alakját nemsokára törvény határozza meg, mely minden helytelen, hibás használatnak véget vet.

A pozsonyi grófság. A hivatalos lapnak f. évi április 29-iki száma a következő legfelsőbb kéziratot közli:

Személyem körüli magyar miniszterem előterjesztése folytán, erdődi gróf Pálffy-Daun Nándor Lipóteanói hercegnek és Vöröskő örökös várurának, mint a gróf Pálffy család legidősebb fiutódának, és a Pozsonymegyébe keblezett várkapitánysági senioratus jelenlegi törvényes birtokosának, a pozsonyi grófi és örökös fővárbírói címet az azokkal összekötött jogokkal adományozom s megengedem, hogy a pozsonymegyei örökös főispáni címet is használhassa.

Kelt Bécsben, 1883. évi április hó 11-dikén.

Ferencz József, s. k.

B. Orczy Béla, s. k.

A pozsonyi grófi méltóság eredete igen régi. Verbőczy a pozsonyi grótot a temesivel együtt az ország zászlósai közé sorolja (I. 94.). Későbbi törvények a pozsonyi grótot, a koronaörökkel egyetemben megkülönböztetik az ország zászlós uraitól, de azért közvetlen ezek után foglalnak helyet a főrendek közt. Így említi őket az 1687-iki törvények 10-ik cikkelye, mely a főrendek testületét szabályozza. Ezen kortól kezdve szokásos nagyobb és kisebb zászlósokat megkülönböztetni, s ez utóbbiak közt foglal helyet a pozsonyi gróf is. Újabb törvények nem ismerik a nagyobb és kisebb zászlósok közötti különbséget, s a pozsonyi grótot a zászlós urak közt utolsó helyen említik.

E méltóságot, mely mindenkor a megye örökös főispányságával és főkapitányi címmel volt összekötve, 1599-től kezdve a Pálffy család legidősebb tagja viselte. Az ország rendei a mondott évben (48 ik törvényezikk) arra kéri Rudolfot, hogy a hős Pálffy Miklósnak hervadhatlan érdemei jutalmául a pozsonyi várat s ennek birtokait örökös főispáni címmel adományozza. E kérelemnek engedve, Rudolf 1599. júl. 24-én kiállítja az adománylevelet e birtokok felől, szabályozván annak mindig első szülőtségen alapuló örökösödési jogát. Ettől az időtől ered a Pálffy család joga a pozsonyi grófság címére.

SAKIRODALOM.

A Turul a folyó évben, megkésvén az első számmal, három füzetben fog megjelenni, de egy-egy nagyobb ívszámmal, mint azt az Ügyrend meghatározza (füzetenként hat-hét negyedréti ívnyi terjedelemben); úgy hogy t. tagtársaink annak húsz ívnyi terjedelméből semmit sem veszítenek. Minden füzetünkhöz színezett melléklet fog járúlni.

Készülő genealogiai és családtörténeti munkák. Tagtársaink közül többen foglalkoznak nagyobb genealogiai kutatásokkal s valószínűleg rövid idő alatt számos ily nemű munka megjelentét üdvözölhetjük. Így Sávári *Soós Elemér* honvédőrnagy Munkácson családja történetén dolgozik, a nemz. Múzeum levéltárában letéteményezett gazdag családi levéltár alapján. Nagyobb genealogiai munkán dolgozik Nemes-Tacsikándi *Cserghő Géza* cs. k. ny. őrnagy Ungvárott, *Luby*

Károly megyei levéltárnok Nagy-Károlyban; *Szabó János* udv. tanácsos Debreczenben Nagy Iván alapvető munkájához szándékozik pótkötetet adni. *Dóly Antal* tagtársunk Homonnán a «Magyarországi bennszülött s beköltözött mágnás családok rövid ismertetése» című munkát ad ki, melynek programja a következő:

«E munka célja mágnás családaink ismertetését egy csoportban összehozni, s újabb nyomozások alapján igaz eredetüket feltüntetni. Elismert tény ugyan, hogy több történelmi családunk hézagos és hibás ismertetései újabb nyomozásokat igényelnek, de a magyar történelmi társulat hazafias működése lehetővé teszi, hogy ezek is lassan-lassan tisztázódjanak.

Közérdekű gyűjteményekben fel lesz tüntetve az első ismert törzstől időrendben a család kihalásáig, vagy korunkig bennszülött főúri családaink minden nevezetesebb férfi és nő tagja, kiknek emlékét a múltból az irodalom, vagy hazafias áldozataik fentartják. Ismertetem (ahol lehet) a családra vonatkozó eddig ismert legrégebbi okmányt. Megemlékezve azokról, kik a múlt századok nemzeti küzdelmeiben részt vettek, vagy a közelmúlt szabadságharcban hazájokat szolgálták.

A beköltözött idegenek közül, nem csak azokat, kik törvényesen bevettek, de azokat is, kik — bár honfűsítva nem voltak, — de a multban hazánk történelmére s társadalmi viszonyaira befolyással voltak s emlékeiket alapítványaik ma is fentartják, továbbá azokat is felvettem, kik a forradalomban hazánk védelmére fegyvert fogtak, vagy más úton érdemelték ki a magyar nép háláját. Végre fel lesznek véve azon idegenek is, kik szomorú emléket hagytak magok után s nevezetes részt vívtak ki magoknak hazánk történelmében s azok kik 1848—49-ben, mint ellenségek jöttek hazánkba, de itt magyar családokba nősülve az ország hasznos polgáraivá lettek. Bezárja az ismertetést a családi címer rajza.»

Megemlítjük végül, hogy a gróf Károlyi család oklevéltára valószínűleg más családokat is arra fog bírni, hogy a levéltáraikban őrzött gazdag anyagot hasonló kiadvánnyal tegyék közhasználatúvá. Így Kállay Béni közös pénzügyminiszter elhatározta, hogy a nemz. Múzeumban őrzött Kállay levéltárnak legbecsebb darabjait egy harmincz íves kötetben kiadja; ez oklevéltárt, mint a Századok, honnan e hírt veszszük, írja, dr. Fejérpataky László és Thallóczy Lajos fogják szerkeszteni.

A berlini Herold-egylet közlönyéből a «Der deutsche Herold»-ból előttünk fekszik az első negyed év. Sok érdekes adat foglaltatik e füzetekben, bár nagyobb, általánosabb érdekű dolgozatok e havonként megjelenő folyóiratban nem igen látnak napvilágot,

azok az ugyanazon egylet által kiadott «Vierteljahrschrift für Heraldik, Sphragistik, und Genealogie» című évnegyedes vállalatban szoktak kiadatni. Egyes kiválóbb értekezések a következők: Kutatások János speyeri püspök (1459—1464) származásáról; Hauptmann, kinek számos heraldikai theoretikus értekezése van, rövid cikket közöl a renaissance-czímerről, talá-lóan jellemezvén annak sajátságait. Schön Theodor ismerteti Haán Lajosnak munkáját Dürer Albert származásáról (Dürer Albert családi nevérol s családjának származási helyéről, Békés-Csaba 1878.). Ez az egyetlen cikk a folyóiratban, mely minket közelebről érdekel. Haán Lajosnak említett kis munkája a külföldet jobban foglalkoztatta, mint hazánkat. Thausing, e kiváló műtörténész és Dürer specialista bőven foglalkozott vele. Haán, miként tudva van, a Dürer nevét a magyar Ajtós-név elnémetesítésének tartja, s kutatásait ezen kihalt magyar család genealogiájának kipuhatólására intézi. Akár elfogadható Haán okoskodása, akár nem, annyi tény, hogy oly dolgot pendített meg, mely sok tekintetben egészen új. (Addig ugyanis Dürer nevét a magyar Száraz névvel hozták összeköttetésbe.) — A «Herold» többi cikkei jobbra német érdekű dolgokat tartalmaznak; minden számhoz egy-egy műmelléklet is járul, s ezek közt különösen sikerült a hildesheimi városi múzeumban őrzött fametszvény phototypiája, mely 32 címert tartalmaz.

KÖNYVÉSZET.

Géresi Kálmán. A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltára. Első kötet. (L. ismertetését a jelen számban.)

Bunyitay Vincze. A váradi püspökség története, alapításától a jelenkorig. Első kötet. A váradi püspökök a püspökség alapításától 1566. évig. Nagy Várud, 1883. Nagy 8r. X és 473 l. (Közli a püspökök pecsétait sikerült rajzokban.)

Pesty Frigyes. Krassó vármegye története. III. és IV. kötet (oklevéltár). Budapest 1883. 514 és 384 l.

Dr. Márki Sándor. A nagyfalusi Arany-család. Arad, 1882. 12 l. (Különnyomat a Századokból. Ára 10 kr.)

Horvát Árpád. Oklevéltani jegyzetek. A diplomatikai írástan alapvonalai. Egy zincograph. táblával. Kis 8r. 156. l. Ára 1 frt 50 kr. (Ehhez 26 rézmet-szetű tábla, ára 5 frt.)

Leist. Urkundenlehre, Katechismus der Diplomatik, Paläographie, Chronologie und Sphragistik. Lipcse, 1882. XII. és 305 l. Kilencz tábla melléklettel. (Megjelent az «Illustrierte Katechismen» vállalatban; ára kötve 4 márka.)

Sphragistische Aphorismen von F—K. II. Lieferung No. 101—200. Heilbronn, 1882. Nyolcz tábla pecsétrajzzal. (Szerzője *Hohenlöhe* herczeg. Ára 3 márka.)

Wappen-Album der gräflichen Familien Deutschlands und Oesterreich-Ungarns. (Kiadja Veigel T. O. Lipcsében.) Füzetes vállalat, 1882. évi nov. 15 étől

kezdve minden két hétben egy füzet; az egész 25—30 füzetből áll, minden füzetben 24 címertábla. Ára előfizetőknek füzetenként 1 márka 20 fillér.

Die Orden, Wappen und Flaggen aller Regenten und Staaten in originalgetreuen, chromolithographischen Abbildungen. 2-ik kiadás. Füzetes vállalat 12 füzetben, kiadja Ruhl M. Lipcsében. Ára füzetenként 1 m. 50 f.

Warnecke. Heraldisches Handbuch für Freunde der Wappenkunst. 2-ik kiadás. 1882. Ára 20 márka.

Hauptmann F. Das Wappenrecht der Bürgerlichen. Historisch und dogmatisch dargestellt. Ára 1 m.

Hildebrandt. Katalog der heraldischen Ausstellung zu Berlin, 1882. Ára 1 és fél m.

Hiort-Lorenzen. Annuaire genealogique des maisons princières regnant en Europe depuis le commencement du XIX-me siècle. Année 1882. 6 frank.

Tagtársainknak, kik régibb heraldikai és genealogiai munkák iránt érdeklődnek, két antiquariusi katalogust ajánlunk figyelmükbe. Az egyik a Joseph Baer et Co. Majna melletti frankfurti czég 121. számú katalogusa (Genealogie und Heraldik 1883.), a másik az Alfred Lorentz-féle lipcsei czég 13. számú könyvjegyzéke (Geschichte der Höfe und des Adels). Mindkettő több száz újabb s régibb szakmunkát tartalmaz, köztük sok becseset is; a ki könyvtárát egygyelmással kiegészíteni akarja, most jutányos áron juthat hozzá.

KÉRDÉSEK ÉS FELELETEK.¹

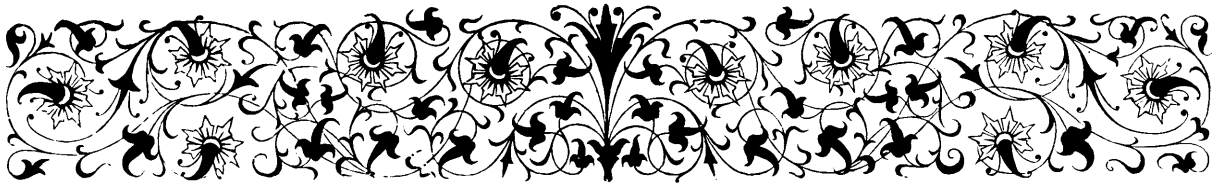
Egy nagyobb genealogiai munka elkészítéséhez szükségesem volna a következő családok címereire: u. m. 1. Románfalvai Fejérváry. 2. Bélédi Gyárfás (Barsmegyei cs.). 3. Horváthi és Disznósi Horváthy. 4. Nándory. 5. Pigay. 6. Pyrithy (Veszprémmegye). 7. Legéndi Radványi. 8. Récsés (vagy Rezés). 9. Szaltnay. 10. Polthári Soós. 11. Nagyszelsényi Szelezsényi (Barsmegyei cs.). 12. Felsőelefánthi Szeölleösy (Bars- és Pozsonymegyei cs.). 13. Suchodowszki. 14. Nagyemőkei Török (Hont, Nógrád, Bars és Nyitra-megyei cs.). 15. Nyitraivánkai Vitéz. 16. Zsámbokréty.

A 2. 4. 6. 7. 8. 11. 12. 13. 14. és 15. szám alatt említett családoknak és a Szobonya családnak vannak e még élő tagjai és hol?

A vasmegyei «de Vesen» család él-e még, és hol lehetne leszármazását és címerét feltalálni? Ki volt Ebeczki Tihanyi Borbálának, Nemestacskándi Csergheő Mihály nejeének (élt 1765 körül) atyja és anyja?

A szíves felvilágosításokat kéri Nemes—Tacsikándi Csergheő Géza cs. és kir. ny. őrnagy Ungvárt.

¹ E rovat társulatunk tagjainak rendelkezésére áll. Felkérjük t. tagtársainkat, kik a tett kérdésekre felvilágosításokkal szolgálhatnak, azokat akár a kérdezőhöz, akár a szerkesztőséghez beküldeni szíveskedjenek.

A VEZEKÉNYI NEMZETSÉG ÉS A GRÓF CZIRÁKYAK.

Második és befejező közlemény.

A XIV-ik század elejéről a gr. Eszterházyak pozsonyi levéltárában a Cziráky-családra vonatkozó oklevelet nem találtam, s a mennyire lehetséges, a család ez időbeli eseményeiről az adatokat máshonnet pótlom.

Vezekényi Bertalannak Dénesen kívül egy másik fiát Domokost találjuk a XIV-ik század elejéről a győri káptalannak év nélkül kiadott oklevelében fölemlítve, ki a vezekényi határban Thordas nevű birtok mellett egy erdőrészt zálogosít el Csornai Imre fiának Lőrincznek, a Kanizsai család őseinek.¹

I. Brondelez fia «Conradus de Vezekyn» e század elején még életben volt és 1302-ben Bene fiainak Benedek és István comeseknek megbizottjaként jelent meg a győri káptalan előtt.²

Az 1322. évben találjuk az első adatot arra, hogy a család egyik tagja megyei hivatalt viselt. A győri káptalan által a most mondott évben kiadott oklevélben «Nicolaus Filius Pauli de Vezekyn» mint «iudex totius provinciae comitatus Soproniensis» nevezetik, mi alatt mást mint szolgabírókat nem érthetünk; mindenesetre szokatlan cím, mert ez időben már a «vice comes, index nobilium» elnevezés dívott a megyei tisztviselők minőségének megjelölésénél.³

Mint már fentebb is előhoztam, de alább bővebben is ki fogok arra terjeszkedni a Vezekényi nemzetségnek Peresznye nevű birtoka a

mai Rust város szomszédságában feküdt. I. Károly király alatt egyik tagja a családnak Vezekényi István, a király szolgálatában magát kitüntetvén, ezért jutalmul a király 1323-ban a Peresznyével szomszédos mai Rustot Vezekényi Istvánnak adományozza. Érdekesnek tartom magát az oklevél szövegének egy részét szó szerint idézni «quandam possessionem hominis sine hærede decedentis Ceel (azaz Szil) vocatam in comitatu Supruniensi existentem — Stephano filio Corrardi filii Barandrez — donamus» stb.⁴

Itt hivatkozom az időrend tekintetéből a vasvári káptalannak 1328-ból való azon oklevelére, melyben a család egyik tagja így nevezi magát «Katharina filia Cosme filii Pauli filii Pouce de Zyrak consors Andree filii Endre de Hydvég.»

Azt, hogy a Fertő melletti birtokra vonatkozik I. Károly király fentebbi 1323-ki oklevele, mutatja a vasvári káptalannak 1344-ben kelt bizonyáglevele, a mely szerint «Ingram filius Erb de Zyl possessionem suam hereditariam Cyl vocatam iuxta aquam Ferteu in comitatu Supruniensi cum eadem Ferteu Stephano Thome et Johanni filiis Corrardi de Vezekyn similiter comitatus Supruniensis» 300 márkáért örök áron bevallja. A Fertő vidéke ez időben egészen

¹ Az adománylevél eredetijét l. az orsz. lt. kincstári osztályában N. R. A. 377. 28. Arról, hogy Ceel vagy Szil nevű birtok alatt a mai Rustot kell értenünk bővebb bizonyítékaim az 1869. évi «Századok» 708. lapján olvashatók. Hogy Vezekényi Corrad fia István Aradmegyében is birtokos volt, tanúsítja az aradi káptalannak I. Károly királyhoz 1337-ben intézett jelentése Bosorog nevű birtok határjárásáról. Fejér. i. h. VIII. 4. 270. 481. l.

² Eredetije az orsz. ltár kincst. oszt. N. R. A. 34. 2.

¹ Eredetije az orsz. lt. kincstári oszt. N. R. A. 449. 8.

² Eredetije u. o. 1081. 3.

³ Eredetije Kismartonban a hg. Eszterházy cs. Iban G. 272. 14.

más alakkal birt, a tó sokkal kisebb és a mai rusti határ sokkal nagyobb lehetett s több részből állhatott, melynek egyikét nyerhette I. Károly királytól Corrad fia István 1323-ban adományul, a másikat pedig 1344-ben készpénzen szerezte meg testvéreivel együtt.¹

Ugyancsak az 1344-ki évben a győri káptalan előtt «Stephanus filius Conradi de generatione Vezeken» Gymai Jánostól a Fertő mellett egy másik birtok negyed részét veszi zálogba, mely az oklevélben így iratik körül «Eghasowrken (azaz Egyházas-Örkény) in comitatu Soproniensi iuxta lacum Ferteu».²

S most vegyük föl ismét a fonalat, és folytassuk a gr. Eszterházy cs. Iban lelt oklevelekből a XIV-ik század közepén a család körében fölmerült események leírását.

Dénes comes, Bertalan fia, még 1344 előtt elhalálozván, ennek székasi birtokát I. Lajos királytól Vezekényi Corrad fia István kérte föl, midőn Giletfi Miklós nádor Sopron vármegye részéről Egkw³ nevű helységben Gál napja után való hétfőn 1344-ben közgyűlést tartott, Vezekényi István a nádort arra kérte, hogy a birtoklás tekintetében a megye alispánját és szolgabírait, bizonyosság tételre hívja föl, kik is egyhangulag oda nyilatkoztak, hogy a székasi birtok Vezekényi István elődjének Dénesnek (Dionisii magni) tulajdona volt, ki ott is lakott; mindez László alnádornak a Hegykőn tartott közgyűlés hetedik napján 1344-ben kiadott bizonyosság-levelében körülményesen leiratik.

«Dionisius magnus» két leányt hagyott hátra, Erzsébetet és Margitot, Margitnak fia volt István, ki így nevezi magát «Stephanus filius Karoli», ezek anyjának hitbérét és hozományát a Vezekényi nemzetségbeli Corrad fiai István, Tamás és János 1345-ben a győri káptalan előtt kiadják és a két nővért kielégítik.

Főntebb az 1291-ik évnél láttuk, hogy II. Pál fiai között említették Sándor, ettől származik tovább a család, mi kitűnik a következőkből. 1345-ben Corrad fiai valamint Kozma fiai János

és István, Sándor fiai András, János, Benedek és II. Miklós, továbbá I. Miklós fiai Péter «dictus Ewz» és Pál «nobiles de generatione Vezeken Comitatus Soproniensis» a győri káptalan előtt oly értelmű egyességet kötöttek, hogy Vezekényi nagy Dénesnek leányai, Erzsébet és Margit, az atyjuk birtokairól szóló iratok kiadását a királynak ismételt parancsa daczára megtagadván, a család férfi ivadékai a Dénes által hátrahagyott javak felosztását elhalasztották, s Vezekényi II. Pál főntnevezett utódai magukat arra kötelezték, hogy a mit Corrad fiai azon két nővér kielégítésére fordítottak, annak értékét ezeknek megtérítendik.

Corrad utódairól más levéltárakban őrzött oklevelekből még azon adatokat nyerjük, hogy a győri káptalan előtt a Vezekényi nemzetségből való Corrad fiai István fraknoi várnagy, úgy Tamás és János 1346-ban Gyórai István fiától Demetertől, ennek fele birtokát Sopron vármegyében Gyóron és Ligvándon az úgynevezett Köblösföld nevű egy ekére való birtokot 70 márkáért zálogba veszik.¹

Corrad fia István, 1357-ben már nem volt életben, ennek fia István ellenében, ki így iratik «Stephanus filius Stephani filii Corradi de Vezeken» a győri káptalan előtt a most mondott évben az Osl nemzetségből való Nagy Höfleini András fia Péter Pilichdorfer Jánost ótalmába veszi.²

Ugyanezen István, ki magát utóbb Peresznyéről is nevezi, a győri káptalannak 1363-ban kelt oklevele szerint ipától Bicskei Vörös Mihálytól, kinek Margit leányát birta nőül, 100 frtot kölcsön vesz.

Czirák Sándor fia Miklós, ki után mint főntebb már megérintettük, a család további származása leágazik, Sopron vármegye alispánjának 1364-ki és Kont Miklós nádornak 1366-ki okleveleiben szintén fölemlítettik, és a melyek szerint annak bizonyos pénzbeli követelés végett Gyórai Benedek fiával Istvánnal pere volt, ezen per még László nádor idejében is az ezáltal 1368. 1370. és 1372-ben kiadott ítéletek szerint folyamatban volt.³

A győri káptalannak 1365-ben I. Lajos király-

¹ Eredetije u. o. 991. 1.

² Hazai Okmánytár I. 187. l.

³ A mai Hegykő mezőváros a Fertő mellett ez időben Sopronmegye egyik főhelye volt, l. erről bővebben Paúr Iván értekezését a «Magyar Sajtó» című újság 1855. évfolyama 6-ik számában.

¹ Az oklevél eredetijét l. a Nemzeti Muzeumban.

² Eredetije az Ostffy cs. levéltárában.

³ Ezek eredetije a Rummy cs. lból a Nemzeti Muzeumba kerültek.

hoz irt jelentésében pedig «Petrus Ewz de Zy-rak» nevezetik meg mint kir. ember.¹

Peresznyei István fia István ez időben Szemerében Cyser fiának Miklósnak örökrészét bírta, melyből a vasvári káptalan előtt a nevezett Cyserfi Miklós leányának Ilonának anyai hitbérét kiadja.²

Lássuk már most, a Vezekényi nemzetségnek 1366-ban élt tagjai a győri káptalan előtt miképp váltak el egymástól és hogyan osztották fel ősi birtokaikat; az osztozó felek ezek valának: Corrad fiának Istvánnak fia István egy részről, más részről Sándor fiai Miklós és János, továbbá Miklós fiai Péter és Pál, végre Kozma fiának Jánosnak Mihály nevű fia, mindnyájan «de generatione Vezeken», mindenekelőtt kijelentették, hogy eddig ősi fekvő birtokaikat osztatlan állapotban bírták, és hogy jövőre békében és rokoni egyetértésben élhessenek, több nemes férfiak közbenjárására és ajánlatára összes birtokaikon a következő módon osztották meg.

Czirák fele húsz fél curiával mindkét oldalon «a parte ecclesie b. Michaelis Archangeli de eadem possessione constructe» István fiának Istvánnak, a másik fele rész pedig a déli oldalon Kozma, Sándor és I. Miklós utódainak jutott.³

Berekalfalu: a felső sor éjszak felől Istvánnak, az alsó sor délről Sándor fiainak osztatott.⁴

Családon a felső részt kapta István, az alsó rész pedig Sándor fiainak jutott.

Peresznye fele része délről a szentegyházzal együtt Istvánnak osztatott azon curiával, melyet ő és elődei is bírtak, három utca használással a patakon kívül és belől, a másik fele rész pedig Sándor utódainak osztatott.

Veszkény: ez is hasonló mód áganként a rokonok közt két felé osztatott.

A malmok a Répce vizén szintén két felé osztattak, valamint a peresznyei és berekaljai gyümölcsös kertek is.

¹ Eredetije u. o.

² Eredetije u. o.

³ Egyik törzsrészt képviselték tehát I. Blandriz dédunokája Peresznyei István, a másikat pedig I. Pál dédunokái.

⁴ Berekalja falu ma is létezik Sopron vármegyében, mely a régi iratokban így fordul elő Berecalia ladun; s eddigi adataim szerint birtokosai mások s nem a Vezekény nemzetségbeliek valának.

A Cser és Szemere között fekvő birtokrész is két felé hasított, ez az alábbiak szerint a szemerei határ éjszak-keleti részén ma is létező Tomaj nevű dülő körül feküdt, s e mellett volt a szemerei határban a cseralatti dülő, és így itt a Cser elnevezés alatt nem a mai Csér falu értendő.

Ezeken kívül bírták még az osztozó felek az Arad vármegyei Bosorág nevű falut, mint főntebb már 1337. évnél érintettem, ez is két felé osztatott.

Az osztály-levélben a mai dénesfai és a székesi birtokról valószínűleg azért nem tétetik említés, mert ezek nem voltak ősieik, hanem mint szerzemény az illetők által már előbb külön kezeltettek és bíráttak.

A mint főntebb előadtam, I. Károly király 1323-ban Ruston egy bizonyos birtokrészt Vezekényi Corrad fiának Istvánnak adományozott, azonban a rusti birtok utóbb a Hederváry család kezére került, s Corrad unokája Peresznyei István e végett a kir. curián Hederváry Hedrik fiai Jakab és János ellen pert folytatott, e perből Köcski Tamás fia Farkas arról értesülvén, hogy a felek ki akarnak egyezni, ez ellen 1383-ban a győri káptalan és még külön Garai Miklós nádor előtt is tiltakozott azon okból, hogy ő mint közelebb való rokon a birtoklásra inkább hivatott.¹

Az egyesség azonban 1383-ban Szécsi Miklós országbíró előtt a Hederváryak és Peresznyei István s Corrad fiának Tamásnak leánya, férjezett Wozsei Benedekfi Jenselinné, között mégis létre jött, a Peresznyei család lemondott Cheyl vagy rusti birtokjogáról, s ezért nekik a Hederváryak 400 «libras promtos denarios»-t fizettek; ezen egyességről 1384-ben a győri káptalan előtt a bevallás is megtörtént.²

A XIV-ik század végén a család tagjai a Cziráky nevet már fölveszik, s az 1366-ki osztály következtében mint osztályrészeik kizárólagos tulajdonosai örökrészeiket elidegeníteni kezdik, így

¹ Az oklevelek eredetije a körmendi Iban található; a tiltakozás azon alapon történhetett, hogy a Köcskiek is a Hedrik nemzetségből származtak, Köcski Sándor országbírónak az országos Iban megőrzött pecsétje a Hederváryak czímerével teljesen megegyez.

² Lásd az orsz. lt. kincst. oszt. N. R. A. 357. 20. sz. a. eredeti oklevelét.

III. Jánosnak fia, II. Mihály berekaljai birtokrészét 1395-ben a vasvári káptalan előtt II. Miklós fiának III. Miklósnak, ki más néven Micsknek is hivatott, elzálogosítja, a vezekényi és családi birtokok felét, és Czirákon egy malomrész pedig ugyanazon évben szintén a vasvári káptalan előtt ugyancsak Cziráky Micsk unokatestvérének ajándékozza.

Továbbá a vasvári káptalannak 1395-ben kelt oklevelében olvassuk, hogy Cziráky Miklós fia János peresznyei birtokrészét Peresznyei Merchnek elzalogosította.¹

A Cziráky család a XV. század elején a Kanizsayakkal és Csornayakkal állott perben, azért mert ezek a Czirákyak veszkényi és családi erdeit pusztították, különösen a Kanizsayak a Rába folyót régi medréből más felé terelték, s az új folyam árkának ásásával a Cziráky család dénesfalvi, cziráki és családi birtokait elöntették, ez ellen a Cziráky családbeliek tiltakozásukat 1402-ben a vasvári káptalan előtt be is jelentették; a családfán az ágazat levezetésének ellenőrzése végett leírom a vasvári káptalan okleveléből az 1402-ben életben volt családtagok neveit: «Nicolaus filius Nicolai de Zyrak in sua ac Ladislai et Thome filiorum nec non Michaelis filii Johannis de eadem patruelibus ac Nicolai filii Petri generacionalium fratrum suorum, item Michaelis filii Johannis filii Cosme» nevében jelentette be óvását.

Ugyanezen tiltakozás 1404-ben a csornai convent előtt ismételtetett, ekkor már Cziráky Micsknek János fia is életben volt s az oklevélben megneveztetett; ezen IV. Jánostól származik tovább a család.

Ezen időben a család feje II. Miklós fia III. Miklós, ki névrövidítéssel Micsknek is hivatott, mint tekintélyesebb birtokos 1399-ben Sopronmegyében a rábaközi alispáni tisztelet is viselte.¹

¹ Ezen oklevél Megyeri Imre, Sopron vármegye alispánja által 1583-ban iratott át és eredetben nincs meg a gr. Eszterházy cs. lban, hitelességét kétségbe is kell vonnunk, mert III. Miklósnak vagy Michknek János nevű fia még 1395-ben, ha élt is, kiskorú volt; ezen oklevél erejével a Cziráky családbeliek a XVI. század végén, mint alább látni fogjuk, az elzálogosított birtokot a Közszeg melléti Peresznyén szándékoztak visszaváltani, ez azonban nem sikerült.

² Hazai Okmánytár I. 293. l. ezen időben Sopronmegyében a Rábaközben külön alispán hivataloskodott;

Ezen Cziráky Micsk a család többi tagjainak birtokát megszerezni igyekezett, mint láttuk unokaöccsének II. Mihálynak birtoka már kezére került; sőt ez időben halt ki I. Brondelez vagy Blandriz ága, Corrad unokájának IV. Istvánnak fia Mihály megöletvén, ennek vérdíja és anyjának hitbére és hozományáért «Mykch aliter Nicolaus filius Nicolai de Zyrak» a mint Zsigmond király által 1405-ben kiadott oklevélben neveztetik, 200 márka lefizetésére köteleztetett, s addig míg ezen összeg ki nem fizettetik, Peresznyei István özvegye Bikcsei vagy Bicskei Margit első férjének cziráki, családi és vezekényi birtokrészeit haszonélvezendi; azonban Margit asszony ezzel nem volt megelégedve, hanem második férjével Harkay Lászlóval együtt Cziráky Micsknek és fiainak egy veszkényi jobbágytelkét úgy Közép-Gyórón szerzett birtokát, valamint Tomaji vagy Czirákfölde nevű birtokát is elfoglalták; e végett Zsigmond király 1405-ben Sopronmegye alispánját és bírói társait, 1406-ban pedig a csornai conventet vizsgálatra küldötte ki.

Székas birtok iránt a Linkóháti vagy Mihályi és a Kisfaludy családbelieknek a Cziráky családdal való perlekedése 1409-ben kezdődik, mely évben midőn Garay Miklós nádor 1409-ben Oculi vasárnap után való hétfőn Vasvár mellett közgyűlést hívott össze, Cziráky Micsk, László, Tamás és János fiai nevében is a közgyűlésen tiltakozott az ellen, hogy a király a székasi birtokot a Mihályi családbelieknek eladományozhassa.

Ugyanezen közgyűlésen Cziráky Micsk amiatt is panaszkodott, hogy Váthi Gál fiának egy puzdort és egy tegezt hét arany értékben kölcsön adott, ki a puzdort eltörve adta vissza, a tegezt pedig magánál megtartotta.¹

A székasi pusztá végett indított per még 1410-ben is folyamatban volt, mikor az Rozgonyi István országbíró és Ostffy László által Sopronmegye részéről Szentháromság vasárnapja után való hétfőn Csepreghen tartott közgyűlésen «magister Mykch de Zyrak» bevádolta Mihályi Domokos fiait, hogy tiltakozása ellenére ezek Székas, Dienesfalva, Czirák és Fasdréte nevű birtokokon jogosulatlanul új határjeleket állítottak fel.

mint ezt a «Sopron» című hirlap 1872. évi folyama 7., 10. és 11. számaiban bővebben megírtam.

¹ Az oklevél eredetije a Kisfaludy cs. lban.

Peresznyei István özvegye Margit elhalván, ennek második férje Harkay László, ismét megházasodott és elvette Árokközi László fiának Lászlónak leányát Katalint, s a Cziráky Micsk által föntebb Harkay Lászlónak és első nejének kötelezett 200 márka még ki nem fizettétvén, az ennek fejében Czirákon, Vezekényben és Családon elzálogosított Peresznyei István-féle javak ennek neje halála után Harkay Lászlóra szálltak, ki azokat 1416-ban a vasvári káptalan előtt második nejére ruházta át, s ugyancsak Harkay László 1419-ben egy közjegyzői okiratban a mai Német-Kereszturott végrendeletet is tett, és abban a többek között cziráki ménéséről is intézkedik, a Szent-Mihályról nevezett cziráki egyháznak pedig egy lovat hagy stb.

A gróf Eszterházy levéltárban az 1416. évtől fogva 1431-ig a Czirákyakat érdeklő oklevelek hiányozván, ezen időközre a család eseményeit érdeklő adatokat ismét más levéltárakból pótlom.

Cziráky Michk 1423-ban Antal csornai préposttal és conventjével bizonyos bűnügy miatt perbe keveredett, s a kir. curiára megidézettvén, a per azzal végződött, hogy Cziráky Michk 50 márka fejjáértéséért és 30 márka fizetésére köteleztetett.¹

Ezen összegek behajtása végett Zsigmond király által a foglalás és becslés végett a győri káptalan küldetett ki, s Cziráky Michknek dénesfalvi birtokrészből udvartelke az épületekkel, 32 telekre való jobbágy-birtok, 300 hold szántó-föld, 200 hold rét, 300 hold makkos erdő, 200 hold szabad erdő, a Répcze vizén egy alól csapós kétkerekű malom és ugyanezen halakkal bővelkedő folyó a föntebbi összegekben a conventnek átadattak, a jelen volt rokonok, Cziráky Mihály s Michknek fiai, kijelentették, hogy a birói zálog alól atyjuk birtokát ki fogják váltani; a győri káptalannak a foglalásról 1425-ben a királyhoz intézett jelentése végén az foglaltatik, hogy Cziráky Michknek Czirák, Peresznye, Szemere, Család és Wezekén nevű birtokain a foglalást és becsüt azért nem folytathatták, mert azokat Michk már előbb másoknak elidegenítette.²

Cziráky Michknek elhaltával ennek életben maradt négy fia Tamás, János, Miklós és István

közül, Tamás 1430-ban Szemerében lakott, mint ez a Kisfaludy család levéltárában őrzött egyik oklevélből kitűnik, valamint az is, hogy III. Jánosnak Mihály nevű fia szintén ott lakott.

Cziráky Tamás Vághi Dénes Sopron vármegye alispánja és a szolgabírák előtt 1431-ben Judica vasárnap után való hétfőn Újkéren tartott törvényszéken előadta, hogy Czirák, Vezekény, Peresznye és Család nevű Sopron vármegyei falukban birtokrészeit örökjoggal testvéreire ruházta át; a Peresznye nevű birtokról különösen így szól az oklevél «quod possessionem Peresznye vocatam supra Sopronium eisdem fratribus remisisset.»¹

Cziráky Tamás a föntebbi 1431-ki oklevélben nejéről Katalinról is megemlékezett, kinek Szemerében nyolcz fél telket adott át haszonélvezetre.

A Cziráky családbelieknek ezen időben Pangorthei Baytrahar (azaz Kertesi Weytracher) Mártonnal volt pere, azért mert ez Peresznyét tőlük elfoglalta; ezen per 1431-től 1435-ig volt folyamatban, a midőn Weytrahert Pálóczi Máté nádor maga elé idézte; a családot ezen perben III. János fia Mihály képviselte (Kisfaludy cs. ltára).

Ugyancsak 1431-ben ezen Mihály Michk fiai nevében azon pertől, melyet Gara Miklós előtt Újkér birtok végett Kanizsay László és Imre ellen folytattak, egyelőre elállott.²

Talán ezen per szolgáltatott okot arra, hogy a most mondott évben, midőn a Kanizsayak kismartoni jobbágyságai a poki erdőn keresztül áruik-

¹ Úgy vélem, ebből is kétségtelen, hogy a Vezekény nemzetségbeliek ezen peresznyei birtoka alatt nem a Köszeghez közel, tehát Sopronon alól fekvő mai Peresznye falut kell értenünk, mely egész a XVI-ik századig folyvást a bors-monostori (a mai Klastrom) apátság tulajdona volt, hanem a Sopronon felül fekvő Megyestől nyugotra elterülő, akkor Peresznyének nevezett birtokot; az pedig, hogy Megyes falutól nyugotra csakugyan feküdt ilyen nevű helység, kitűnik Zsigmond királynak 1429-ben kiadott és Sopron város Iban Lad. D. Fasc. 2. Nro. 21 alatt őrzött okleveléből, mely szerint már IV. Béla király idejében Megyestől nyugotra Peresznye nevű birtok ismeretes volt; alig eszélődöm tehát, ha azt állítom, hogy ez a ma Czinfalvának németül Siegendornnak nevezett faluval ugyan azonos, ezen utóbbi elnevezésnek nincs is előbb nyoma, mint a XVI. század közepén, midőn Czinfalva Lánzsér várához tartozott és Oláh Miklós esztergomi érseket uralta.

² Országos Itár. N. R. A. 1700. 10.

¹ Orsz. Itár N. R. A. 1699. 206.

² Országos Itár Præp. Csornen. 36. 8.

kal Győr felé utaztak Cziráky Michk fia Tamás, Cziráky Mihály, Niczky János és Ládoni Vester őket a poki erdőn megtámadták, s minden árúikból kifosztották, mint ez a Győr vármegye alispánja által elrendelt vizsgálatból kitűnik.¹

Cziráky III. János fia Mihály ezen időben 1433-ban a csornai káptalan előtt cziráki és dénesfalvi birtokrészeit unokaöccseinek, Cziráky Michk fiainak Tamásnak, Miklósnak, Istvánnak és Jánosnak 71 arany frtért elzalogosítja.

Egyébiránt az, hogy az ököljogot a Cziráky családon mások is gyakorolták és a hatalmaskodást viszonozták, kitűnik Michk fiainak Pálóczi Máté nádor előtt 1435-ben előterjesztett azon panaszából, hogy egyik főember szolgájukat (familiarem) Benedeket, midőn ez a cseri mezőn imádkozott, Unyomi Balkó megrohanta és megölte.

Cziráky Michk fia Miklós ezen időben 1436-ban Rőjtökön szerez birtokot, zálogba vevén a csornai convent előtt Vághy Balázs fiaitól ezeknek ottani birtokát.²

1444-ben Rozgonyi György országbiró előtt Kisfaludy Antal panaszt emelt azért, hogy Cziráky Miklós feleségei várnagy és testvérei Tamás és István dénesfalvi jobbágyaikkal Kisfaludon levő udvartelkét megrohanták, és onnét 1000 frt értékű ingóságot, ezek között a kápolnából még az egyházi ékszereket is erőszakkal elvitték.³

Majd ismét a csornai conventnek 1447-ben kiadott egyik leveléből kitűnik, hogy Cziráky Miklós a zavaros időket felhasználva, a székasi pusztának a Kisfaludyak csánigi birtokához tartozó részét elfoglalta, mi 1450-ben ismételtetett, végre ezen évben a felek kiegyeztek s Cziráky Michk fiai Miklós és János s ennek István fia, Cziráky Mihály fia Gáspár és Tamás fia Lőrincz lemondtak jogaikról, csak hogy ennek sem volt eredménye, mert a Kisfaludyak 1453-ban Cziráky Jánost ismét beperelték, hogy őket az említett pusztá birtokába nem ereszti.⁴

E közben Cziráky Miklós Ujlaky Miklós erdélyi vajda fogságába került s hogy abból őt kimenthessék «Johannes filius Nicolai dicti Mychk de Zirák» és ezen János fiai, László és István,

¹ U. o. N. R. A. II. 29.

² Az eredeti oklevél a damonyai Végh család Iban öröztetett.

³ Kisfaludy cs. ltára.

⁴ Kisfaludy cs. ltára.

továbbá Katalin és Margit Michk leányai, Ágota és Ilona Miklós leányai, Tamás fia Lőrincz és Mihály fia Gáspár 1451-ben a csornai convent előtt szemerei birtokukat Sopron vármegyében, Győri-Szemerei Miklós fiának Jánosnak esztergomi várnagynak 200 arany frtért eladják.¹

Midőn a XV. század második felében a család egyes tagjai birtokaikat elidegeníteni kezdték, különösen midőn Cziráky Miklós répcze-szemerei birtokát Győri-Szemerei Jánosnak, székasi és fásdréti birtokát pedig Mihályi Ugrinfi Jánosnak eladni szándékozott, ez ellen 1452-ben a csornai convent előtt Cziráky Mihály fia Gáspár, Michk fia János, ennek László s István fiai és Cziráky Tamás fia Lőrincz, valamint utóbb ugyanezek azon egyesség ellen is tiltakoztak, melyet ugyancsak Cziráky Miklós a Mihályi és Kisfaludy családbeliekkel Székas birtok végett 1453-ban kötött volt.

Ugyancsak a most nevezett Kisfaludy családbeliek Cziráky Jánossal, Miklóssal és Gáspárral 1451—1454-ig a kir. curián pert folytattak a végett, hogy ezek a Gyóró és Agyagos nevű birtokokra vonatkozó okleveleiket visszatartják.²

Majd utóbb 1456-ban Cziráky Mihály fia Gáspár és ennek fia Benedek a zalavári convent előtt szemerei, peresznyei és székasi egész birtokrészeit, Czirákon és Dénesfán pedig birtokrészeik felét Nádasdi Darabos Lászlónak és Márknak örökítik el, mi ellen Cziráky Tamás fia Lőrincz, 1457-ben a csornai convent előtt tiltakozott.

Ugyanezen convent előtt 1461-ben Cziráky Michk fia János és ennek fiai István és László pedig Szántói Bothka Pétert és Csornai Istvánt s ennek László és János fiait letiltották, hogy ezek néhai Cziráky Miklósnek Dénesfalván, Veszvényben és Pusztá-Családon lévő birtokrészeit el ne foglalhassák.

Ezen tilalomra az szolgáltatott okot, hogy Szántói Bothka Péternek bizonyos megítelt követelése volt Cziráky Miklós ellen, ennek kielégítésére Guthi Ország Mihály nádor 1461-ben Cziráky Miklósnek Czirákon, Dénesfán, Szemerében és Veszvényben lévő birtokait foglaltatta le,

¹ Az eredetit Melczer István úr ő excellentiája közlévelem.

² L. a Kisfaludy cs. ltárban V. László király oklevelét 1453-ból.

a midőn azonban a csornai convent Bothka Pétert beiktatni megkísérlette, a beiktatásnak Dénesfán és Pusztá-Családon a Mihályi és Csák családok tagjai, név szerint Warbók György, Szemerében pedig Szemerey János ellenmondtak; Warbók György különösen azon alapon, mert Cziráky Miklós főbenjáró perében megítélt birság fejében a fönt elősorolt birtokokat I. Mátyás király 1461-ben Warbók Györgynek adományozta, azonban ez sem juthatott a birtokhoz, mert az ennek részére megkísérlett beiktatás alkalmával 1461-ben ismét Bothka Péter, Cziráky János és Gáspár s Szemerei János mondtak ellent; e végett a per még 1469-ben is folyamatban volt, s ezen családok között még más hatalmaskodási tények is merülvén fel, a Kisfaludy családbeliek 1470-ben a kir. curián be is panaszolták e miatt Cziráky János özvegyét Erzsébetet s ennek gyermekeit Istvánt, Lászlót és Borbályát Völcsy Kálmánét, továbbá Cziráky Tamás fiát Lőrinczet és Cziráky Gáspár özvegyét Borbályát s fiát Benedeket.¹

E közben a most nevezett özvegy és fiai vádolták be 1466-ban a nádor előtt a Kisfaludy családbelieket azért, mert ezek az elmúlt zavaros időkben a Répcze folyó mellett elterülő Székas pusztát s a Répczén túl fekvő Posd rétet hatalmasul elfoglalták.

Cziráky Michk fia János, 1468. már nem élt, özvegyének Erzsébetnek s fiainak Lászlónak és Istvánnak kérelmére a Mihályi és Kisfaludy családok által ellenük indított perekben kiszabott birságot az ország nádora elengedi.

Cziráky falu már ekkor sem volt tiszta birtoka a családnak, a mint föntebb láttuk, abból több rész eladatott és elzálogosított, egy zálogos belsőséget 12 hold földet és két kaszás rétet birtott Cziráky Chereklés János, melyet ez ismét 1470-ben a csornai convent előtt Niczky Benedeknek alzálogba adott.

Tudjuk történetünkéből, hogy ezen időben János pécsi püspök (Janus Pannonius) I. Mátyás király kegyét veszítette, Cziráky László is a nevezett püspök udvarában tartózkodott, Bagodi Péter, Gétyei Gergely, Zalay Benedek, Solyagi Nagy János és Nádasdi Darabos Gergely tár-

saival együtt, kiknek azonban I. Mátyás király 1472-ben Budán Szentgyörgy-nap előtt való keddén kiadott levelében megbocsát.

Cziráky Tamás fia Lőrincz is elesett ez időben ösei birtokától, Iváni Tamás kapuvári várnagy lépett föl ellene bizonyos követeléssel, s ennek kielégítése végett Báthory István országbíró 1476-ban elrendelte, hogy Cziráky Lőrincznek Czirákon, Dénesfán és a Székas pusztán lévő birtokába a csornai convent Iváni Tamást iktassa be, mi minden ellenmondás nélkül Cziráky László, Szántói Botka János, Ládonyi István, Kisfaludy Benedek és Pinnyei István mint szomszédok jelenlétében meg is történt.

A családnak ekkor élő tagjai István, László, Benedek és Lőrincz, a Nádasdi Darabos családdal a Cziráky Gáspár által elidegenített birtokok végett hosszabb pert folytatott, ezen perben 1480-ban az ország nádora elrendelte, hogy Cziráky Lőrincz a perbe utólag beidéztesse.

Föntebb láttuk, hogy 1461-ben Cziráky Miklós jogán Csornai István birtokolt Vezekényben, halála után ennek két leánya, Jeronima Szántói Bothka Jánosné és Christina Turóczy Györgyné, 1481-ben egy perben egymással szemben álltak azért, mert Turóczy Györgyné Christina nővérét a veszkényi és több birtokokból, melyek között Kenyeri és Kecskéd is megemlíttetik, kizárta.¹

Így magyarázhatjuk meg Cziráky V. Istvának 1489-ben a kapornaki convent előtt bejelentett tiltakozását az ellen, hogy I. Mátyás király Veszkény falut Truchy helyesebben Turóczy Györgynek el ne adományozhassa.

Cziráky Jánosnak fia László, kitől a család tovább származott, Czirákon és Dénesfán birt javait és egy malmot elidegeníteni szándékozván, Berényi Lenárd Sopronmegye alispánja és bírótársai által Ujkéren 1496-ban tartott törvényszéken Cziráky István s ennek fiai György, Sándor és Tamás Cziráky Lászlót az eladástól ennek nejét és Marczalthöy Jánost pedig a megvételtől tilalmazzák.²

¹ Eredetije a Kisfaludy cs. lban; így olvadt be Veszkény és ezzel együtt Szárföld is a csornai urodalomba, mely a XV. század utolsó tizedében a Szapolyai család, azután pedig az enyingi Török család tulajdonát képezte és Pápa várához tartozott.

² Nagy Iván munkájában i. h. ezen Cziráky László nevezetik meg a családnak eddig ismeretes legidősb tör-

¹ A Kisfaludy cs. lban őrzött eredetiek után; Völcsy Kálmán 1465—1468-ban Sopronmegye alispánja volt.

Cziráky János fiai László és István, nem éltek testvéri békés egyetértésben, ők valának a XV-ik század végén a család fejei, a többi mellékágak ekkor már kihaltak, a két testvér között létezett ellenséges viszonyra mutat az, hogy István II. Ulászló királynál 1498-ban bevádolta László testvérét, hogy ez Dénesfán malomrészét elfoglalta, s hogy Czirákon egy jobbágyát kegyetlenül elverette és oldalcsontját is betörtette.

A XVI-ik század elejéről, sem a gr. Eszterházy cs. levéltárában, sem máshol a családra vonatkozó adatokat nem találtam. Cziráky János fiai László és István valószínűleg ekkor már nem éltek, s gyermekeik fölnevekedéséig ezek nyilvános élete is szünetelt; a család egyik legidősb férfi tagjául a mondott század harmadik tizedében Cziráky László fiát Cziriákot tekintetjük; érdekes, hogy ő ismét fölvette a régi östörzsnak keresztnevét.

Ezen Cziráky Cziriák első nyilvános föllépésének nyomát találjuk a Kisfaludy család levéltárában őrzött egyik 1529-ki oklevélben, a mely szerint Dénesfalván birtokrészét Szemerei Ispán Györgynek négy arany forintért elzálogosítja; élete békétlen és zaklatott lehetett, a csornai conventnek a most mondott levéltárban őrzött 1532-ki oklevele szerint «Ciriacus filius Ladislai de Zyrak alias de Dénesfalva» a convent előtt előterjesztette, hogy a sárvári várban fogságra jutott, s hogy magát onnét kiválthassa, összes vagyonát Ládonyi Miklósrá átruházza, fölemlítvén azt is, hogy István és Tamás édes testvéreit, valamint Cziráky Györgyöt és Ferenczet nemzetségbeli testvéreit (fratres suos generationales) a kiváltás végett szintén megintette, de ezek magukat arra képteleneknek nyilvánították.

A most nevezett György V. István fia, 1531-ben Várday Pál esztergomi érsek udvarmestere volt, így nevezi magát egy általa sajátkezűleg aláírt oklevélben, melyet a mindenszentekről nevezett veszprémi egyház prépostja János részére állított ki, melyben előadja, hogy a midőn a törökök másodszer az országba

zséül, nejével Marczalthöy Zsófiával együtt, ki azonban nem a föntebbi 1496-ki oklevélben megnevezett Marczalthöy Jánosnak, hanem ugyancsak Nagy Iván szerint i. h. VII. 293. l. Marczalthöy Mihálynak lett volna a leánya; Cziráky László nejének neve a föntidézett 1496-ki oklevélben nincs fölemlítve.

betörték 1529, a nevezett prépost Cziráky György egy cziráki jobbágyánál talált menekülést, mikor azonban a prépost onnét eltávozott, a jobbágy ezt mindenéből kifosztotta és megszökött; a prépost ezért Cziráky Györgyöt gyanúba vevén, az ügy elintézése Zalaházi Tamás egri püspök elé került, a ki Cziráky Györgyöt arra kötelezte, hogy az esetre ha szökevény jobbágyát előállítani nem bírná, saját részéről ártatlanságára ötvened magával esküt tenni tartozik.

Cziráky Ferencz, testvérenek Györgynek birtokát utóbb zálogképpen megszerezvén, nemcsak ezt, hanem Czirákon, Veszvényben, Dénesfán és a szemerei határbeli Tomaj nevű pusztán lévő saját birtok-illetőségét 1536-ban Ostffy Lászlónak a csornai convent előtt elzálogosította. Cziráky György azonban később 1539-ben saját részét ismét visszaváltotta.

Ezen György özvegyével utóbb Eszéki Pál deák nejével első férjének cziráki és dénesfai birtoka végett Cziráky Cziriák és testvére Tamás 1545-ben Sopronmegye alispánja előtt perben álltak.

E közben Cziráky III. Tamás és Cziriák I. Tamás fiának Lőrincznek özvegyét Ilonát, 1526 után férje birtokából kiűzték, mire Sopron vármegye alispánja az özvegyet ennek panaszára 1546-ban férje birtokaiba ismét vissza helyezi.

Majd későbbben 1548-ban a csornai convent előtt Cziráky Tamás és Cziriák valamint «Nicolaus Cziráky de Denysfalva filius condam Stephani similiter Cziráky de Denysfalva» Dénesfán egy telket Laky Németh Istvánra örökjoggal átruháznak.

Maga Cziriák pedig 1549-ben Kisfaludy Pál Sopron vármegye alispánja előtt őseiről reá szállott vagyonát, dénesfalvi curiáját az ahoz tartozó 25 db földdel és 12 kaszás réttel együtt, Dávid Czenki (a mai Kis-Czenk) Zalay Istvánnak és Zsuzsánnának 12 frtért elzálogosította.

Ifjabb Cziráky István, II. László fia, fiatalabb korában halhatott el, mert a vasvári káptalanak 1556-ban kelt oklevelében már fia Mátyás említetik, a midőn ezt és Cziráky Miklóst Pelérdi Ádám, Nádasdy Tamás nádor udvarbírája, bizonyos cziráki birtokrész dolgában Cziráki Cziriák ellenében szavatosokul hívja fel.

A Cziráky családnak 1567-ben életben volt férfi tagjai Cziriák, Tamás és ezek testvérenek

Istvánnak fia Mátyás, ennek fia Mózes és Cziriak fia Ferencz részére Miksa király Pozsonyban jul. 20-án új adomány-levelet állít ki, és «totales possessiones Czirák, Dienesfalva et Vesken simul cum prediis Keobleskenyw, Vásárosfalva et Székas vocatis» nekik adományozván, a vasvári káptalant a beiktatásra kiküldi, a beiktatáskor azonban ellenmondással éltek Cziráky György leánya Erzsébet Padáni Szakál András deák neje, Cziráky Miklós leánya Anna, Cziráky Tamás leányai Orsolya Temerdi Benedekné, Veronika Orosy Miklósné és Anna Kisnardai Theek Györgyné, továbbá Cziráky Borbála Gerencsér Gergelyné, Cziráky Erzsébet Hathos Tamásné és Jurisics Potentia özv. Cziráky Miklósné, utóbb férjezett Nemes-Apáthi Zalay Andrásné, végre a Veszkényben történt beiktatásnak enyingi Török Ferencz is ellentmondott.

Érdekes ezen időből Dénesfa megtelepítéséről szóló adat, melyet Ostffy Jakab Sopron vármegyei alispán 1579. oklevelében találunk, mely szerint a midőn a kir. rovó (dicator) a porták összeírása végett Dénesfára kiment, Cziráky Mátyás annak ellentállott, mert neki ott jobbágysai nem voltak, az alispán erre vizsgálatot rendelt,¹ melyből kiderült, hogy Dénesfán rovás alá tartozó kapuk nem voltak, hogy az odavaló tót lakosok letelepítése előtt ott épületek sem léteztek, s az új telepítvényeseknek a nemesi udvartelkek földjei osztattak ki, kik censust nem fizettek, és két tyúkot adtak évenként uraiknak, s hogy tőlük tized sem szedettet.²

Főntebb egy 1395-ki oklevél alapján említettük, hogy ezen évben Cziráky Miklós vagy Micsk fia János, peresznyei birtokát zálogba adta. Ezen elzálogosítás alapján 1581-ben Megyeri Imre Sopron vármegye alispánja előtt «Mathias Cziráky filius condam Stephani junioris filii Ladislai filii Johannis filii quondam Nicolai, de

¹ A kihallgatott tanúk között megneveztetnek Izsákalvi Mark János és Niczky Boldizsár cziráki jobbágysai.

A XVI. század közepén a török dúlás alatt Sopron vármegyének nagy része a jobbágy lakosokból kispusztulván, a földes urak, ezek között a Kanizsayak s utánuk Nádasdy Tamás birtokaikra a Boszniából és Horváthországból elfutott horvátokat és tótokat telepítették, így kerültek a ma is élő horvátok Sopron vármegyébe; ezek közül a Czirákyak is Dénesfát tótokkal benépesítvén, azért olvassuk egyik 1590-ki oklevelben «Dénesfalva aliter Tótfalu» elnevezést.

Cziráky» Zalay András deákot perbe fogta, azt állítván, hogy Cziráky János őse által még 1395-ben zálogba adott jószág, Zalai András által birtokoltatik, s azt ettől kiváltani kívánja, ebből hosszabb per támadt, melyben a törvényszék a család kiváltási jogát megállapította ugyan, azonban az ítélet fölebbeztetvén, az ügy eldöntése elhúzódott 1588-ig, Cziráky Mátyás haláláig, a mikor ennek fia Mózes, a pertől nem csak elállott, hanem 1590-ben saját, valamint Pál, Gáspár, Tamás, Mihály és László fivérei, úgy Zsófia és Erzsébet nővérei nevében is Visi Székely Mátyás ítélőmester előtt a peresznyei jószág-hoz való jogát Zalai András deáknak örököltette.¹

Mint már főntebb érintettük, Cziráky ifjabb István, László fia, korán elhalt, neje hogy ki volt nem tudjuk, egy fiú gyermeket hagyott hátra, Mátyást, ki után a család tovább származott. Mátyásnak sem ismerjük nejét, mivel több gyermeket nemzett, a mint a családfán látjuk, hat fiut és két leányt.

Cziráky Mátyás a magasabbra törő Mózes fiát megelőzve, az idegen kézre került ősi javakat visszaszerezni, s az azokhoz való tulajdonjogát megerősíteni iparkodott; a mint főntebb láttuk 1567-ben Miksa királytól ősi jószágaira új adományt eszközölt ki.

Cziráky Mátyás gyermekei közül Mózes fia emelkedik ki, atyja érdemei közé tartozik, hogy e kitünő tehetségű fiát oly nevelésben részesíté,

¹ Utóbb ezen peresznyei jószággrészt Inkhoffer János és neje Sibrik Anna birták, kik ellen 1603-ban Cziráky Mózes testvére László, a zálogváltóper ismét folyamatba tette, azonban ez sem vezethetett sikerre, nemcsak a főntebb előadott okból, hanem azért sem, mert ha megtörtént volna is az 1395-ki elzálogosítás, az csak a Fertő vidékén létezett peresznyei birtokra vonatkozhatott; a Kőszeg melletti Peresznyét, mint már főntebb érintve volt, a borsmonostori szerzetesek birták egész az 1529-ki kőszegi török ostromig, a mikor a borsmonostori zárda elpusztult, s az ahoz tartozó jószágokat világiak foglalták el; majd utóbb Miksa király a borsmonostori urodatalmat Nádasdy Tamásnak cserébe adta Kanizsa váráért, így került Nádasdy Ferencz után Borsmonostor és azzal együtt a mai Peresznye herczeg Eszterházy Pál kezére, ki azután 1695-ben megengedte, hogy Peresznye nevű örökös faluját alsó kastélyával együtt (a felsőt kivéve, mely Lékához tartozik) gr. Eszterházy Dániel és neje Cziráky Katalin a Rátki családtól kiválthassák, ez úton jutottak tehát a gróf Eszterházyak a mai Peresznye falu birtokába.

hogy ez a XVII-ik század elején jogtudósaink között egyik legkitünőbb helyet foglalta el, 1602. évtől fogva 1627. szept. 4-én bekövetkezett haláláig mint a kir. ügyek igazgatója, majd ítélőmester¹ s végre mint kir. személynök a közügyek terén működését a haza közügyeinek szentelé.²

Cziráky Mózes hivataloskodásának minőségét Nagy Iván idézett munkájában részletesen elősorolván, szabadjon e részben bővebb tájékozás végett az olvasót odautalni, megjegyzendő mindazáltal, hogy Ipolykéri Kéry Ilona nem Cziráky Mózesnek, hanem fiának Ádámnak neje lehetett.³ Megemlítem e helyt, hogy a mint gr. Eszterházy Miklósnak Sopron város levéltárában őrzött és 1620-ban a városhoz intézett levelében olvassuk, Cziráky Mózes mint I. Ferdinánd király híve Bethlen Gábor hadjárata alatt letartóztatott és Sopronban fogva tartatott.

Cziráky Mózes elhaltával többi gyermekei közül Ádám szintén díszére vált a családnak, 1643-tól 1650-ig Sopronmegye alispáni tisztét viselte, utóbb pedig ítélőmesternek neveztetett ki, okleveleinkben már olvassuk, hogy «magnificus»-nak hivatott, mi a bárói címmel járt, ám-bár mint alispán névaláírásánál a báró előnevet nem használta; nejétől Ipolykéri Kéry Ionától született II. Mózes fia, ki szintén Sopronmegye

¹ 1612. május 16-án kelt egyik oklevélen már mint nádori ítélőmester írta magát alá.

² Lásd bővebben Nagy Ivánnál i. h. 200—201, hol azt is olvassuk, hogy Cziráky Mózes 1620-ban szerzett báróságot.

³ Egyéb adatok hiányában Cziráky Ádám nejét illetőleg, a N. Muzeumban őrzött genealogiai kéziratgyűjteményre hivatkozom, Cziráky Mózes neje hogy ki volt, ezt kitünteti magának Cziráky Mózesnek a Kisfaludy család Iban őrzött sajátkezűleg írt nemzékrendje:

Michael Kisfaludy qui	} Helenam Francisci Niczky qui	} Balthasar qui	} Paulum	} Stephanum qui (ex consorte Barbara Laczovits)	} Franciscum	} Andream								
							} Caspar	} Elisabeth	} Ursulam Moisis Cziráky qui	} Barbaram				
											} Joannem	} Christinam		
													} Georgium	} Stephanum
} Barbaram Georgii Ujszászy	} Caspar	} Elisabeth	} Ursulam Moisis Cziráky qui	} Barbaram										

1609. in festo beati Pauli apostoli in possessione Laak in sui memoriam hanc genealogiae tabulam conscripsit Moises Cziryaky m. p. — E szerint 1609-ben Cziráky Mó-

alispánja volt 1672-től 1687. évig, ennek az illető genealogiai gyűjteményekben nejeül Révay Klárát találok megnevezve, kitől születtek László fia és Katalin leánya, utóbb férjezett gróf Eszterházy Dánielné.

Sajnos, hogy a XVII-ik századból, a melyben a családnak három a közpályán is kitűnő érdemeket szerzett tagja élt, igen kevés adatok találhatóak a gr. Eszterházy család pozsonyi levéltárában, és e miatt a család történetét egyéb csekély adataimból, s az utóbbi időkben is csak nagyon hézagosan és főbb vonalaiban fűzhetem tovább.

Egy osztálylevélben mely 1675. jul. 26-án kelt följegyezve találtam, hogy Cziráky II. Mózes leányágbeli rokonaival és pedig a Cziráky Veronikától Oroszi Miklósnétól leányágon származott Szántó Miklóssal, Istvánnal és Györggyel, a Cziráky Annától Theek Györgynétől származott Barcza Péterrel és a Cziráky Orsolyától Tömördy Benedeknétől szintén leányágon származott Mesterházy Zsuzsannával férj. Tompa Jánosnéval, Magdolnával Döbrösy Istvánnéval, Évával Haller Györgynéval és Judittal Molnár Györgynéval cziráki, dénesfai és tömördi birtokrészeiken megsztosztak.

A gr. Eszterházy cs. Iban a XVII-ik századból arra nyertem még felvilágosítást, hogy I. Mózesnek Magdolna leánya Kesselökői Majthényi Györgynél, Éva pedig ~~1609~~ Miklósnál voltak férjnél. F. 30

Az ugyanott őrzött oklevelekből tudjuk továbbá, hogy 1699-ben Cziráky Katalin gróf Eszterházy Dánielné fivérét Lászlót, Czirák, Dénesfalva, Székas, Könnyü-Köblös, Vásárosfalu és Tóthfalu nevű sopronmegyei birtokokból és pusztákból járó osztályrész végett beperelte, ezen osztályosper okirataiból kitűnik, hogy Cziráky

zesnek Ádám fia még nem élt; a N. Muzeumban őrzött genealogiai gyűjtemények egyike Mózes nejeül Káldy Zsuzsannát nevezi meg, lehetséges hogy ez második neje volt.

Mátyás fiának, Mihálynak, két gyermeke volt: György 1670-ben megyei eskütt és Mária Tegyei Andrásné; és hogy Cziráky Mátyás másik fiától Lászlótól, Ambrus, Antal, Erzsébet Hevenessy Lászlóné és Zsuzsánna Tolnay Jánosné származtak.

Cziráky II. Mózes fia László és leánya Katalin gr. Eszterházy Dánielné Rámocz nevű sopronmegyei birtokukon 1701-ben jan. 20-án osztoztak meg «az belső három contignatios kastély» mondja az osztálylevelél «jutott Katának az külső kastély az öreg palotával obvenialt Lászlónak, a kápolna mindkét részre közös».

Cziráky László neje gr. Ujfalussy Erzsébet az Ostffy család levéltárában őrzött egyik oklevel szerint 1716-ban már mint özvegy említették, ezzel nem tudom összeegyeztetni a Nagy Iván munkájában i. h. olvasható azon állítást, hogy Cziráky László és fia József 1723-ban együtt nyerték volna el a grófi diplomát; de történeti adataink is azt tanúsítják, hogy a midőn Cziráky László 1706-ban a kapuvári várt feladta, az e miatt ellene elrendelt vizsgálat folytán Beszterczebányán 1707 körül nemsokára meghalt.

A családfán a leszármazást a XVIII-ik században IV. László után egyéb adataim hiányában egyedül Nagy Iván idézett munkája, a N. Muzeumban őrzött nemzékrendi kézirati gyűjtemények és egyéb genealogiai munkákból vezethetem le, és ugyancsak ezen adatok alapján folytathattam a XIX-ik században élt és életben levő családtagokról a jelenkorig; az utóbbiaknak a közügyek terén érdemeit kellőleg méltatni már nem e szerényebb körben mozgó toll hivatása.

Gróf Cziráky Antal e század első felében az országos igazságszolgáltatás és az állam-igazgatás terén vitte a vezérszerepet, fokonzéni emelkedését, valamint irodalmi működését is Nagy Ivánnál i. h. részletesen leírva találjuk.

Ugyanott látható a család címere, mely zöld tér fölött kék mezőben egy föntálló farkast tüntet elő, két első lábával egy vörös zászlót tartva, rajta félhold és mellette egy csillag; azt, hogy a család mikor szerezte e címet, adatok hiányában meg nem határozhatjuk.

Gr. Cziráky Antal fia János kir. főtárnokmester és a főrendiháznak másodelnöke,¹ ki mindenütt,

¹ Lásd bővebb életrajzát a «Vasárnapi Ujság» f. évi jun. 3-ki számában, hol a család eredete még mindég az előbbi hiányos genealogiai adatok alapján szintén fölemlítették.

a hol a haza jóléte úgy kívánja, a szereplők élén áll, ezen tevékenységében hazaszerete sokkal inkább ismeretes, hogysen azt bővebben leírnom kellene.

Ime tisztelt olvasó, midőn a család elfeledett multjáról a fátyolt levontuk, örömmel találkozunk azon ma már ritkább esettel, hogy egy nemzetség az «ősi erény» útján annyi sok viszály és balszerencse közt ágról ágra és firól fira föntartja magát az ősök által szerzett vagyonban s ma is ott él, ott lakik, hol ezelőtt hétszáz évvel ősei megtelepedtek, az apák hírét s vagyonát nemcsak megtartotta, hanem mindezt gyarapítva, késő utódaiban a hazának nagynevű fiaikat adott, kiknek nyomdokain az ifjabb nemes sarjak is méltó buzgalommal haladnak.

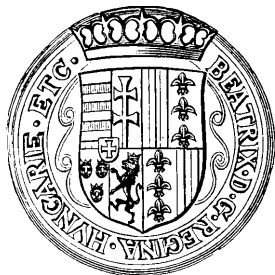
SZOPORI N. IMRE.

Beatrix és Izabella királynék pecsétei.

Közel nyolczvan éve, hogy a magyar történetirodalomban halhatatlan érdemű Pray György «Syntagma historicum de sigillis regum et reginarum Hungariæ, Budæ 1805» című munkája megjelent; azóta tudományos irodalmunk e téren a magyar királyok és királynék pecséttanára vonatkozólag önálló szakmunkát fel nem mutathat; mert azt, hogy Török János «Magyarország Primása» című történeti és közjogi munkájában mellékesen Pray említett művének ábráit újra köre nyomott halványabb másolatokban reprodukálta, sem haladásnak, annál kevésbbé e szakbeli pecséttanunk előbbrevitelének nem tekinthetni. A mi itt-ott szórványosan ez érdekből történt, azok között legérdekesebb Horvát Istvánnak a Tud. Gyűjtemény 1835. évi IX. füzetében és Knauz Nándornak a Sion II. köt. és a Tört. Tár X. kötetében közrebocsátott adaléka. Ezek szerint e tér is tehát tüzetesen és önálló egészletében a maga szakmívelőjét még ezutánra várja. De addig is a társulat ezen közlönye hivatásának ismervén e szaktudomány művelésének előmozdítását: e nézettől ösztönözve, kérnek helyet itt e következő szerény adalékok is.

Az 1. ábra I. Mátyás király második nejének *Beatrix királynénak* azon pecsétét mutatja, melylyel Pereth Alajost marmarosí sóbányatisztte kinevező, Esztergomban 1495. junius 8-án papi-

roson kelt oklevelét, alúl vörös viasz fölé helyezett papiroson meghitelesíté.¹

Az oklevél bekezdése ez: «Nos Beatrix Dei gratia regina Hungariæ, Bohemiæ etc. dux Austriæ. Tenore præsentium . . .» stb.

A történelemből tudjuk, hogy *Beatrix* az aragoniai királyi házból származott, és V. Alfonz aragoniai király fiának Ferdinand királynak leánya volt. Nagyatyját, az említett V. Alfonzot, az idősb Anjou családbeli II. Johanna királyné utód hiányában tette a nápolyi királyi trónon örökösévé, a mit azért tartok szükségesnek megemlíteni, mert a bemutatott pecsét címerén az Anjou és Aragoniai címer-jelvények is előfordulnak.

A kerekded pecsétnek belső karimájában áll a háromszegletű, széles, négyelt paizs, melynek jobb oldali felső udvara a magyar címert mutatja, jobbról a nyolcz ezüst vörös pólát, balról egyszerűen (hármás halom és korona nélkül) a kettős keresztet.² Az alsó udvar hasított, jobbról Dalmácia három koronás oroszlánfej címerét, balról a csehországi koronás oroszlánt mutatja. Ezen jobboldali osztály közepét szív-paizsocska foglalja el, melyben máltai kereszt, vagy tán hiányosan Jeruzsálem címere (a jeruzsálemi királyságra vonatkozva), szemlélhető. — A baloldali osztály felső udvara jobbról négyszer fehér vörös hasábozottan az aragoniai címert,² balról egymás fölött a három lilomot, az Anjou címert, az alsó osztály átellenesen ugyanezen alakzatokat tartalmazza. A címer-paizsot öt-lilimos korona fedezi. A pecsét karimájában e körirat van: BEATRIX . D . G . REGINA . HUNGARIE . ETC.

¹ Az eredeti Lónyay Gábor deregnyei levéltárában.

² Az aragoniai ház pecsétjei is kor, vagy a festő és véső értelmessége szerint több vagy kevesebb hasábot mutatnak.

A 2-ik ábra *Izabellának* Szapolyai János magyar király nejének pecsétét tünteti előnkbe.

Izabella a Jagiello házból eredt I. Zsigmond (+ 1548) lengyel királynak Sforzia Bonna nejtől született leánya volt.

Az itt közlött rajz Izabellának azon vörös viasz és papir lapocska fölé nyomott pecsétje után készült, mely az általa 1546. in festo nativ. B. M. Gyulafehérvárott kelt Telegdi Ambrus és Miklós részére csanádmegyei birtokokról szóló adománylevelél alatt látható.¹ Az oklevél bekezdése ez: Nos Isabella Dei gratia regina Hungariæ, Dalmatiæ, Croatiae etc. Memoriae commendamus stb.

A kerekded pecsét vésete a címertanban nem eléggé járatos művész munkája. A belső karimában arabeszkek között álló négyelt paizs jobboldali udvara négyelt udvarkákban átellenesen a Szapolyai nemzetség és Magyarország címerét tartalmazza, úgymint 1. a növvő farkast, 2. hármás halmon koronából emelkedő kettős keresztet, 3. hárántosan (hibásan) csak hét ezüst vörös pólát, 4. oroszlánt.² A jobboldali alsó udvar a hétszeresen tekerődő kigyót szájában, (úgy látszik) birsalmával, a majlandi Sforzia család címerét, a baloldali felső udvar a lengyel egyfejű sast kiterjesztett szárnyakkal, jobbra fordultan, a baloldali alsó udvar a koronás három oroszlánfejet, Dalmácia címerét képviseli, a paizs fölött fölös diszítéson öt-lilimos korona nyugszik.

A kettős karima vonalai közt a körirat ez: ISABELLA . REGIS . POL . NATA . REGINA . HUNGAR . DAL . CROA . SLA . ETC.

¹ Lónyay Gábor deregnyei ltárában.

² Ezen oroszlánnak ide kerülését illetőleg, az alábbiakban részletesebb nyomozásra kell kiterjeszkednem.

A címér jobboldali felső udvarának 4. udvarkájában az *oroszlánt* is általában a Szapolyai címérhez számítók. De ez tévedés, daczára, hogy a Szapolyai család címér-alakjaira nézve az előtti adataink e tekintetben biztos alapot nem nyújtanak. A hibás vésetű vagy elnyomódott pecsétek rajzai okozzák a tévedést a leggyakrabban. Szapolyai István nádornak gróf Batthyány Ignác által kiadott 1492. évi pecsétén a négyelt paizs minden udvara ágaskodó oroszlánt mutat.¹ Ellenben ugyancsak Wagner Károly által kiadott 1495. évi pecsété az egyszerű paizs udvarában ágaskodó egyszarvút tüntet fel.² Míg viszont ugyancsak Wagner kiadásában Szapolyai Györgynek 1524. évi gyűrűpecsétén koronából kiemelkedő kettős farkú oroszlán nő ki. Itt tehát még sehol növvő farkas nem említetik, holott Szapolyai János király 1562. és 1565. évi ezüst tallérain — mint Wagner is felhozta³ — a Szapolyai család címere hármashalomból kiemelkedő farkas, jobbról félhold, balról csillag kíséretében.⁴ Miután ezt hitelesnek kell tekintenünk, azt következtethetjük, hogy a Szapolyai család ősi címere a növvő farkas. Legjobb bizonyítja ezt a szepesmegyei markusfalvi vár keleti oldalán kőfallal kerített magaslapon álló, sz. Mihály tiszteletére emelt egyházban látható keményfából készített címér-émlék, mely ily köriraton belül «*Arma Spectabilium et magnificentiorum dnorum Johannis et Georgii de Zapolya com(itum) pp. (= perpetuorum) terre Scepusiensis*» négyelt paizsot mutat, melynek 1. és 4. vörös udvarában ágaskodó egyszarvú, a 2. és 3. kék udvarában farkas szemlélfelhető. A címér fölött rostélyos sisakból egyszarvú emelkedik ki.⁵ A szepesvárallyai székesegyházban van Szapolyai István nádornak († 1490) síremléke, melyen a címér is szintén megvan, de sem Bel M.,⁶ sem Wagner,⁷ sem végre a többi közt az⁸ ki a markusfalvi címér-émléket leírta, az általa

¹ Leges Ecclesiasticae I. 528.

Analecta Scepusii P. IV. a címlap előtti ábrán.

² Ugyanott 5. lap.

³ Tabulae Numismaticae pro catalogo numerum Hungaricae ac Transylvanicae Instituti Nationalis Széchenyiani. P. II. tab. 1.

⁴ Archaeologiai Értesítő X. köt. 273.

⁵ Bel. M. Adparatus.

⁶ Wagner Analecta Scepus. IV.

⁷ Archaeologiai Értesítő VIII. köt. 211.

szintén leírt szepesvárallyai egyház műtörténelmi rajzolásában a címér leírásra nem méltatták, daczára hogy a síratot közölték. Hanem Jászay Pál kiadta Szapolyai János királynak úgy gyűrű, valamint titkos pecsétét, és ezeken a Szapolyay címér teljesen összevág a fennebb említett markusfalvi emléktábla címérével, azon hozzáadással, hogy a 2. és 3-ik udvar a farkast hármashalomból növvőnek mutatja, és jobbról szájával átellenben félhold, háta mögött alább pedig csillag is van.¹ Ezekből tehát a Szapolyay család címere elég hitelesen tudva van, és így ama fölemlített és Batthyány által közölt 1492. évi nádor-pecsét (valószínűleg jól ki nem vehető pecsétnyomat után készülvén), hibásan mutat oroszlánokat; és miután e szerint az itt közölt Izabella királyné pecsétén is az 1. osztály 4. udvarában szemlélfelhető oroszlánnak odahelyezése magában is indokolhatatlan, (nem tartozván sem Magyarország sem a Szapolyay ház címéréhez) azt csakis a pecsétnyomat másolója gyenge szemének kell tulajdonítanunk, a ki az egyszarvút jól nem vehetvén, oroszlánnak rajzolja.

Mindezek valamint egyrészlől a pecsétteni közléseknél óvatosságra intenek, úgy másrészlől feltűnőleg indokolják az óhajt, hogy *történelmi nevezetesebb családaink* címér-leveleinek legalább a címér leírására vonatkozó tartalmát a címértan érdekében irodalmilag értékesíteni törekedjünk.

SZINVAY LÁZÁR.

A Hunt-Pázmánok.

A honfoglalásra és honalapításra következett század második felének két utolsó tizedében, az idegen országokból behozott vagy bevándorolt külföldi lovagok megtelepülése jelentékenyen közreműködött arra, hogy a magyar nemzetségnek magával hozott, és hadjáratai alatt az idegen népektől való érintkezése közben elsajátított kulturáját, a nyugati művelődéshez közelebb hozza; keleti szokásait, hogy úgy mondjam, nagy részben a nyugati népek szokásaival fölcserélje, s mintegy előkészítse az európai nemzetek között azon szerepre, mit az Árpád-házi királyok

¹ A Magyar Nemzet napjai a mohácsi vész után. Pest 1846. a 289. laphoz kötött lapon.

uralma alatt, máig is, és méltán, a hazai történelem fénypontjának tarthatni büszkék vagyunk.

A nemzeti történet első századait több irányban még ma napság is homály fedi; homályos az kivált ott, hol a műveltségi állapotok megvilágítása mindenek felett kívánatos lenne azért; hogy a már kétségbe nem vonható ősi keleti műveltség akkori állapota kimutatható lenne szemben azzal, a mit honfoglaló és honalapító apáink mint idegen kulturális elemet elfogadtak, nem csak a hadszervezet, az állami kormányzat, de a társadalmi alakítások, szokások terén is, a nyugati civilizációból. S ha történetileg nem is elsőrendű kérdés a beköltözött idegen lovagok letelepedése eseményeinek tüzetes megvitatása, mégsem lehet az teljesen érdeknélküli, ha a honfoglalás vagy honalapítás idejének vitássá tett kérdése mellett, a bevándorolt idegen lovagok letelepedésének nem kevésbé vitás tételeit szellőztetjük oly eseteknél, hol a lehető megfejtés által némi szolgálatot tehetünk a történelemnek, midőn is az Árpádkori századok egy-egy homályos pontját világíthatjuk meg, s reá mutathatunk társadalmi művelődésünk némely tényezőjére az akkori századokból, melyeknek keletkezési idejét az írók vita tárgyává tették, de a történelmi kritika még nem döntött a vitázók között.

Köztudomású dolog azon tény, melylyel Hunt és Pázmán, a sváb földről ide települt vitéz katonák, szent István királyt a Garam vizénél lovaggá ütötték, s ismeretes az is, hogy ők voltak az első idegen lovagok, a kik a magyar hazában megtelepültek, s oly sok szolgálatot tettek a nemzetnek, az egyháznak; s mostanig élő ivadékaikban, mint más, idegen nemzetek véréből származottak is az idők folyamán tősgyökeres magyarokká, lelkes hazafiakká váltak. Ámde a Hunt-Pázmán lovagok neve és beköltözési éve és körülményei iránt, régiebb és újabb történelmi irodalmunkban ellentétes nézetek nyilvánulnak, nagyfontosságú és kitűnő történelmi szereplésük egy kerek egészben a XIV. századig összegyűjtve nincsen; s minthogy annyi sok jeles magyar család fényes szereplői vallják a Hunt-Pázmán lovagokat okiratilag kimutatható őseiknek; nem lehet közömbös e sorok olvasója előtt történelmi érdekből tüzetesen ismerni a Hunt-Pázmán név eredeti jelentőségét, beköltözésük

idejének évét, szereplésük egyes tényeit, genealogiai szempontból pedig oly adatok birtokába jutni, melyek részint ismeretlenek, részint csak imitt-amott elszórva ismeretesek az olvasók előtt.¹

I.

A HUNT-PÁZMÁN NÉV ÍRÁSA.

Mennyiféle eltorzított alakban fordul elő régi és újabb hazai és külföldi történetíróknál a Hunt és Pázmán név: ezt a forrástanulmányok nagy anyaga mind elősorolni nem engedi, s itt szorosán csak annyihoz kell vala tartanunk magunkat, a mennyit a kiszabott tér és a hazai jelentőségű történelmileg ismert tények megvilágítása megenged; s a Hunt-Pázmán név nyelvészeti értékét a változatokban, tájékozatlanságunk miatt, ha mi is merjük vizsgálódás tárgyává tenni, ezt mindig csak oly esetben teszszük, midőn a név változott alakja a történelmi tényekkel egybe forr.

Kéza Simon krónikájában² így ír: «Hunt et Pazman duo fratres carnales milites coridati». Moglein Henrik³ német krónikájában 1358 körül, ki különben úgy látszik, hogy csak Kéza Simont követte, a szókat elferdítve írja: «Danach kam von deutschen landen zu den herzogen Geysa, Kunigrad Patzman,» más helyütt ismét «... Dem heiligen Sanct Stephan tzven Fürsten tzu huete gesatzt seines lyebes, der ein hiess Hinich der andere Bassan.» Engel Monumentáiban,⁴ egy rithmusokban írt krónika-töredékben, így fordul elő: «Hunth et Paznan Hunnorum regem percingunt gladio iuxta Geron». Aventinus Annalesiben előadva Szent István királynak lovaggá felavatását, Hunt-Pázmánt ekképen írja: «*Hanto*, Wolfger, Hermannus, *Boso*, Wenceslaus, Bojorum optimates cum Gizela in Ugriam migrant, et more Teutonum Stephanum ense, baltheo militari accingunt, induunt.»⁵ Hogy Aventinusnál a Hanto Hunttal, a Boso név Pázmánnal azonos személynév, mutatja a tény, melylyel e nevek összekötve vannak.

A pannonhalmi apátság alapító levelében 1001-

¹ A genealogiai rész kidolgozására bírjuk a szerző szíves ígéretét. Szerk.

² Pag. 134 és 136.

³ Cap. XXV. pag. 25. 33.

⁴ Pag. 24.

⁵ Not. hung. Tom. IV. pag. 587.

ben, íme ezt olvassuk: «... adstantibus ducibus videlicet Poznano, Cuntio, Orchio, domno quoque Dominico archiepiscopo...» itt sem lehet a Cuntio alatt mást mint Huntot, a Poznano alatt pedig csak Pázmánt érteni. Katonánál olvassuk a bakonybéli Szent-Móricz apátságot illető s 1037-ik évben kelt s az apátság szabadalmait bővítő oklevélben¹: «... Existentibus Hungariae primatibus Dominico archiepiscopo, Urzio, Chuncio, Tomoyno Comitibus...» Koller² «Hunt» és «Cunze»-t egymástól megkülönböztetni akarja, bár ha ugyanott Patzmannt is megnevezi; a mi pedig mindezen variánsokban, egy és ugyanazon személy nevére és történeti tényre vonatkozik. II. Béla királynak egy a bozói apátság részére 1139-ben kelt adomány-levelében «Hunt» olvasható.³ Kéza Simon krónikájában az appendixben így írja: «... Hunt et Paczmann.»⁴ A Kovachich Miklós által először kiadott Chronika Germanicában Muglein ekképen írja⁵: «... kom zu den hertzogen Geisa *Kunigrad Patzman*». Schwandtnernél a Thúróczi-krónikában «Hunth Pasnan generatióról» tétetik említés.⁶ Bonfinius mondja, hogy Szent István a Kupa ellen indított hadjárat alkalmával a lovasság részére mesterré tette Hunttest és Paznánt.⁷

A kútfők a Hunt és Pázmán neveket a következő variációkban adják: Hunt, Hunth, Huntés, Hanto, Hinich, Uncius, Huncius, Chuncius, Cuncius stb. s Mugleinnál Kunigrad; Pazman, Paznán, Posnan, Bassan és Boso Aventinusnál. — Mint-hogy azon történeti tény, mely Szent István királynak lovaggá avatását a Hunt-Pázmán névvel szorosán összefüzi, s ezen esemény ugyancsak a felhozott nevek variánsaival is kapcsolatos, bebizonyított dolog, hogy az elferdített nevek alatt a Hunt és Pázmán testvérek értendők.

II.

A HUNT-PÁZMÁN NÉV EREDETE.

Hogy a Hunt, Chuntz, Cuntius, Hynich stb. nyelvészeti jelentőségére nézve a germán Chynen

tudni szóból eredett, s ebből változataiban a kicsinyítő Chuoncz, Chuno, Chünzel; s végre mindezekkel az azonos Conrad, olyan a ki tanácsot adni tud, felhozhatók Aventinus annalisai.¹ Gatterernek a szent-galleni martyrologiájában előforduló Huntó, Hanno, Kaord, Koard, Kunzo, Kunderat,² s ugyancsak Mugleinnak krónikájában Kunigrad is egyértelmű a Kunráddal. Gatterer szerint mind ezen nevek alatt szent Konrád értendő, a mely szerint Hunt hasonló értelmű a Konrád névvel. — Vajjon azonban szent Konrád alatt az értendő-e, ki 934-ben született, később pedig constanzi püspök volt, és 976-ban meghalt? erről tiszta meggyőződést szerezni nem igen lehet, mert a Hunt, Huntzius, Kunrad, Kunigrad stb. ekkor már szokásos keresztnévül használtatott, s már a VII. században t. i. 698-ban Huncio vagy Huntius nevű pap is volt, a mint az Irmea apácza-fejedelmű végrendeletének záradékából kitűnik, mit így találunk aláírva:³ «Ego Huncio in Christo præsbyter rogante et iubente domina mea Irmea abbatissa hoc testamentum subscripsi...» Ha tehát ezen oklevelet Huncio mint præsbyter írta alá, az mint papi neve nem családi, de keresztneve lehetett csak, s e szerint nem viselhette azon szent Konrád után keresztnévét, kit Gatterer említ, mert az három századdal később élt. Feltehető tehát Crusius annalisai után,⁴ hogy a VII. században már volt egy Konrád nevű is, a kit a boldogok között tisztelt az egyház, mint hogy 861-ben a kempteni ötödik apát meghalt, s keresztnévét egy másik szent neve után kapta.

A Pázmán névnek azon változata, melylyel azt Aventinus «Boso»-nak, a pannonhalmi apátság alapítólevele Poznannak, Kéza krónikájában Pázmánnak, Muglein Bassannak, Bonfinius és Thuróczy Paznannak írja, de mindig együttesen Hunt-tal, és szent István királynak lovaggá ütése tényével: szintén azon hanyagsághoz vezet, a hova a Hunt név is, s kifejtendő, hogy a Pázmán, Paznan, Poznan, Bassan név is keresztnév volt, mely a latin sanctus Basolus, s a franczia «S. Basle»-lal egyenlő,⁵ a ki Campániában 620-ban

¹ Katona Tom. I. pag. 97.

² Episc. Quinque Eccles. App. IV. p. 446.

³ Pray. Diatrib. p. 157.

⁴ I. §. pag. 134.

⁵ Cap. XVII.

⁶ Schwandtnernél Tom. I. pag. 87.

⁷ Rerum Hung. Dec. II. lib. I. pag. 173, 1606. évi kiadás.

¹ Annal. Bojor, Nomenclat. Litt. C. Tom. III. pag. 93.

² Tud. gyűjt. III. köt. pag. 51.

³ Lehrgebäude der Diplom.

⁴ Art. de verif. Catalog de Saints.

⁵ U. o.

mint remete halt meg. Szent Basolus neve a XI. század előtt gyakran fordul elő: úgy mint 711-ben Boso apát Dagobert király első évében,¹ 831-ben Boso, Hugo Olaszország királyának fivére,² 876-ban Baso Burgundia királya II. Lajos császár veje;³ 970-ben Boso magdeburgi püspök.⁴ Hogy pedig a keresztnévek egy és ugyanazon személyre nézve nem csak a későbbi, de az egykorú írók által is ennyiféle változattal, néha a felismerhetlenségig használtak, s ez csakis az író vagy a másoló hibájának vagy hanyagságának tulajdonítandó, e miatt már Muratori⁵ is panaszkodik, mondván: «Secundum variarum linguarum genium et populi mores nomen unius hominis et loci nonnunquam diversis modis eformatum fuisse.» Erre nézve a göttweih krónikában több példára találhatni. Az egy és ugyanazon névnek különféle változataira nézve, s vonatkozással a Pázmánokra a «Tudományos Gyűjteményben»⁶ igen meggyőző cikket olvashatunk.

Hogy a Hunt és Pázmán név nem családi, de keresztnévül használtatott, a X. századot megelőzőt időben erre nézve bő adattal birunk; bizonyítja ezt Kéza krónikájának a jövevényekről szóló függeléke, ott találjuk a Wecelinus, Wolfer, Hedrik, Ernest, Altman, Olivir, Ratold, Herzman mellett a Pázmán nevet is; s hogy a családi név használata vagy egyáltalában nem, vagy csak nagyon ritkán fordul elő a X. század előtt, tanúskodik erről Schwartner⁷ is Diplomatikájában, a hol a többi között azt mondja, hogy a magyaroknak is csak legelőkelőbb nemzetiségei, csak úgy mint a más legmíveltebb európai nemzetek a XIII. század előtt a legegyszerűbb neveket használták. Ugyancsak Schwartnernál a Schlieffenek nemzetiségére vonatkozólag találjuk:⁸ «wie alt aber der Adel in Deutschland immer ist, — so sind dennoch die Geschlechtnamen neu, und die erblichen Wappen noch

neuer — überhaupt begnügten sich die Fürstengenossen sowohl, als die blossen von Adel mit Taufnamen.»

Nézetem szerint nem szenved kétséget, hogy a német végzésű nevekhez latin szövegben latin végzést csatoltak, s kivált a «man»-hoz ragasztották a latin «us» végzést. Látjuk ezt Menkénél,¹ kinek munkájában, Udalman 846-ban augsburgi püspöknek neve ugyanott Udelmanusnak, Markman Markmanusnak, s ugyanaz 875. augsburgi püspök, Martinusnak is iratik. Az sem példátlan, ha Aventinus a Pázmán vagy Poznan helyett «Boso»-t ír; előfordul ez Crusius annalsában² is, hol az augiai apát Rodoman vagy Rodman neve helyett csak «Rodo»-t használ.

III.

HUNT ÉS PÁZMÁN LETELEPEDÉSE.

Történetíróinknál eltérő nézet nyilvánul a Hunt-Pázmán nemzetség letelepedésének évére nézve. Mindannyija azonban Gejza fejedelem idejére teszi, és a 979-ik és 996-ik év között mozog; s a hozzávetés valószínűségével akarják az igazat megközelíteni. Kísértsük meg, a vélemények eltéréseit röviden előadva, saját tanulmányunk alapján lehetőleg meghatározni a Hunt-Pázmán nemzetség beköltözésének évét. E kísérlet azonban korántsem hajt bennünket az elbizakodás karjai közé, mert az olvasóközönség ítélete bírálja el majd: ha vajjon a kísérlet, kísérlet maradt-e? vagy pedig a positivitás eredményét mutathatja fel.

Kéza Simon krónikájának függelékében³ írja: «azon időben jött Gejza vezérhez Fanbergi Tiboldus comes, a ki Graun Tiboldnak hivatott, és ezek Németországból valók. Ezek után jött Hunt és Pázmán két testvér, a kik Svárországból eredtek. Kik katonáikkal Magyarországon keresztül a tengeren túlra iparkodtak, a kik Gejza vezér által visszatartattak, s a kik aztán István királyt a Garam vízében német szokás szerint lovagkarddal körülövedzték.

Gejza vezérségének melyik évében jöttek be Hunt-Pázmán, erről Kéza, Muglein, Thuróczy és

¹ Lehrgebäude der Dipl. Tom. 8, p. 67 a jegyzékben.

² Muratori. Gesch. v. Ital., Tom. V. pag. 389.

³ U. o. pag. 133 és 205.

⁴ Chron. Gotvic. Tom. I. pag. 181.

⁵ Antiquit. Italiae medii aevi Tom. III. pag. 746.

⁶ 1819. évf. XI. köt. pag. 84.

⁷ Pars III. pag. 254.

⁸ Nachricht von einigen Häuser des Geschlechtes von Schlieffen, pag. 5.

¹ Script. Germ. Tomus I, pag. 1358 és 1371.

² Lib. II. Pars II. pag. 178.

³ 134. lap.

Bonfin hallgatnak. Pray György¹ azon idegenek letelepedését, kik Német- és Olaszországból nem csekélyszámú kísérettel bejöttek s kiket Gejza befogadván, birtokadományokkal ellátott, 974 és 979 évek közé helyezi. Jos. Innoc. Desericius 983-ra teszi.² Palma³ a Hunt-Pázmánok bejövételét 983-ik évre írja. Engel a 994-ik évnél tesz erről említést.⁴ Katona Thuróczi után a Hunt-Pázmán nemzetség bejövételét 996. évre teszi.⁵

Ezen véleményekre vonatkozólag szükségesnek tartom a történeti tényeknek azon sorozatát főlemlíteni, melyek netalán a Hunt-Pázmánok bejövételének évét meghatározni engedik.

Az kétségtelennek látszik, hogy Hunt és Pázmán, mielőtt Gejza vezér a béke előnyeit nagyobb mértékben élvezheté vala, s mielőtt a németek ellen harczokba vitt fegyvereit letette volna, tehát 972. év előtt Hunt és Pázmán Magyarhonba nem jöhettek, mint ezt Engel Adalbert tanúsága szerint tudni lehet;⁶ de még 973-ban sem telepedhettek itt le, mely évben I. Ottó császár, az ifjabb II. Ottóval, schaffnaburgi Lambert feljegyzése alapján⁷ Quedlinburgba ment, hol több nemzetnek követei is voltak, s nagy fényességgel jelen valának a magyarok követei is.

I. Ottónak halála után 974-ben Hunt és Pázmán Gejza vezér által vissza nem tartathattak, mert II. Ottó, a bajor Henrik zavargása által háborúba kevertetett.⁸ A háborúban elfogott, s Geilheimba foglyúl vetett II. Ottó azonban nem-sokára megszökött fogságából és 975-ben a karantánokkal, csehekkel, lengyelekkel és a magyarokkal szövetséget köt, minthogy tudvalevőleg a magyarok Henrik részén valának,⁹ s a magyarok a németeket ellenségeiknek tekintették, a mint ezt Desericius Hansicius után megjegyzi.¹⁰

Muratori szerint azonban daczára a megkötött szövetségnek II. Ottóval, a magyarok és Henrik elleni ellenségeskedése még 976-ban,

977-ben és 978-ban is tartott, mely körülmény nem teszi valószínűvé, hogy Hunt és Pázmán 974—978. évekre eső időszakban hazánkba költözött volna, a mint azt Pray György véli.

Hansicius¹ írja, hogy Gejza vezér és a magyarok még 979. évben sem szüntek meg Németország határait betöréseikkel háborgatni, pusztítani; mondván: hogy a magyarok az Erlaffa folyón átmenve, a Pechlárnál és a regensburgi egyház közelében Wolfgang regensburgi püspök által nem régen oda vitt népeket, lakosokat és élelmiszereket háborgatták. Ezen népeket és élelmiszereket pedig Wolfgang azért vitte oda, hogy Zvizala helyén, ott hol a nagyobbik Erlaffa a kisebb Erlaffa vizével összeömlik, a magyarok háborgatásai ellen egy erősséget emelhessen, a mint ezt Ottó császár Wolfgang püspöknek az erősség építésére adott szabadalmi levélben 979. évből megemlíti.

A 979-ik évtől kezdve több éven át élvezték a magyarok a béke áldásait, de mind a mellett is Ausztria határszéleit háborgatták. Aloldus² XI. századbéli író feljegyzi, hogy Leopold a Babenbergiek törzséből, a ki Ausztriának első őrgrotja volt, Gejza vezérnek praefectusát Gizót³ a Pannonia határán lévő medlingi várból kiűzte. Aloldus ez eseményt a 979-ik évre teszi, a mostani osztrák történészek azonban ezt 982—88. évek közé helyezik, mi azonban a magyar honnal határos egész Ausztriának Leopold által történt elfoglalására értendő.

Hogy Ausztria határain a béke némileg helyre állott, ez Gejza vezérnek tulajdonítható, a ki már 983, 984 és 985-ben a béke eszközésén fáradozott, a ki az akarata ellenére Ausztriába betörő magyaroknak segélyét is megtagadta.⁴

Midőn ezek a magyarok és osztrákok között történnének, II. Otto császár, Németországot kibékítve, a bajor Henriket elfogva, s a magyarokkal jó viszonyban levén, neje Theophania és VII. Benedek pápa tanácsára, Olaszországot, Apuliát, Calabriát, a görögök tartományait, a római birodalomba akarta kebelezeni,⁵ s a görögök és saracenek elleni hadseregek gyűjtésével fog-

¹ Historia Reg. Hung. Pars I. pag. CXXIX.

² Tom. IV. pag. 249.

³ Notitia Rer. Hung. Pars I. pag. 38.

⁴ Geschichte des Ungar. Reich. Pars I. pag. 100.

⁵ Hist. crit. Tom. I.

⁶ Biogr. Tom. I. pag. 98.

⁷ Katona Epit. Chron. Pars. I. pag. 40.

⁸ Muratori, Geschichte v. Italien. Tom. 5. pag. 505.

⁹ Stilingus Katonánál: Histor. Ducum.

¹⁰ Inn. hung. Tom. 4. pag. 244.

¹ Desericiusnál Tom. IV. pag. 245.

² Katonánál. Hist. crit. Ducum pag. 587.

³ U. a. u. o. 590.

⁴ Katonánál. Hist. Crit. Ducum pag. 598.

⁵ Muratori. Gesch. v. Ital. Tom. 5. pag. 590.

lalkozott 981-ben. A következő 982-ik évben, Basilius és Constantin görög császárokkal Calabriában hadakozván, a csatában megöletett. Az Annalista Saxo¹ szerint a calabriai szerencsétlen csata után, újabb hadsereg gyűjtése után látván, Veronában sok mindenféle nemzetből álló sereget gyűjtött össze; kik között frankok, ligurok, szászok és svábok is valának, és elhatározá Siciliát megtámadni; ezen terveinek kivitelében azonban a 983-ik év december elsején bekövetkezett halála meggátolta.

Ezen történeti kútfőkből jobban kiviláglik, mint Kéza krónikájából, hogy Hunt és Pázmán mely évben érkeztek Géjza vezér hazájába; midőn is t. i. Magyarországon átutazván nem hívtattak be Gejza vezér által; de a tengeren túlra iparkodván, letartóztattak általa. Ugyanis Hunt és Pázmán Magyarországon keresztül a tengeren túlra Olaszországba és Siciliába mehettek csak, hogy az Otto által a saracenusok ellen szervezett hadjáratban részt vegyenek 984-ban, de mert Otto már 983-ik év decemberében Ravennában elhalálozott, lehet hogy szándékukat megváltoztatták, s vagy saját beleegyezésükkel itt maradtak, vagy talán Gejza vezér szándékosan letartóztatá őket, nem akarván, hogy azok Ottónak a saracénok elleni harcaiban segélyére legyenek, mint hogy akkor még a bajor Henrikkel 974-ik év óta barátságban volt, II-ik Ottónak pedig, — a mint azt a magyarok Ausztria határszéleire való betörései, a medlingi várnak elfoglalása is bizonyítják — ellensége vala; hallván pedig a Magyarországon átvonuló Hunt-Pázmán testvérek Ottónak 983-ik évben történt halálát, lehet hogy jóvoltukból Svábszágot a magyar hazával cserélték föl, midőn 983-ban itt átvonultak. Legnagyobb valószínűséggel bír tehát Desericus² véleménye, midőn a két testvérnek hazánkba jövetelét a 983-ik évre teszi.

Hazai íróink között némelyek a «*Passagium*» szó alatt keresztes hadjáratot értenek, melyet Hunt és Pázmán a keleten a saracénok ellen Jeruzsalembe indítottak. Így értelmezte Batthyány Ignác erdélyi püspök is a szent Gellétre vonatkozó munkában,³ midőn is írja, hogy Hunt és

Pázmán seregeikkel II. Orbán pápa előtt a szent földre keresztes hadjáratot szerveztek; a második, a ki így értelmezi a «*Passagium*» szót, Piringer Mihály¹ egy német kis munkájában, hol ezek olvashatók Gejza vezér idejére: «dass viele Fremde eingewandert sind, darunter waren nur manche Ritter, die zugleich eine streitbare Mannschaft mit sich brachten, z. B. die Brüder Hund und Pázmán, welche aus Schwaben einen Kreuzweg in das gelobte Land unternommen hatten, aber auf die Einladung des Herzog Gejza in Ungarn sich niederliessen.» Már pedig midőn Kéza Simon krónikájában áll, hogy «ultra mare ire intendebant», itt szó sem lehet a sokkal későbbi keresztes háborúkról a szent földön keleten, de mindig csak az ádriai tenger értendő az ultra mare alatt, s valószínűleg azon hadjárat, melyet — a mint már feljebb is említettünk — II. Otto császár, a Basilius és Constantius görög császárok és az azokkal egyesült saracénok ellen Olaszországban és Siciliában vívni akart. Bizonyítja ezt Kéza Simon említett krónikájának több helye, hol a «mare» alatt nem mást, mint az ádriai tengert kell értenünk. Így például az 56. lapon: «omnes cives urbe (Aquilegia) derelicta in insulam maris fugerunt»; a 126. lapon: «ad naves redeuntes (Apuliát érte) per mare in Dalmatiam revertantur;» a 127. lapon: «Bela quartus a mongolis devincitur anno Domini 1241, ipso Bela coram eis ad mare fugit in Dalmatiam». Az eddig felhozott adatok a legnagyobb valószínűséggel bizonyítják azt, hogy Hunt és Pázmán testvérek Svábszágból hazánkba akkor jöttek, s utaztak át, a tengeren túlra igyekezvén, midőn II. Otto császár Olaszországban Calabriában hadait 983-ban összegyűjtötte, és 984-ben Ottó halála után a testvérek vagy saját akarattukból, vagy pedig Géjza vezér által visszatartva, itt maradtak.

IV.

A HUNT-PÁZMÁN NEMZETSÉG CZÍMERE.

Társadalmi osztályozására nézve a Hunt és Pázmán testvéreknek, kellő támpontot nyújt nekünk bejövetelüknek azon néhány sorral való ecsetelése, melyet úgy hazai és a külföldi régebbi íróknál találunk. Kéza Simon krónikájában

¹ Muratorinál, u. o. Tom. 5. pag. 595.

² Tom. IV. p. 249.

³ Edit. Alba Carol. 1790 in Dis. prae. Pars II. p. LVII.

¹ Editio Wienae 1810. Tom. I. pag. 247.

imígyen ír: ¹ «Post hæc venit Hunt et Pázmán duo fratres carnales milites coridati orti de Svevia. Hi enim passagium per Hungariam cum suis militibus facientes, ultra mare ire intendebant, qui detenti per ducem Geicham, tandem sanctum regem Stephanum in flumine Goron Teuthonico more gladio militari accinxerunt.»²

A két testvér bejövételének leírásában, a milites «coridati» és a «cum suis militibus» kifejezés az, a mely társadalmi osztályozásukra nézve irányadó, és fő momentummal bír, minthogy éppen e kifejezések bizonyítják, hogy Hunt és Pázmán Sváборszág legelőkelő, az első rendű lovagok osztályához tartoztak. Az, hogy a «coridatus» szó helyesen van-e írva? s nem-e «cordatus» inkább,³ közömbös a dolog lényegére nézve; minthogy mind a két kifejezés értelme t. i. pánczélos és okos, alkalmazható a Hunt-Pázmán testvérekre. A «miles» szó középkori használata a latinban megfelel a német «Ritter» s a magyar lovag kifejezésnek. Erre nézve Krüniz⁴ encyclopediája is ad felvilágosító útmutatást, így a többi között: «... sie wurden von andern berühmten Rittern wie auch von Bischöffen und Geistlichen zu Ritter geschlagen, weswegen man sie «*Milites*» nannte». Caylus⁵ említi, hogy a «Miles» szó alatt a VI. században még Nagy Károly idejében is a nemest, az előkelőt, a lovagot értették. Ez állítást Mabillon is támogatja a benczések annálisaiban,⁶ mondván nagy hírű munkájában, hogy 955—981-ig már igen gyakori volt a «miles» szó használata «nemes» értelemben. Du Fresne glossariuma nyomán «milites primi et primi ordinis... qui ecluendi vexilla in præliis ius habent».⁷ Heinecciusnál⁸ olvassuk: «... antiquiore ævo maxime se distinguebant milites, qui apud Germanos nostros trium ordinum fuerant». A weingarteni krónika⁹ szintén úgy értelmezi a miles szót: «... Ritter nannten die Deutschen die Mitglieder derselben und diese allein bezeichnete hinfort die lateinische Benennung *Miles*...»

¹ Horányi kiadása 136. l.; Podhradczky kiadása 78. lapon.

² Horányi kiad. 136. l. Podhradczky kiad. 78. l.

³ Podradczkynál Kéz. kiadása 18. lap. 3-ik megjegyzés.

⁴ Tomus 125, pag. 116.

⁵ Academie des inscript. Tom. 23. pag. 236.

⁶ Lehrgebäude der Diplom. Tom. 6. pag. 36.

⁷ Pars II. pag. 543.

⁸ De sigillis Pars I. Cap. X. pag. 129.

⁹ Tomus V. pag. 63.

Hogy Hunt és Pázmán a sváборszági lovagok első rendéhez tartoztak, ezt föltételezi a kíséret, melylyel az országon keresztül utaztak, s kik a miles szó akkori értelme szerint szintén lovagok voltak, és a Hunt-Pázmán testvérek szolgálatában állottak, mint a német lovagi institúciók szerint azok, kik nem elég gazdagok voltak arra, hogy bizonyos számú feudális zsoldosokat vagy más lovagokat tartsanak körükben, az ilyenek más előkelő lovagok zászlója alatt vitézkedhettek. Ilyen zászlós lovag volt Hunt és Pázmán, minthogy a krónikák egyhangulag beszélik: «cum suis militibus». Erre nézve Rűxner Turnirbuchjában¹ találjuk: «Ein jeder Ritter, der nicht Mittel genug hatte, um eine bestimmte Anzahl Lehnsleute oder andere Ritter zu besolden, um solche unter dem Fähnlein, womit er seine Lanzen zieren dürfte, konnte ohne Antheil seiner Ehre unter dem Panier eines reichen dienen.»

De leginkább tanúskodik arról, hogy Hunt és Pázmán az első rendű lovagok sorába tartoztak, hogy a történelmileg ismert első tényük által Szent István királyt német szokás szerint a Garam vizében lovaggá avatták. A lovaggá avatást megtehetette ugyan minden lovag, de ezen tényhez kiváltképen keresték a leghíresebb lovagokat, s nem egy példa van reá, hogy koronás fejedelmek is az egyszerű nemesi rendhez tartozó, de híres vitézek által magokat lovagokká üttetni szívesen engedték.²

A lovagrend a német nemzetnél már Nagy Károly idejéből ismeretes, s nem csekély kiváltságokkal bírtak, melyek bővítése kivált a lovagjátékok szabályszerű meghonosításakor, és még utánna is érte el tetőpontját. Külső, felismerhető jelvényeinek kiváló díszjele a zászló és pajzs, a melyeken viselték azon ismertető jeleket, melyekről megtudni lehetett, melyik lovagcsoporthoz, vagy nemzetiséghez tartoztak, s ezen ismertető jel volt a *czímer*, mit kezdetben a lovagjátékoknál csak a zászlón, később pedig már a pajzson is viseltek. Ilyen czímeres zászlót és czímeres pajzsot hordottak a Hunt és Pázmán Sváборszágból eredett testvérek is. Valjon

¹ Turnirbuch pag. 221.

Nachrichten von einigen Häusern des Geschlechtes von Schlieffen pag. 64; Krünitz Encyclopedie 49. Theil. pag. 296; Hübners Staats- und Zeitungs-Lexicon pag. 2083.

minő címerkép volt az, mely az említett testvérek zászlóját és pajzsát díszítette, erre nézve is eltérő nézeteket találunk hazai krónikásaink és történetíróink között.

Thuróczy krónikájában a «De generatione Hunt et Pázmán» című részének kezdő betűjében van egy lovag, ki bal kezében melléhez emelt paizsot tart, melynek közepén egy vadászeb feje látható, jobb kezében egy zászló, melyen ugyan csak egy vadászeb feje van.¹ Ez volna tehát azon címerkép, mit a Hunt és Pázmán testvérek viseltek. Kétségbe vonatott ugyan többek által, hogy Thuróczy krónikája első és második részének forrás-alapja volna, s hogy azt csak saját leleményessége iratta vele; ám de azt már Lambecius megczáfolta, midőn reámutatott a bécsi cs. kir. könyvtárban őrzött s 1358-ik évben írt és gyönyörű festményekkel gazdagon díszített hártya codexre, melyből Thuróczy krónikáját merítette.² Ezen hártya codexben van miniatúr festésben azon címerkép is, melyet a codex írója Hunt és Pázmán testvérek nemzetségének tulajdonít. Bél Mátyás a Forgáchok nemzedékrendében³ Ivánkánál, ki 1226-ban élt, és Hunt-Pázmánoktól származott, leírja Ivánka címerét, mely leírás szerint pajzsán kékes szürke színben, félig növe fehér farkast tüntetett föl. Lehoczky Stematographiájában⁴ azt mondja, hogy a Hunt-Pázmánok címerképe egy nyelvét kiöltő kutya feje volt. Hormayr és Mednyánszky⁵ Ivánka, 1226-ban András király lovászmestere, címerében fehér farkast lenni állít. Kovacsóczy szerint⁶ is fehér farkas volt a Hunt-Pázmán nemzetség címerképe. Mocsáry⁷ kétségbe vonja Bél Mátyás, Hormayr és Mednyánszky állításait és tagadásba vevén azt, hogy a Hunt-Pázmán nemzetség címere fehér farkas lett volna, utal az 1358-ik évi bécsi hártya codexre és Thuróczy krónikájára, melyek szerint úgy a zászlón mint a pajzsos a Hunt-Pázmánok címerképeül egy kutyafej

van festve. Nagy Iván jeles munkájában¹ a két eltérő nézetet regisztrálja minden megjegyzés nélkül. — Hogy miként került az ujabkori írók leírásába a Hunt-Pázmánok pajzsára címerképeül a fehér farkas; erre nézve felvilágosítást nyújt Forgách József grófnak egy töredékes följegyzése, mely szerint pater Németh Jakab, jezsuita atya, ki 1634-ben, a Forgács-család oklevelei alapján össze állítván a Forgáchok nemzedékrendét, a családfára följegyezte, hogy a Hunt-Pázmánok címere kékes szürke alapon egy növekvő fehér farkas volt. Ezen genealógiai táblát 1742-ik évben gróf Forgách Pál Bél Mátyás kezébe juttatta, ki is azt «Notitia nova R. Hung.» című nagy munkájának IV. kötetében a 383. lapon ki is adta s megjegyzi, hogy a Hunt-Pázmánokra vonatkozó adatok egy részét kitől kapta. Bél Mátyástól vették át később a címerképre vonatkozó adatokat Hormayr-Mednyánszky, Kovacsóczy; egyikük sem vizsgálván az alapot, melylyel Németh Jakab a címerkép vételét indokolni elfeledte.

A bécsi 1358-ik évi hártya-codex írójának és miniatorának valjon volt-e alapja arra, hogy a Hunt-Pázmánok címerképeül egy kiöltött nyelvű kutyafejet ábrázoljon? vagy az csak az auctor önkényének és képzeletének tekintendő-e? erre nézve a fehér farkasnak mint címerképnek ábrázolási eredetét immár mint tarthatatlant kimutatva, minden valószínűséggel elfogadható, hogy annak történelmi alapja van. Ezt illetőleg buvárlataim a következő eredményre vezettek.

Rüxner adatai nyomán² felső Németországban a lovagjáték társasága Sváb-, Frank- és Bajorországban és a Rajna vidékén a Rothenburgi második lovagjátékon szilárd alapot nyert. Ezen lovagjátéknál, mit Konrad, frank- és svábországi herceg 942-ik évben Rothenburgban határozott megtartatni, s melyen az egyes lovagcsoportok megkülönböztető jelvényeiket, hogy egymást könnyebben felismerhessék, a nyakukon vagy fővegükön viselték, jelen voltak 16 különböző jeleket viselő lovagcsoportok, mint a többi között, az oroslány, a kos, a sólyom, a kővi zerge, a vadász eb, a griff, egyszarvú, a medve alakjával stb. díszített lovag csoportok. Rüx-

¹ Scriptorum rerum Hung. Schwandtnernél Tom. I. pag. 87.

² U. o. Tom. I. pag. XIII. az előszóban.

³ Not. nov. r. Hung. Tom. IV. p. 383.

⁴ II. köt. 187. lap.

⁵ Taschenbuch für vaterländische Geschichte, 1822. évf. 131. lap.

⁶ Árpádia 1835 II. köt. 182. lap.

⁷ Nógrád vármegyének ismertetése 4. köt., 37. lap.

¹ Magy. csal. IV. köt. 197. lap.

² Krünitz Encyclopéd. Tom. 125, pag. 173.

ner' «Turnierbuch»-jában írja: «a lovagok csapatokra osztattak, mindenik egy állat vagy madár jelvényét kapta, mit csoportja viselt, s azt, hogy csoportja felismerhető legyen, mindig hordani tartozott nyakán és fővegén; a sváb lovagok jelvénye a vadászeb volt». Crussius annalisaiban² ezeket találjuk a Tubera folyó mellett fekvő Rotenburgban Conrád által tartott lovagjátékról: «... ibidem cuiusvis nationis regibus vel præfectis ludorum duodecim essent singulis symbola ut notæ... ut regi Sveviæ supremæ: Godofrido Ellenbach pro tessere falco datus; mediæ Friderico Gussenio rupi capra, infimæ Wernhero Gundelfingen canis numellatus» ez ismét csak vadászebet jelent; hogy pedig a vadászeb a sváb lovagok címerképeül adott a lovagjátékokon, valószínűvé teszi, hogy a sváb eredetű Hunt-Pázmán testvérek címerképe a vadászeb feje volt; annál is inkább, ha figyelembe vesszük, hogy a címerkép rendszeren az illető személyére, tulajdonságára, kiváló tetteire stb. vonatkozik, és a német heraldikában különösen nagy becsű a kutya mint címerkép, mint-hogy az a hűséget, az éberséget, az urához való ragaszkodást, személyének és vagyonának örököjét jelképezi.³ A Hunt-Pázmán testvérek pedig mindezen tulajdonokkal valószínűleg bírtak is, mert Gejza herceg és szent István királyhoz való hűségükre enged következtetni, hogy mint híres, hűséges vitézek szent Istvánt lovaggá avathatták, s mint okos, éber lovagokat a szent király Kupa elleni hadjáratában saját személyének őreül rendelte, s mint ilyenek a vadászeb fejét viselhették pajzsukon címerképeül. Ez azonban nem zárja ki lehetőségét annak, hogy a három századdal későbbben élt Ivánka címerül a növényes farkast használta, mert eleinte a címer viselése a személyhez volt kötve, s azt az illető haláláig viselhette, de már fia arra jogot nem tarthatott, azt kiérdemelnie kellett,⁴ s ezt vagy a császár vagy az ország fejedelme adhatta valakinek. De vannak reá esetek, hogy azt adás-vevés útján is meg lehetett szerezni, így például Regenspurgi Luthold 1317-ik évben címerké-

pét Friedrich, nürnbergi várgrófnak eladta.¹ Későbbben a címer a nemességgel együtt örökölhető lett. Ha nincsenek is arra okiratok, hogy a XIII. században nálunk a címerek királyi adomány tárgyát képezték, a Hunt-Pázmán nemesség ivadékának címere három század alatt megváltozhatott, a mint az egy századdal később ismét átalakult, midőn t. i. a Hunt-Pázmán nemesség egyik ivadéka, az Ivánkától leszármazott Forgách Balázs 1386-ban Ghymes várát a hozzá tartozó 45 faluval adományul kapta, s ugyan akkor megengedett neki, hogy címerét az adományozó Mária királyné képével felcserélhesse,² mely címerképet a Forgách-család mai napig is viseli. Arra nézve azonban, hogy ezen címert csak ugyan akkor kapták volna, okiratot adatot nem ismerünk. MAJLÁTH BÉLA.

Adatok a Chetneky család genealogiájához.

Második és befejező közlemény.

László, a felhévizi gubernator, a királyi kegyben megingatott Bubek családon nyert győzelmét felsőbb kegyen kívül az erélyes szívósággal történt ügykezelésnek is tulajdoníthatá. Ügyei pedig leginkább a király hű és legmeghittebb emberének, Gara Miklós nádornak kezén mentek át, mint arról az országos levéltárban őrzött, ezen ügyre vonatkozó oklevelek tanúskodnak.³

Lászlónak, a Bubek családon kívül, szembe kellett szállnia a hatalmas Forgáchokkal is, kik szintén felhasználták állásuk által nyert hatalmukat arra, hogy az eddig ignorált Chetneky család birtokait akadálytalanul elfoglalják, névszerint Forgách Péterrel, Jánossal és Miklóssal. Ezeknek elseje Mária és Borbála királynőknek

¹ Pist. Amaritates Tom. VIII.

Budai Ferencz: Polgári lexicon 11 darab 17. lap; Kovacsóczy: Árpádia 1835. II. köt., 182. lap. Bél Mátyás: Notitia nova R. Hung. Tom. IV. pag. 383. Mocsáry: Nógrád vármegye ismertetése IV. köt., 97. lap. Hor-mayr: Taschenbuch für vaterländische Geschichte 1822. évfolyam, 139. lap.

³ A jelesebbek: 1428. évből, 11,987. és 12,008. sz., az 1429. évben jul. 24-ről 12,100 és aug. 20-ról 12,110. sz., az 1430. évben jan. 5-éről 12,184. sz. és aug. 30-áról 12,303. sz., az 1431. évből febr. 20. 12,362. sz. stb.

¹ Turnierbuch pag. XXXVII.

² Annales suevorum Lib. III. pars. II. pag. 110.

³ Siebmacher Wappenbuch I. Theil pag. 21.

⁴ U. o. pag. 1.

kiváló kegyencze volt; erre támaszkodva fivérével Jánossal együtt, kivel Mária királynő udvarában tartózkodott, 1428-ban febr. 13-án Gara Miklós nádor előtt Chetneky László és ennek fivérei ellen *acti*óba lépett.¹ Az ügynek lebonyolítását elmondani nem tartozik tárgyunkhoz, azért csak röviden említjük meg, hogy Forgách Péter és János nagyanyja Chetneki Bebek Anna volt; ennek hozománya révén támadt a per, melyre vonatkozólag szintén számos oklevelet őriz az országos levéltár.² Ezen pert László gubernator oly sikeresen folytatta, hogy 1430-ban jun. 19-én a jászói convent által kiállított oklevél szerint nádori ítélet által a Chetneky család lett nyertes.³

A harmadik család, mely felett László és övéi diadalt arattak, a Zéchen család volt, mely a hasonló nevű helységet bírta.⁴

László gubernator ezen szerencsés kimenetelű pereit nem annyira saját és a család vagyonának előnyére, mint inkább tekintélye fokozására szolgáltak; mert ez által az ország nagyjai előtt is növekedett abban. Igen önálló és erélyes embernek kellett lennie, a ki az ország leghatalmasabb főuraival, mint a Bubekekkel és Forgáchokkal, ez időben szembe mert szállani és szívós kitartással bírta igaz ügyét ellenök megvédeni. Azonban egyik-másik oklevélből mintha kitűnnék, hogy László nem mindig az igazság útján haladt, sőt gyakorta az erély helyett az önkényt szerepeltette. Gyaníttatják ezt az 1429. évi május 26-án és az 1432. év ápril 25. és 30-án kelt oklevelek. Ezeknek elsejét már érintettük,⁵ a két utóbbi keltezetű egy és ugyanazon okmány,⁶ melyből bizonyos, hogy a vácsi káptalan vizsgálatot tartott a felett, hogy Chetneky László a nyulakszigeti apácák jogait azáltal megsértette, mert tulajdonukat képező nyolcz jobbágytelket és egy «udvarházat» a Felhévviszen lefoglalt, és

az apácák jobbágyaitól adózásokat csikart ki. Miben állhatott tulajdonképen ez ügy, további oklevelek hiányában és a dolog lefolyásának tudata nélkül meg nem ítélnéljük, de annyit mondhatunk, hogy ezen ügy valószínűleg szintén igen előnyösen végződött László javára, mert 1438-ban jun. 21-én Albert király által éppen ő lón a szűz Máriáról nevezett apácák védőjévé kinevezve, midőn felhévviszi malmokat az óbudai káptalannak vissza kellett adnia, mert ez azt jogtalanul foglalta volt le.¹ Ha volt is a gubernatornak itt-ott talán valamely túlságos szigorral keresztülvitt cselekvénye, mégsem lehet azt másnak tulajdonítanunk, mint az azon korban nagyon szükséges erélynek, melylyel ő mindenestre birt.

László minden erélye mellett igen jószívű és kedélyes ember is volt. Az elsőre mutat fáradozása, melyet testvéri szeretetből övéinek érdekében tett, az utóbbira pedig egy bizalmas levele, melyet a királynénak alkanczellárja (Wenus talán Venceslaus), hozzája a legkedélyesb hangulatban írt, mit bizonyára azért tett, mert tudta, hogy a «supremus cancellarius reginalis Maiestatis, dominus suus graciosus»² igen kedveli a kedélyes hangulatot.

Ezen missilis levél, felette érdekes tartalmából mi is több oly adatot meríthetünk, melyek értekezésünk keretébe beleillenek. A többek közt csak azt említjük, hogy Borbála királynő 1431 nyarán, míg férje Zsigmond király Norinbergában a birodalmi tanácsban időzött, bejárta Magyarországot; így tudomásunk van róla, hogy ápril 25-én és jun. 7-én Diós-Győrött tartózkodott, október havában pedig Véglesen volt.³ A közbeeső idő alatt a borsodmegyei Diós-Győrből kiindulva, míg a zólyommegyei Véglesbe jutott, Felső-Magyarországnak több helyét felkereste. Ezen utazás alkalmával írta a királyné kíséretében levő alkanczellár levelét László főkanczellárhoz, a kinek tulajdonképen tisztje lett volna a királynőt kíséreni. Az alkanczellár igen bizalmasan, de nagyon jellemzőleg is, nyilatkozik főnöke előtt a királynőről, ki jul. 12-én a bars-

¹ Orsz. ltár dpl. 11,984. sz.

² Ilyenek: Az 1428. évből jun. 1-ről a 11,984. sz., jun. 5-éről a 11,986. sz., valamint a 11,987. és 12,008. számok, — az 1429. évből ápril 9-éről a 12,062. sz., jun. 5-éről a 12,077. sz., — az 1430. évből febr. 17-éről a 12,201. sz., jun. 7-éről a 12,258. sz., és jun. 19-éről a 12,274. sz. Sőt utóhangok gyanánt még tovább is találhatók, így u. a. év decz. 11-én a 12,344. sz. stb.

³ Orsz. ltár dpl. 12,274.

⁴ U. o. 1431. év jun. 7-éről 12,385.

⁵ Turul I. 40. l.

⁶ Orsz. ltár dpl. 11,452. sz.

¹ Fejér, Cod. Dipl. XI. 80. l.

² A levél külcziméből. Találhatik az országos levéltár diplomatikai szakaszában a 12,404. sz. alatt.

³ Katona. Hist. Crit. T. XII. 560. és 561. ll.

megyei Keresztúron tartózkodott, honnan másnap Tapolcsányba volt menendő, és innen kívánta magát a nógrádmegyei Széchenybe vezetetni, hogy azt megszemlélje, mielőtt Chetneky Lászlótól, mint látszik, haszonbérbe venné, mindazáltal figyelmezteti Chetnekyt a levélíró, hogy nem jól cselekszik, ha a királynőre bizza azt, mert az nem előnyére, de szokásos zsarolásai miatt csak kárára fogna szolgálni jobbágyainak.¹ A továbbiakban is igen jellemzőleg ír a királynőről, ki a husziták vidékein átutazva, oly elszánt bátorságot tanusít, hogy kész volna seregnek élére állani és saját maga háromszor öt férfúval megküzdeni a nélkül, hogy legyőzetenék. Ily martialis amazon volt Czilley Borbála, Zsigmond királynak neje.²

Ezen csekély eltérés után térjünk ismét vissza Chetneky Lászlóhoz, kit egész 1439-ig találunk a keresztesek jószágain gubernátoroskodni, a mely évnek junius 13-án ugyanő Frater Pál esztergomi kereszteslovaggal együtt, Báthory László országbiró előtt megjelent, midőn ez a kakacsi és szent királyi dunai vámot a lovagrend és az esztergomi káptalan között rendezte.³ Ez az utolsó adat róla ezen hivatalában, csakhamar királyi kegy öt magasabbra emelte.

Már ugyan Zsigmond király írásban ígérte volt neki, hogy dús érdemeit püspökséggel fogja jutalmazni,⁴ de ez voluntas pro facto maradt; míg nem az utóda, Albert király által teljesülésbe ment. Megürülvén 1439-ben a nyitrai püspöki szék, melyet akkoráig György birt, ugyan-

¹ •Quia scitis, quod nimis solet pauperes gravare et exactionare, timendum est, quod desolaret potius quam protegeret•.

² A királyné kíséretét is igen jellemzőleg ismerteti: •Taceamus de partibus infra, ubi est Gallin et Gilko, Batkó cum Margit, Offka cum Zofka et suis compositis, tem Suhtompolgarne cum suo ventre et tenacissimo arse, Hockne cum Orras hoffmesterne, hac procedunt post et ante.• Írja továbbá, hogy a cancellárnak az elveszett Erdél nevű paripája helyett mást fog szerezni és kocsija elé is fog lovakról gondoskodni. — A levél papírra van írva, es csillagkereszt alakú zöld viaszra nyomott pecséttel ellátva, mely azonban már nagyrészt lehámlott. Külcíme: Venerabili et egregio domino Ladislao de Czetnek, gubernatori cruciferatus sancte Trinitatis etc. ac supremo cancellario reginalis Maiestatis, etc. domino suo gratioso.

³ Katona, Hist. Crit. XII. 874. Fejér, Cod. Dipl. XI. 381. l.

⁴ Dr. Fraknoi Vilmos jegyzeteiből.

csak még junius havában, a melyben az imént vele még mint gubernator cruciferatussal találkoztunk, már mint electus Nitriensissel találkoztunk.¹

Még ugyanazon évben az ország primása és esztergomi érsek Palóczy György is elhalálozott, és a királyi kegy Chetneky Lászlót szemelte ki az érsekség kezelőjéül. Mint ilyennel találkozunk 1439. évnek november 3-án, midőn Erzsébet királyné meghagyásából megbizatik, hogy Pozsony városától vegye fel ama 4000 arany forintot, melylyel az az érsekségtől haszonbérben birt tizedek fejében tartozott, és melynek a város által történendő mielőbbi fizetése szigorúan megparancsoltatott.

Lendvay Márton azt véli, hogy Chetneky László 1450-ig, azaz tizenegy évig ült a nyitrai püspöki széken. Részünkről ezt el nem hihetjük; mert már egy 1447 szept. 20-iki Hunyady János által kiadott oklevélben *Miklóst* találjuk mint nyitrai püspököt aláírva.² Ugyancsak az 1447. évben Pray is³ Miklóst említi mint nyitrai püspököt. Pray pedig adatait a római pápai levéltárból merítette. És ép mivel Pray a nyitrai püspökök között fel sem említi Chetneky Lászlót, úgy hiszem ő nem is volt Rómából praëconisált püspök, hanem csupán, mint akkor gyakrabban előfordult, «electus». Ennek egyik oka előhaladott korában lehetett, mert 1447-ben legalább is 75 évesnek kellett lennie, és pedig mivel 1397 óta, midőn először találkozunk vele, egész 1447-ig 50 év telt el; ehhez míg esztergomi kanonok és prépost lett, legkevesebbet ha 25 évet számítunk, 75 év jó ki. Lászlónak pedig mint láttuk, igen tevékeny, izgatott élete volt, a mi őt bizonyára meg is viselte. Ámbár a Chetnekyek, mint még látni fogjuk, többnyire igen hosszú életkort értek.

Sajátságos az, hogy ezen érdemes férfiúról a nyitrai püspökök között, a püspökségnek történetírói által nem történik említés, csupán csak Nagy Iván említi őt olyannak⁴ az 1442. évben. Honnan merítette ezen adatát, meg nem nevezi.

¹ Acta Neo-Reg. Fasc. 22. No 78. Lendvay Márton kéziratában: Liber Ecclesiasticarum Regni Hungarie Dignitatum. Az országos levéltárban.

² Katona, Hist. Crit. XIII. I. 545. l.

³ Specimen Hierarchie Hungaricæ, I. 370. l.

⁴ Magy. Családok, III. k. 30. l.

A püspökök sorozatába való felvételét, pedig annál is inkább megérdemelné, mert ha csupán csak nyolcz évig ült is a püspöki széken, oda már mint bokros érdemekben megöszült férfiú került.

* * *

Tekintsük már most II. László testvéreit. Három ezek közül, névleg II. Miklós, Zsigmond és II. János már 1412-ben márcz. 15-én aláírták azon békeszerződést, melyet Zsigmond király, Ulászló lengyel királylyal Lublón kötött.¹

Eddigi nézet az volt, hogy ezen Miklós ugyanaz, kit Kun vagy Rufusnak is neveztek, ezen nézet azonban téves, mert mint az oklevelekből vett idézetek bizonyítják, két külön Miklóssal van dolgunk; az I-ső, kit az említett melléknevekkel is illettek, Benedeknek fia, és Döme, I. László, I. János és Péternek fivére,² György és Péternek atyja³ volt. II. Miklós azonban I. Lászlónak volt fia, II. László, II. János és Zsigmondnak fivére⁴ és Györgynek atyja.⁵

II. Miklós, Lászlónak a gubernatornak támogatásában bőven részesült, a családnak jószágait ő kezelte, mert a jószágát illető ügyekben mindig előfordul neve, a miből az is következik, hogy a Chetnekyek vagyona együttesen kezeltetett. Miklós a vagyonba nagyobb befektetéseket is eszközöltetett, mert valószínűleg erre kellett neki ama 1600 frt, a melylyel 1429-ben egy bizonyos lőcsei kalmárnak tartozott.⁶

II. Jánost illetőleg el nem mulaszthatjuk megemlíteni, miszerint testvérei elhalálózása után az egész családnak ügyei az ő kezébe tétettek le. Ő kezelte bátyjának az egykori gubernator cruciferatusnak és később nyitrai püspöknek hagyatékát és iratait is. 1475-ben, midőn a felhévizi prépostságot a hírneves De Pruis János, egyszersmint esztergomi prépost is bírta, ez II. Jánostól elhalt bátyjának levéltárában letett,

a felhévizi prépostságra vonatkozó okleveleket visszakérte, melyeket az készségesen át is szolgáltattott, miről a De Pruis által 1475 szept. 21-én kiállított és az országos levéltárban őrzött térítvény tanúskodik.¹

Ezen térítvényből tehát tudjuk, hogy II. János még 1475-ben életben volt. Már most, tekintetbe véve, hogy 1412-ben a lublói egyezkedést aláírta, midőn legalább is 20 évesnek kellett lennie, bizonyos, hogy igen nagy kort ért el, mert 1475-ben már több mint 80 éves volt.

II. Jánosnak gyermekei a következők voltak, mint okmányilag² kimutatni lehet: András, Erzsébet és Anna. «Andreas filius Johannis, filius Ladislai de eadem Chetnek, — necnon nobilium puellarum Elisabeth et Anna vocatarum, filium dicti Johannis, sororum videlicet præfati Andree.» Genealogusaink II. Jánosnak még több gyermeket is tulajdonítanak. Mi ezt tagadásba nem vesszük, hanem csupán azt állítjuk, hogy csak a fenti háromnak descendentiáját lehet okmányilag igazolni.

A további nemzedékből, melynek törzsfája Wagner Károly és Nagy Iván által elég híven van összeállítva, megemlítenédek tartom I. Endrének egyik unokáját Lászlót, kinek atyját szintén Lászlónak hívták, kit 1480—5-ben mint az ó-budai káptalannak prépostját (Præpositus Budensis, prothonotarius apostolicus) találjuk felemlítve.³

László prépost fivérétől, Bernáttól származott V. László; ennek öt gyermeke vala, ezek között *István*, ki a csetneki evang. templomban van eltemetve.⁴

Ő volt az, ki a Szepességből jövő predikátorokat barátságosan fogadta és nekik munkájokban segédkezet nyújtott. E munkában társa volt Bebek Imre, ki 1534-ben odahagyván a

¹ Orsz. ltár dipl. 17,722. Ezen okmány a felhévizi prépostság és káptalan történetére nézve felette érdekes, azért azt egész terjedelmében magyarra fordítva közöltem ily című értekezésemben: «Adatok a budai felhévizi Szent-Háromságról nevezett prépostság és káptalan történetéhez.» Budapest, 1883. 15. l.

² U. o. 12,968. 1436 nov. 13-áról.

³ Kovachich, Form. Solennes Styli 299. és Magy. Sion 1866. 609. l.

⁴ Sirkövét lásd Bartholomæides, Memorabilia Prov. Csetnek, címkép.

¹ Katona. Hist. Crit. XII. 96. l. és Fejér C. D. X. 5. r. 281. l.

² Bartholomæides, i. h. 178—180.

³ Wagner, Collectanea. 71.

⁴ Bartholomæides i. h. 208—210.

⁵ Turul, I. füzet 41. l. jegyz.

⁶ Orsz. ltár dipl. 12,135. 1429. okt. 11-éről.

székesfehérvári prépostságot, házasságra lépett Kréta Ilona nevű alsóbbbrangú nővel.

István a reformatio művében az által szerzett maradandó nevet, hogy a murányi és csetneki egyezkedésnek létrejöttében tényleg közreműködött és azt aláírta.¹

Róla azon téves vélemény van elterjedve,² mintha benne halt volna ki a Chetneky család. Erre az okot a csetneki ev. templomban található sírirat³ szolgáltatta, mely így hangzik:

«Ultimus inter ego numerosos ordine Fratres
Gelida Stephanus Csetneki condor humo» stb.

Ha azonban betűszerint vesszük a sírvers értelmét, azonnal világosnak tűnik fel, hogy ő csak testvérei között vala utolsó, túlélvén bátyjait és öcscseit, még a legifjabbat Mihályt is, ki 1588-ban, ő pedig 1594-ben halt el.

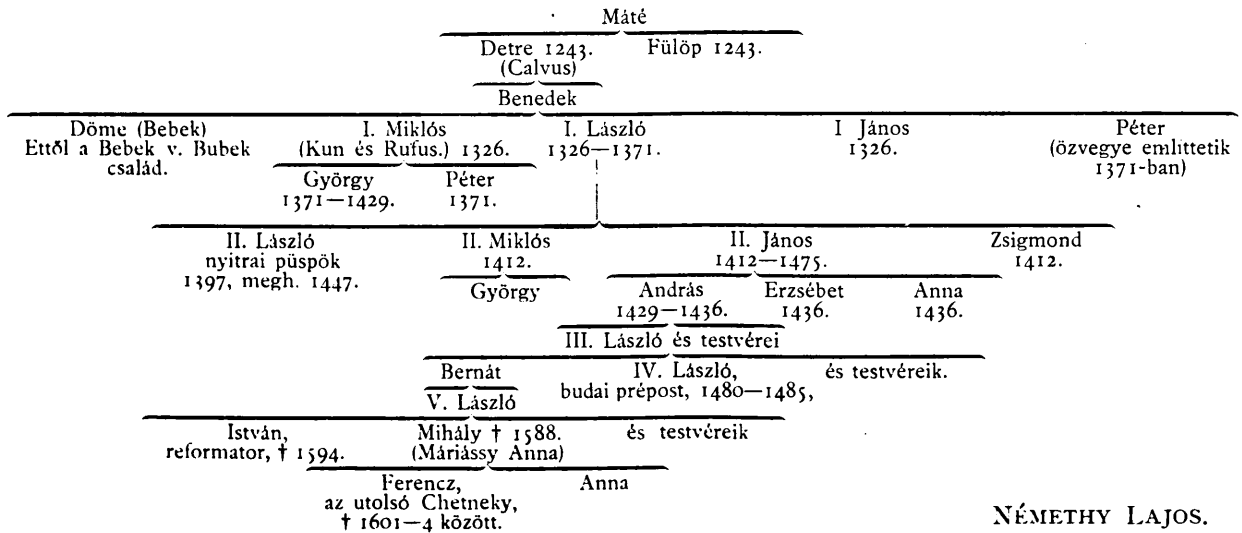
Mihálynak, Máriaassy Annától két gyermeke élte túl Istvánt, Ferencz és Anna.

Ferenczet, szüleinek kora elhalálózása következtében anyjának fivérei, Máriaassy Ferencz és

András neveltették; atyja részéről nagybátyja, István, ki ugyan gyermektelen vala, ezt nem teheté, mivel «Csitnek véghely, és az pogány miá igen félelmes, . . . mely véghelynek szüntelen őrzésében Csitneki István uramnak foglaltos volta miá és ott való sokféle külömb-külobm gondja és dolgai miá az én árváimnak elegendő gondviselésére nem érkezhetik» mondja Máriaassy Anna, Chetneky Mihálynak özvegye, végrendeletében.¹

Ferencz, az utolsó Chetneky, 1601—4 között fejezte be életét,² még pedig ifjú korában. Ugyanis anyja végrendekezésének idejében, 1592-ben, még iskolamesterre volt szüksége, és pedagógusra is. Ekkor 13—15 éves lehetett, tehát mintegy tíz évvel utóbb bekövetkezett halála, élte húszas éveiben vitte őt sírjába.

Ezen genealogiai adatböngészet könnyebb áttekintése kedvéért mellékelem az általam összeállított leszármazási táblázatot, melyben kivált az eddigiektől eltérő adatok vannak kiemelve.

NÉMETHY LAJOS.

¹ Bartholomæides, i. m. 81. l.

² U. o. 70. l. Wagner, Collectanea I. 78.

³ Bartholomæides i. m. 269. Wagner Collectanea I. 78. Itt meg kell jegyezni, hogy jelen értekezésemben Wagner ezen művének 1802. évi 8-rétű kiadását használ-

tam, mely a Budán 1778-ban ívrétben megjelentnél tökéletesebb. Ebben a sírirat I. 57. l.

¹ Történelmi tár 1882. 542. l.

² Bartholomæides, Not. Com. Gömör. 180—81. ll.

A Vadkerti és Szentgyörgyi Vincze család címere 1415-ből.

Zsigmond király Constanzban tartózkodása alkalmával 1415-dik év gyertyaszentelő boldogasszony napján (febr. 2.) több rendbeli diplomatiái úton szerzett érdemei jutalmául Benedeket a székes-fejérvári székesegyház prépostját, s ez iránti tekintetből legközelebbi vérrokonait Vadkerti Pált és Demetert, valamint Lászlót és Jánost, néhai Szentgyörgyi Vincze Tamás fiait nemességgel és címerrel ajándékozta meg. Az eredeti címeres levél a kisaludi Kisfaludy család levéltárában (18. csomag 19. sz.) őriztetik, s azt már Nagy Iván felemlítette,¹ a «Hazai Okmánytárban» (II. k. 201—204.l.) pedig annak egész szövege közzétett. E címeres-levél színes címer ábráját azonban lefelől nekünk van szerencsénk az ide mellékelt táblán bemutatni.

Diplomatikai tekintetben az említett okmány a folyóiratunk mult számában közzölt Mellétei Barócz-féle címerlevelet teljesség tekintetében annyiban felülmúlja, hogy a címer ábráján kívül, egyszersmind annak leírását is tartalmazza, tehát az úgynevezett teljes kiállítású címerlevelek közé tartozik.

A címer kék mezejű csúcsívben végződő pajzsában hármastornyú veres vár látható, melynek kapuja és ablakai feketék; a vár felett egy heraldikai vagyis három ágú s ugyanannyi levelű arany koronát a pajzs két felső szögletéből fehér felhőkől (az okmány szövege szerint az égből) kinyúló két angyalkéz tart. Az angyal karjait barackvirág színű mez fedti. A címer oromdísztét arany koronás csőr-sisakból kiemelkedő három tornyú vár képezi. A régi gótból az új gótbá való átmeneti stilben készült sisaktakaró az okmány szóbeli szövegében nincs felemlítve, mely utóbbi körülmény s az illető sisaktakarónak nem heraldikai, de csupán a címer belső alakjának egyik mellékes részletéről vett színe, világosan mutatja, hogy az illető korban még a sisaktakarókra nézve heraldikai szabály nem igen létezett. A pajzs az akkori mód szerint az okmány szövege felé, vagyis balra dőlt, s a sisak, illetőleg az oromdész a pajzs jobb szögletére arczéllel van helyezve.²

A címer-ábra zöld, setétebb zöld arabeskekkel damaskolt s négy levelű (quatrefeuilles) arany virágcsákkal megrakott fakó rózsaszínnel keretelt táblába van foglalva, melynek szélessége 12 cm., hosszúsága 16,5 cm. Maga a tulajdonképeni címer alkotmányának teljes magassága a pajzs lábától az oromdész tornyának csúcsáig 14 cm., melyből a paizsra 7, a sisakra oromdésztül ugyanannyi cm. esik. A pajzs középső szélessége 5,2 cm. Ez arányok kétségkívül a Mellétei Barócz címerétől eltérők, amennyiben u. i. ez utóbbinál a sisak s az oromdész magassága a pajzs magasságát némileg felülmúlja, míg ellenben a Vadkerti címernél az illető két címer-alkatrész magassága egyforma. E körülmény azonban korántsem zárja ki az illető korszakban a sisak-oromdészeknek a régiekhez képest általános és tetemes nagyobbodását, csakhogy e nagyobbodás valamint majdnem általában a csúcsívű pajzsoknál úgy a jelenleg közzölt Vadkerti címerpajzsánál is az alacsonyabb doborpajzsokhoz képest némileg kisebb arányban nyilvánult.

A csúcsívű pajzsokra vonatkozólag megjegyzendő, hogy ezek az említett átmeneti stil korszaka kezdetén még jóformán a doborpajzsokkal felváltva fordulnak elő, eredeti ó-gót formájuktól azonban már annyiban eltérnek, hogy oldalai, addigi kanyardadságukat legalább a pajzs felső felén elvesztve egyenes vonalba mennek át. Egyébiránt az ily egyszerű csúcsívű címeres pajzsok használata még azontúl sem szűnt meg véglegesen, midőn már a doborpajzsok az új-gót heraldikai korszak határozott jellegeivé

oklevél szövegéből ideiglatni, annyival is inkább mert ez egyike a legelső okleveleknek, melyben a rajz mellett leírás is van: *Nos de uberiori plenitudine specialis gratiæ, et pro confirmatione status vestri, præfata auctoritate regia ad usum armorum perpetuum, hæc arma seu nobilitatis insignia, videlicet clipeum cum campo flavei seu lazurini coloris, in quo de base seu a parte inferiori eiusdem clipei civitas coloris rubei, habens portam et tres turres cum mœniis eiusdem coloris ac fenestram in qualibet earundem, necnon supra civitatem et turres corona aurea, et duæ a duobus coronæ lateribus angelicæ manus cum brachiis subrubei seu præsilini coloris de coelo prodeuntes, ipsam scilicet coronam tenentes continentur; in cuius quidem clipei summitate existit galea habens cristam seu pro signo galeæ coronam similiter auream et de medio coronæ civitatem cum tribus turribus coloris prælibati erectam dedimus et contulimus ac damus et conferimus.*

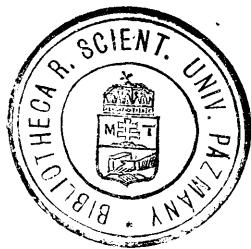
¹ Magyarország Család. XII. k. 198. l.

² Érdekesnek tartjuk a címer-leírást magából az

A Vadkerti és szentgyörgyi
Vincze cs. czimere

1415.

váltak; ekként például V. László királyunk által 1453-ban Hunyadi Jánosnak megbővített címeres levele ábráján a pajzs még szintén csúcsívben végződik.

A fennebbi pajzs idomain kívül a Vadkerti és a Barócz címerek között még egy sokkal lényegesebb különbség is létezik, nevezetesen a címertan azon szabályával ellenkező mázbeli szerkezettől való eltérésben, a mely szerint a színes mezőre fémes alak s megfordítva a fémes mezőre csupán színes alak alkalmazandó. A Vadkerti címertanban ugyanis az egy arany korona kivételével a többi, jelesül a főcímer-alak — a vár, a mezővel együtt mind színmáz. Az ily egyoldalú mázszerkezetű címerek a címertanban kifogásolt vagy gáncsos címereknek (*Tesseræ postulabilia, insignia pervestigatoria, — armoiries enquerantes, armoiries à enquerre, — arme dimandanti, — Rätzelwappen*) neveztetnek, s leginkább a németeknél s innen valószínűleg legelsőben Zsigmond király alatt hazánkban is elterjedtek. A többi országokban, különösen a francziáknál e szabálytalan mázú címerek csak kivételesen nagy ritkán fordulnak elő s azokat Prinsault Clemens «*Traité du blason*» című 1416-ban írt művében az egy jeruzsalmi királyság címere¹ kivételével, kétes eredetűeknek bélyegzi.² Hefner az ily címereknek a legtöbb nép heraldikusai általi kifogásolását magáévé tevén, a Németországban sűrűn előforduló efféle címerekről azt tartja, hogy azok legnagyobb részben tulajdonkép eredetileg nem is gáncsos címerek voltak, de legnagyobb részök az idők folytán lekopott s oxidált fémmázaiak átalakulása által vált azokká, miután ugyanis az oxidált ezüst kékes színre szokott változni, a többnyire veres alapra alkalmazott aranymáz lekopása által pedig a veres szín marad fenn. Egyébiránt az említett hírneves szaktudós sem tagadja, hogy a szabálytalanul használt mázú vagyis kifogásolt, gáncsos címereket már a régebbi német uralkodók is okmányilag adományozták; tudomására az ily legrégebbi szabálytalan mázú címerről az első adománylevelél 1454-ből III. Frigyes császártól

származik. Érdekesnek tartjuk megjegyezni, hogy a magyar Vadkerti címertan adománylevele a Hefner által idézett legrégebbi német gáncsos címertan adománylevelét 39 évvel előzi meg.

A Vadkerti címere említett gyarlóságai mellett azonban a királyi kegy oly heraldikai jelével bir, melylyel a Barócz címertan nem dicsekedhetik, s ez a koronában áll.

A címereknek koronával való felékesítése ugyanis a középkorban a fejedelmek kegyének kiváló jelét képezte s vagy a pajzs címerképének kiegészítő járulékaként, vagy pedig a sisak díszéül ajándékozott. A Vadkerti címertanban mind a két mód feltalálható.

Egyébiránt a középkori sisakkoronák össze nem tévesztendőek a későbbi szoros értelemben vett rang- vagyis cím-koronákkal, melyek mint önálló címertan-jarulékok a sisakot nélkülözhetve, alakjaik különböző módozatai szerint a nemesség rangfokozatait jelölik, míg ellenben a sisakkoronák egyforma szabású alakjukban a nemesség különleges rangfokozatait ki nem tüntethetvén, csupán az előkelőbbeknek az alantasabb osztályok irányában való általános megkülönböztetésére voltak hivatva, s tulajdonképen nem is egyebek mint a sisakok és az oromdíszek aristocratikus közbevető ornamentációi. Ez utóbbi tulajdonságuknál fogva is azonban a koronás sisakkal nem biró nemesség azt a fejedelmektől buzgón szokták volt kérvényezni, kik azt a felségi kegy jeleként címertan-jarulás cím alatt engedélyezték. Így jelesül a VI. Károly francia király által Gara Miklós nádornak engedélyezett sugaras sisakkoronát Zsigmond király 1416-ik évi címertan-megerősítő okmányában,¹ a következő szavakkal hagyja helyben: «*ad maiorem eminentioris nobilitatis gloriam.*» Ugyancsak Zsigmond király többi közt 1418-ban Constanztban Soós Miklósnak címertan-megbővítési oklevelében,² az említett adományosnak és adományos társainak sisakját őseik és saját érdemeik megjutalmazásául, mivel a fenn említett Miklós «*humiliter et devote supplicavit*», koronával díszesítette fel. Szintén 1418-ban Zsigmond király a Sztárai és Nagy-

¹ Ezüst mezőben arany mankóskereszt négy hasonló kereszttecskétől oldalozva.

² c'est assavoir quant sont de métal sur métal ou couleur sur couleur, son faulces et par ce moyen congnoit on souvent les armes des gens de bas estat et nobles.

¹ Ezen érdekes okmányok valamint a francia király címertan-megbővítési adományának eredeti példányai a gr. Zay család zaiugróczy levéltárában őriztetnek.

² Az eredeti okmány a M. Nemz. Muzeumban le-téteményezett Soós család levéltárában látható.

Mihályi gróf Sztáray család őseinek a Nagymihályiaknak ősi címérét, Nagy-Mihályi Adalbert auraniai perjel kérelmére «*ad maiorem eiusdem domini Adalberti, ac aliorum supradictorum nobilitatis gloriam*» sisak koronával bővítette meg stb.¹

Idők folytán ugyan a koronás sisak használata a nemes családok címereiben általánossá vált, e kitüntetést azonban a polgári címerek még napjainkban is a legtöbb országban nélkülözik.

A mi pedig a paizs mezejében előforduló koronákat illeti, ezekre nézve a jelenkori heraldikus hivatalok is még oly féltékenyek, hogy azokat az új nemesek által kérelmezett címertervezetkekből, mint illetéktelent, ki szokták törölni.

Midőn a Vadkerti és Szentgyörgyi Vincze-féle Constanzban kelt, általános heraldikai szempontból véve egyik legrégebb gáncsos és koronás címervéletről szóló e rövid értekezésemet befejezem, legyen szabad a tisztelt szakközönséghez azon kérelemmel járulnom, hogy miután a magyar Zsigmond-kori címérábrás armálisok közül olyan, mely hazánkban kelteztetett volna² egy sem ismeretes, ha netalán valakinek ily magyarországi keletű, ábrával ellátott címeres véletről tudomása volna, ezt hazai szaktudományunk érdekében a «Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság» titkárságával avagy e társulat közlönyének a «Turul»-nak szerkesztőségével tudatni szíveskedjék.

BÁRÓ NYÁRY ALBERT.

Az országos levéltárban őrzött vagy följegyzett hercegi, grófi, bárói, honossági és nemesi okleveleknek jegyzéke.

(A magyar és erdélyi udvari kancelláriák felállításáig.)

Első közlemény.

Az 1690. és 1691. előtti időből, azaz addig míg a két udvari kancelláriát föl nem állították, a hercegi, grófi, bárói, honossági és nemeslevelek hivatalos fogalmazványaiból csak igen

¹ Eredetije a gr. Sztáray család sztárai levéltárában őriztetik.

² Az 1401. évi Semsey-armalis Budán kelt s azt mind ekkoráig a teljes vagyis ábrával ellátott armálisok közé szokták sorozni, de az hogy valóban ábrával van-e ellátva, a Fejér György által közölt kivonatos másának szövegéből ki nem vehető, — a címervélelet pedig közelebbről eredetiben nem ismerjük.

kevés maradt reánk. Se meg nem tartották, sem a királyi könyvekbe nem igtatták, s így esik aztán, hogy — nem is számítva mennyi elveszett belőlük! — a mondott korból — főleg magyar részen — csak a feleknek adott eredeti példányok után lehet egyedül pótolni a hiányt. Ezt czéloztam e jegyzékkel, melyben 1690. s Erdélyre nézve 1691-ig valamennyi az országos levéltár különböző gyűjteményeiben szétszórta ilynemű oklevél elé lesz sorolva. Ezekon kívül czélszerűnek véltem, teljesség okáért még azokat is fölvenni ide, melyek némely megyék s a káptalani s conventi hiteles helyeknek ugyanott őrzött elenchusaiban s jelentéseiben voltak találhatók. Ha ezzel némi rendszertelenséget követtem is el, amennyiben sok megyének elenchusa ott nincs meg, több elenchusnak pedig rossz indexe miatt hasznát nem vehettem, mégis az első lépés meg van téve, hogy az ilynemű oklevelek mentül teljesebben összegyűjtessenek első sorban a nagy közönség javára, melynek szolgálatába állni társulatunk is kötelességének ismerte. Mellőztem hát minden tudományos, minden jogi szempontot s a nyilvánvaló nemesleveleken kívül ide vettem még az 1690 előtt kelt nemesi bizonyítványokat s nemesítéseket is, de kihagytam a jegyzékből az úgynevezett «exemptió»-kat, «manumissió»-kat vagy «egyházi nemességet» melyek országos nemességet amúgy sem adhattak. A jegyzékben felsorolt oklevelek aztán az illető helyen vagy eredetben, vagy átiratban, vagy különféle másolatokban, s vagy eredeti vagy pedig a Liber Regiusba igtatott fogalmazványban őriztetnek. Teljesség végett még az efféle ügyekben kelt folyamodványokat s ajánlatokat is fölhasználtam; mert ezek hátára rendszerint az elintézés (indorsata) is reá van vezetve. Az okleveleknek mindezen minőségbeli különbözőzéseit sehol sem tüntettem föl, a miért szolgáljon mentségemül az anyagnak szertelen nagysága, a többi hiányokért pedig még ezenkívül az anyag difformitásai is. Hogy lehessen ott dologbeli egyöntetűségről szó, hol például a Liber Regiusban sok helyt csak az adományos neve s az adomány kelte van bevezetve. Sok nemeslevélben címert egyáltalában nincs is említve, vagy csak azt írják abban róla, hogy az az oklevél homlokára (in capite) van kiföstve, persze az eredeti példányon, a mi nincs kezünk-

nél. Az indigenákkal pedig többnyire úgy vagyunk, hogy hacsak nevük nem teljesen idegen hangzású vagy származásuk fölemlítve nincsen, nem tudjuk mint magyar avagy mint indigéna kapott-e nemességet? sőt némelyiknek nemeslevelét — bár az ilyet éppen azért nem vehetem föl — németül állították ki, főleg Lipót császár korából, noha nemességét a birodalom «minden provinciá»-járá érvényesen magyar előnévvel kapta.

Ily nehézségekkel szemben, az egyöntetűség megőrzése végett jegyzékemben csak a legszükségesebbekre szorítkoztam. Betűrendben fölvettem minden nemességet, honosságot vagy főuri rangot nyert egyén nevét, utánna az évet, melyben adományát kapta s végül a helyet, a hol az arról kiadott oklevél található. Ha ugyanazt az adományt többen kapták, mindegyiknek neve az illető betű alatt külön-külön van felsorolva, de az azon alkalommal illetén jogot nyert nőknek neveit mindenütt mellőztem, mert törvényeink értelmében e jog őket csak személyükre, törvényes utódaikra nézve s nem egyszersmind családjukat illette meg. Valamennyi névnek írásában használhatóság végett a mai írásmódot követtem, csak lényegesebb különbség esetén tettem zárjelbe a régi nevet is, de nagyobb kétség esetén az illető betű alatt mind a két nevet egymásra való hivatkozással soroltam elő. Ezt követtem ott is, ha valaki két nevet használt s csak egy «alias»-t szúrván közéjük. Egy másik «latinismus»-t sem kerülhettem el, midőn az előneveket mindenütt «de»-vel teszem ki, hogy a betűrendet még ne zavarják.

Legyen szabad még kifejeznem abbéli óhajomat is, vajha folyóiratunknak t. munkatársai jegyzékemet a muzeumi, megyei s más levéltárak nemesleveleinek közlésével mentül teljesebbé tehetnék, főleg ha egyik-másik e kiegészítést a Bécsben őrzött eredeti «Liber Regius»-ból eszközölné, melynek az országos levéltár csak két rendbeli másolatát bírja; egyikét — az itten «Arm. I.»-el jelzettet — Mária Terézia hitelesítette, a másikat pedig — a jegyzékben «No» jelzetűt — a kamara részére a XVII. század elején kezdték lemásolni.

Herczogség.

ESZTERHÁZY. 1687. *NRA* 181—2.

Grófság.

BALASSA. 1653. *Conc. Exp.* 1.
 BATTHYÁNYI. 1630. *Conc. Exp.* 270.
 BERCSÉNYI. 1688. *Conc. Exp.* 313.
 CZOBOR. 1652. *Conc. Exp.* 380.
 ERDŐDY. 1580. *Conc. Exp.* 1442.
 ESZTERHÁZY. 1683. *Conc. Exp.* 154.
 FORGÁCH. 1655. *Conc. Exp.* 230.
 ILLÉSHÁZY. 1678. *Conc. Exp.* 157.
 KÉRY de Ipolykér. 1654. *Conc. Exp.* 299.
 KOHÁRY. 1685. *Conc. Exp.* 234.
 NYÁRY. 1655. *Conc. Exp.* 189.
 PÁLFFY. 1634. *Conc. Exp.* 43. — 1635. *Conc. Exp.* 151.
 PÁZMÁNY. 1650. *Conc. Exp.* 144.
 PETHEŐ de Gerse. 1666. *Conc. Exp.* 89.
 SZÉCHY. 1645. *Conc. Exp.* 142.
 TELEKI. 1685. *Erd. udv. kancellária N.* 2.
 TÖKÖLYI. 1654. *Conc. Exp.* 363.
 VESSELÉNYI. 1646. *Conc. Exp.* 145.

Báróság.

ALAGHI de Bekény. 1607. *NRA.* 408—30, 31. — 1613. *Conc. Exp.* 105.
 AMADÉ. 1622. *Conc. Exp.* 2.
 APPONYI. 1624. *Conc. Exp.* 303.
 BALOGH de Nebojsza. 1633. *Conc. Exp.* 4.
 BÁNFFY de Lindva. 1483. *NRA* 591—11.
 BIHARY de Felhéviz. 1666. *Conc. Exp.* 5.
 BOCSKAY. 1638. *Conc. Exp.* 90.
 BORNEMISSZA de Szendrő. 1649. *Conc. Exp.* 434.
 BOSSÁNYI. 1649. *Conc. Exp.* 431.
 CZOBOR. 1588. *NRA.* 1614—44.
 DARÓCZY de Deregyő. 1612. *Conc. Exp.* 821.
 DERSSFY de Szerdahely. 1564. *NRA.* 561—26.
 DOBÓ de Ruszka. 1553. *L. Reg. N° I. fol.* 45. *NRA.* 807—13 és 809—36.
 DÓCZY de Nagy Lucse. 1563. *NRA* 1664—59.
 DÓSA de Uzapanyit. 1633. *Conc. Exp.* 182.
 DRASKOVICS. 1567. *L. Reg. N° I. fol.* 320.
 ESZTERHÁZY. 1613. *Conc. Exp.* 78.
 GREGORIANCZ. 1581. *L. Reg. N° III. fol.* 217, 228.
 HEDLY. 1664. *Conc. Exp.* 58.
 HORVÁTH. 1559. *L. Reg. N° I. fol.* 173.
 ILLÉSHÁZY. 1587. *L. Reg. N° III. fol.* 474. — 1639. *Conc. Exp.* 388.
 JOÓ de Kaszaháza. 1645. *Conc. Exp.* 39.
 KERECHENYI. 1559. *L. Reg. N° I. fol.* 173.
 KRUSYTH. 1570. *L. Reg. N° I. fol.* 355.
 LIPPAY de Zombor. 1645. *Conc. Exp.* 37.
 MAJLÁTH. 1548. *L. Reg. N° VI. fol.* 127.
 MAJTHÉNYI. 1631. *Conc. Exp.* 223.
 MÓRICZ de Thorna. 1622. *Conc. Exp.* 86.
 PAKSI lásd Paxy.
 PÁLFFY. 1635. *Conc. Exp.* 461.
 PÁZMÁNY. 1624. *Conc. Exp.* 343.
 PAXY (Paksi). 1560. *L. Reg. N° I. fol.* 220.
 PEKRY. 1690. *Conc. Exp. apríl.* 4.
 PETHEŐ de Gerse. 1549. *L. Reg. N° VI. fol.* 162.

PETRÓCZY. 1647. *NRA. 181—1.*
 PRÉPOSTVÁRY. 1588. *L. Reg. N° III. fol. 530.*
 RÁKÓCZY. 1588. *L. Reg. N° III. fol. 507.*
 RÁTHKAY. 1559. *L. Reg. N° I. fol. 172.*
 SERJÉNYI de Kis-Serjény. 1623. *Conc. Exp. 131.*
 SZENTHE. 1688. *Conc. Exp. 114.*
 THURZÓ. 1550. *NRA. 252—32.*
 VICZAY de Loós. 1645. *Conc. Exp. 452.*
 ZRINYI. 1628. *Conc. Exp. 102.*

Honosság. (Indigenatus.)

ALBRECHT ab Albrechtsburg. 1688. *L. Reg. Arm. I. 108.*
 ALTHAN báró. 1578. *L. Reg. Arm. I. 26 és N° III. fol. 104.*
 ARCO gróf. 1559. *L. Reg. N° I. fol. 178.*
 AUERSPERGH. 1649. *Conc. Exp. 173.*
 BARNABAEIS. 1684. *Conc. Exp. 126.*
 BENNINGHAUSEN. 1678. *L. Reg. Arm. I. 65.*
 BREUNER gróf. 1688. *L. Reg. Arm. I. 115.*
 DEBLIN (Teblen). 1688. *L. Reg. Arm. I. 110. Conc. Exp. 347.*
 DORINGER. 1690. *Kőrösmegye lvtban.*
 FABRICIUS. 1683. *L. Reg. Arm. I. 82. Conc. Exp. 40.*
 FRIDELI a Fridenau. 1680. *L. Reg. Arm. I. 71.*
 FUGGER. 1535. *L. Reg. Arm. I. 4, 24. N° II. fol. 458.*
 GAR báró. 1682. *L. Reg. Arm. I. 78. Conc. Exp. 52.*
 GÖGGER de Levenegg. 1688. *L. Reg. Arm. I. 103. Conc. Exp. 115.*
 GRUNDEMAN de Falkenbergh. 1688. *L. Reg. Arm. I. 110.*
 GUGGONOS de Herungiesdorf. 1683. *L. Reg. Arm. I. 82. Conc. Exp. 40.*
 GVADAGNI (Gvadányi) gróf. 1688. *Conc. Exp. 115.*
 HARTMAN báró. 1655. *L. Reg. Arm. I. 40.*
 HOFFMANN. 1685. *Conc. Exp. 157. — 1688. L. Reg. Arm. I. 108.*
 HORECZKY. 1638. *L. Reg. Arm. I. 31.*
 HUPPELN. 1688. *L. Reg. Arm. I. 121.*
 ILLMER. 1682. *L. Reg. Arm. I. 77.*
 KAUNITZ (Caunich) gróf. 1688. *L. Reg. Arm. I. 107.*
 KOLOVRAT gróf. 1687. *Lad. X. fasc. A. N° 1.*
 LEDENICZKY. 1659. *L. Reg. Arm. I. 58.*
 LOBKOVICZ Sagan hercege. 1663. *L. Reg. Arm. I. 55.*
 LUCCA báró. 1681. *L. Reg. Arm. I. 73.*
 MALATESTA. 1552. *L. Reg. N° I. fol. 18.*

MAMNYUS de Florentia. 1450. *Dipl. ltár. 24761.*
 MANSFELD gróf. 1683. *Conc. Exp. 57. — 1688. L. Reg. Arm. I. 108.*
 MÁTZ de Spiegelfeld. 1689. *L. Reg. Arm. I. 115. Conc. Exp. 44.*
 MELLMEK. 1689. *L. Reg. Arm. I. 111.*
 MONTECUCCOLI. 1661. *Conc. Exp. 121.*
 MONTORSCHIER gróf. 1658. *L. Reg. Arm. I. 41.*
 PLANTANIDES báró. 1680. *Conc. Exp. 156.*
 PROSCAW báró. 1659. *L. Reg. Arm. I. 45.*
 PROST (Prest) 1689. *L. Reg. Arm. I. 119. Conc. Exp. 421.*
 PRUSZKOVSKY. 1563. *L. Reg. Arm. I. 27. N° I. fol. 278.*
 PUCHER báró. 1655. *L. Reg. Arm. I. 34.*
 RAUMBCHUSI báró. 1544. *L. Reg. Arm. I. 25. N° VI. fol. 34.*
 RICEJARDI gróf. 1682. *Conc. Exp. 278.*
 RINDSMAUL báró. 1682. *L. Reg. Arm. I. 79. Conc. Exp. 207.*
 ROCHE, de la — d'Allery. 1688. *Conc. Exp. 139.*
 ROPACH. 1625. *Conc. Exp. 332.*
 SAGAN hercege lásd LOBKOVICZ.
 SAMPACH. 1622. *L. Reg. Arm. I. 22.*
 SCHIRL. 1688. *L. Reg. Arm. I. 111.*
 SCHIRER. 1688. *L. Reg. Arm. I. 110.*
 SOBEK báró. 1659. *L. Reg. Arm. I. 49.*
 STAHRENBURG gróf. 1647. *L. Reg. Arm. I. 31, 37.*
 STOTZINGH. 1649. *Conc. Exp. 174.*
 STUBEK. 1659. *L. Reg. Arm. I. 50.*
 TARNOW gróf. 1655. *L. Reg. Arm. I. 33.*
 TEBLEN lásd DEBLIN.
 TEUFFEL báró. 1548. *L. Reg. Arm. I. 8. N° VI. fol. 137, 200. Conc. Exp. 459.*
 UNGNAD, 1593. *L. Reg. Arm. I. 28.*
 VERLAIN báró. 1690. *Conc. Exp. Január 2.*
 VORSTER. 1688. *L. Reg. Arm. I. 105.*
 WINDISCHGRÄTZ báró. 1655. *L. Reg. Arm. I. 38.*
 WEISSPRACHER (Weyspraher) de Kabold. 1466. *Dipl. Ltár. 24740. sz.*
 WELCZ báró. 1638. *L. Reg. Arm. I. 30.*
 WÜRMBRANDT báró. 1682. *L. Reg. Arm. I. 76. Conc. Exp. 8.*
 ZEHENTNER. 1684. *Conc. Exp. 77.*
 ZINZENDORF báró. 1655. *L. Reg. Arm. I. 39, 47.*
 ZINZENDORF gróf. 1685. *Conc. Exp. 375.*

Közli: TAGÁNYI KÁROLY.

KÖNYVISMERTETÉS.

Oklevéltani Jegyzetek. A diplomatikai írás-tan alapvonalai. Hallgatónak kézirat helyett adja *Horvát Árpád*. Egy cinkographiai táblával. Ára 1 frt 50 kr. Budapest, 1883. Kiadja az Eggenberger-féle könyvkereskedés (Hoffmann és Molnár).

Oklevél-hasonmások gyűjteménye. (XI—XV. század). Melléklet Horvát Árpád oklevéltani jegyzeteinek második füzetéhez. 26 rézmetszetű tábla. Budapest, 1883. Ára 5 frt. Kiadja az Eggenberger-féle könyvkereskedés (Hoffmann és Molnár).

Általános örömet keltett a szakkörökben úgy, mint az érdeklődő közönség között, midőn ez előtt három évvel Horvát Árpád, egyetemünkön a diplomatikának rendes tanára, «Oklevéltani Jegyzetei» első füzetét közrebocsátotta. Szerző ugyan egyetemi hallgatói számára készült vezérfonal formáját adta munkájának, a mi lehetlenné tette, hogy egyes tárgyakra bővebben kiterjeszkedjék, ez azonban a legkevésbé sem szolgált arra nézve akadályul, hogy ne legyen elég támaszpontunk szerzőnek a tudomány egész körére kiterjedő széles ismeretét, éles bíráló és összehasonlító tehetségét teljesen átlátnunk. De nem elég ennyi. Szerző munkájának csekély terjedelme mellett is módját tudta ejteni művének oly kútfő készséggel ellátására, a minőt sokkal nagyobb terjedelmű munkáknál is csak kivételesen találunk.

Ezek után természetesen általános volt az óhajlás, vajha a munka további füzetei is — és pedig mentül előbb — megjelenének. Három évig vártunk. Már-már aggodalom fogta el lelkünket, hogy közönségünknek a tudomány iránt ma még csekély érdeklődése következtében, anyagi okok lehetlenné teszik az «Oklevéltani Jegyzetek» megjelenését. De kellemesen csalódtunk. Lme előttünk van a második füzet, mely a «diplomatikai irástan»-nak van szentelve.

E füzet egészen megfelelő folytatása az elsőnek. Ugyanaz a rendszer, ugyanazon előadási mód: a tárgynak rövid, de jellemző előadásban nyújtása s az óriási igazoló és fölvilágosító kútfő s irodalom készlet.

Az első fejezetben az írástannak, mint a diplomatika részének, ebben elfoglalt helyzetét vizsgálja. A következőben az írás eredetéről szól, nemcsak a latin íráséről, hanem általánosságban. Nem mulasztja el e helyt hallgatóit arra figyelmeztetni, hogy az assyriologia legújabb kutatásai szerint, az első szótagírásnak turáni fajból származott nép volt a föltalálója.

A következő fejezetben a latin betűk osztályozásáról szól. Behatóan tárgyalja, mily különböző nézetek uralkodnak erre nézve és párhuzamban állítja egyrészt a német, másrészt a francia és olasz diplomatikusok és palæografusok nézeteit, s eltérő s ez által annak teljes ismerete nélkül zavarra könnyen alkalmul szolgálható terminológiáját.

Következik a magyarországi oklevelek írása a középkorban. Folytonosan összehasonlítja a hazait a külföldivel, a mi, valamint a következő az ortographiáról, oklevelek olvasásáról és írásáról, nem különben publikálásáról — egyik legérdekesebb részét képezi a munkának, a legfényesebben tanúsítja szerzőjének széles ismeretét és nagy ítélő tehetségét.

A rövidítésekről brachygraphia szóló fejezet

képezi e füzetnek gyakorlati szempontból legfontosabb részét. Szinte csodálkozunk ugyan első tekintetre, az e tárgynak szentelt kis téren, de átnézve látjuk, hogy mindaz a mi lényeges, a mi jellemző, föl van benne ölelve: a többi pedig úgyis csak a gyakorlat szerezheti meg.

Ezután a mondatjelekről, nemzeti írásokról majd az írás anyagáról értekeznek. Az utóbbi cikkben legfontosabb, honnét kezdve kénytelen nálunk a hártya a használatot a papirossal megosztani. Legrégibb papir-oklevelek: az országos levéltáré 1319-ből, s a pannonhalmi apátság házi levéltáré 1306-ból, mely utóbbihoz ugyan némi kétség fér.

A munkához két függelék van csatolva. Az első az oklevelek nyelvéről szól. Ebben igen talpraesetten fejtegeti, miért és mikép használtatott a középkorban a latin oklevelés nyelv gyanánt a nélkül, hogy hivatalos nyelv lett volna. A középkori latinság ismertetésénél igen helyesen utal arra a körülményre, hogy e nembeli általános nyugoti munkák nem elegendők arra, hogy a magyar kutatót mindenben kalauzolják. Vajjon mikor érjük meg azt, hogy ezen igazságból a következtetést is levonják?

A második Schönemann «Elementar Alphabet»-jének, (mely e füzethez is csatolva van), ismertetése, és pedig néhány bevezető sor után az eredeti *német* szöveggel. Szerző eljárása okául azt hozza föl, hogy nálunk a diplomatikai műnyelv még fejletlen, de legyen szabad megjegyeznünk, hogy mi éppen szerzőt tartanánk — úgy is mint a diplomatikának a legapróbb részletekig ismerőjét, úgy is mint minden ízéig magyar embert — leginkább képesnek e nehézség leküzdésére.

E füzethez egész atlasz van oklevél-hasonmásokból (11—15. század) mellékelve. Ugyanazon clichée-k után készültek, a melyek után Horvát István ugyanez okleveleket egykor a «Tudományos Gyűjtemény»-ben közzé tette. Valóban nagy szolgálatot tett Horvát Árpád ezek közrebocsátásával a szakértő és szakkedvelő közönségnek, mivel e gyűjtemény úgy összeválogatás, mint kiállítás szempontjából sokkal drágább külföldiekkel is kiállja a versenyt, s aránylag olcsó ára mellett szerényebb igényű emberek által is megszerezhető, ez idő szerint pedig hazánkban a maga nemében *egyetlen*.

Kivánjuk, hogy közönségünk mind általánosabb rokonszenvvel karolja fel az arra olyannyira méltó vállalatot, s tegye lehetővé, hogy minél előbb teljes munka gyanánt bírassuk Horvát Árpád «Oklevéltani Jegyzeteit». Sz. J.

Anjoukori Okmánytár. A Magy. Tud. Akadémia Történ. bizottsága megbízásából szerkesztette Nagy Imre m. akad. lev. tag. Harmadik

kötet. (1333—1339.) Budapest 1883. 8° VI és 650 lap.

Nem hiszem, hogy túlozzak, mikor azt állítom, hogy a Magy. Tud. Akadémia kiadásában vagy ægise alatt megjelent összes oklevéltárak és oklevélgyűjtemények között a Nagy Imre szerkesztette jelen kötet a legjobb, legszabatosabb s leggondosabb kiadású. Örömmel kell constataínom, hogy már Nagy Imre is eltért (mint Géresi a Károlyi-codexnél) a régi, mondhatnám mint a németek mondják: Schlendrian, editionalis módszertől, s a tudomány s a szaktekintélyek helyes álláspontjára helyezkedve követi az újat. Persze, hogy óriási fáradság, becsületes türelem s tárgyyszerető gondosság kelle ahhoz, míg annak a pár tuzat másolónak különféle methodusok (vagy jobban mondva: «rendszernélkülvalóságok») szerint készült, vagy túlhu vagy kevésbé kifogástalan copiáit egy uniformisba bujtatni, a sokféle variatiójú orthografiát a használó szemének kellemes egalizálásba hozni lehetett; de éppen ez a jó szerkesztő egyik főgondja. Mert a mint kötelessége a redactornak arról felelni, hogy a felölelt anyag a kitűzött keretbe való; a mint tartozik azért jótállani, hogy a közölt materiának belértéke megvan; a mint debituma, hogy minden egyes oklevélmásolat szövege hú és hibátlan legyen: éppúgy elvárják nyugoti szomszédainknál (persze nem zureditorokat s apro provincialis nagyságokat értek) a szerkesztőtől azt is, hogy az oklevél-kiadás tudományosan immár elfogadott principiumai szerint adjon egyenlő alakot, tiszta, egyforma ruhát kiadványaira. Ha az életben a magyar közmondás szerint a ruha tisztesség: az oklevelek editiójánál, a diplomatika principiumai szerint, jó másolatok gondos egyenlő ruhája logice gondolkodó főre mutat.

Az elvek, miket N. I. a kiadásnál az oklevelek orthografiájára s külső megjelenésükre, egyszerre arra vonatkozólag követett, a mit a nyomda reproducál, igen-igen egyszerűek. Legelső a fölösleges nagy betűk kiküszöbölése. Ezekkel csak pont után s tulajdonneveknél találkozunk. Mily visszasságoknak, mily komikus ellenmondásoknak vágta útját e végtelen simplex elv alkalmazása által a szerkesztő, ezt akárhány példával lehetne eddig megjelent oklevéltáraink gazdag tárházából illusztrálni; de én most, mert már másutt nem egyszer tettem, el akarom a példálózgatást kerülni. — Másik szabály, minden betűnek a maga helyén való alkalmazása, azaz az egyszerű orthografia, úgy mint azt a humanisták megállapították. Kivételt csak ott szenvedhet (mert nem okvetlen kell hogy szenvedjen) a szabály, a hol a hangoztatás s a kornak általánosan elfogadott szokása ily kivételek alkotását megengedik.

Vagyis hogy példával világosítsam a dolgot: az *u*-k helyett *v*-t vagy *w*-t és megfordítva, vagy az *i*-k helyett *j*-t (ezen a latin abc-ben ismeretlen, csak belopott betűt) sohasem alkalmaz N. I. s a tudomány mai színvonalán álló bármely editor; míg ellenben a hangoztatásra s a középkor szokására való tekintettel az *ae* és *oe* helyett egyszerű *e*-t, a *tia*, *tium* és rokon szótagoknál a *t* helyett *c*-t lehet (de nem szükség) alkalmazni; csakhogy az egyszer elfogadott elv következetesen legyen keresztülvive mindvégig, s az egyik a másikkal ne variáljon, a harmoniát ne rontsa. E második szabály alól általánosan elfogadott s nem facultativ kivételt tesznek a tulajdonnevek, mert ezeket nyelvi és egyéb szempontokból teljesen betűhíven kell visszaadni, a mint N. I. is cselekvé. — Egy harmadik tétel vagy szabály: a logicus mondatjelzés keresztülvitele. Itt szoktak különösen régi oklevélgyűjtemények igen sok kellemetlen következtelenségbe esni a «hűség» rovására. Feledik azt, hogyha csak a hűséget s nem egyszersmind a józan észet keressük: akkor legbölcsebb és legegyszerűbb dolog az oklevelek szövegének a sajtó által való reproductiója helyett hatalmas facsimile-füzeteket adni, a sajtó helyett a fényképészt vagy egyéb photo-chromos és typotechnicust igénybe venni. Igaz ugyan, hogy ez nem lesz oklevéltár, hanem hasonmás-gyűjtemény; de mindegy; mert annak az istenadta hűségnek eleget tettünk. A ki azonban logicus rendszeren alapuló oklevéltárat akar szerkeszteni, az a szöveg s az értelem hűségére nézzen, alkalmazza a mondott szabályokat s ezek harmadikául a józan okszerű mondatjelzést, mint az e kötetnél is alkalmaztaték; inkább kevesebbet, mint többet használván a virgokat s egyéb jeleket, mert azok sűrű alkalmazása (mint Géresi a Károlyi-codex első kötetének előszavában igen helyesen megjegyzi s mint arra Horvát Árpád a diplomatikai írástan alapvonalai illető szakaszában hivatkozik) inkább nehezíti mint könnyíti a diplomák legtöbbször ugyancsak elfacsart stíljának megértését s használatát.

Ez a három essentialis szabály a bölcsek köve; oly végtelen könnyűnek, egyszerűnek látszik, mégis mily nehéznek kell lennie, hogy nálunk fehér holló a ki alkalmazza. De N. I. ezt tette s ezzel adott olyan oklevéltárat, melyet a németek és francziák mellé bátran oda merek állítani. Öszintén sajnálom csak azt, hogy magában az előszóban mind ama szép elvekről, melyeket a gyakorlatban oly szigorú következetességgel tudott a szerkesztő keresztülvinni, pár theoretikus szó nincsen, mert a második kötetben olvasható pár szó ki nem elégtő. Ez nem árt vala, sőt igen szépen fogott volna gyümölcsözni. Mert ha mi bírálók hangsúlyozzuk alig vagy tán nagyritkán olvasott bírálatainkban azokat a princi-

piumokat, az ugyan a legtöbb esetben elhangzik. De ha N. I. teszi ezt, annak okvetlen hatása lesz s e hatást még fokozza az a körülmény, hogy az Akadémia adván ki az oklevéltárt, N. I. illető fejtegetései olybá vehetők volnának, mintha maga az Akadémia ad vala programmot arról, a mint a jövőben kívánja az edítiók eszközlését.

Az Anjou-codex e harmadik kötetének edítiója tehát határozottan jó. Ebből azonban nem következik az, hogy egyben-másban egy piczikével jobb nem lehetne, e comparatióban csak minimalis különbséget óhajtván jelezni, mert észrevételeim apróbb hiányokra fognak vonatkozni, miknél inkább a tollat, mint a toll gazdáját okozom; vagy a mennyiben egy valóban nagy hibára fogok utalni, ez olyan, melyről a szerkesztő, a kinek az Akadémia marche-routét írt elő, csakugyan nem tehet.

Fölütöm a kötetet s a 125. lapon a 91. sz. oklevelet találom, mely így kezdődik: „ . . capitulum ecclesie Poseniensis. » Mindenki tudja, hogy a két, egymásután fekvő pont a capitulum szó előtt azt jelentené, hogy e szó: Nos, kimaradt. Ilyen helyeken, a hol t. i. egy általunk tudott, ismert vagy oly szó maradt ki, melyet helyes gyanítással pótolhatok, a külföldön ezt a szót kiírni szokás, és pedig jeléül annak, hogy az az oklevélben vagy kimaradt, vagy elrongyolódás stb. miatt nem olvasható, *szögletes* zárjelben. Lenne hát a 91. számú oklevél kezdete: [Nos] capitulum stb. Ha csak megközelítő értelmű szóval bírom pótolni a hiányzó szót, akkor a szögletes zárjelbe tett szó után egy kérdőjelet tehetek. E 91. sz. oklevél példája más két kérdést vet föl elénkbe. Az egyik az: vajjon jól van-e, hogy a kötet szerkesztője minden kimaradt szó helyén pontozásokat használ? Ez nem jól van. Kétféle kihagyást kell megkülönböztetnünk. Egyik fajta az, mely kihagyás azért, mert az oklevélben bármi okból (elmosódás, szakadozottság) nem olvasható valami. Ha ezt pontozással jelzi a szerkesztő, akkor azt a másik fajta kihagyást, mely a szerkesztő akaratán állott, mikor t. i. az oklevelek elején a közönségesen ismert formulákat kihagyta, nem pontozással, hanem rövid vonalokkal (— — —) kellett volna jeleznie. Megjegyzem, hogy e kifogás nem hajánál fogva előhúzott, mert a mondott két eset egyike vagy másika minden egyes oklevelében a kötetnek előfordul. — A másik kérdés, mit az idézett oklevél eszünkbe juttat, az, hogy különbséget kell tenni a zárjelek között is. Rendesen csak ott használunk kerek zárjelt (), a hol az oklevélben is zárjelek közt van az illető passus, azonkívül közbetoldott megjegyzéseknél, pl. (így), — a mint ezt a szerkesztő is helyesen tette. Szögletes zárjeleket az általunk kiegészített, kipótolta, az oklevélben magában bármi ok-

ból csonka vagy nem olvasható passusok reproductiójánál.

Egy újabb kérdésem vagy megjegyzésem az volna, hogy mit jelentsenek a dült betűkkel szedett szavak mint péld. a 29., 98., 112., 183. számú oklevelekben? Ezeknek csak akkor van helyük, ha az oklevél szövegébe valami megjegyzést told kerek zárjelek (l. föntebb) közt a szerkesztő vagy a másoló, mely esetben a betoldott, zárjel közé teendő szavak dült betűkkel szedendők, részint hogy megkülönböztessenek a többi szövegtől, esetleg az oklevélben is zárjel közt előforduló betoldástól, részint hogy egyáltalán föltünővé tétessék a betoldott megjegyzés. A miként hát a fönt idézett 4 oklevélben a dült betűs passusok ilyen megkülönböztetése nem szükséges; épp úgy kellett volna másrésről a 174. lapon (125. sz. okl.) a négy alsó sorba történt szerkesztői betoldásokat dült betűvel szedetni. — Föltéve, hogy valamit akár diplomatikai, nyelvi, historiai, akár más szempontból (pl. a 259. számú oklevél, 380. lapon alól e szó: tanya s más egyebek) ki akar a szerkesztő a közlött oklevél szövegében emelni, nagyon helyes, ám tegye; arra való a ritkított betűvel való szedés. Azonban itt, és már előbb is, kérdezhetné valaki, mi jogosít föl engem arra, hogy itt szögletes, ott kerek zárjelt, emitt dült, amott ritkított betűt praescribálok, mint valami orvos betegének, a szerkesztő elé? Erre én azt felelem: istenments; én ebben is csak a nálunk előbbre haladt külföldi szakirodalomra hivatkozom, melynek példáját, ha észszerű, nem árt követni, s mivel ott bizonyos conventio jött létre, bizonyos szabályok fogadtattak el ily apróságokra nézve is a tudós világban: nem látom át, mért kelljen éppen nekünk elzárkoznunk a conventiók elől. Elég baj, hogy más körülmény, melyről az Akadémia tehetne, minket zár el, illetőleg publicatióinkat zárja el a külföld használatától — a miről később szólok. — Persze hogy az efféle dolog nem esse rei s az oklevéltár és a szerkesztő érdemére s értékére semmi árnyat nem vethet; mind a mellett mert ordo est anima rerum s a logica az ilyen apróságokban is nyilatkozik, el kellett mondanom.

Valamivel figyelemremélőbb az a körülmény, hogy a különben kitünő regestákban nem talállok következetességet abban, a mint a «fi» suffixum a tulajdonnevek után ragasztatik (pl. Gábríanfi, Mátyusfi stb.) vagy ugyanazon vérségi kötelék birtokviszonyonnyal (Tamás fia stb.) fejeztetik ki. Minthogy a Péterfi, Mátyásfi stb. képzésekkel olyan családneveket alkotunk, melyek tán sohasem léteztek s általuk a genealogus itt-ott esetleg tévútra is vezettethetik: indítványoznám, maradjunk ugyan a birtokviszonyos képzésnél, de írjuk össze a két szót, a mi a mel-

lett hogy jó magyaros zamatú képzést ad, anynyiban is hasznos, hogy könnyebben emlékeztünkbe vésődik. Azaz mondjuk: Péterfi Pál resp. Péter fia Pál helyett: Péterfia Pál; Mátyusfi Tamás, resp. Mátyus fia Tamás helyett Mátyusfia Tamás. Ha ez általánosan elfogadtatnék, egy stereotyp diplomatikai műkifejezéssel lennének gazdagabbak.

Főlemlíthetném még, hogy némely regestát bővebbnek szeretnék tudni, hogy a mint néhol valóban kitűnő topografiai jegyzeteket adott a szerkesztő, épp úgy adhatott volna másutt is akár ily helyrajzi, akár történeti fölvilágosításokat. Mennél több, annál jobb; mert a használónak a használatot megkönnyíti.

Végre ez aprólékos észrevételek után nem hagyhatom megjegyzés nélkül azt a helytelen takarékossgát, mely (bizonyára az Akadémia részéről) abban nyilvánul, hogy tartalommutató e kötethez sincs mellékelve. Kérdem én: vajjon érdemes-e azért a pár forintért, mibe ily tartalommutató kerül, a könyv használatát a jelen s a jövő nemzedéknek megnehezíteni, a kutatóval a drága időt vesztegettetni azért, hogy azért a mit, 5—6 lapot átfutván a tartalommutatóban megtalált volna, most 600-on fölül való lapot kénytelen forgatni? Az ilyen takarékossgát is csak olyan, mint az, a melyre a józanészű magyar azt a közmondást fabrikálta, hogy: fősvény többet költ. A Név- és Tárgymutató már nem hiányzik; noha egészen nem felel meg címének; mert a nevek nézve igen gondos; de ha tárgy szerint keresünk valamit, pl. tudni akarom: van-e a kötetben valami oklevélhamisításról szó? (pedig van ám), azt ugyan hiába keresem. Továbbá okadatolatlan takarékossgát s nem is hiszem, hogy a szerkesztőnek valami nagyon tetszett legyen, azon rendelkezése az Akadémiának, mely a kir. címeket s a közönségesen ismert formulákat kihagyatta. Persze, a historicust ez a dolog kevesbé érdekli; annak ez nem kár; mert ő csak az esse rei-t keresi. De jöhet ám idő nálunk Magyarországon is, mikor a diplomatika theoreticus művelése tért hódít s akkor az a jövő nemzedék keservesen érzi majd e «tetszonkításokat.» Azért jó volna ily, mondhatnám örök s nem ephemerértékű vállalatoknál a jövőre s ily kicsinységekre is gondolni.

Van egy másik hátrány is e kötetnél, a melyről a szerkesztő ismét nem tehet, de a mi fölötté fontos; mert mint fentebb említém, ez az egyedüli oka annak, hogy oklevél-publicatióinkat a külföld nem ismeri, s míg belőlük félezer példány hever az Akadémia magazinumban, a külföldi szakemberek kezén alig egy-kettő, vagy éppen egy se forog. — E körülmény az, hogy azok a szerencsétlen regestát csak magyar nyelven vannak szerkesztve. Remonstráltam már én

ez ellen élőszóval is, s akkor azt kaptam válaszul egy fölötté tisztelt tagjától az akadémiának, hogy az Akadémia magyar intézet, s a ki használni akarja editióit, tanuljon magyarul. — Őszintén megvallom, ez a válasz nekem sehogy sem tetszett, s a válaszadó iránti respectusomat nem növelte . . . Hiszen tudom én, hogy a Magy. Tud. Akadémia föladata a magyar nyelv művelése s a tudományoknak magyar nyelven való terjesztése. De gátolja-e az Akadémiát e föladata teljesítésében az: ha munkálkodását nemcsak a mi, hanem a külföld számára is értékesíthetővé, ha munkálkodása gyümölcsét nemcsak a bel-, hanem a külföldi szakkörök előtt ismertté teszi? Ám maradjanak a magyar regesták, de adjuk ugyanazokat latinul is — a tartalommutatóban. Így lesz tartalommutató is. Így mind a két kívánságnak eleget teszünk s nem fog a német vagy francia tudós szent borzalommal elfordulni attól a codextól, melyet most, hogy használhasson, eleitől végig kellene olvasnia — s nem lapoznia. Ilyen bolond embert — sit venia duro verbo — még a jó svábok közt sem ismerem.

Különben elég ebből ennyi. A mint az editio módszerénél győztek az új helyes elvek, éppúgy — erős hitem — hogy megérem én még azt az időt, mikor latin tartalommutatóval ellátott oklevéltárat, — tán éppen az Anjou-codex negyedik kötetét — fogok üdvözölhetni e füzetek hasábjain.

Most a kötet tartalmának ismertetésére térek át. A testes kötet 408 darab oklevelet hoz az 1333—1339 közti időből. Ez oklevelekben van ugyan történeti értékű materia is, de mégis legtöbb birtokviszonyokra s egyéb jogügyekre vonatkozik, úgy hogy a jogtörténész s a provincialis topografus aránytalanul gazdagabb bányára talál e kötetben, mint akár a politikai, akár a művelődés-történet munkása.

A genealogus megleléssel fogja látni — a mire e füzetek olvasóinak s különösen a szakembereknek figyelmét fölhívni kötelességem — a Csanád nemzetség, illetve Thelegdy család nemzedékrendét, melyet a 252. sz. oklevél melléklete gyanánt Nagy Imre a 372. lapon állított össze. Azt hiszem, más nemzedékrendek is összeállíthatók s pótolhatók e kötet okleveleiből.

A historikust, a culturtörténészt s a jogtörténet művelőjét érdekelné fogják a Bazarád s a ráczok elleni hadjáratokra (125. és 408. sz.), Zách Feliciánra s családjára (99. és 406. sz.), a különféle telepítésekre és szabadalmakra (38., 59., 60., 131., 158., 375. és 384. sz. s egyéb), a bányaművelésekre (226., 320., 377. stb.), a hajósok, nyeregjártók, aranyművesek, királyi szakácsokra (213, 223, 288, 339 stb.) házassági szerződésekre (33. sz.) s más egyebekre vonatkozó, fölötté tanulságos oklevelek, melyeket egyenként természetes, hogy nem sorolhatok elő.

A diplomatikus örömmel fogja üdvözölni a pápai okleveleket, melyeket Stachovics Remig, ez érdemdús becszés bocsátott Nagy Imre rendelkezése alá.

Egyszóval attól a sujtásos mentétől kezdve, melynek elemelésével vádolta Szabolcsmegye előtt laskodi Sungfia János jákói Kozmafia Miklóst (202. sz.), egész a Kelemenféle pápai adóig (300. sz.) vagy Károly király amaz okleveléig, melyben a Gutkeled nemzetségből származott Bereczk fiainak hűségük jutalmául megengedi, hogy az ecsedi lápon várat építhessenek s azt «Hűség»-nek nevezhessék (Volumus ut castrum vel municio predicta in perpetuam memoriam fidelitatis predictae Fidelitas, quod in vulgari Hywseg dicitur, ab ommibus et ubique nominetur) — a legkülönbélebb s legérdekesebb darabokkal találkozunk e kötetben.

Azonban tán e füzetek olvasóit, a diplomatikust mindenestre, leginkább fogja érdekelni egy fölötte nevezetes oklevél-hamisítás. Böven van elmondva a hosszú oklevélben a szigorú, körülményes és igen lelkiismeretes vizsgálat. Mivel ehhez hasonlót pápai ítéletlevelekben igen, de hazai okleveleink közt alig találunk, legyen szabad rája az arányosnál több szót vesztegetni.

Az oklevél a 171. számú a 251. lapon Pál országbirónak 1336. február 23-dikán Visegrádon kelt ítéletlevele.

Merklinfia András azt állítja, hogy Hench mosonyi comes adománya és hagyománya következtében joga van ennek birtokai felére, s e végből Henchfia János budai várnagy ellen keresetet támasztott, ezt különféle oklevelekkel támogatván, u. m. Robert Károly királynak a nagy és gyűrűs pecsét alatt kiadott oklevelével, magának János mesternek kétspecsétű, a budai s fehérvári conventek által kiállított okleveleivel. A király e követelés elintézése céljából a budai káptalannak írván, András személye elé idézte 1336. január 8-dikára; majd január 20-dikára halasztatván az ügy, Miklós mesternek, János budai várnagy fiának ügyvéde László mester a királyi levél előmutatását kérte, melyet mint 1331. évről kiállítottat a budai káptalan átiratában elő is mutatott András úr. E levél azt tartalmazá, hogy Druget nádor és János mester a maguk és János fia Miklós mester, továbbá Andrásunk nevében azon kérelemmel járultak a királyhoz, engedné meg Jánosnak András fiául, Miklósnak pedig ugyancsak András testvérül fogadnia, hogy birtokaikon egyenlőn osztakozhassanak s az egyik örökös nélküli halála esetén az életben maradt másik örököljön. A király e kéréshez beleegyezését adta volna.

László mester, az ügyvéd, éppenséggel nem elégedett meg a transsumptum fölmutatásával, hanem az eredeti betekintését követelte; mely

kérésnek azonban többszöri sürgetés daczára sem akart András úr eleget tenni, mindaddig, míg a király őt erre nem kényszeríté, mikor is aztán Pál országbiró előtt az eredetit bemutatta Andrásunk. — László mester, az ügyvéd, alig tekintvén meg a levelet, kimondá, hogy az «se parancsából, se tudtával a királynak, se közbenjárására a benn megnevezett ország zászlósainak nem adatott ki, hanem csempészett és hamis.» E gyanításra fölháborodott Andrásunk azt követelte, hogy az oklevél a király s az ország zászlósai elé vitessék, hadd bizonyítsák azok annak valódiságát. András e követelésének engedni kelle, s az oklevelet a királynak Andrásunk Tamás erdélyi vajda, Péter bácsi prépost s a kir. kápolna ispánja és titkos kir. titkár, továbbá István mester kir. magánjegyző és Ugali Pál országbirói protonotarius jelenlétében bemutatta. De vesztére. Mert a fölség úgy találta, hogy az oklevél nekie «se parancsából, se tudtával, se tanácsából nem kelt s a benne foglalt intézkedés az ő jelenlétében nem történt.» Azért az oklevélre nyomott gyűrűs pecsét «kőiratát s vésetét, súlyát és kerületét megmérte», a mikor kisült, hogy a pecsét úgy kőiratában, mint kerületében a kir. pecsétől különböző, mert azokat a betűalakokat, melyek az igazi pecsétben a K betűt körülveszik s teljesen jól láthatók, András úr oklevelének pecsétjén bizonytalan, számszerű cifraságok helyettesítik. Kitűnt továbbá, hogy Andrásunk pecsége kisebb kerületű a kelletinél.

Nehogy azonban Andrásnak panaszra legyen oka, bár a király kijelenté, hogy pecsétgyűrűjét mindig újján hordozza s az ő tudta és parancsa nélkül azzal semminemű oklevelet nem pecsételnek; mégis odafordult magán (*specialis*) jegyzőjéhez, István mesterhez azon kérdéssel, hogy tán ő írta s állítja ki a király tudta nélkül az oklevelet. De István mester is határozottan kijelenté, hogy sem ő, sem jegyzője nem tudnak róla. Még nagyobb bizonyosság kedvéért Péter prépost, a kir. kápolna comese s Ugali Pál, az országbirói protonotarius is fölszóllítaték véleménye nyilvánítására; de ezek vallomásra is kedvezőtlen volt Andrásunkra, miután egész határozottan állíták, hogy ők úgy a kir. jegyzők, mint a kir. udvarban tartózkodó ország zászlósai jegyzőinek írását ismerik, az a levél pedig ezeknek egyike által sem állítottatott ki.

Ennyi bizonyosság elég lett volna András mester elmarasztalására. De a vakmerőség, melylyel ő azt a hamis oklevelet a király elé merte vinni, még aprozóbb, detaillirtabb vizsgálódást tett szükségessé s azért noha a király át volt hatva a hamisítás tudatától, mindazáltal mivel az oklevélben arra történik hivatkozás, hogy az ország zászlósai előtt, azok közbenjárására adatott

ki: elhatárzá a király az oklevelet azoknak is megmutatni; talán csak emlékezni fog rá egyik-másik, ha Andrásért csakugyan közbenjárt. Hiszen nem is oly régen, csak 2 év előtt történt volna a dolog. — A király parancsából hát bemutatatta Pál országbíró az oklevelet Demeter kir. tárnokmesternek, Tamás erdélyi vajdának, Pál királynéi tárnokmesternek, Thatamér fehérvári prépost kir. udv. vicecancellárnak, János veszprémi prépostnak, a királyné vicecancellárjának, Istvánfia Miklós mester zalai ispánnak, Lachk mester fia Imre kir. lovászmesternek s nyitrai ispánnak, Tamás szerémi ispán és kir. ajtónállók mesterének, Magyar Pál gímösi várnagynak, István pilisi ispánnak és visegrádi várnagynak, végre Bajmoki Gilet fiai Miklós- és Jánosnak, mint a kik a királyi pecsétet jól ismerik. Azonban a vizsgálat eredménye teljesen egyezett az előbbiével. Egyik se tudott az oklevélről, egyiknek a notarius se készíté azt, egyiknek jelenlétében se történt az oklevélben foglalt intézkedés.

A dolog így állván, az országbíró hamvazó szerdára rendelé a pörös ügy befejezését. De a ki nem jelent meg, az András úr volt, «suarum pravitatum non modicum habens confidentiam.»

A család világos volt, a hamisítás bebizonyított tény. «Mi azért — mondja az országbíró — kik a legfőbb bíró kegyelméből s a nagyjeles király Károly akaratából az ő ítélőszéke élén állunk, a kir. korona fenségével s a mi magunk bírói tekintélyével szemben elkövetett gonosz család- és ravasz hamisításért Merklinfia Andrást, mint hamisítót, az igaz ügy árulóját, illő büntetéssel sujtottuk s összes vagyónát két részben a magunk bírói kezébe, harmadik részében pedig a panaszló s megsértett fél Miklós mester kezébe háramlottnak jelentettük, nehogy mások az idők folyamában hasonló gonosztetre vetemedjenek».

Érdekes e hamisításnál még az is, hogy noha az András producálta oklevél a kir. nagy pecséttel is meg volt pecsételve s ezt az ítéletlevél elején az országbíró ki is jelenti (mediantibus litteris sue regis excellencie maiori et annulari sigillis . . . sigillatis): mind a mellett annak a nagy pecsétnek vizsgálatáról szó nincs az ítéletben. Tán az a nagy pecsét valódi s nem hamisított volt? Ha igen: akkor szabad a föltétel, hogy a mint az a német császári cancelláriában is megtörtént,¹ az oklevelet magában a kir. cancelláriában hamisította, illetőleg jogtalanul kiállította egy olyan hivatalnok, a ki a nagy pecsét nyomójához hozzáférhetett; míg ellenben a ki-

rály újján hordott pecsétgyűrűt nem tudta megkaparítani. Lehet, hogy az ily módon szerzett, a valódi nagy pecsétnyomóval ütött pecsétű levelet bolond észszel nem tartotta elégnek Merklinfia András és a hamisító cancelláriai hivatalnok tudtán kívül egy imitált gyűrűs pecséttel akarta az oklevelet még valószínűbbé tenni; de éppen ezen vesztett rajta; míg ellenben ha megelégszik a nagy pecséttel, ügye másként dülhet el.

Nem tagadom különben, hogy nekem egy körülmény határozottan föltűnik. Az, hogy a registrumokra, a kir. könyvekre nem történik hivatkozás; hogy mindenekelőtt itt nem nézett utána a király s csak ha az oklevelet itt bevezetve nem találja, fordul a pecsét vizsgálatához. Mi lehet ennek az oka? Ha voltak kir. könyvek: azokból ily oklevelek bevezetése nehezen maradt el. Noha másrészt bizonyos, hogy még a pápai registrumok sincsenek ez időben kifogástalanul vezetve. (L. Diekamp. Die neuere päpstliche Literatur. Görres-féle folyóirat idei folyama.)

Egy másik körülmény, a mi szintén föltűnt s esetleg tanulságos, a következő: Pál országbíró elősorolja mind azon országnagyokat, a kikre mint közbenjárókra s a királyi engedély adásakor jelenvoltakra a hamisított oklevél hivatkozik, s kiknek az oklevelet ezért kir. parancsból be is mutatta az országbíró. Összehasonlítván e névsort azon névsorokkal, melyeket kir. okleveleink a datum után (. . . ecclesias Dei gubernantibus és officia tenentibus) fölmutatnak, a hol a primáson kezdődik az egyháziak s a palatinuson a világiak lajstroma; továbbá tudván azt, hogy a mi okleveleinkben az intercessorokat rendszeren ki nem teszik, hanem a mondott lajstrom csak azt jelenti, hogy ebben az időben ez volt primás stb., ez meg palatinus stb: kérdés, vajjon Robert Károly idejében nem volt-e cancelláriai szabály, bizonyos esetekben legalább, csak olyanokat nevezni meg az ország előkelőségei közül az oklevélben, a kik valóban jelen voltak annál a királyi actusnál, melyről az oklevél kiadatott? Azt hiszem, nem hálátlan thema volna a dolognak kissé utána tekinteni.

Végre nevezetes ez ítéletlevélben, hogy a hamisító nem bűnhődik fejével, csak vagyónával. Van a kötetben egy másik hamisításról is szó (401. sz. 609. lap; 1339-ből), hol már jelezve van az oklevélhamisító fej- és jószágvesztésre ítéltetése. Ez eset azonban diplomatikai szempontból nem bír érdekekkel.

Ezzel befejezzük e kötet bírálatos ismertetését. Meg vagyunk győződve, hogy észrevételeinket a nagyérdemű szerző nem veszi rossz néven, sőt ügy- és tárgyszeretünk folyamányaként méltatja.

KÁROLYI ÁRPÁD.

¹ Erre nézve Zimerman hoz a Mittheilungen des Instituts für österr. Geschichtsforschung 2. kötetében igen érdekes példát Zsigmond idejéből, melynél maga a bíró, vicecancellár hamisít Lauenburgi Henrik herceg rábeszélése folytán a herceg számára oklevelet.

Magyarország címertára. Kiadja Altenburger G. és Rumbold B. Szövegét írja *Tagányi Károly*. 4r. Budapest 1880-tól. (1—6. füzet.)

A függetlenségi eszmék, melyek a legújabb kor kezdetén egész Közép-Európában a tudományok és irodalom újabb renaissanceját teremtik meg, hazánkban is új életre pezsdítették a tudás közlésének minden elemét. A nemzeti nyelv és szépirodalom terén Kazinczyval, a történetírás terén talán Právyval és Katonával kezdődik ez újjá születés. — Azóta a nemzeti és hazafiúi érület ébren tartásának hatalmas tényezőjévé vált a történelem. Irodalma majdnem egy század óta, különösen pedig az utolsó évtizedekben meglepő virágzásnak örvend. Rendszeres, philosophiai és tételes művelése azonban ma már megkívánja, hogy segéd tudományai is egy színvonalon míveltessenek vele. Az anyatudomány szülőit és gyermekeit is keblére akarja ölelni. A historia segéd tudományai közül az archaeologia volt a legelső, mely ez új epochában önállóan lépett föl. A diplomatika, heraldika és sphragistika, egy-pár alapvető munkán kívül a multban s ugyan annyi kisebb értekezésem és czikken kívül még mindig várja rendszeres önállósítását.

Heraldikánkra nézve megvannak a kedvező auspiciumok nemcsak e folyóirat és társulat megalakulásában és a készülő félben lévő nagy magyar heraldikában, hanem a nemzet közérületében is, mely őseitől reá maradt jelvényeihez, családja címereihez ma is, daczára a modern társadalmi eszmék nagy hódításának, ernyedetlen hévvel ragaszkodik.

Ily körülmények között «Magyarország címertárának» kiadása, — mely már előzetes hirdetésében kijelenti, hogy ha a közhatóságok címereinek ezen gyűjteménye kedvezően fogadtatik a közönség által, azt nem sokára a magyar családok teljes címertára fogja követni: — csakis a legnagyobb nyereségnek tekintendő irodalmunkra nézve.

«Célunk, — mondják a címertár szerkesztői előszavukban, — kézikönyvet adni olvasóink kezébe, melyben összegyűjtve találhassák a hatósági címereket. Habár azonban csakis a címertani kritika által igazolt pecsétek és érmek szolgálnak erre nézve forrásaink gyanánt, mégis munkánknak úgy szemléleti, mint magyarázó részében csak annyit nyújtunk, a mennyi a megértésre éppen mellőzhetlen. Ez okból tehát, ha az illető pecsét és érem vagy a kor általános gyarlósága, vagy csak éppen a festő és vésnök ügyetlenségé miatt hibásan lett ábrázolva: akkor azt — a hol lehet — szigorúan a címertani szabályoknak megfelelőleg állítjuk helyre. A szöveg pedig a legszükségesebb történeti adatokat és a címer pontos leírását tartalmazza. A mű alapanyagát Altenburger

Gusztáv által tizenhat éven át gyűjtött címerek és pecsétek képezik, melyek hiteles adatokon alapulnak, milyenek: a függő királyi pecséteken és érmeken található címerek másolatai, címer adományozási oklevelek, a törvényhatóságok által beküldött hiteles leírások és pecsétlenyomatok, s végül az e szakba vágó munkák és műemlékek másolatai.

Az egész mű három főrésze oszlik:

Az I. rész, vagyis kötet tartalma három alosztályt foglal magában következőleg:

I. osztály.

1. A magyar országos címer.
2. A társországok címerei.
3. A hajdani tartományok címerei.
4. A magyar állami címer.

II. osztály. A vármegyék és területek.

1. A fennálló megyék címerei.
2. A hajdani megyék s szab. kerületek címerei.
3. A dalmát területek címerei.

III. osztály. A városok.

1. A szab. kir. városok címerei.
2. A rendezett tanácsú városok címerei.

II. rész. A mezővárosok címerei és pecsétjei.

III. rész. A nevezetesebb községek címerei és pecsétjei.

Az első rész III. osztálya magában öleli a szab. kir. városok címereit, korszakok és betűrend szerint, azon megjegyzéssel, hogy a birodalmi főváros és részeinek, valamint a társországok fővárosainak címerei az első táblákon ábrázoltatnak, melyek után a többiek betűrendben következnek. Továbbá azon, csak névleg szab. kir. városok is felvételtek a sorrendbe, melyek az 1876-ik évi XX. törvényczikk szerint a rendezett tanácsú városok közé soroltattak, úgy-szintén a törvényhatósági joggal felruházott városok is a szab. kir. városok közé vétettek fel.

A mezővárosokat illetőleg az országos statisztikai hivatal által 1878-ban kiadott helynévtárban felsoroltaknak jelvényei közöltetnek, részint címer, részint pecsétalakban, nevüknél betűrendet használva.

Mint hogy pedig eddig az összes mezővárosok és községek pecsétjei megszerezhetők nem valának, az utóbb érkezők egy másik, szintén betű szerinti sorrendben fognak felvételteni.

A községek jelvényei leginkább pecsétalakban ábrázoltatnak, s címerek csak ott közöltetnek, hol azok teljesen kifejlődött alakban fordulnak elő.»

Terv szerint az egész mű 15 füzetben 150 táblán 1500 címert fog tartalmazni. Eddigélé hat füzet jelent meg. Mint látjuk tehát, a hazai heraldikai irodalomban eddigélé páratlan nagyszabású munkával állunk szemközt; melynek eddig megjelent részében kiadó és szerkesztő beváltották ígértüket. *Dugonics* «A Magyaroknak uradalmaik».

Palma «Heraldicæ Reg. Hung. Specimen Vin-dobonæ 1766», *Podhraczký József «Értekezései Magyarországnak címere eredetéről»*, *Nagy Iván* adatai a magyar címertanhoz, *Pray* munkája és a «*Cerographia Hungariæ*», részben mindannyian kisebbek, jó részben pedig már túlhaladott álláspontokat foglalnak el. Mindezeket pótolni van hivatva «Magyarországnak címertára».

A «Bevezetés» a címertan legelemibb szabályait adja elő sajnos rövidséggel, az író keze úgy látszik meg volt kötve a terjedelemre nézve a kiadók által. Pedig kár, mert talán erre a részre lett volna közönségünknek legnagyobb szüksége; majdnem ugyanez áll mindjárt az első részre, hol a magyar országos címer tárgyalatik. Bemutatja itt a szöveg írója a II. Endre, IV. Béla, Bajor Otto, Zsigmond, I. Ulászló és Mária Terézia alatt használt magyar országos címereket. Itt bár első sorban említi Imre királynak 1202-ik évi pecsétjén előforduló országos címert, melyen a szalagok vagy pólyák először fordulnak elő, rajzban mégis éppen ezt nem közölheti. Csak rövid, a hat országos címerhez mindössze más fél lapnyi magyarító szöveget fűzhet. Nincs alkalma a nem-szakközönségnek a magyar országos címer fejlődését a maga folytonosságában megismerni. Krónikák és historiai források alapján nem hall semmit sem a turulról, nem eleget a kettős keresztről és a nyolcz pólyáról. Kimondja ugyan a szöveg írója, hogy ezeknek semmi közük hazánk négy nagyobb folyójához, mint nincsen a három halom összeköttetésben a Tátra, Fátra és Mátrával. Elmondja, hogy a II. Endre 1222-ik évi arany pecsétjén a nyolcz pólya közül négyen hét oroszlán látható, s hogy a legalsóban «a pajzsívek összeszorulása okozta technikai akadály miatt — csak egy oroszlán látható». — Itt azonban nem fűzi tovább fejtegetéseit, mintha az a pajzs nem éppen tervszerűleg lett volna akként alakítva és nem «technikai akadály miatt», mintha az a hét oroszlán nem is jelenthetné a hét magyar gyökeres nemzetséget.

Bemutatja ugyan a IV. Béla királynak függő pecsétjén látható címert, melyen a kettős kereszt először fordul elő háromszögletű pajzsban, — de nem említi, hogy ugyancsak a kettős kereszt minden valószínűség szerint mint állami címer már Szent-István érmein előfordul.¹

A magyar állami címerek fejezetében közli a Zsigmond, I. Ulászló, V. László, I. Mátyás, II. Ulászló és Mária Terézia és V. Ferdinánd alatt használatban volt összetett állami címereket. Kár, hogy az Albert király által 1438-ban

és Ulászló által 1491-ben használt címerek ezismertetésben már helyet nem nyertek.

A társországok címerei között ott vannak Erdély nemzeti és fejedelemségi címerei, Szlavonia, Horvátország, Dalmátország és Fiume, a tartományok címerei közül pedig Ráma, Bosznia, Szerbia, Rácország, Kis és Nagy Bolgárország, Kis és Nagy Oláhország, Cumánia, Moldva, Galiczia, Lengyel Galiczia és Lodóméria címerei.

A megyei pecsétek és címerekről szólván érdekesen rajzolja azok fejlődését: «A várrendszer, ugymond, a tatárjárás után rohamosan indult hanyatlásnak, míg végre az utolsó Árpád ivadéka alatt a már megizmosodott megye vette át szerepét s vele nagyrészt tisztségeit. A várispán tehát ezentúl főispánná, az udvarispán alispánná, a megye pedig vármegyévé lön; a megye kiadványai pedig az alispán és a négy szolgabíró neve alatt történnek, ők hitelesítik azokat saját címeres pecsétjükkel. A pecsételés oly módon történt, hogy vagy egy sorban, elől az alispánnal, nyomták pecsétjüket az oklevélnek hátára, zárlatára és később aljára; vagy pedig négyszög formára s ilyenkor a középben volt az alispáné. Sokáig ment ez így. Látnivaló, hogy századok kellettek a megye autonómiájának oda fejlődéséhez, hogy egységének érzete egyetlen közöselben, közös címerben nyerjen kifejezést. Az első ilyen címer 1498-ban fordul elő, midőn II. Ulászló király különös kegyelemképen, Somogy megyének oklevélileg megyei címert adományoz, hogy azt pecsétjére vésetvén, kiadványain alkalmazza. A megye azonban a régi szokáshoz a XVI. század közepéig ragaszkodott, új címerét csak fontosabb s «Nos Universitas Nobilium» kikezdésű oklevelein használta. A megyei címer példája meglevén, lehet, hogy az más megyékben is kezdett terjedni; mert arról az egyről biztos tudomásunk van, hogy Sáros vármegyének 1515. és 1517. évi két különböző tisztikara által kiadott oklevelein, az alispáni pecséten nemcsak egy és ugyanazon címer van, de sőt az, a megyének mai címerével is majd mindenben egyezik. De a többi megyében egyre dívott a régi pecsételés, mely az oklevelek hitelesség szempontjából igen terhes s bizonytalan volt, mert a tisztikar rövid időközönként változott. Ezen nehézségnek az 1550. évi pozsonyi országgyűlés törvényeinek 62-ik czikke vette elejét, azt határozván, hogy minden megyének, a somogyiak példájára, a király adománya után, ezentúl saját címere s pecsétje legyen, mely az alispánok, szolgabírák és esküdtek által lepecsételt ládában őriztessék, a honnan csakis megyegyűlés alkalmával vétessék ki és használtassék. A törvénynek gyorsan lön fogamatja, több megye még abban az évben kért és kapott címert; de

¹ Weszerle, Érmészeti táblái. I. tábla, 10. szám. — Végh Odön, A nyugoti és keleti érmészet befolyása Magyarországnak érmészetére 11. lap. — Ivánfi Ede, A magyar birodalom címerei 19. lap.

a régi szokás sem pusztult el sok helyt, csak módosult. Így Szepes megye, noha már czímerrel bírt, levelezésnél azt a módot használta, hogy a megye nevét — Sepusium — négy részre osztván, azt 4 külön pecsétnyomóra vésette, s így pecsételt; néha köralakban, máskor egy sorban. Ezt a módot találjuk Marmaros és Ugocsánál, sőt Szathmármegyében az még 1673-ban is dívott. Hovatovább azonban, minden megye külön önálló czímerre tett szert, melynek sokféle, néha találós motívumok szolgáltak alapul, p. o. hagyomány (mint Nyitrának), természeti productumok, olykor a főbb megyei birtokos családok czímerei. A megyék fejlődésében az azt ért csapások, czímereikre is voltak kihatással; p. o. a híres ónodi gyűlés azon határozata, mely Thúrócmitörlé a megrendelését is elrendelte. De különösen két korszakról emlékszik a történelem, melyben a megyei rendszer teljes eltörlését tervezték. Előbb egy reformer, utóbb egy reakzionárius. Nem lehet e helyen célunk elbeszélni a reformernek, II. József császárnak erről szóló intézkedéseit: itt csak éppen a megyei czímereknek azok folytán szenvedett változását adjuk elő. Ezen változásra Csanád, Csongrád és Békés megyéknek egyesítése adott alkalmat. Teleki gróf, Nagyváradi kerületi kir. biztos, ki az egyesítés fogantatásával lón megbizva, jelentést tett az udvari kancelláriának, melyben, mivel most már az egyesített megyének egy pecséttel kell bírnia, azt javasolta, hogy a három megye czímere egyesítségük középen Ő Felsége nevének kezdőbetűivel. Midőn ennek hírére vette a császár, kapott az alkalmon, s híven nagyralátó censzralisztikus törekvéseihez, 1786, ápril 24-én sajátkezűleg írta a kancellária fogalmazványára azon nevezetes rendeletét, hogy ezentúl minden megye pecsétjén a szokott köriraton belül csakis az ország czímerét viselje; s már azon évben majd minden megye kénytelen volt olyat használni. Ezen újítás is osztozott a császár más reformjainak sorsában, s 1790. év január havában a rendek sürgetésére eltöröltetett. A másik kor, a Bachuralomé, sokkal élénkebb olvasóink emlékében, semhogy arra reflectálnánk, csak azt kell említenünk, hogy a megyei czímer mellőztetvén, a kétféjű sas volt használatban. Az alkotmányos árával az is megszűnt, s attól kezdve a megyei czímerek csak a legújabb megye-rendezés alkalmával mentek át némi változáson néhány megye egyesítésénél.*

A megyei czímereknél is mindenesetre hálás dolog lett volna, úgy mint a szab. kir. városokénál oly elismerésre méltó figyelemmel tette a szerkesztőség, — nemcsak a jelenlegi, hanem a hol van vagy volt, a régibb czímert is bemutatni, hogy heraldikai motívumainknak annyira tanulsá-

gos képe így annál teljesebb legyen. Így például az országos levéltárban őrzött adórajstromokon az 1596-ik évből Borsodvármegyének egy a jelenlegitől igen sokban különböző czímere, illetőleg pecsétje látható, mely nem lett volna érdektelen e munka keretében sem.

A «Magyarországi Czímertár» műnyelvére nézve *Deák Farkassal* együtt nekünk is van megjegyzésünk. Van pedig nekünk is arra a «*mancsos*» keresztre, mely országunk czímerében látható. Deák Farkasnak igazsága van, de nagy hevében maga is félre érti, a mit be akar bizonyítani. Teljesen bebizonyítja, hogy a mi országos czímereinkben levő kereszt apostoli kereszt és nem mancsos kereszt vagy *Tatzenkreuz*. Pedig ezt bizonyítani nem volt semmi szükség, mert hiszen azt a czímertár szerzője is mondja. Hanem hát a dolog úgy áll, hogy a Tatzenkreuz is, ha van ilyen, a horgony kereszt is, meg mindenféle végű kereszt lehet egyszersmind apostoli kereszt. Lévé az a kereszt azért apostoli, mert kettős és nem azért, mert ágainak vége ilyen vagy olyan. Különben Deák Farkas maga is beismeri, hogy nem érti mi az a «*mancs*». — Így azután természetes, hogy nem érti, mit akar a czímertár írója a mancs szóval. — Az a medve talpát jelenti mindenütt széles Magyarországon, daczára hogy nincsen benne az akadémia által kiadott «Nagy Szótárban». Keresztünkre pedig azért vonatkozatható, mert a medve mancsa szakasztott olyan figurákat hogy maga után a hóban vagy nedves földben, mint a minő a mi keresztünk végein lévő hármasan kanyarított lóherlevél-idom. — Ezzel csak a dolog fölvilágosításához akartam járulni. Mindamellet azonban, hogy értem azt a mancsot, e helyen nem helyeslem; hogy a midőn keresztünket tisztán és jogosan sőt történet-híven apostoli keresztnek nevezhetjük, akkor egy egészen elvont tulajdonságától adjunk annak egy teljesen szokatlan nevet.

Ily nagyobb szabású s előre megállapított rendszerek alapján készülő műnél minden tekintetben előnyös, ha az anyag irodalma önállóan csoportosítva előre bocsájtatik. Különösen könnyű leendett az a jelen esetben, a hol hiszen éppen heraldikai irodalmunk olyan könnyen elősorolható. Igaz ugyan, hogy szerző bent a szövegben pontosan után jegyzi, hogy honnan merít; de ez csak zavarja az áttekintést és öszhangot.

A kiállításra nézve Buschmann és Haberkorn műintézetei megfelelnek a támasztott igényeknek, a nyomatok, a mennyiben az zinkographiáktól várható, világosak és tiszták. Hanem azért meg nem tagadhatjuk magunktól, hogy e helyen is óhajunknak adjunk kifejezést. És ez az, hogy mi színnyomatokban szerettük volna e nagyszabású

* Századok 1880. évf. 705. lap.

nagy gonddal, költséggel és fáradsággal kiállított művet megjelenve látni. Ma a hol csak lehet, vissza adják czímerészeti műveknél a színeket eredetben. S van elég műintézetünk, mely azt előállítani képes. — Igaz ugyan, hogy a pontos színjelzés (Schraffirung), melylyel a Czímertár ábrái kezelve vannak, a tudás szempontjában teljesen kielégítő, de hiába még sincsen azoknak az a közvetlen élénk hatásuk mint amúgy volna.

Végül a mi a szöveg írójának *Tagányi Károly*-nak tagadhatatlan érdemeit illeti, elismeréssel kell adóznunk a szorgalom és kitartás iránt,

melylyel a fásasztó munkát végzi, midőn a rendelkezésére bocsájtott nyers czímer-anyaghoz a történelmi s egyéb adatokat minden segély nélkül egyedül szerzi be és dolgozza fel. Tárgyát s annak segéd tudományait alaposan ismeri, szakértő czímerész és jó historikus. Stylja tiszta világos, magyaros, s a mi fő könnyen érthető.

Reménylve az ügybarátok, különösen historikusaink támogatását, — hisszük, hogy a minden tekintetben hézagot és szükségét pótló kitűnő vállalat teljes egészében meg fog jelenhetni.
Sz. W.

VEGYES.

A Tomaj nemzetségbeli Losonczi család őseiről.

E lapok I. számának 16. és következő lapjain Nagy Iván a Losonczi Bánffy család nemzékrendjéről értekezik; nem czélom, de nincs is hozzá kellő készültségem, hogy akár ott Nagy Iván által, akár gr. Lázár Miklós által a székely ispánokról írt értekezésben közzétett nemzékrendet vagy annak magyarázatát és indokolását ittészileg vizsgálat alá vegyem, egyedül csak azon okból nyultam tollamhoz, hogy, II. Garai Miklós 1409-ki, e családokra vonatkozó ítélete mind gr. Lázár Miklós, mind Nagy Iván figyelmét elkerülvén, azt kivonatban e helyt közzé tegyem, hogy a midőn a Losonczi Bánffy család teljes nemzékrendre véglegesen összeállítatni fog, abban a család még nem ismert ősei is megnevezetessenek, különösen pedig, hogy a nemzetség, melyből e család származását veszi, végkép megállapíthatassék. II. Garai Miklós nádornak fönt említett és eredetben a Nemz. Muzeumban őrzött ítélete a következőket tartalmazza:

Az ítélet 1409-ben 42° die octavarum festi beati Georgii Martyris Budán hozatott, s abban előre bocsáttatik, hogy a midőn Abádi Loránt fia Sebestyén, László vajdát és ennek testvéreit Dezső fiait Dénest, Miklóst és Mihályt s István fiát Györgyöt, Losonczi nemeseket, a nádor atyja I. Garai Miklós elé megidéztette s a per fölvételére több halasztások után az 1380-ik évi Szentgyörgy nyolczada határnap tüzetett ki, ezen határnapon fölperes Abádi Sebestyén a nádornak előterjesztette, hogy ő és a nevezett László vajda, s Losonczi Dezső fiai egy dédöstül illetve üktől származnak, azért az alperesektől az ezek által osztatlanul bírt javakban osztályt teljes joggal követelhet, állítván «quod ipse esset filius prædicti Lorandi filii Sebastiani filii Johannis

filii Privarci¹ filii Privarcy, annotatusque Ladislaus Wayvoda et fratres sui forent nati prælibati Desew filii Dionisii filii condam Dionisii palatini, ipsique condam Dionisius palatinus et annotatus Privarcus ab uno genitore procreati extitissent.» Erre László vajda Gál nevű ítélőmestere ura nevében a nádor előtt elismerte, hogy ura és testvérei Dénes nádortól származnak, de Dénes nádor a nevezett Privarttal, kit Abádi Sebestyén ősenek lenni állít, semmiféle fiágon való összeköttetésben nem állott, és Abádi Sebestyénnel László vajda és testvérei sem állanak; az ezek által bírt javakban tehát Abádi Sebestyén osztályrészt nem követelhet, s készek ezen állításukat a nádor előtt oklevelekkel is bebizonyítani. I. Garai Miklós nádor ennek következtében a per tárgyalására új határnapot tüzvé ki, arra Losonczi István többi fiait Lászlót, Albertet és Istvánt s Losonczi Tamás fiát Dénest, kiket ezen osztályos ügy a többi Losoncziakkal együtt közösen érdekel, szintén megidéztette.

Ettől fogva azután több nádor előtt az ügy tárgyalása tovább húzódván, végre az előbb perben állott felek elhaltával az 1399. évben Szent-Mihály nyolczadán Bebek Detre nádor előtt megjelentek néhai Abádi Sebestyén fölperesnek fia György, a Losoncziak részéről Dénes fia György, Losonczi László bán fia Zsigmond és Losonczi László vajda fia János. Fölperes részéről keresetének begyőzésére Bebek Detre nádor előtt nyolcz oklevél mutattatott fel, kivonatban tartalmuk az ítéletlevél szerint következő:

1251. IV. Béla király tercio nonas Septembris meg erősíti az egri káptalan által Privart fiainak Jánosnak,

¹ Lampert egri püspöknek 1270 körül kelt oklevelében fölemlítetik «Johannes et Privardus filii Privardi ac Ompud filius Ladislai de genere Thomay.» H. Okmánytár VI. 171. l.

Privardnak és Hectornak Csák fiaival Dénessel és Tibával s néhai Dénes nádor fiaival Junevel és Zamudal' az abádi rév iránt kötött egyezkedéséről ugyancsak 1251. évben aug. 1-én kiadott oklevelet, lásd ez utóbbit H. Okmánytár VI. 61. l. Béla király oklevelét Fejér György Cod. Dipl. VII. 1. 206. l. kivonatban szintén közli.

1322. A váradi káptalan feria sexta ante f. Penthecostes bizonyítja «quod Lorandus filius Sebastiani pro se et pro Emerico item Thoma et Georgio filiis suis — Thomam et Stephanum filios Dionisii dictos de Lochonch cognatos suos de sua generacione a donacione impignoratione concambio et permutacione possessionum Thomaymonstra et Abad, ecclesiam in honore sancti Stephani in se habentem, Surk et Zentharton vocatarum racione porcionis sue eum eadem possessiones essent indivise, filios vero Johannis filii Maius et alios ab occupacione et detencione ipsarum prohibuisset».

1325. Csanád egri püspök sz. Egyed napján kelt oklevele «quod magister Stephanus filius Jacobi Cheh vice et nomine nobilium dominarum relicte Petri filii Wz socre sue filie Ladislai filii Senye, item pro domina consorte sua filia eiusdem Petri filii Wz Anich uno nomine alio vero vocabulo Bichow» (e szerint Cseh István neje két névvel bírt) a püspök előtt, napa hitbérért és neje leánynegyedi részét illetőleg kijelentette, hogy azt Abádi Sebestyén fia Lóránt 50 márkával kielégítette, és hogy ezen nők és örököseik «super possessionibus Abad Zenthemreh Thynodtew et Igar vocatis», melyekből kielégítést nyertek, semmiféle jogot nem igényelnek

1333. Az egri káptalannak secundo die octavarum f. Pasce domini kelt oklevele, hogy Szent-Imrei Sebestyén² fia Lorand a káptalan előtt előadta «quod cum ipse ex una et magister Stephanus filius Dionisii de Losonc comas Castriferrei proximus suus parte ab altera bizonyos előbbi kikötés következtében a káptalan előtt fogott bíráikkal (arbitri) megjelentek, ezek jelenlétében Losonczi Dénes fiának Istvánnak megbízottja Ch-rewkezi Péter fia Pál kijelentette «quod predictus Stephanus dominus suus ipsum Lorandum in possessionibus Thomay et Abad participem fore non denegaret et dicte possessiones titulo iuris hereditarii ipsum Lorandum et filios suos equalance attingeret sicut dominum suum supradictum».

1336. Az egri káptalannak in vigilia Omnium Sanctorum kelt oklevele, melyben a káptalan I. Károly királynak jelenti «quod cum ipsum capitulum Martinum cantorem in ipsorum vocando presenciam in eo, utrum Lorandus filius Sebastiani tempore depositionis iuramenti Stephani filii Dionisii in facto possessionis Komyathy fiende cum eodem nomine generacionis ipsius Stephani sacramentum prestisset an ne? requisitum habuisset» a kanonok jelentette, hogy «Lorandus filius Sebastiani in facto dicte possessionis Komyathy nomine generacionis ipsius Stephani iurasset cum eodem».

¹ Az esztergomi káptalannak 1274-ben kelt oklevelében említették «relicta Cosme de Bana filia comitis Samud de genere Tamoy nomine Stephania» és ennek nővére Petronella. Arpk. Új-Okmt IX. 90. l.

² Fejér György Cod. Dipl. IV. 3. 37. l. közölt oklevelében megneveztetik «Sebastianus de genere Tomay».

1334. Az egri káptalan előtt «fer. 6-a post f. Pasce «Georgius Paulus et Jacobus filii Lorandi filii Sebastiani de Sancto Emerico in ipsorum ac Emerici Thome Ladislai Dionisii et Sebastiani fratrum ipsorum» nevében előterjesztik, hogy a mint értesültek atyjuk Lóránt, Losonczi Dénes fiával Istvánnal és testvéreivel birtokaikon megosztózni készül, mivel azonban azon birtokok mindég osztatlan állapotban bíráttak, azok felosztása ellen tiltakoznak.

1381 és 1399. Gara Miklós nádor által 1381-ben és Bebek Detre nádor által 1399-ben Hevesmegye részéről tartott közgyűlésen az alispánok és a szolgabírák hitük alatt bizonyítják, hogy «ipsi hoc audivissent, ut Sebastianus de Abad et Georgius filius eiusdem una cum nobilibus de Losonch in una linea generacionis fuissent et existerent.»

Ezen nyolcz oklevél felmutatása után Gaál deák Losonczi László vajda fia János nevében, továbbá Ruben Mihály és Tamás deák Losonczi Dénes fia György és Losonczi László bán fia Zsigmond nevében a következőket adták elő, és pedig Gaál deák azon ellenvetése mellett, melyet már előbb Losonczi László vajda nevében még I. Garai Miklós nádor előtt felhozott, továbbra is megmaradt; Losonczi György és Zsigmond képviselői azt beismerték «quod Privartus ac condam Dionisius palatinus antecessor videlicet memoratorum Sigismundi et Georgii in possessionibus Abad et Thomaymonstra et pertinentiarum earundem tantum modo et non in aliis possessionibus fratres fuissent generacionales et condivisionales, sed predecessores prefati Georgii actoris, et per consequens ipse Georgius eidem Privarto cuius videlicet Privarti successores absque heredibus sexus masculini decessissent, in nulla condivisionalibus fraternitatis linea attinuisset et nec attineret, nam ipse Georgius foret filius Sebastiani filii Lorandi filii Sebastiani filii Petri filii videlicet filie nobilis domine filie Thome de Thomay de genere Thomaymonsthora et ob hoc eidem Georgio de possessionibus et porcionibus possessionariis eorumdem Sigismundi et Georgii nulla divisio debet provenire» s mind ezek bebizonyítására Bebek Detre nádor előtt felmutatták a következőket tartalmazó három darab oklevelet.

1279. Az egri káptalan bizonyítja «quod Sebastiano filio Petri fratre Wz de Abad et Petro filio eiusdem Wz ex una, ab altera vero Alberth cum Stephano filio suo pro se et pro Alberto ac Marton fratribus suis coram ipso capitulo constituti» a nevezett Sebestyén és Péter, Sebastian nevű Uj vármegyei birtokukat «in qua ecclesia sancti Jacobi esset constructa» a fönt-nevezett Albertnek és fiainak 50 márkáért Abádi June és Abádi János fia Miklós beleegyezésével előörökítették.

1307. Az egri káptalan előtt «domina relicta, Nicolai filii Johannis filii Privarci filia Mark filii Tomboldi de genere Balog» a káptalan előtt felvallja «quod totam porcionem suam in terra Saruld vocata habitam

a Stephano et Jacobo filiis Privarci ratione dotis et rerum parorphanalium (*sic*) suarum mediantibus literis condam A. episcopi ecclesie Agriensis (András egri püspök volt 1274—1304) sibi devolutam s a melyet Privart fiai kiváltani elmulasztottak, fele részben leányára «uxori magistri Ponith filii Jako de Terenne» és ezen vejére, másik fele részben pedig «Jacobó filio suo genito de Petro filio Lorandi secundo marito suo» átruházza.

1327. Az egri káptalannak «feria secunda post festum b. Georgii martiris» kiadott oklevele pedig azt tartalmazza «quod Gregorio filio Koiardi de Vasari pro nobilibus dominabus relicta Jacobi filii Privarci de Abad filia sua et filia eiusdem Jacobi Clara nuncupata ex una, parte ex altera vero Thoma filio Etreh serviente Stephani Thome et Desew filiorum Dionisii de genere Thomay de Regen¹ comparando» nevezett Gergely elismerte, hogy az Abádi Jakab özvegyének és leányának járó hitbér és leánynegyed fejében Dénes fiai 15 márkát lefizettek.

Mely okleveleknek alperesek részéről történt felmutatása után Bebek Detre az 1400. évi vízkeresztii nyolczadra az ügy tárgyalását elhalasztotta «a quibus quidem octavis interim annotato Ladislao Vaivoda decedente et dicta causa in Stephanum filium prefati Nicolai filii Desew descendente» több halasztás után, melyet Bebek Detre nádor adott, majd ezután a nádori hivatalt II. Garai Miklós nyervén el, az általt engedett többrendbeli halasztás után, végre ezen nádor előtt az 1409. évi Szentgyörgynapi nyolczadon a per eldöntés alá került s «prefato Georgio filio Sebastiani actore ab una, ab altera pretaxatis Michaele Ruben et Thoma literato pro antedictis Sigismundo filio Ladislai bani, Georgio filio Dionisii bani, ac Stephano filio Nicolai filii Desew» a nádor előtt megjelenvén, Sebestyén fia György az ítélethozás előtt felmutatta:

1335. in dominica Ramispalmarum I. Károlynak Visegrádon kiadott oklevelét «quod magistro Stephano filio Dionisii de Losonch» egyrészről, másrészről «Lorando filio Sebastiani» által a király előtt előterjesztetett, hogy a köztük főnforgott perben akkép egyeztek ki, «quod predictus Lorandus possessiones Igaar et Tynodtew nominatas in qua (így) ecclesia lapidea in honorem b. Cosme et Damiani foret constructa in comitatu Heweswyuar existentes» a régi határok között Losonczy István mesternek békével átadta, viszont ez «possessiones Zenthemreh et Paulitelek in qua ecclesia in honorem s. Georgii esset fundata ac porcionem seu sessionem eiusdem Lorandi in possessione Abad in qua similiter ecclesia in honorem s. Stephani regis existeret

¹ Érdekes e birtok neve annyiban, a mennyiben azt Nagy Iván is i. h. 17. l. főlemlíti, állítván, hogy az Dénes tárnokmester fiáé Dénesé és nem a Losonczyak ösée Dénesé volt.

constructa eidem Lorando pacifice reliquisset perpetuo possidere.»

Mindezek alapján fölperes fölkérte a nádort, hogy neki a perben igazságot szolgáltatasson; a nádor tekintetbe véve a dolog azon állását, hogy Gál mester László vajdának úgy testvéreinek s fiaiknak nevében Abádi Sebestyénnek László vajdával és testvéreivel s fiaikkal való vérségi összeköttetését tagadta, Losonczy Zsigmond és György pedig azt állították «eundem Georgium filium Sebastiani non successorem sexus virilis sed sexus feminei heredem Thome generacionis Thomay existere» és hogy ekkép Abádi Györgyöt az általa kívánt osztályrész meg nem illetné; tekintve mégis, hogy Abádi Györgynek nagyatya Loránt Losonczy Dénes fia István mellett «in facto dicte possessionis Komyathy veluti homo generationis eiusdem Stephani» esküt tett le, és hogy ugyan ő Abád, Pauli, Zenthemreh, Tynodtew és Igar birtokokból «ut hereditarius» hitbért és leánynegyedet fizetett és elégített ki, tekintve végre, hogy I. Károly király előtt ugyancsak Abádi Loránt Igar, Tynodtew, Zenthemreh, Paulitelek és Abádi birtokrészek iránt Losonczy Istvánnal a föntebbi 1335-ki oklevélben körülírt módon kiegyezett, alperesek azt hogy Abádi György nem férfiágon, hanem nőágon való örökös, kellőleg be nem bizonyították: a nádor ezen okból esküvel való bizonyítást rendel, kimondván, hogy Abádi György ötvened magával az egri káptalan előtt Szent-Jakab nyolczadán esküdni tartozik «super eo, quod prefatus Sebastianus pater suus fuerit filius prefati Lorandi filii Sebastiani filii Johannis filii Privarci filii Privarci senioris, indemque Privarcus senior et condam Dionisius palatinus primogenitus et predecessor iamdictorum nobilium de Losonch ab uno genitore procreati existerint».

* * *

A jogi szempontból is nagyon érdekes ítéletet, a mennyire lehetett, hű kivonatban közlöm. Azt vajjon Abádi György az esküt letette-e, a továbbkutatandó adatok fogják kideríteni. Az oklevélből legyen szabad azon három fő momentumot kiemelni, hogy mindkét perlekedő fél beismerése szerint az 1227-ben nádori hivatalt viselt Dénes és testvére Privart egy közös atyától születtek, hogy Losonczy I. Dezsőnek (I. Nagy Iván nemzékrendjét i. h.) Mihály, László és Miklós fiai kívül még egy Dénes nevű fia is volt, kinek fia György 1399. évről említették. Ezen Dénes és fia György nem fordulnak elő Nagy Iván nemzékrendjében, hanem ott áll ebben I. István fiául III. Dénes, kiről ismét ítéletünk hallgat. A legérdekesebb adat azonban az, hogy az ítéletben kivonatban felemlített 1327-ki oklevélből meg-

tudjuk és most már meg is határozhatjuk, hogy a Losonczi és Bánffy család a Tomaj nemzetségből veszi eredetét; Nagy Iván is mondja már i. h. 18. lapon a 2-ik jegyzetben, hogy Dénes nádornak a Tomaj genusból való eredete több mint valószínű és ennek megvitatását egy más alkalomra ígéri; úgy hiszem e kérdéshez már több vita nem fér, azt II. Garai Miklós ítéletében foglalt 1327-ki oklevél eldöntötte; de talán e kérdés már előbb IV. László királynak a H. Okmtár VI. köt. 265 és 266. lapjain között

oklevele által is el volt döntve, mely szerint a Tomaj nemzetségből való Urkun bán¹ Szerém vármegyei birtokait vérokonának és a vele egy nemzetségből származott Dénes nádor fiának Dénesnek esetleg ezen Dénes testvérének Miklósnak ajándékozza.

Ezen ítélet adataiból a Tomaj nemzetségből származott Losonczi és Abádi családokról a fentebbi jegyzetekben idézett okmánytárakban hivatkozott oklevelek felhasználásával a következő nemzékrend állítható össze:

N. N. de genere Tomaj									
Privard					Dénes nádor				
János 1251-1274.	Privard 1251-1274.	Hector 1251.	June 1251.	Samud 1251.	Dénes 1270.	Miklós 1270.			
		June de Abád 1279.		de genere Tomaj		de genere Tomaj		de Regen	
István 1274-1304.		Jakab 1261.	Stephánia Banai Kozma özvegye 1274.		Petronella 127.				
Miklós ennek özvegye N. N. *filia Mark filii Tomboldi de genere Balog* 1307.		Sebestyén de S. Emerico 1261.	István dictus de Losoncz Vasmegye főispánja 1333.		Dezső 1327.		Tamás dictus de Losoncz 1322-1327.		
Loránt de Abád 1322-1336.		György 1380.		László bán 1380.	Albert 1380.	István 1380.	Dénes 1380.		
		Zsigmond 1399-1409.		László 1380.	Dénes bán 1380.	Miklós 1380.	Mihály 1380.		
		János 1399.		György 1399-1409.		István 1400-1409.			
Imre 1322-1334.	Tamás 1322-1334.	György 1322-1334.	Pál 1334.	Jakab 1334.	László 1334.	Dénes 1334.	Sebestyén 1334.	György 1399-1409.	

NAGY IMRE.

Pecsétnyomó a XIV. századból.

Pár évvel ezelőtt az «Arch. Értesítő» pecsét és czímer tárgyú közleményeit a külföldi szakörök élénk érdeklődéssel fogadták, s különösen egy angol folyóirat foglalkozott velük behatóban, őszinte méltánylást fejezve ki az ott közölt becses anyag felett. Ha jól emlékszem, akkor egy pár lovas pecsétünk tűnt fel annyira. — Másrészt azonban nem tagadhatta meg csudálkozását, hogy eféle dolgok hogy fordulhatnak elő éppen Magyarországon.

Kevésbé csudálatos, sőt talán egészen természetes lesz ez a dolog az említett folyóirat előtt, hacsak főbb vonásokban ismeri is hazánknak köz és művelődéstörténetét.

Már első királyaink alatt, már a messze középkor kezdetén oly fényes lovagvilága van a magyar földnek, a milyennel bizony akár a frank föld, akár Angolország alig dicsekedhetik.

Itt van Közép-Európa igazi hadi iskolája; frank, bajor és német herczegek jönnek a magyar királyi udvarba, hogy míg egyrészt a külföld finomabb szokásait magukkal hozzák, másrészt mint kiképzett igazi harczoló lovagok, az akkori

hadviselés minden ágában járatos hadvezérek térjenek vissza. Itt áll szemben a nyugat-európai civilizáció az ázsiai tatár hordákkal, innen indultak ki keletre a szent sír visszahódítására a középkor legnagyobb szerű hadi vállalata a keresztes hadak. Itt harczol a magyarság századokon keresztül az egész keresztény világ érdekeiért élet halál harczot a mohamedánizmus rettegett félholdjával.

Egy egyetlen nagy, világra szóló csatater az egész ország, hol együtt harczol Európa és Ázsia legkülönbözőbb hadinépe.

Elképzelhető most már, hogy annyi különböző hadinép érintkezése, hadviselési módja, szokásai, erkölcsi, viselete, fegyverete, vívott csatái, diadalai vagy dűlései, fölvonulásai, táborzásai s később torna vagy harcz és lovagjátékai mily befolyással vannak a magyar hadi élet egészen sajátos képének alakulására. Hogy fejlődik ki a keleti népek a tatárok és törökök-

¹ Ezen Urkun bán a Béla király névtelen jegyzője által megnevezett Tomaj nemzetségbeli Thonuzoba fiának Urkundnak nevét a nemzetségben továbbra is főtartotta. V. ö. Magyar Sion II. 747-752. II.

kel vívott harcokban, másrészt a nyugat-európai lovagság hatása alatt a magyar fegyverzet; hogy lesz nemzeti öltözetünk képe át meg átszőve a kelet színpompás viseletének virágaival.

Mindeme viszonyok pedig ott vannak lerajzolódva, ott tükröződnek vissza középkori jelképeink, címereink és pecséteinkben. Élénken tárják elénk akkori kulturális állapotainkat, lovag-világunk viseletének fényes képét, nem ritkán ősrégi családainknak történetét, s a mythoszerű csodás mondakört, mely azokhoz oly gyakran fűződik, s végül a keleti, frank, német és bizanti majd az olasz művészet hagyományos formáinak befolyását hazánk művészeti alakzatainak alakulására. Befolyását különösen az olasz renaissancenak, midőn fényes álarczos menetek, a híres danse moresche, a címertáncz s a lovagjátékok mellett alakos színelőadások rendeztetnek majdnem naponként a magyar királyi udvarnál, hol kit-kit családi címere után ismernek fel.

E nagyszabású történelmi képnek eddigelé csak töredékei láthattak napvilágot, most azonban, hogy e lapok hasábjai egyedül e czélnak szolgálatára megnyitlak, biztos és jogos a remény, hogy a köz- és magánlevéltárakban szétszórt mozaikdarabokból bár hosszú évek hangsúlyozgalmú munkája után, a magyar címerészet és pecséttan, s a hazai családok teljes és fényes története íratik meg.

S hogy az adatgyűjtés nagy munkájában majd mily élénken veend részt egész művelt társadalmunk, bizonyosság reá, hogy alig jelent meg a «Turul» első száma, alig hatott el annak híre a vidékre, már is számos és rendkívüli becses adatot kaptunk annak keretében leendő közlés végett.

A jelenleg bemutatott pecsétet, illetőleg pecsétnyomót, Miskolczi *Bárony János* ügyvéd úr szívességéből közöljük, a ki fogadja azért e helyen is köszönetünket.

A köralakú pecsétnyomó, melynek lelhelye Vatta község Borsod vármegyében, átmérője 3,1 cm., anyaga sárgaré, hajdan mindkét oldalán erősen tűzben aranyozva. Hátlapján 1 cm. magas, ságú hosszúkás fogantyú van oda forrasztva, mely át van fúrva, hogy felfüggesztve hordható legyen.

Körirata gyöngyözött körben

✦ S .: CUNRADI .: DŪI .: PARB .:

(Sigillum Cunradi dicti Parb.)

A pecsét feliraton belől közepén, háromszegletű paizson heraldikailag jobbra fordulva egy hal látható. A paizs egész terét ezenkívül szabályos pontozat tölti ki. A paizs és körirat közötti téren mind a három oldalról, három-három pontból álló diszítés van elhelyezve, olyanok, mint a köriratban a szavak elválasztására szolgálnak.

A paizs már ősidők óta, a mint a csatákban gazdáját védelmezte, lassankint ennek hős tetteit vagy azoknak jelképeit hordta magán. E jelképek leginkább állatok voltak. Így kerültek annyi címerpaizsba az oroslán, leopárd és a sas, mint a legbátrabb állatok. A békésebb civilizáció haladásával ezek a címerképek is megszelídülnek s nem ritka lesz a bölény, bárány, kakas, hal stb. Érdekes, hogy később, midőn a régi nemzetség-nevek talán feledésbe mentek, vagy talán megkülönböztetésül, ezek egyéb tagjaitól, a címerkép nevét felveszi maga a birtokos. Így támad a beszélő címer, mely mint jelkép egyszersmint a tulajdonos nevét is kifejezi. Természetes, hogy később megfordítva is történt a dolog, hogy t. i. valamely állat nevét bíró egyén címerébe vagy paizsára azt az illető állatot rajzolták fel. Ilyen a sok közül például nálunk a *Bakos* család címere, melyben egy ágaskodó kecskebak látható, ilyen a *Halász* család egyik ágáé, halakkal.

Különösen gyakran fordul elő régi címerpaizsokon a hal jelképe, majdnem minden esetben egyszersmint mint beszélő címer is. Már a Louvre muzeumában Párisban és a British muzeumban lévő régi görög vázákön ábrázolt paizsokon látható a halak és delphinek képe.¹ *Herodot* arról értesít bennünket, hogy a hajókat megfúró buvárok és a fürge gyorsaság vitézi jelképe a hal.

A középkorban magánosok és községek címereiben Angol- és Magyarország heraldikai alakzataiban fordul elő feltűnő számban a hal jelképe. Az előbbi helyen a tenger szolgál magyarzatul; hazánkban pedig a folyami és tavi halászat nagy virágzása.

Hiszen régi határjárásai okmányainkban bizonyára régen feltűnt már a szakembereknek a számos halastó említése, melyeknek ma már legnagyobb részt nyomuk sincs. Középkori okmányaink száz számra tartották fen az egész országban ily tavak emlékét.² Őseink ügyes

¹ Charles Boutell. English Heraldry. London 1871. Sr. 8. lap.

² Dr. Ortway Tivadar. Magyarország régi vízrajza.

vízszabályozási tehetsége és helyes gazdálkodásának bizonyítékai ezek. A folyóvizek mentén mesterségesen alkotott halastavak által ugyanis míg egyrésztől a haltenyésztés ma már alig elképzelhető virágzásnak örvendett, addig a folyók és patakok felesleges vizei ekként lecsapoltatván, egyszersmint öntözési ezélokra is rendkívül alkalmasok voltak, befolyásolván nem csak a termési, hanem még a légköri viszonyokat is.

Szerintem e nagy halbőség szolgál indokál, hogy a hallal annyiszor találkozunk ezentúl hazánkban címerekben és pecséteken egyaránt. Előfordul az Bereg, Bihar, Szabolcs, Szatmár és Ugocsa vármegyék, Adánd, Fogaras, Hidas és Kis-Kun-Halás címérében, mely utóbbi nevét is beszélő címérében a keresztül fekvő két halban viseli.¹ Egy úszóhal vagy delphin látható a Wesselényi család címérében is.²

A középkori angol és francia heraldika beszélő címérében már nem elégedett meg a hálnak pusztá előállításával; hanem azt különböző fajai és családjai szerint a legnagyobb természetrajzi pontossággal adta elő. Pedig tudjuk, hogy éppen a hal az, a melynek faji jellegét rajzban előtűntetni a legnehezebb. A kor vésnök művészei azonban diadalmasan győzték le e nehézségeket.

Az angol heraldikában leginkább szerepelnek a Barbel zsidóhal, vagy bajszos ponty, a delphin, the Luce (or Pike) a csuka, the Roach a rája és a Hering.³ Mindannyian mint beszélő címerek. Így John Count de *Barre* zászlaján, melyet neki I. Eduard király adományozott, két Barbel, *bajszos* ponty arany színben, két alapon látható. Így fordul elő a delphin Giles de *Fishbourne* címérében. 1369-ben Anthony Lord *Lucy* címérében három csuka van. (The Luce = csuka.) E család címéréből azután összeházasulás folytán által megy e három csuka Lord Percy of Aluwick, és *Northumberland* herceg címérpaizsába; de *Barre* bajszos pontyai pedig 1347-ben *Surrey* lord címérében díszlenek.⁴ — Dauphin-e = Delfin. Dauphiné régi francia provincia, mely 1349-ben II. Humbert által Valois Fülöpnek engedtetvén át, Franciaországhoz csatoltatott. Címere egy delphin volt. —

¹ Tagányi-Rumbold. Magyarország címertára.

² Turul. 1883. I. füzet. 49. lap.

³ Moule. Heraldry of Fish. p. 13.

⁴ Ch. Boutell. English Heraldry. p. 77, 78. 165 és 170.

E tartomány mindenkori birtokosa a trónörökös lévén, 1349-től kezdve egészen 1830-ig minden francia trónörökös és neje dauphin, dauphine névvel címezettett s beszélő címérül egy delphint használt úgy paizsdíszül, mint pecsétjében. Volt grand dauphin, XIV. Lajos fia, meghalt 1711-ben és ennek fia a petit vagy second dauphin. Az irodalomban is ismeretes az Edition dauphine vagyis in usum Delphini kiadás. A francia grand dauphin számára és használatára készített kiadása a klasszikusoknak.¹

Az angol és francia középkori vésnökök, mint említők, művészileg ábrázolták különösen a pecséteken a halakat, úgy hogy az első pillanatra fel lehet ösmerni és megkülönböztetni a delphint, a pontyot, csukát vagy heringet. — Később azonban még ennél is tovább ment a heraldika; figyelembe vette azt is, hogy a hal élve vagy élettelenül ábrázoltatik-e. Ezért látjuk a címereken és pecséteken a halakat vagy csukott vagy nyitott szájjal.²

Pecsétünk vésete oly tiszta correct és művészi, hogy bátran oda helyezhetjük a többször említett angol vésetek mellé. Éppen azért nem is tarthatjuk azt hazai munkának. Ha nem is angol, okvetlen frank vagy német munka. Eltekintve a betűk correct simetriájától, különösen művészi a hal, mely teljesen kidomborodik a paizsból, a pecsétnyomóban rendkívüli mély véset felel meg ez alaknak, melyen még az uszonyok és pikkelyek is fel vannak tüntetve. Szája nyitva van és az egész hal jobb felé függ, jeléül, hogy élettelen. Természetrajzi ismérvei határozottan a közönséges pontyra vallanak.

Ha már paizsunkban kétségtelenül felismertük a pontyot, meg van a kulcs köriratunk teljes magyarázatához. A tisztán olvasható és érthető keresztneven kívül még ott ez áll:

DŪI .: P̄ARB.

Az első szó világos, hogy «dicti» szokásos diplomatikai rövidítése, a második pedig latinus rövidítése a Barbel, vagy németül *Barbēnek*, mely a paizsban címereskedő ponty neve. Világos tehát, hogy beszélő címérrel állunk szemben s hogy pecsétünk *Barbe Conrad* úr leveleit zárta.

SZENDREI JÁNOS.

¹ P. Larousse. Dictionnaire complet de la Langue Française. Paris. 1879. 211. lap.

² Sacken. Heraldik. 66. lap.

TÁRCZA.

A magyar heraldikai és genealogiai társaság f. évi szeptember hó 27-én az Akadémia Kisfaludy-termében választmányi ülést tartott Nagy Imre elnöklete alatt. Az elnök röviden üdvözlővén a szünet

után munkálkodásra egybegyűlt tagokat, *Dedk Farkas* ült a felolvasó asztalhoz s felolvasta tetszéssel fogadott dolgozatát «Az első magyar címertan»-ról. A Turul-ban fog kiadatni. Ezután Fejérpataky László olvasta fel

B. Nyáry Albertnek «A heraldika hanyatlási korszaka» című értekezését. Az érdekes felolvasások után a folyó ügyekre került a sor.

Titkár bejelenti az utolsó választmányi gyűlés óta belépett tagok neveit. Alapító tagúl id. gr. Cziráky János kir. tárnokmester lépett be 200 forint alapítvány-nyal. Pártoló tagok (10 frt évdíjjal): Dr. Keresztszeghy Lajos Szatmárt, küsmödi és böződi Kováts Ferencz m. kir. csendőrhadnagy Nagy-Károlyban, Gorove Antal Piskolton (ajánlja Luby Károly); báró Radvánszky János P.-Varsányban (aj. az elnök); gróf Zichy Hippolyt püspök Budapesten (aj. Némethy Lajos); Tarányi Ferencz kanonok Veszprémben, Kopácsy Viktor föld-birtokos Litérben, dr. Bezeredy Viktor t. főjegyző Veszprémben, Kenessey Miklós szolgabíró Enyingen, Békássy Károly földbirtokos Békáson, Peczek Gyula főpénztárnok Veszprémben, Kopácsy Árpád gyámpénz-tárnok Veszprémben, Kenessey Pongrácz ügyvéd Vesz-prémben, Ányos Tivadar földbirtokos N.-Esztergáron, Kiss László kormányzó Pápán, Sárkány Miklós apát Bakonybélben (mindezeket ajánlja Véghelyi Dezső); Desseroffy Árpád Budapesten, Kazy József cs. k. kamarás és min. fogalmazó Budapesten, Gränzenstein Béla fő-bányatanácsos Budapesten, Péchy Ödön min. titkár Budapesten, gyulai Gaál István Búsün (ajánlja Szent-Iványi Zoltán); a műemlékek országos bizottsága (ajánlja b. Nyáry Albert). Évdíjas tagok (5 frt évdíjjal): Pongrácz Sándor urad. ügyész Eszterházában (ajánlja Majláth Béla), Az országos levéltár (aj. dr. Pauler Gyula), báró Pe-rényi Zsigmond főispán Nagy-Szóllóson, Szent-Iványi Gyula Bikszádon, Hadusfalvi Spielenberg Oszkár honvéd-főhadnagy Kassán, Pálóczi Horváth Géza honvéd-főhadnagy Kassán (ajánlja Luby Károly), Zsilinszky Mihály orsz. képviselő Budapesten (aj. az elnök), Ostffy Pál kir. táblai bír., Bunyitay Vincze püspöki könyvtárnok Nagyváradon, Páur Iván a Széchenyi nemzetség levéltárnoka Sopronban (ajánlja Nagy Imre), Görög István Budapesten, Lossonczy Gyula Csobánkán (ajánlja b. Nyáry Albert), Bárczy József földbirtokos S.-A.-Ujhelyen (aj. Csergheő Géza), Kőszeghy Antal Budapesten, Berkeszi István tanár Budapesten, dr. Ká-rolyi Árpád udv. levéltári fogalmazó Bécsben, Kara-gyéna Mihály orsz. levéltári tisztviselő Budapesten, Géresi Kálmán tanár Debreczenben, Pfeiffer Ferencz könyv-kereskedő Budapesten, gróf Zichy Géza Budapesten, Stein János könyvkereskedő Kolozsvárott, Petrovay János Bazinban, nyéki Németh Imre megyei aljegyző Sz.-Fejérvárott, Szombathelyi főgymnázium, Vas megyei régészeti és történelmi egylet Szombathelyen, Bikkessy Béla Magyar-Ovárt, Széll Farkas kir. táblai bír. Budapesten, báró Mednyánszky Dénes Rakowiczon, Kápolnay István h. alezredes Budapesten (mindezeket ajánlja a titkár).

E megválasztott tagokkal együtt a társaságnak összesen 383 tagja van.

A pénztárnok jelentése szerint a társaság vagyoni állapota f. évi szept. 20-ig a következő:

<i>Bevétel:</i>	
Befizetett alapítványok	1300 frt
Alapítványi kamatok	40 "
Pártoló tagdíjak	555 "
Évdíjak	340 "
Értékpapírok kamatai	25 "
Összesen	2260 frt
<i>Kiadás:</i>	
Igazgatási költségek	168 frt 68 kr.
Tőkésítés	1248 " 33 "
Irói tiszteletdíjak	118 " 50 "
Egyéb kiadványi költségek	146 " 80 "
Összes kiadás	1683 frt 31 kr.
Készpénz	576 " 69 "
Összesen	2260 frt — kr

A befizetett 1300 frt alapítványból 1400 forintnyi névértékű állampapírok vétettek.

A hátralékos tagdíjakra nézve határozatott, hogy a Turul-nak a jelen évben kiadandó utolsó száma postai utánvétel mellett fog a hátralékban levő tagok-nak szétküldetni.

Titkár jelenti, hogy október és november hóna-pokban távol levén, ezen idő alatt dr. Szádeczky Lajos társ. jegyző fogja őt helyettesíteni. Valamint hogy a Társaság a pisai «R. Accademia Araldica Ita-liana»-val a kiadványokra nézve csereviszonyba lépett.

Több apróbb ügy elintézése után a gyűlés véget ért.

Az első magyar oklevéltan kiadásának törté-netéhez. Jelenleg, mikor több mint hatvan év lefolyta után a második magyar diplomatika megjelentét örömmel constatálhatjuk, azt hisszük, nem érdektelen megemlékeznünk az elsőről, melyet Perger János hites ügyvéd Schwartner latin oklevéltana és Horvát István kritikai jegyzetei nyomán 1821-ben magyar nyelven bocsátott világgá. Nagy dolog volt akkor, mikor sem a magyar műnyelv, sem az igazi tudomány-kedvelő közönség még nem volt annyira szervezve, mint jelenleg, ily elvont tárgyú munka megírásába kapni.

A kiadás nem volt ment minden akadálytól s hosszabban húzódott, sem mint előre volt látható. Ezt bizonyítja az alább olvasható «Tudományos Hiradás», melyet petrószai Trattner János Tamás, a diplomatika kiadója, az előfizetők közt, kik szám szerint 273-an voltak, szétküldött:

Tudományos Hiradás.

Az Alább írt egész tisztelettel jelentem a Nagy-érdemű Magyar Közönségnek, hogy azon Magyar *Diplomatikai* munkát, melyet T. Perger János Úrtól Kiadás végett által vettem, s a mellynek első Részé-már a Nyomatató sajtót el is hagyta, el nem készít-

tethettem, rész szerint azért: minthogy azon Munkának egy Része, mely is bővebb meg vizsgálás végett N. M. Magyar Kancelláriára fel küldtetett, onnét még eddig le nem érkezett; valamint szinte azért is, minthogy a Rézmetsző a szükséges Réztáblákat mind eddig tökéletesen el nem készítette. Mellyre való nézve a Nagyérdemű Közönségnek ezen dolog eránt való türelemességét még kevés üdöre ki kérem; bizonyossá tévén az iránt, a Nagyérdemű Közönséget, hogy mihelyt az említett Munkának hátra lévő Része a M. N. Kancelláriáról le érkezend, azonnal Nyomatató sajtó alá fogom adni. Pesten Kisasszony Havának 31-ik napján. 1821.

Petrószai Trattner Ján. Tamás,
mint a fellebb említett Munkának Kiadója.

A magyar történelmi társulat ez évi sopronmegyei kirándulása nemcsak más tekintetben felelt meg a hozzá kötött várakozásnak, hanem a heraldikusnak és genealogusnak is bő anyagot nyújtott tanulmányokra.

Heraldikailag igen érdekesek voltak a Páur Iván tagtársunk által a sopronmegyei levéltárban kiállított régi címér-másolatok. A gyönyörű rajzok mind az eredetiekről vétettek, a legpontosabb hűséggel; s a címerek sora, melyeket alább megnevezünk, fogalmat adhat, hogy régiség tekintetében bátran versenyezhetünk Németországgal, hol a XV. század első feléből címeres levelekkel csak szórványosan találkozunk.

A mohácsi vész előtt kiállított, s Páur Iván birtokában lévő címermásolatok a következők:

1414. Eresztvényi család. — 1415. Gállffy cs. — 1415. Szecsödy cs. — 1418. László-karcsai Török cs. (ennek eredetije Páur Iván birtokában). — 1419. Kisfaludy cs. — 1431. Jersai cs. — 1434. Bászna cs. (eredetije Páur Iván birtokában) — 1455. Sánkfalvycs. — 1471. Zsibrik cs. — 1476. Pryber cs. — 1500. Mesthery cs. — II. Ulászló korából a Japprai Spissich családé. — 1523. Imreffy cs.

Birjuk a tudós gyűjtő ígérését, hogy időről időre közlönünk számára átenged egyet-egyet gazdag gyűjteményéből.

Szép gyűjteménye van címeres levelekből Sopronmegye levéltárának is, csak hogy sokkal fiatalabb; legrégebb darabja 1580-ból való. Sopron városa levéltárában is van néhány, s ezek közt a legrégebb Zsigmond királynak egy 1416-ki armálisa.

Genealogiai szempontból a sopronmegyei levéltárak közt alig van egy is, mely versenyezhetne a herczeg Esterházyak kismartoni levéltárával. Fasciculus számba vannak itt az Esterházy családon kívül az alsó-lindvai Bánffyakra, dobóruszkai Kornisokra stb. vonatkozó iratok a legrégebb kortól kezdve.

E levéltár dús gazdagságáról fogalmat adhat a következő összeállítás, mely betűrendben mindazokat a családokat tartalmazza, melyeknek iratait nagyobb számban őrzi a levéltár.

E családok:

Abaffy, Agárdi, Alaghy, Alchaj, Andrassy, Alapi, Almus, Amade, Amadé, Aranyos, Anyos, Arkai.

Bacsko, Baczur, Baghi, Baksi, Balassa, Balogh,

Bandi, Bánffy, Bank, Bantha, Bessenyei, Brogyány, Belliczay, Bercsenyi, Barlagi, Bathonyai, Báthory, Bay, Baxai, Beche, Bede, Beghani, Bessenyő, Belse, Berényi, Betkei, Baranyai, Baroczi, Bitto, Blasius, Blyna, Bobrik, Bochkai, Bochka, Bodo, Boithy, Boly, Bonthol, Bornemisza, Botka, Botyáni, Brusani, Baszt, Bakits, Berle, Bosnyák.

Chanad, Chata, Czompo, Csaák, Chanadius, Chernel, Chemetey, Csáky, Csató, Csebi, Csibay, Csike, Csuruth, Csurkay, Csurba, Czernyei, Cziráky, Czinaty, Czobor, Csuzi.

Dank, Darás, Daróczy, Debreő, Decan, Deési, Darabos, Draveczky, Demetrius, Derecske, Ders v. Dersffy, Dezsew, Diorg, Dietrich, Dobó, Dobóczy, Dóczy, Donch, Draskovics, Drugeth, Dulo.

Eck à Salmis, Egervári, Endre, Eödenffy, Ercehy, Erdődy, Eszpethei, Egusdi.

Farkas, Farkasluk, Fáy, Fánchy de Gordowa, Fodur, Finta, Forgách, Futaki, Frank.

Gálházi, Gara, Gelye, Gracsics, Gémes, Geréb, Gregorius, Gányi, Gyapul, Gyenge, Gyth.

Hatubur, Hench, Herando, Herman, Homonnai, Hölgyi, Hettyei, Horeczky, Horka, Horváth, Haiczenberger, Hosznos, Hosszutothy, Hunth, Hunyod.

Iren, Ilanth, Ilyesházy, Isipi, Ivánka, Ivános, Iván, Iváncz.

Janus, Jakch, Jukusith, Jeszenszky, Jákóffy, Jeyky, Jous.

Kalanda, Kállay, Kalmár, Kany, Kapelthe, Kapul, Kasply, Káthay, Kavaznya, Komádi, Kálnay, Kec, Keme, Keopy, Keörtössy, Kerepecz, Kéry, Kereky, Kesserő, Ketheth, Keürbü, Kendy, Kirchmayr, Kisfaludy, Kolthay, Kordics, Korláth, Kornis, Kosztolányi, Kovács, Kún, Keöszöghi, Kudich, Koszka,

Laymer, Lazthozi, Lebl, Lengyel, Lökési, Lewstachius, Ladoni, Laczk, Lippay, Listius, Literati, Loaz, Lónyai, Lacza, Lopkovitz, Lorantffy, Losanczi, Lukaczy, Lulenszky, Luka, Lukasi.

Machachyn, Makai, Marcus, Marczali, Márk, Máthé, Maxa, Maylad, Márffy, Mayus, Mengvech, Mezeógyáni, Melith, Miklai, Milethynczi, Miticzky, Maythényi, More, Modrar, Mokranth, Monoszloui, Morchol, Morochuk, Mortun, Moys, Munkadi, Mandl, Mérey, Menshengen.

Nádasdy, Nagy, Nagykereki, Nagymihályi, Nedeczki, Nempthy, Nemes, Nibi, Nimeth, Nyakas, Nyáry de Bedegh.

Ocskay, Ódal, Olaszgy, Onch, Ongai, Oranchi, Orbán, Osth, Ostrosicz, Ostvanteleki, Ország, Ostroluczky.

Palaghy, Páldeáki, Pálffy, Palochay, Palócz, Paly, Pázmán, Panazi, Pathochy, Paky, Perbarth, Perényi, Petenházy, Petheő, Pharlo, Pinnyei, Piszki, Pogány, Pográny, Pély, Prépostváry, Palenovich, Pörneszy, Pohárnok, Póka, Polkorab, Pouse, Pratyndorffer, Preszanszky, Pyke, Pyrus, Papp, Páksy.

Radváni, Rákóczi, Ravaz, Rutkai, Réwai, Rikalph, Roth, Rothal, Rathy, Rubyn, Ruchai, Ruszkai.

Sadan, Sándor, Sárkeőzy, Sárkány, Sarmasági, Sartori, Saytiaz, Selipi, Selke, Semberi, Spáczai, Somogyi, Semlér, Semsey, Szendrei, Serédy, Shiz, Somi, Sory, Soós, Stipsich, Szakadásy, Szilvásy, Sulok, Sykathory, Synka, Szarov, Szerdahelyi, Szethy, Szirmay, Szécsei, Szunyogh, Szakmáry, Sári.

Tabaydi, Tarnóczy, Tarródy, Tercháni, Teuteus, Teörök, Tharkói, Tarnosi, Thassol, That, Thekus,

Thelegdi, Thembes, Thepáni, Tewresdi, Thomas, Thorma, Thoroskay, Thurzo, Thibány, Tiburi, Tinctus, Tomay, Traychar, Trentel, Turol, Thököly.

Ugali, Ugrai, Uktelen, Usz, Urban.

Vallis, Varkoch, Vass, Vásárhelyi, Vattay, Varla, Verbai, Vethési, Viczay, Visnyoczky, Vukovics, Váradi, Várdai, Varjúfalvi, Vajnad, Vasper, Vechei, Vejkei, Velkei, Vörös, Vitéz. Walk.

Ez elősoroltakon kívül nincs a magyar hazának úgyszólván egyetlenegy családja sem, melyre a kismartoni levéltár több vagy kevesebb adatok ne tartalmazna. Oly kincsesbánya az, mely nem csak a történetíróra, de a genealogusra nézve is kiaknázhatatlan.

SZAKIRODALOM.

A gróf Károlyi-család oklevéltárából legközelebb megjelenik a második kötet. Tartalmazni fogja az 1413-tól egész Mátyás király haláláig terjedő kort. A levéltár anyagának bősége ebben a korban már nem engedi meg minden oklevél közlését, az anyag szaporodtával mindinkább szorosabban kell megvonni a határt a közlendő s elhagyandó oklevelek közt. A kötet az országos érdekű okleveleken kívül különösen genealogiai szempontból fog sok érdekeset nyújtani; s reméljük, hogy e részben, a mire mult füzetünkben reámutatni igyekeztünk, a Károlyi és vele egy származású családok nemzedékrendjét illetőleg sok becses dologgal fogunk találkozni. Ugy tudjuk, hogy a szakavatott szerkesztő, Géresi Kálmán, tollából terjedelmes genealogiai bevezetés fogja az okleveleket megelőzni, mely az első két kötet összes anyagát felöleli. A második kötetben a heraldikus is meg fogja a magáét találni, mert mellékletképen két gyönyörű Zsigmondkori címér is járul hozzá kitünően sikerült színnyomatban.

Kassa sz. kir. város pecsétjei és címerei. Ritkán találkozik az ember vidéki kiadványban oly sikerült illusztrációkkal, minőket a felső-magyarországi Múzeum-egylet adott ez évi évkönyvében Tutkó József «Adatok Kassa sz. kir. város pecsétjei és címereinek fejlődési történetéhez» című értekezéséhez. A színnyomatok, különösen a címereknél, kitünően sikerültek. Maga a szöveg az 1880-ban elhunyt Tutkó József, kassai monographus, egy bevégzetlen munkájának töredéke, melyhez Dragoner Béla írt felvilágosító és pótló jegyzeteket. Ez értekezés ismerteti a kassai pecséteteket és címereket s azokat történeti fejlődésökben követi. Egy pecsétrajz (ez a legkevésbé sikerült, mert pecséteteket színezett könyvnyomatban jól közölni nem lehet), és öt címérkép járul a szöveg megvilágításához. A szövegből kiemeljük a következőket: A kassaiak legrégebb — IV. Béla alatt készült — pecsétjökbe Szent Erzsébet alakját vették föl e körirattal: «St. Elisabeth Sigillum Civium de Cassa». Tutkó véleménye szerint ezen pecsét 1245-ben készült; annyi tény, hogy 1290-ben már okleveleken találjuk, s egész 1405-ig volt az használatban, mint «sigillum maius». Ha volt nagy pecsét, kellett kicsinynek is lennie; s valóban vannak is a kassai városi levéltárban oklevelek, melyeken az előbbinél kisebb pecsét körvonalaí világosan kivehetők. Sajnos, hogy ezeknek lenyomatai oly gyérek, s a meglévők is oly rongáltak, hogy azokból a kis pecsét alakját megállapítani nem lehet.

Uj ærát nyitott meg Nagy Lajosnak 1369-ki címmeradományozó levele, melyben a várost feljogosítja, hogy pecsétein és zászlóján az új címert használhassa. A város azonban úgy látszik előszeretettel volt régi pecsétje iránt, mert azzal még jóval az említett címéres levél kelte után, a XV. század elején is élt. Ugy látszik, az új címert csakis gyűrűspecsétjébe vette föl.

A címér a későbbi királyok alatt is alapjában ugyanaz maradt, csak egyes mellékalakokkal bővült. A paizsban látható liliumokhoz és ezüst-erős pólyákhoz Zsigmond alatt, az 1423-ki címéres levél szerint, az angyal járult, mint címertartó. V. László 1453-ban az angyal ruhájának színét módosítja s a paizs pólyáinak színét más rendben (veres-ezüst) határozza meg. A paizs fölé pedig koronát tesz. II. Ulászló 1502-ben az angyal ruházatát ismét változtatja, s a címérbe saját és nejének, Anna királynőnek címéréből is átvesz egyes jelvényeket. A korona helyébe két sisak lép. S ez azon címér, melyet Kassa városa pecsétében mai napig is használ. A sikerült színnyomatok jól visszatükrözik a városi címér fejlődésének e különböző fázisait.

KÖNYVÉSZET.

Nagy Imre. Codex diplom. Hungaricus Andegavensis. Anjoukori Okmánytár. Harmadik kötet (1333-1339). Budapest 1883. 8r. VI. és 650 l.

Dr. Stöhr Antal. A felső-magyarországi Múzeum-egylet negyedik évkönyve. Szerkesztette és közrebocsátja — Kassa 1882. 8r. 159 l. és négy színezett tábla. (Tartalmaz egy értekezést Kassa városa pecsétjeiről és címéréiről, továbbá okleveleket a kassai városi levéltárból).

Des Conrad Grünenberg, Ritters und Burgers zu Constenz, Wappenbuch. In Farbendruck neu herausgegeben von Dr. R. Graf Stillfried-Alcántara und Ad. M. Hildebrandt. (Ezen díszmunkából C. A. Starke görilitzi könyvkiadónál még mintegy 85 példány áll rendelkezésre. A nagy munka negyedévenként megjelenő kötetekben adatik ki, egynek-egynek ára 50 márka. Az egész munkának, mely hét kötetet tartalmaz, ára 350 márka.)

Russi Michele. Paleografia e Diplomatica de' Documenti delle Province Napolitane. Con venti tavole. Napoli, 1883. 16r.

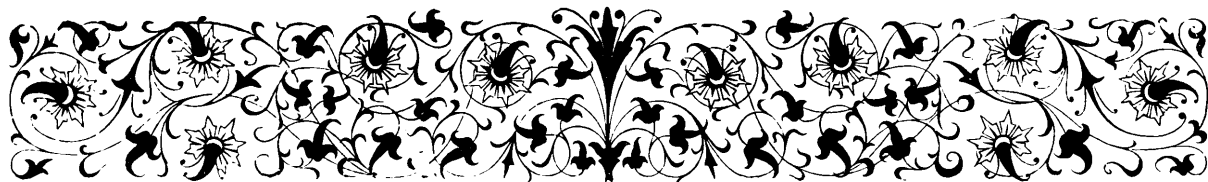
L'Araldo — Almanacco Nobiliare del Napoletano per il 1883. Anno VI. Napoli. Tip. dell' Unione 16r. 280 l.

F. Fernandez de Béthencourt. Anales de la Nobleza de Espana. Anuario de 1883. Madrid. 32-rét 454 l.

HIBAIGAZÍTÁS.

A Turul f. évi I. füzetében «A Mellétei Baróczy család armálisa 1415-ből» című cikkben a 27. l. 1-ső hasábon olvasható 3-ik jegyzet tollhibából került illető helyére s mint a tárgyhoz nem tartozó, elhagyandó. Nagy Iván ugyanis i. helyen nem a Semsey, hanem a Szirmay család címéréiről szól, s ezt mondja 1417-ből valónak.

A 49. lapon 1-ső hasáb 3-ik sorában (alulról) özv. gróf Rhédei Istvánné helyett Rhédei Jánosné olvasandó.

AZ ELSŐ MAGYAR CZÍMERTAN.

E kis mű, melyet olvasóimmal meg akarok ismertetni, az *Ars Heraldica* nevet viseli,¹ megjelenésének helye Kolozsvár, éve 1695 s írója ama híres tudós Páriz-Pápai Ferencz orvostudor és az enyedi főiskola közönséges nyilvános rendes tanára, kiről tudjuk, hogy született Deésen 1649-ben és meghalt Nagy-Enyeden 1716-ban. És tudjuk, hogy sok szép magyar munkát is írt 1680-tól 1710-ig, a lélek békéjéről (vallásos mű); a test békéjéről (orvosi könyv) stb., s írta különösen maradandó becsű munkáját, a *latin-magyar és magyar-latin szótárt*, mely gyermekeveink óta egész életünkön át kísérőnk szokott lenni. Ime azonban e nagy tudós nem csak vallásos, erkölcsi, orvosi és nyelvészeti műveket írt, hanem mint a XVII. század encyclopædistája más tudományszakokban is dolgozott, s nem csak magyarul, de latinul is. Így írta a reformatió történetét, így e címertani munkáját is, melylyel érdemes lesz közelebről megismerkedni. Talán mondanom sem kell, hogy a munka ajánlva van, még pedig báró Apor Istvánnak, s az akkori szokás szerint, meg is van gratulálva Kölesséri Sámuel által prózában, Enyedi István által versben. Ekkor következik a tartalomjegyzék s az ember csak elbámul, hogy írónk az *Ars Heraldica* név alatt a tárgyoknak mily különféleségét foglalta össze. Munkáját XV fejezetre osztotta,

melyek közül az I. szól: A legfőbb hatalomról, a felségről (de Majestate); a II. a méltóságokról; a III. a családotokról; a IV. a nevekről; az V. a címekről; a VI. a tisztelendőségekről (de Reverentiis); a VII. a rangfokozatokról; a VIII. a testi örökségekről (arcz, bőrszín, haj, köröm stb.); a IX. a ruházatokról; a X. a koronáról; a XI. a gyűrűkről; a XII. a függő ékszerekről; a XIII. a kézbeli ékszerekről; a XIV. a címerekről, ú. m. 1. a paizsokról, 2. a sisakról, 3. a foszlányokról, 4. a színekről, 5. a címmer-alakokról; a XV. a főbb címerekről és végül betold egy XVI. fejezetet a címerek különböző használati módjáról. Lássuk röviden e fejezetek tartalmát.

I. *A felségesség* (Majestas), mondja írónk, a legfőbb hatalom a polgári társaságban, felsőbbet magánál nem ismer, s tőle nincs feljebb hivatkozás. Hatalmát nem szabályozza a terület nagysága, egy városban is fennállhat.

A felségjog valóságos és személyes. *Valóságos*, mikor az ország vagy birodalom amaz alaptörvényeiben gyökerezik, melyek a köztársaságnak is alapját képezik s csak a birodalom megsemmisülésével enyésznek el; *személyes*, mikor valakinek csak személyére ruháztatik.

Néha a felségi jog oly mértékben adatik át egy személynek, hogy a nép semmit se tart meg, e módnak neve *abdicativus*; máskor az állam alaptörvényeinek fenntartása mellett, communicativus, mint Angol-, Magyar- és Erdélyországban.

A felség fogalmának tartalmát teszik a felségi jogok, ú. m.:

1. *Törvényt hozni, magyarázni, javítani*, sőt ha tetszik, *eltörölni*.

¹ Teljes címe: *Ars Heraldica seu consuetudinum Heraldicarum, quarum crebrior passim et usus et in Historiis praecipue Europaeis mentio. Synopsis collecta et in hunc pugillum in gratiam in primis Nobilitatis Transilvanicae contracta. Opere et veritate Francisci Páriz-Pápai Med. Dr. et in Alma Enyedina P. P. Claudiopoli 1695. Ex off. Nicolai Kis de M. Tótfalu.*

2. *Hivatalnokokat kinevezni.* Ezt magánszemély nem teheti, magánosnak annyi joga van, mennyit a felség rá bíz. A rómaiak még bizonyos életkort is kívántak, consul senki se lehetett 43 éves kora előtt, praetor 40, quaestor és aedilis 27 éves kora előtt.

3. *Nála a felebbezés bevégeződik,* tőle nincs appellatio, de ő a kisebb szék ítéletét leszállíthatja, megsemmisítheti, kiigazíthatja, megerősítheti.

4. *Kiváltságokat osztogathat.* Így a római császár királyokat, fejedelmeket, grófokat, bárókat, nemeseket nevezhet ki.

5. Békét köthet, hadat izenhet.

II. *A méltóság* lehet nagyobb vagy kisebb. A nagyobbak közt régi idő óta kitűnik a *császári* s csakis a *pápainak* van utána téve. Császár alatt értvén a római császárt, habár a török szultán is használja e nevet. A császárt követik méltóságban a *királyok*, habár a pápa után mindjárt a *bibornokok* következnek, kik közvetlen a pápa mellett vannak, tanácsát képezik s Róma földén tartózkodnak, uralkodván fényben és hatalomban. Ezeket az *érsekek* azután a *püspökök* és *apátok* követik, kiket mindnyájokát fejedelmi méltóság környékez.

A császár után jönnek a *választók*. Ezek egyháziak és világiak. *Egyházi választó-fejedelem*: a mainczi, a trieri és a kölni érsek, a birodalom főkancellárai, amaz Német-, az Francia-, ez Olaszország részéről. Legrégibb a trieri, leggazdagabb a kölni s leginkább tisztelt a mainczi.

Világiak: a *csah király* a császár főpohárnokja, hajdan fő étkefogója volt; a mi azután a palatinatusi választó lett, most pedig a bajor király; a *szász király* a császár főudvarmestere; a *brandenburgi választó* főkamrás; a *palatinatusi választó* ma főincstárnok nevet visel.

Minden uralkodói méltósággal bíró egyén egy szóval fejedelemnek neveztetik. A világi fejedelmek *herczegek*, aztán a főherczegek, mint a Habsburg család tagjai és nagyherczegek, mint a moszkvai, heturriai és velencei.

A moszkvai fejedelem nagyherczegnek hivatik, az ő nyelvükön *Tzárnak*, innen jött azután, hogy elsietve császárnak is nevezgetik. A velencei herczegség nagynak mondatik, melyben mint Contarini mondja, a királynak egy nemét láthatod: hatalma nincs, de fényben és díszben király; hatalmára nézve tanácsos, a városban

fogoly, sehová sem mehet a városból a tanács híre nélkül. A herczegek után jönnek az *örgrófok*, ezek után a *grófok* örökös és ideiglenes (mint például a magyaroknál a főispánok). A grófkot követik a *liber-bárók*, Német- és Magyarországon kevés, Angliában sok. Franciaországban egy sincs. Erdélyben Fogaras, Kövár és Toroczkó liber-báróságok. Angliában keletkezett egyszersmind a kis bárók (Baronettes, vice barones) intézménye.

Ide tartoznak a császári, királyi *hűbérsegek* (Feuda), melyek közvetve vagy közvetlenül csak a császártól függenek, tőle kérendők s általa adományozandók és csakis ő a bírójok. A kik e hűbériséggel megajándékoztatnak, a császár vazallusainak neveztetnek s neki hűségi eskü tesznek. E hűbérsegek egyháziak és világiak. *Egyháziak* a három egyházi választó, az érsekségek, püspökségek és apátságok. *Világiak* a cseh király, a többi világi választó, az ausztriai főherczeg, fejedelemségek, herczegségek, területi grófságok, örgrófságok, várgrófságok, grófságok, báróságok.

Vannak a birodalomnak a német földön kívül lakó vazalljai is, például a spanyol király a burgundi grófságnál fogva, melynek szavazata van a gyűlésekben s járul is a közterhekhez. Svécia és Dánia királya a holsteini herczegsegeknél fogva, a lotharingi és mantuai herczeg stb. Ezekről nem mondjuk, hogy a császár vazallusai, hanem a birodalom vazallusai, mert más dolog az uralkodó vazallusának lenni, s más a birodalom vazallusának. Így például Erdélyország alá van rendelve a magyar királynak, de nincs alárendelve Magyarországnak. Így Nápoly alárendeltje a spanyol királynak, de nem Spanyolországnak. E méltóságok, egyháziak úgy mint világiak, el is veszthetők declaratio által.

A III. fejezetben beszél író a *családtagokról*. Ősökről csak az beszélhet, ki legalább *három* megelőző apát tud felmutatni.

A IV. fejezetben a *nevekről* beszél írónk, úgy mint a vezeték-, a keresz- és melléknevekről stb. Említi például, hogy 1671-ben a Zrinyi és Nádasdi gyermekeiknek neveiket is eltiltották. A Zrinyieket de Gratiáknak; a Nádasdiakat Loveloknak neveztek.

Az V. fejezet a *címezésekről* szól. Valamint a neveket az egyének, úgy a címeket a méltó-

ságok megkülönböztetésére találták fel. De vigyázni kell a tévedésekre; sok fejedelem hordoly címet, melynek tartalma régen elenyészett. Így a kit a *választók* magok közt (elsőnek) főnek választanak, császárnak, felségesnek hivatik. A felséges címet a királyok is megkövetelik, vagy hízegőiktől elfogadják, mint a szegény I. Károly angol király.¹

Hajdan a császárokat istenieknek mondták (divi), ez már ma szokatlan, szintén pius, felix, inclitus, victor és triumphator neveket is nyertek hajdan, ezt még most is szívesen elfogadják. Ma leggyakoribb cím a *sacratissimus*.

A mi Leopoldunknak — írja jó Páriz-Pápai — mint magyar királynak címe *apostoli*, hivatalos iratokban nem szokatlan. A győzhetetlen, a nagyhatalmú, a legkegyelmesebb stb. ma már szokatlanok, ma már szerényebb címekkel is megelégesznek a monarchák.

A konstantinápolyi császárokat porphyrogenitáknak (bársonyban szülötteknek) szokták nevezni a helyről, a hol a császárné megbetegedett. A törökök császáraját Kagánnak, Szultánnak (=úr) nevezik. A moszkvai nagyherceget Czárnak; a tatárok nagyvezérét Khánnak hívják. A persák királyai Sháhnak, Sophinak címeztettek stb. stb. Némelyek ily címeket vesznek fel: Isten, Jupiter fia, Isten ostora, az egészség ura, a paradicsom angyala, a nap vagy a hold öcsese. És magoknak is adnak címeket a királyok: a török szultán azzal dicsekszik, hogy ő a királyok királya, s így nevezi magát néha a persa király is.

A spanyol királyoknak sajátos címe *katholikus*. E címet Richaredus spanyol király Lövigildus visigoth királynak fia nyerte nagy Gergely római pápától, hogy országából az arianismust kiirtotta. E címet azonban Clodvig és Chilpert gall királyok is használták. A francia királyoknak ily nemű mellékneve a *legkeresztényebb*. E címet VI. Sándor pápa hasztalan igyekezett katolikus Ferdinandra átruházni. Az angol királyok a *hit védőinek* neveztetnek, így nevezte X. Leo VIII. Henriket, hogy Luther ellen egy czáfólo munkát írt. A császárok az *egyház ügyvédei*. Vannak oly méltóságok a birodalomban

¹ Magyarországon már I. Mátyás király élt az augustus és Majestas címekkel.

melyek csak címek, de a legnagyobb urak szívesen viselik, pl. al-pohárnok a gróf Limburgok címe; fő-konyhamester a Waldenburgok címe; a fuldai apát a császárné főkancellárja, a toledo püspök Spanyolország született kancellárja; a württembergi herczeg a császár fővadász mestere.

Csak a római pápát nevezik *legjobb*nak s *legnagyobb*nak, továbbá nevezik: atyának az úrban, legszentebb úrnak, a legáldottabbnak, az úr szülőjének öre, a nyáj pásztora, az apostoli hajó kormányzója, Krisztus helytartója stb. Vannak megelőző címek, a császár fia vagy utódja római király, néha Princeps Coronæ stb. A spanyol trónörökös címe asturiai herczeg; a francia elsőszülött duc de Dauphinnek neveztetik. Az angol trónörökös hajdan Normandia herczegének, most Vélszi (Wales) herczegnek címeztetik stb. A *felső cím* Isten után a császárnak adatik, de igen királyoknak is, valamint császárnéknak. A cseh, dán és svéd királyok saját országaikban a felség címet használják, mely a birodalomban nem adatik meg nekik, s a császár által csak *királyi méltóságoknak* (regiæ dignitatis) s fenséges uraknak (celsitudinis) címeztetnek.

Dei gratia (Isten kegyelméből) csak monarchát illet meg; de más fejedelmek is használják, Franciaországban azonban a királyon kívül, ha valaki használná, bünténynek tekintetik. Az erdélyi fejedelmek is használták mint souverainek, de 1690 után az osztrák udvar gróf Bánffy Györgynek a *nos-t* és *Dei gratia*t eltiltotta. Levelezéseknél nagy szerénységgel írnak egymásnak az uralkodók. *Királyi magasság* (Regiæ altitudinis) illeti a cseh, dán, svéd királyokat, az etrusiai nagyherceget s még néhány királyi vérből származó herceget.

Serenissimos — *fenségeseknek* szólítunk minden választót, s a többi birodalmi herceget, kik hercegi vérből valók. *Eminentissimi* — *Eminentidnak* címeztetnek a bibornokok; *főmagasságoknak*, *főméltóságoknak* (altissimi celsissimi) minden német, francia, belga, holland herczeg.

Méltóságosok a grófok és bárók.

Nagyméltóságúak (Excellentissimi) a fejedelmek valóságos tanácsosai, a nagy követek, tábornokok s az akadémiákon némely professorok és tudorok.

Tekintetes nemzetes (Spectabilis Generosus) csak olyan, kinek ősei vannak. (Nisi majorum

gloria præcellens.) Az apátok, nagyprépostok *főtisztelendők* (reverendissimi, dignissimi).

Tekintetes (Spectabiles) a várjobbágyok, palotaőrök, kamarások, egyetemeken a karok decánjai.

Városok vezetői *nagyságosok* (magnifici); közönségek Amplissimi, Gravissimi, Prudentissimi.

A nagyságos címmel élnek ritkán némely mágnások, gyakrabban az akadémikusok; az akadémiai körből választott rectorok és prorectorok. A theologusok többnyire *tisztelendők* (reverendi, devoti, vigillantissimi); a jogászok = consultissimi; az orvosok = experientissimi; a bölcsészek = præclarissimi, s a ki mindenekben kitűnő = celeberrimi. Mások vegyesen = pereximii, clarissimi, præstantissimi, doctissimi et quid non? kérdi a jó öreg professor.

Írónk eddigelő intézményszerű, többé-kevésbé állandósított tényekről tanított, de a VI. fejezetben kezdve a *tiszteletadásról, az előljárásról, a ruhákról, gyűrűkről, függőkről, kézrevalókról, koronákról, körmökről, fülekről*, stb. értekezvén annyira más térre megy, t. i. az örökké változó divát és szokások terére, hogy ezeket most teljesen mellőzve átmehetünk a XIV. fejezetre vagyis a címerészetről szóló fejezetre, mely címül szolgál ugyan az egész könyvnek, de annak alig teszi negyedét.

A XIV. fejezet a *címerekről* több czikkekre oszlik, melyek közt az első:

I. A paizsokról.

A dolgoknak legigazságosabb édesanyja a természet, minden embert egyenlőnek alkotott; mindeniknek ugyanazon születési feltételei vannak: de a mindenség rendre törekszik és az emberi dolgoknak végzetteljes szükségessége, hogy némelyek másokat méltóságban s parancsoló hatalomban megelőzzenek. Innen a halandók igyekezete a méltóságoknak bizonyos *jelvényeit* találta fel, melyek értelme által a polgári társaság rendjei vagy családjai megkülönböztethetők, melyek által az emberek szelleme a vetélkedésre igyekeztvén, erényekre és örök dicsőségre ösztönöztenek, mely jelvények tulajdonképen *címereknek* hivatnak. A címerek feltalálását Jákob patriarchának tulajdonítják, ki gyermekeinek sorsát és vagyonát saját jelvényekkel ellátott

házak által különböztette¹ meg, melyek aztán más népekre is leszármaztak.

A címereket azonban leginkább a fegyvereken használták, a mint a katonákhoz illett, s általok lovascsapatokat, ezredeket, századokat, vezéreket s másokat különböztettek meg. Így történt, hogy a birodalom összeomolván, a szokás napjainkig fentartotta magát, s a családi jelvénynek is címer a neve, mint a katonai jelvénynek, mert a mi címereink sem voltak kezdetben egyebek, mint elődeinktől valami dicső tény emlékeül megtartott s az utódokra hagyott fegyverek (arma). Ezért az őskori íróknál e címerek neveztetnek jelek- (signa), jegyek- (notæ), jelvények- (symbola) és ékítéseknek (ornamenta).

A címerhez tartoznak a *paizs*, a *színek*, a *sisak*, a *foszlányok*, és a címeralakok. A *paizs* az első hely s gyakran a jelvények adnak nevet a paizsoknak s a jelvényeknek gyakran van oly fő részük, mely aztán paizst, címert mindent magában foglal. A rómaiaknál volt a *fényes paizs*, sima, szegletes, *clypeus*; *katonapaizs* = *scutum*; *kerek paizs* = *parma* = *tatárpaizs*; *bogláros paizs* = *umbo*; *kis kerek paizs* = *ancile*. Voltak ugyanis régen tojásdad alakú és szögletes paizsok; egészen simák s középen valami pikkelylyel, gombbal, boglással erősítve, voltak behajló, kihajló s többfelé bemetszett szélekkel. Voltak nehezek is, mint a Goliathé, hogy a szolgáló a vállán hordozta. Nagy Sándor ezüstpaizsokkal látta el katonáit, s ezeket Argiraspydatoknak nevezte; nagy volt a régieknél a paizs tisztelete, a ki csatában a paizst eldobta, arra büntetést szabtak, de a ki a dárdát vagy kardot eldobta, arra nem.

A paizst baldoldalon hordozták, belső közepén a horog, ansa, melyen tartották, a paizshoz volt erősítve. A Dávid tornya körül s más helyt a falakon Jeruzsálemben paizsok csüngtek ékítésül és a hősök emlékének fentartására. Hajdan a vezért paizsra emelték, s a katonák közt meghordozták, sőt ez még királyokkal is megtörtént.

A címerekben a paizs mai napság az európaiaknál s más helyt sem egyéb, mint egy üres *tábla*, hová bátor hősöknek vagy más kitűnő férfiaknak dicső tettei be szoktak iratni, hogy az utókor előtt e dicséretet tanítsák, megtart-

¹ Mózes I. könyv 49 r. (?)

sák és neveljék. Európában, *különösen négyféle paizs van*. A németek háromszögű paizssal élnek, a két felső szög egyenes (rectus angulus), az alsó kerekded. A francziák és angolok eleintén szintén háromszögű, alsószög hegyes, később ezek négyszögűvé lettek; az olaszok paizsa mindig tojásdad. A spanyolok paizsa fenn négyszögre hajló, alól háromszögre.

De magok a címerealakok bizonyos paizst kívánnak, pl.: a német birodalom kétféjű sasa saját alakot kíván. A francziák hármasslilioma háromszögűt kíván. Az asszonyok paizsa a német birodalomban téglány négyszögű s címerezési hiba volna férje címerezését rajzolni bele.

Itt szerzőnk a paizson lévő osztó vonásokat a bajvívás vágásaiból származtatja: ha a paizs jobbról balra vágatik, azt mondja, ez az első vágásnak (caesio prima) felel meg; ha *metszetik*, második és negyedik vágás; ha *hasítottik*, ez a harmadik vágás. Említi a kereszteteket, az András-keresztet, aztán a pólyákat, fascia stb. Most már nagy rendet kell tartani — úgy mond — a mezőkben, helyekben, a punctumokban, az egymásután való rendben; hajdan ezekre nem ügyeltek.

Némelyek a mezőket vagy a mezők részeit sajátos nevekké nevezik, különösen a francziák, így van aztán a *tisztesség helye*, honoris, a *címerezés arca*, locus faciei, a *köldökpaizs helye*, locus umbelici, alsó, felső, közép, jobb, bal részek stb. Vannak némely kis részletek is a paizson, melyek hol a méltóságra, hol a hivatalra tartoznak, néha a házassággal járnak stb.

II. A sisakokról.

A paizsokat fontosságra nézve követik a sisakok. Ezt a régi időkben csak a katonák hordták a fejükön, melynek takarója, védője és ékessége volt s jelvénye a katonai vitézségnek. Németországban ma is szokás, hogy az elhunyt hős fegyverei közt a sisak is a sírhoz legközelebb eső templom falára függesztetik, néha a halott fejébe tétetik s vele eltemettetik. Hajdan Rómában, mikor az ellenségtől elrabolt zsákmányok közt sisakok is találtak és vitettek haza, kirakták az ajtó szemöldökére, hogy az utódokat hasonló példára és dicsőségre lelkesítse. Ősi harcosok bőrrrel vonták be a sisakot, hogy az ellenséget megrettentésék, sőt tisztán bőrből is készültek. Így származtak aztán *macska-sisak*,

kutya-, menyét-, bika- és kecske-sisakok, a mint azt *Homerosnál* olvassuk.

Később a sisakokat ércből készítették. Hogy mily sokféle alakja volt a görögöknél és rómaiaknál, bizonyítják a temérdek pénzen, a faragott köveken, oszlopokon előjövő sokféle alakok, Czimereinken ma kétféle sisak van: *nyílt* és *zárt*. A nyílt vagy áttört sisak a nemeseké, a zárt a plebejusoké; a nyílás fokozata a nemesség fokozata. Így a királyok sisakja egészen *nyitva áll*, a vezéreknél nyitva teljesen a szem tájéka s így tovább lefelé.

A sisakokon még megjegyzendők a rostélyszámok, a mint nyitva vagy zárva tartatnak. A királyoké, mint mondók, merőben nyitva; a hercegeknél 11 rostély van nyitva; az *örgrófkónál* és *grófkónál* 9 rostély; a többiekénél 7 rostély, de nem egyenesen szembe tekintve, mint amazoknál, hanem harántosan oldal felé, így a báróknak öt, a lovagoknak és nemeseknek három oldalagos rostélyuk látszik. Megjegyzendő, hogy a természetes gyerekek sisakja baloldalra van fordítva. A kik nem nemesek, de bírnak holmi nemesi praeogativákkal, mint kereskedők, tanácsosok, előkelőbbek, jelvényeiken csak zárt sisakot viselnek minden rostély nélkül. A sisaknak kiegészítő része a *sisakdísz* (Crista); a *telőt* (apex) hajdan lófarkokból készítették, most (1695) strucz tollából készítik. A *Careseket* azért nevezték Gallusoknak, mert kakastollakat viseltek sisakjukon, de nem csak tollakat, hanem egész madáralakokat is viseltek sisakdíszül, sőt rémállatok, oroszlán, grif, sphinx, chimera, sirén, pegasus stb. képeit is.

III. A foszlányokról.

Foszlányoknak neveztetnek a címerekben némely süvegek, fejkötők, hasadékok. E hasadékokról némelyek azt mondják, hogy ruharészek (schleppek), mások, hogy tollak, s talán egyik sem, ha a régi dolgokat jól meggondoljuk. A sisakokat hajdan fényesen, sugárosan szokták készíteni, s aztán, hogy e fény a pajtások szemét ne sértse, vagy hogy a csiszolt részeket esőtől, portól védje, befedték valami kendővel. E sisakkendők aztán a különféle fegyverzetüeknél, megvágva, átlukgadva, megszakgatva alakultak át úgynevezett foszlányokká s mint a sisak kiegészítő részei átjöttek a címerezésbe is.

Foszlányoknak nevezik a címér ama részét, mely a sisaknak mintegy homlokától lefelé indulva hátulsó részét körülveszi, ékesíti; a kik szigorúbbak, azt mondják, hogy *foszlányok* csak régi nemeseket illetnek. Az újaknak ép kendőt adnak, vagy csak egy szalagot, mint az egyházi címerek díszítésénél. Néhol a foszlányokat hosszú emberi haj helyettesíti, néha nem jobb- és baloldalon csüngnek, hanem a sisakot hátulról követik.

IV. A színekről.

A heraldikai színek kétfélék, azaz tulajdonképeni színek és érczek. Hajdan főként csak három színt használtak: *pirosat, kéket és feketét*; az a *vérkiöntést*, amaz az *ütéshelyet*, ez a *halált* a hazáért jelentvén; a *fehér* és *sárga* csak akkor vétetett be a címéreszétbe, ha a dolgoknak természeti színe olyan volt. És később is a paizs mezejét soha sem festették fehér- vagy sárgára, hanem erre *aranyat* és *ezüstöt* használtak. A zöld és biborszín is sokáig kihagyatott, csak később vétetett be, szintúgy a rózsaszín, bársonyszín és hermelin. *Színt színre nem lehet tenni*. S nem minden fejedelem ugyanazon színekben gyönyörködik, hanem a különböző fejedelmek különböző színekben. Az érdem ugyan egy, de a kitüntetés többféle lehet, s míg egyik egy pályán szerez kitüntetést, a koczka is más lehet, melylyel jutalmaztatik. Úgy látszik, hogy első helyen áll a császári fekete sas. A régi sziléziai népek paizsukat s testöket feketére festették és sötét éjjel kezdtek harczhoz, hogy szörnyű tekintetökkel az ellenséget megrémítsék. A százszok Nagy Károly előtt paizsokon fekete lovat hordoztak, hogy keresztyénné lettek, fehérre változtatták. A lüneburgi herczegek címérében maig is fennmaradt a ló.

A paizson levő színeket ma már igen ékesen jelöljük meg a rajzolásban. Így például a fehérén tisztán hagyott mező *ezüstöt* jelent; a sűrű pontozás *aranyat*; a függélyes vonalok sűrű sorozata *pirosat*; a vízszintes vonaloké *kéket*; a balról harántos vonaloké *zöldet*; a jobbról harántosoké *biborszínt*; a függélyes és vízszintes vonalok sűrű koczázata *feketét*. Ide jön még a *hermelines* és a *szörmés* (kék és ezüst harangocskák váltakozása) stb.

A színeknek is van saját jelentőségük, így a *fe fekete* a gyász, a *fehér* az öröm színe; a *piros* a

katonai bátorság, a *zöld* a remény, a *bibor* a szemérem, a *kék* a tisztaság, ártatlanság, szentség, az *arany* a bölcsesség színe. Így továbbá a berlini nagy könyvtárban a theologiai könyvek, mind *kék színnel* vannak jegyezve, minthogy égi dolgokat tárgyalnak; a jogi munkák pirossal, minthogy a vér körül sokat foglalkoznak; az orvosiak *zölddel*, minthogy a gyógyszerek *fűvekből* kerülnek; a politikai munkák *biborral*; a szám- és mértaniak *aranyval*. Néha szebb színeket kap az illető jutalmazásból, mint a szász Witekind fehér lovat, fekete helyett, a mint már említettük; s a mecklenburgi ház IV. Károlytól a természetes ökörszarvak helyett arany szarvakat; máskor büntetésül szolgálnak a címérszínek változásai vagy a kitörlések.

V. A címéralakok.

A mi a címeren a paizs, a sisak, a korona és foszlányokon kívül van, címéralakok neve alatt értetik. Címéralak lehet, a mi csak lefesthető minden. Az első címéralakok szorosán véve voltak a sebhelyek, forradások, nyilak, kopják, eltört dárdák részei, az ellenségnek vagy a hősnek elvesztett testrészei; vagy vitézségjelei vagy hivataljelvényei, vagy rendjelvények. A legfőbb alakok, melyek a paizsba vannak; másdrangúak, melyekben a paizs van, s harmadrangúak a paizstartók. A rómaiak a paizsokra az ezredek számát írták, most írják például az erdélyi fejedelmi családok közül az Apaffyak a *szőlővesszőt*; a Rákócziak a *kereket*, a Bethlenek a *darut*; a Báthoriak a *körmöket* stb.

A francia liliomokról írja, hogy mikor Chlodvig meggyőzte az allemánokat és keresztyénné lett, atyja Childerick címérét a bivalt vagyis inkább teheneket eldobta s a keresztlő reimsi püspök tanácsára s keresztyéni ártatlansága jelvényeül felvette a liliomokat.

A magyar címerről azt mondja, hogy a kettős kereszt az *első mező* s a *második mező* négy ezüst pólya piros mezőben. (Tisza, Duna, Száva, Dráva.) * * *

Ezeket látta szükségesnek összeírni a tudós Páriz-Pápai a Heroldok, címérkirályok műveiből, s a ki még többet akar tudni, utasítja Limneus és Spenerus munkáira. De ennyit, a mennyit ő gyönyörűséggel összeírt a királyi udvarok szertartásairól, szokásairól és címerei-

ről, szükségesnek tartott az erdélyi urak számára annyival inkább, mert már a diploma szárnyai alatt élünk; mintha mondta volna, hogy már vége a nemzeti fejedelmi udvarnak, tehát szükség van az új moresre, új erkölcsökre, új tudományokra.

A kis munka a tudomány akkori színvonalán áll, hisz kortársainak forrása megelőzőleg is s utólagosan még 1722-ben is a Spener munkája, kire ő maga is hivatkozik. A történelmi és codificatori iskola közül Párizzpápai is az előbbihez tartozik, kik a címéreszetet az emberiség öntudatával egykorúnak tartják, s kik a tudomány részleteinek bizonyítására egyforma nyugalommal idézik Homeros műveit, az ó-testamentomot, a római írókat, Nagy Károly és V. Károly császárt. Igaz, hogy ez iskola meghatározásai nem oly szigorúak s tán nem is oly szabatosak, mint a később a legújabb korban kifejlett codicatoroké, de rendszerök sokkal észszerűbb, sokkal természetesebb, mintsem ezeké, kik a keresztyén középkor előtt az egész címéreszet létezését tagadják.

Az sem valami különbsége az erdélyi heraldicusnak, hogy művébe annyiféle, gyakran kevéssé rokon tárgyat összehalmoz, mert úgy látszik, hogy a címéreszetet magára, más helyt is száraz tudománynak tartották; így pl. előttem van egy kis francia címertan 1672-ből, mely a francia trónörökös számára íratott s aztán címertani dolgok mellett van benne história, geografia s még egyéb is.

Sőt van egy szempont, melyből tekintve Páriz-Pápai némi részben korának színvonalán felül emelkedik, a mennyiben a mystikus részek, a mennyire csak lehet, mellőzve vannak, sőt a heraldika ismeretes meséit: Ádám címere, angyalok címerei stb. még csak meg sem érinti, pedig mily kapósak lettek volna Erdélyben -- holott Németországban még akkor széltébe jártak az efféle heraldikai bohóságok.

Most tehát, midőn mi történetírásunk részleteinek pontosabb felderíthetése végett újlag művelni kezdtük a heraldikát, s némileg tüzetesebben, mint az bármikor történt, semmi okunk sincs pirulni amaz első címertani írónk miatt, ki ezelőtt már 200 évvel kijelölte heraldikánk legészszerűbb s legtermészetesebb irányát.

DEÁK FARKAS.

A kisasszonyfalvi Istvánffy-ak.

Az Istvánffy-ak törzsfája politikai, hadi és irodalmi tekintetben nevezetes férfiakat ada a hazának. *István* (családfánk az I.) II. Ulászló király gyermekei nevelőinek felügyelője volt. *Pál* (I.) a magyar irodalomnak XVI. századbeli jelentősebb művelői közt foglal helyet. Fia *Miklós*, az alnádor, eszénél és állásánál fogva nem csak mélyen befolyt kora történetére, de mint történetíró is kimagaslott előzői és korabeliei között és műve által maradandó emléket állítva magának, neve maig általánosan ismeretes maradt. Munkájában azonban nem követte azon írókat, kik koruk történetéről írva, abba saját családjaik eredetét, dicsőítését is beleszórták. Ez is egyik oka, hogy az Istvánffy-ak törzsfája maig is teljesen ismeretlen; és ez lehetett oka, hogy Wagner, a jeles genealog, sem birván elegendőknek látszó biztos adatokkal e családról, — mert kézirati gyűjteményében¹ e családról csak töredékes családfa található, — nem iktatta kiadott műve valamelyik tizedébe.²

Lehoczky Stemmatographiája, valamint az ennél bővebb «Magyarország Családai» című munka V. kötete sem rendelkezett még elegendő adatokkal e nemzetség történetére nézve. Úgy tudjuk, a család okleveleinek nagyobb része Istvánffy Miklós halálával a nőágon örökösödött trakostyáni gróf Draskovich, és egyrészen a horvátországi gróf Keglevich család levéltáraikba kerülven: még várja a történetbúvárok vizsgálódásait. Pedig a családnak fennebb jelzett történelmi jelentősége eléggé indokolja, hogy annak összes történelmi viszonyait behatóbb és részletesebb figyelmünkre méltassuk.

Néhanapján megejthető buvárokodásaim egy alkalmával szerencsés voltam az Istvánffy család oklevelei egy részének meglehetősen bőséggel kivonatolt Elenchusát³ átlapozhatni, mely ha nem ösmertet is meg a család legrégebbi eredetével; de a XV. század, s még inkább a XVI. század elejéről kezdve a családfának hitelesebb szerkeze-

¹ Manuscripta Caroli Wagner tom. LXX. és Tabellæ Genealogicae a Nemzeti Muzeumban.

Collectanea genealogica familiarum, quæ iam intercederunt. Decas I. II. III. IV.

³ Literarum Series Familiæ Istvánffy stb. I. Elenchi variorum Instrumentorum II. kézirata a Nemzeti Muzeumban.

ére, összeköttetéseire, és birtokviszonyaira a leg-hitelesebb adatokat szolgáltatja. Időm szűk volta meggátolt a fölötte érdekes birtokviszonyokra kiterjeszkedhetnem; de a családfai szerkezet és összeköttetések mozzanatait mind különös figyelembe vettem. Ezekből tehát és idézendő egyéb történelmi emlékek szálaiból szövődik ezen családani vázlat, mely addig is, míg nálamnál szerencsebb utód a családi levéltár eredeti okmányaiából meríthetve teljes leágazási tanulmányával örvendeztetheti meg irodalmunkat, — az eddigiéket helyébe hitelesebb, bővebb és tanulságosabb támpontokat nyújt a családtörténelem használatára.

A legelső, a kit eddig a családból hitelesen ismertünk, *István*, a kit már Budai Ferencz fel- említi, mint a ki már 1474-ben a lengyelek ellen Boroszlónál harczolt. De Wagnernál¹ már ennek atyjául *Jánost* találjuk, kinek e szerint életkora Mátyás király országlásának idejére, sőt még előbbre is, kellett hogy essék, miután már fia 1474-ben hadképes volt, és így már a család származásfája Jánossal legalább az 1454. évvel kezdődik.

Tudjuk, hogy a családnevek már a XV. kivált pedig a XVI. században meg voltak állan- dosúlva; az alábbiakból azt is tudjuk, hogy a már említett és 1474-ben élt *István* Istvánffy de Kisasszonyfalva nevet használt; miután pedig az Istvánffy név épen úgy, mint a Pálffy, Bánffy, Kapitánffy stb. nevek, valamely ős nevéről, vagy állásáról (rangjáról) vette eredetét, szükségképen következtethetjük, hogy István atyjának János- nak atyja vagy nagyatyja volt azon *István*, kiről utódaira az *Istvánffy* név háramlott, a mi ismét oda mutat, hogy a család már 1454. előtt kifej- lett a névtelenség homályából.

Igaz, hogy az Istvánffy Miklós és testvére István által 1582-ben nyert újító czímerlevélben² a család őseiül már Károly király korából *Domokos* tárnokmester³ és Zsigmond király korából *Albert*, a mármarosói sóbányák igazgatója is em- lítették; de ezt, a mint tagadni nem akar-

¹ Wagner Mss. tom. LXX. és Lehoczky Stemm. II. 203.

² Századok 1875. évf. 325.

³ Czinar, Index alph. Codicis Dipl. 532. Robert Károly korában nem találunk Domokos nevű tárnokmestert, hacsak az 1299—1300. évre nevezett Domokost nem vesz- szük annak.

juk, úgy egészen hiteles adatokul sem fogadhat- juk el.⁴

Maradunk ez idő szerint tehát csak annál, hogy a nemzedékrend hiteles törzseül az emlí- tett Jánosnak fiát I. Istvánt ösmerjük, kiről az 1474. évi szereplésén kívül azt tudjuk még, hogy 1494-ben, midőn Ulászló király parancsából mint az erdélyi sóaknák grófja (Comes Cameralium Salium Transylvaniensium) társával Kápolnai Miklóssal a kolozsvári barátok klastroma építé- sére 300 frt. kiadására utasítottatott, már Istvánffy de Kisasszonyfalva iratott,⁵ a mi oda mutat, hogy már nem csak hogy az Istvánffy név használat- ban volt, de birván a család Kisasszonyfalvát, előneve is arról iratott. — 1505-ben Baranya vármegyét képviselte a rákosi országgyűlésen.⁶ 1508-ban már koros férfiú volt, midőn II. Ulászló ki- rály gyermekei nevelőinek felügyelőjéül nevezte.⁴ 1515-ben tett végrendeletet,⁵ és nem sokára meg is halt, mert már 1517-ben fiai *II. János*, *Ferencz*, *Imre* és *I. Pál* osztozkodtak.⁶ Neje nevét nem ismerjük. Említett négy osztozó fián kívül két leánya is volt; *Katalin* Batthyány Benedekné és *Anna* Maczedoniai Miklósné.

Az 1517-ben osztozott négy Istvánffy testvér- ről beszéljünk egyenként a következőkben.

II. János kir. udvarnok volt. A családi birtoklevelekben mint élő előfordul 1520, 1523- ban. Elesett Mohácsnál 1526-ban.⁷ Neje meszteg- nyői Szerecsen (Zerechen) Lajosnak bakonyai Horváth Klárától született leánya Szerecsen Ka- talin volt. Ettől egy fia *II. István*, és három leánya maradt: úgymint *Borbála* Eössy Boldi- zsárné, utóbb 1560. már özvegy. *Katalin* előbb Zokoli Istvánné, ennek halála után Horváth Mihályné 1560. és *Magdolna* 1560-ban Lónyay Péterné. Az említett fiú testvér *II. István* szin- tén a hadi pályán szolgált és szerencsétlen volt.

¹ Erről sincs eddig más bizonyító adat.

² Codex Széchenyanus, kézirat a Nemzeti Muzéum- ban IX. k. 8. okl. — Továbbá az idézett Literarum Series. — Rupp M. Orsz. Helyrajzi Története III. 216.

³ Kovachich M. G. Supplem. ad Vestigia Comit. II. 334.

⁴ Istvánffy Regni Hung. Historia. Coloniae 1685. 38. Katona Hist. Critica XVIII. 554.

⁵ Literarum Series Familiae Istvánffy.

⁶ Lehoczky Stemm. II. 203. Istvánnak a nevezett négy fiún kívül még egy ötödik fiát *Lászlót* is említi, de erről az 1517. osztály levél kivonata nem emlékezik.

⁷ Pethő Gergely M. Krónika 99. Istvánffy id. k. 87. l.

Valami okért Nádasdi Tamás ellensége lévén, ez útközben Jókánál meglepte és a Dunába fojtatta 1542-ben.¹ Hatalmas rokonai hiába keresték a megtorlást, nem boldogultak. Így ez ág kihalt. Nem érdekteien azonban megjegyezni, hogy II. János házassága által a homonnai Drugeth, kápolnai Bornemisza, kecskeméthy Patócsi akkor már hatalmas családokkal sógorosodott.

I. Istvánnak második fia volt *Ferencz*, ki a családi oklevelek szerint² 1526-ban tett végrendeletet, 1532-ben pedig pótintézkedést (codicillus.)

I. Istvánnak harmadik fiáról *Imréről* az 1517, 1520, 1523. évekről szóló oklevelek még mint élőről emlékeznek. Azontúl róla adatok hiányzanak. Fiát *IV. Jánost* 1548. és 1564. évi oklevelek említik. Ha Lehoczkynek hitelt adhatnánk, úgy Istvánffy Mátyásnak, ki 1672-ben Gömör vármegye jegyzője volt,³ ezen IV. Jánostól való származását lehetne feltételeznünk.

I. Istvánnak negyedik fia volt *I. Pál*, előbb honn gondos, mívelt nevelést nyert, utóbb a paduai egyetemen tanult. Ifjú korában katonászkodott; 1532-ben a mohácsi mezőn Perényi Péter alatt táborozva, török fogságba esett, a honnan azonban kiváltá magát.⁴ A katonai pálya után a hivatalos pályára lépett és a pozsonyi kamaránál tanácsos volt.⁵ 1549-ben gr. Salm Miklós cs. tábornokkal Murányvár ostromától Martinuzzi Györggyel való alkudozásra követül küldetett.⁶ Az 1550. évi országgyűlés által egyik határvizsgáló bizottság tagjául választott.⁷ Meghalt 1553-ban.⁸ Legnevezetesebb mozzanata Istvánffy Pál életének az, hogy nevét a magyar irodalom történetében is megörökíté, és egyike

¹ Istvánffy id. k. 16. Forgách Comment 303. Az évszámra nézve e két forrás után sem lehetünk tisztában. L'nokaöcse csak 1545-ben készíté neki az epitaphiumot. *Századok* 1875. évi foly. 205. l.

² Az id. *Literarum Series* stb.

³ Bartholomæides Not. C. Gömör. 763.

⁴ Istvánffy 1685. évi kiadás 117.

⁵ Bél M. Nova Notitia Hung. I. 555. nem találjuk. Hanem hogy kir. tanácsos volt, azt az alább említendő Tőke által kiadott Epitaphiumból tudhatjuk. Lehoczky id. helyen Baranya vármegye alispánjának is írja.

⁶ Istvánffy id. kiadás 189.

⁷ 1550. évi XLIII. tcz.

⁸ Denis, Wiens Buchdruckergeschichte 506. *Századok* 1875. évi foly. 503. Új magyar Múzeum 1858. I. 382.

volt az elsőnek, kik a verses beszélyt irodalmunkban meghonosíták.¹ «*Voltér és Grizeldisz*» című műve valószínűleg iratása idejében 1539-ben nyomtatott ki először, és azután 1574-től több kiadást ért.² *I. Pál* kétszer nősült, első neje a Garai család azon ágából volt, mely egyik elődéről Dezsőről Garai Bánffynak is neveztetett, tudniillik Garai Lőrincznek leánya *Garai Petronella*.³ Második neje Gyulai Jánosnak, az egykori jajczai kapitánynak, és a Drávántúli megyék és Slavonia egyik gazdag birtokosának leánya *Gyulai Hedvig* volt, ki férjét túlélte, mert még 1558, sőt 1560-ban is mint özvegy említetik. Mind a két házasság az ősi birtokokhoz, különösen a Drávántúli megyékben fekvő temérdek jószágot hozományozott. E két házasságból hét gyermekét ismerjük. Ezekből *Erzzebét* nem sokára atyját a sírba követte 1553-ban.⁴ Ezen kívül volt még két leány: *Katalin* Markfalvai Jánosné, és *Zsófia* (másutt Theodora) Dóczy Mihályné. Ez utóbbiról egy családfáról⁵ tudjuk, hogy az első házasságból Garai Petronellától származott. A négy fiú ezek voltak: *III. János*, *II. Pál*, *III. István* és *I. Miklós*. Ezekből biztosan csak a legutolsóól tudjuk, hogy a második házasságból született. Emlékezzünk még rólok egyenként.

III. János nevét csak 1560 és 1564. évi oklevelekből ismerjük; s róla többet nem tudunk.

II. Pál 1559, 60, 64. oklevelekben fordul elő. Katonai pályán szerepelt és 1566-ban Zrínyi Miklós alatt Szigethvár védelmében esett el.⁶

III. István az oklevelekben 1560, 1564 és 1572-ben fordul elő. Lehoczky szerint,⁷ Veszprém vármegye alispánja volt, neje Jakab Jusztina. 1588. évi oklevél szerint fiai *IV. János*, *Imre*,

¹ Toldy Fer. A magyar irodalom kézi könyve I. 11.

² Szabó Kár. Régi m. könyvtár, 54. 89. 633.

³ Magyarország családai V. 238., valamint még utóbb is *Századok* 1875. évf. 503. lapján Istvánffy Pálnak első nejéül Gyulai Hedvig iratik; azonban családi oklevelek Garai Petronellát már 1534-ben Istvánffy Pál házastársául jelölik, Gyulai Advigát (Hedviget) pedig 1558. és 1560-ban mint Istvánffy Pál özvegyét említik. Így tehát Garai Perollenának kellett első, Gyulai Hedvignek pedig második nejének lenni.

⁴ Denis id. h. a Tőke által frt Epitaphiumban.

⁵ Rajcsányi Ádám, Genealogicae Deductiones. Kézirat.

⁶ Istvánffy id. kiadás. 317.

⁷ Lehoczky, Stemmatogr. II. 203.

László, Ferencz és Pál. Többet ágazatáról nem tudunk.

I. Miklós (I. Pálnak fia) szül. 1538. decz. 8-án¹ Tüzetesebb életrajza nem ide tartozik. Röviden megemlíthetjük, hogy mint gyermek Várdai Pál primás udvarában apródoskodott. Oláh Miklós érsek unokaöcscsével Bolognában tanult Sám-boky Jánossal együtt. A latin és görög classicus nyelveken kívül beszélte a legtöbb európai nyelvet és tudott törökül is, a mi mind nemcsak a hivatalos pályának hasznosan betöltésére, de a történetírással foglalkozásra is előnyösen képesíté. Előbb Oláh primás és kancellárnak, majd Liszthi János megbetegedése után királyi titkár lőn. 1569-ben már fizetésjavítást nyert. 1579-ban már az udv. kancellária tanácsosa volt, 1581. szept. 27. előtt pedig alnádor² lett. 1582. febr. 17-én ősi czímerét Rudolf király által megújíttatá, az ekkor testvérei közül csak az egyedül élő István öcscse nevére is szóló czímeres oklevélben.³

Ez oklevelet csak kivonatban ismervén, biztosan nem állíthatom, hogy Istvánffy Miklós ezzel egyszersmind a mágnások (bárók) rendjébe is emeltetett, a mint ezt Lehoczky cselekvé seriesében.⁴ Kir. oklevelek záradékaiból bizonyos,

hogy utóbb az ország zászlósai közé jutott; mert az 1598—1615. évi diplomákban mint királyi főajtónálló mester (Janitorum reg. magister) fordul elő. És egy időben (1603, 1604.) a nádori helytartóságot is viselte. Számos és fontos békekötetési és alkudozási kiküldetéseben vett részt.¹ Az ő helytartósága alatt Illésházy István ellen a kincstár javára kelt ítélet ellenségévé tette a később nádorrá lett hatalmas embert, a ki Istvánffy Miklóst az 1608. évi országgyűlésen ama ítélet miatt érzékenyen megtámadta. Ez annyira szívére hatott az ideges férfinak, hogy ott a gyűlésen szélhűdés érte. Orvosi gondos kezelés által bajából egy időre fellábadt ugyan, de megmaradt nyavalyás reszketegsége, a mi a munkára alkalmatlanná tévén, történetiratának teljes befejezésében is meggátoltatott. Már 1581-ben is egy fájdalmas csapás sújtá őt, mint család-apát, elhalván egyetlen fiú gyermeke *Pál*, kinek tetemeit gyakori lakóhelyén,² neje birtokán, a csallóközi Al-Báron temetteté el, hol az egyház oldalában elszomorító tartalmú sírípattal jelölt emléke látható.³ Méltónak tartom a nevezetes férfiú által fogalmazott ékes és érdekes epitaphium ide iktatását, szó szerint, a mint következik:

PALCONI . VNICO . FILIO . EIDEMQVE . LONGE . AMANTISSIMO .
IN . TENELLA . AETATE . PROH . DOLOR . VITA . FVNCTO .
NIC . ISTHVÁNFFI . PAVLI . F(ilius) ET . ELISAB(eta) BÓTH .
PARENTES . MOESTISSIMI . POSVER(unt)
VIXIT . ANN . III . MENSIB(us) VII . DIEB(us) XVII .
O(biit) MENSE . MARTIO . ANNO . XPI .
M . D . LXXXI .

Tecum Amor et Charitas, spes et solatia nostra,
Palco, iacent! sed sic tulit imperiosa potestas,
Fatorum; ut, quae te nobis pia soluere iusta
Fas erat; haec moesti tibi reddimus ecce parentes.

I.H.S. & X.P.S.

FIAT . VOLVNTAS . TVA . SICVT . IN . COELO .
ET . IN . TERRA .

¹ A Viczay-féle Istvánffy-codex szerint L. Pray, *Anales Hung.* IV. Praefatio 5. Utána Horányi *Memoria Hung.* II. 247—261. Ellenben Mednyánszky a *Hormayr und Mednyánszky Taschenbuch* 1822. 338. és az utána írt folyóiratokban születési éve 1535-re tétetik.

² Istvánffy, *Hist.* 1685. kiad. 360.

³ Az eredeti a gr. Draskovich család levéltárában, kivonatban a *Századok* 1875. évf. 324. l.

⁴ Lehoczky *Stemmatogr.* I. 167—169. Series Nobilium

Hung. cum annis, quibus Comites, et Barones creati sunt.

¹ Windisch, *Ungr. Magazin.* I. 28., hol leghitelesebb életrajzi vázlata van.

² L. Ipolyi A., *Csallóközi képek.* Vasárn. Ujs. 1858. évf. 9. sz.

³ Bél M., *Notitia Hungariae novae* II. 247. és *Tud. Gyűjt.* 1831. III. 42.

Isvánffy Miklós 1562-ben¹ házasodott, nőül vévén bajnai Bóth Györgynek leányát Erzsébetet, Bakocs Pál özvegyét, Bóth Ferencnek Batthyány Ágnestől való unokáját, kivel ama nagy vagyont, mely úgy fi-, valamint nőágon, különösen anyja Gyulay Hedvig után családját illette, még inkább szaporítá. Miklós birtokra nézve dúsgazdag volt, Baranya-, Somogy megyének nagy része őt illette, a Drávántúli horvátországi birtokok pedig emezeket is meghaladták. Birt továbbá Győr, Komárom és egyéb megyékben is, csak hogy a török hódoltság miatt soknak actualis birtoklását nem élvezhette. Anyja után örökölt egyik birtokán, a varasd-megyei Vinicza mezővárosban, az egyházban készítettett magának és nejeének sírboltot és arra még életében 1597-ben a következő feliratot véseté.

D. O. M.

Rudolpho II. Imperatore Cæsare Augusto, pio felici. Nicolaus Istvánffy. Regni. Hungariæ. Propalatinus. hac. cura. posteros. levare. volens. Sibi. et. Elisabethæ. Bot. de. Baina. coniugi. pientissimæ. posuit. ut qui XXXV. amplius annis coniunctissime vixerunt, una etiam resurgant. Anno Christi Salvatoris CIO IO XC VII.

Vivite Supertites mortalitatis memores.

Meghalt 1615-ben,² némelyek szerint a Csallóközben Felbáron. Valósággal elvitettek és eltemetettek-e Viniczán tetemei? még az sem bizonyos. Özvegye Bóth Erzsébet őt 1603. táján követte.² Említett korán elhalt Palkó fiúkon kívül csak három leányuknak tartják az általunk ismert adatok emlékezetét. Ezek valának a következők: *Éva* trakostyáni Draskovich Jánosné 1599-ben; *Orsolya* nagylucei Lipcsey Jánosné 1599-ben; *Katalin* Keglevich György jegyese 1599-ben, 1600-ban már neje. Éva után örökösdött a gróf Draskovich család, és ennek trakostyáni levéltára nyújthatna leghitelesebb adatokat a család történetének és teljes származási fájának megírására. *Orsolyának* Erzsébet nevű leányát báró Malakóczy Miklós vette nőül, ennek leányát pedig Czindery György, ki által a Malakóczyak kihaltával az Istvánffy jószágokban a Czinderyek örökösdtek. *Katalin* utódai a buzini gróf Keglevichek horvátországi ága. Miklósban ága kihalt.

Miklósnak gazdag és becses könyvtára volt, melyet a jezsuiták zágrábi residentijának hagyományozott. E rend eltörlésével nagy része a budapesti m. kir. egyetem könyvtárába került. A nagyobbára pergamen kötésű táblák külsején aranyozva az Istvánffy címér látható.³

Az előadottak nyomán a családfa következő:

János 1454.

I. István 1474–1515.
kir. sókamárás és követ

II. János elesett 1526 Mohácsnál (Zerchen Kata 1548.)		Ferencz 1517. végrend. 1526–1532.		Imre 1517–1523. IV. János 1548–1564.		I. Pál 1515 † 1553. költő. 1. Garai Petronella 2. Gyulay Hedvig		Katalin (Batthyány Benedekné)		Anna (Maczedoniai Miklósné)	
II. István a Dunába fojt. 1542.		Bóra Eössy Boldi- zsárné		Kata 1. Zokoli Istvánné 2. Horváth Mihályné 1560.		Magdolna 1560. Lónyay Pé- terné		Erzse † 1553.		I. Miklós sz. 1538. † 1615. al nádor kir. ajtónálló történetíró (bajnai Bóth Erzsébet)	
III. Pál † 1581. kora 4. évében.		Eva Draskovich Jánosné		Orsolya Lipchey Jánosné		Kata Keglevich Györgyné.		II. Pál elesett Szigethvár. 1566.		III. János 1560–1564.	
						IV. János 1588.		Imre 1588.		László 1588.	
								III. István 1560–1572. Veszprém alisp. (Jakab Jusztina)		Ferencz 1588.	
										Pál 1588.	

¹ Podhraczký J. a Tud. Gyűjt. 1831. III. 42. l. házasodását mintegy legalább is 1576. véleményezi. A családi okiratokban Both Erzsébetet már 1568. nejeül olvasom. Azon sírbolti feliratban pedig, melyet még életében Viniczán magának és feleségének részére szánt, már 1597-ben 35 éves házasnak írja magát, e szerint házasága az 1562. évre esik.

² Közlé tudtomra először: Palatium Regni Hungariæ.

Cassoviae 1739. 60. Továbbá Kazy, Hist. R. Hung. I. 122. — Windisch, Ungr. Magazin I. 466.

³ Napját nem tudjuk. A Viczay-codex szerint korának 77 évéből négy hónapot töltött be.

² Ilyenek ott a többi közt, a mint jegyzeteim közt találok: 1. Missae graecae Aegyptiacae 4-r. stb. 2. Cardanus Hier. De Somniis. Basileae 1584. 4-r. stb. Es egy szorgalmas bibliographus ott még sokat találhatna Istvánffy Miklós könyvtára catalogusának rekonstruálására.

A családnak 1582. évi címérlevele szerint címere fennálló, hosszant hasított paizs. A jobboldali osztály haránt felső arany, alsó vörös udvarra oszlik, az előtérben királyi koronán körmeivel álló, egyfejű, jobbra néző, fekete sas ágaskodik, kiterjesztett szárnyakkal, az Istvánffyak ősi jelvénye; a baloldali kék osztályban alul arany liliom, fölötte ezüst félhold és hatszögű csillag szemlélhető. A paizs fölött jobbra néző hadi sisak vánkására szárnyas sasláb, karmaival a vánkásra helyezkedve, emelkedik fel. Sisaklepel jobbról aranyvörös, balról ezüstkék.¹

NAGY IVÁN.

A Chapy-czímer és a Sárkány-rend.

(Egy színezett címerrajzzal.)²

Zsigmond király 1418-ban márcz. 19-én Konstanczban Chapy András és testvérei, valamint egyéb rokonai részére érdekes címeres levelet ad ki.³ Chapy András Zsigmondnak egyik kiváló vitéze volt. Az oklevél szerint: «Andreas filius Nicolai filii Thomæ de Chap regiæ nostræ maiestatis aulicus et nostræ familiaris *societatis draconicæ seu draconistarum collega* ac domesticus et continuus commensalis.» E Chapy András a király elé járul s hivatkozva kora fiatalsága óta szerzett érdemeire, a királytól maga és családja részére címert kér. A címert a királynak be is mutatja. S a király a következőket sorolja föl oklevelében, kik e címerrel élhetnek: Chapy András és vérei: András, Pál, László, Péter prépost, Miklós Chapy Miklós fia; továbbá Chapy Imre fiai: Péter, István, László, János, Ágoston; Széchi Gál zólyomi comes fiai: Péter zempléni esperes, György és Jakab; Széchi Mihály plébános, Agocsi Miklós, Agocsi Péter és Elek eósi prépost, Szerdahelyi Ferencz, Péter fia Domokos; Struthei László fiai: István, Jakab és Tamás; Sóvári Soós László fiai: Bachkoi János és Miklós, Soós János fia Simon, Soós fia Péter; Dénes fia István; András fiának Jakabnak fiai: György, Simon és Jakab; Agocsi Miklós, Szerda-

¹ Századok 1875. 325. lapján, de hibásan metszve.

² E színnyomat a Károlyi-oklevéltár nem rég megjelent második kötetének egyik melléklete. Onnan veszszük át mutatványkép.

³ L. szövegét Károlyi-okl. II. 34. l.

helyi Péter fia Péter. Mind ez elősoroltak a mondott Chapy Andrással együtt vitézkedtek a király szolgálatában.

E szolgálat érdemei az oklevél szavai szerint nagyok voltak. Chapy András kora ifjúságától fogva a királynak minden ügyeiben és dolgaiban híven járt el, különösen kitüntette hűségét a Prokóp morva örgróf ellen viselt háborúban. Mikor Zsigmond a morva Osztro várát hadaival megszállotta, Chapy András, ki oroslánéhoz hasonló bátorsággal mindenütt elől járt, az ellenség nyilaitól arczában súlyosan megsebesült s jobb szemét elveszté. Később szintén Morvaországban Holstein vára alatt Chapy András mellén kapott súlyos sebeket, az ellenség kezébe került s ott sanyarú fogságban tartatott. Mikor aztán Magyarországon anarchia uralkodott s Zsigmondot a főurak, mint annyi baj okozóját, fogságban tartották, Chapy András híven megmaradt királya mellett s a fellázadt uraknak ellene szegülvén, újból megsebesült s megint fogságba került. Zsigmond hívének arczára és mellére utal, hol mind e sebek láthatók s utal egész Magyarországra, hol mind e vitézség tudva van.

Ennyi hűség és ragaszkodás jutalmazására adományozza Chapy Andrásnak az általa kért címert s vele együtt felsorolt társainak, kik őt mindenben támogatták.

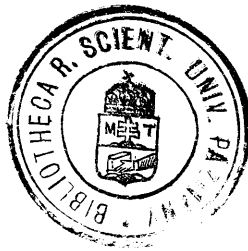
A mi az adományozott címert illeti, annak arányai tökéletesen megegyeznek egyéb Zsigmondkori címerekkel. A címer-ábra arannyal szegélyezett négyszögű kék táblába van foglalva, melynek szélessége 12'8 cm., hosszúsága 14'8 cm. E négyszögletű kék tábla egy másikat zár magába, stylizált négylevelű lóhere-alakut, mely szintén arannyal van keretelve. E tábla színe sötét lilaszín. Ezen belül foglal helyet a tulajdonképeni címer. E címer magassága a paizs lábától az oromdísz képező oroslán homlokáig 12'7 cm., ebből a paizsra 5'5, a sisakra oromdíszestől 7'2 cm. esik. Ez arány teljesen megfelelő a kornak, mely általában a sisak és oromdísz nagyobbodását tünteti föl.

A mi magát a címert illeti, az kék mezőben ágaskodó arany oroslánt tüntet föl, melynek arczát és jobb szemét egy vető nyíl (balista) szúrja keresztül. Megjegyezzük, hogy a rajz nem felel meg tökéletesen az oklevél szövegében

Nyomt. Ullmann József, Budapest.

Chapy András czimere
1418.

foglalt címerleírásnak. Ez utóbbi ugyanis, vonatkozással az említett Chapyn Osztro vára alatt történetekre, a nyilat az oroszán szemén keresztülmondja, holott a rajzban az annak orrát fúrja át. Efféle eltérés e korban a címer rajza és leírása között nem ritkaság, s fennakadni benne nincs okunk. A paizs fölött levő csőr-sisakon ugyanezen oroszán alakja látható.¹ A sisaktakaróról az oklevél szövege említést tesz ugyan, de a rajzban feltüntetett arany és kék színű foszlányok inkább pusztán ornamentika s hely-kitöltés, mint valóságos sisaktakaró jellegével bírnak.

A címernek legnagyobb nevezetessége az azt paizstartó módjára övező sárkányban áll. E sárkányt, az oklevél szavai szerint, hátán veres kereszt díszíti (a rajzban hiányzik), négy lábú s osztott szárnyakkal ellátott szörnyalak; szája nyitva áll s fehér fogai közül piros nyelve kilátszik; a sárkány farka körben átölelve a paizsot, az állat nyakára csavarodik háromszor, a fark vége pedig egyenesen fölemelkedik.

E sárkány a Zsigmond király által alapított sárkányrendnek jelképe, melynek Chapy András lovagja volt.

Legyen szabad e rendről egyetmást elmondani.

A sárkányrend a XIV. század utolsó évtize-

¹ Az érdekes címerleírás eredeti szövege ekkép hangzik: . . . leonem videlicet aureum disiunctis pedibus ante et retro cum cauda sursum erecta et reflexa per modum animalis huiusmodi gradientis, in dextro pede erecto sub unguis sagittam transfixam seu transmissam continentem, et per oculum dextrum leonis totamque faciem eiusdem per directum hostiliter percussam seu sagittando transmissam, in clipeo cuius campus lasurino seu caelestino colore erat per totum ornatus, qui etiam clipeus draconis cruce rubea in dorso signato cum pedibus quatuor ante et retro disiunctis et pennis quasi divisus ex utroque latere fuit circumdatus et circumflexus, cuius draconis os apertum et inter dentes albos lingua rubea extensa rostro sub acuto et auribus erectis videbantur, cuius draconis collium cauda propria tripliciter circumdedit et circumflexit, cuiusque caudæ finis seu pars extrema erat erecta; in acie vero clipei eiusdem galea seu cassis superposita fuit more armigerorum seu militari, tectura etiam coloris lasurini seu caelestini a parte superiori, in parte vero inferiori coloris crocei cooperta et incizothata per czottas ante et retro dependentes tanquam vento vel aliquo impetu recenti seu veloci agitata, in primitate vero galeæ seu cassis huiusmodi pro crista leo aureus ore aperto et pilis capitis sursum erectis positus erat superius descriptus.

deiben keletkezett. 1397-ben egy végrendeletben már előfordúl: «dominum Victorium a Puteo militem Draconis, qui modo præcepto magnifici et potentis domini Johannis Galeatii reperietur apud serenissimum Venceslaum imperatorem nostrum pro eius negotiis pertractandis.» A XV. század első éveiből előjön IV. Albert ausztriai főherceg (1395—1404) egyik pecsétjén, melyen Ausztria pályás címerét egy négy lábú sárkány övezi minden körirat nélkül. A bécsi udvari levéltárban őriznek egy pergamen kéziratot, mely 1393-ban kezdődik s az 1415. évvel végződik. E kézirat IV. Alberttól egész Lipót osztrák hercezig minden herceg címerét a sárkányrend jelvényével környékezi; Lipót herceg címere mellett ott van az évszám is 1394. Mindez a mellett látszik bizonyítani, hogy a sárkányrend már a XIV. század utolsó éveiben megvolt, s hogy Zsigmond király 1408-ban, mely évből a rendnek általa kiadott alapító-levelét bírjuk, annak új szervezetet adott. Ez alapító-levelél több tekintetben oly érdekes, hogy annak ismertetésére legyen szabad kissé kiterjeszkednünk.¹

Az oklevelet Zsigmond és neje állítják ki 1408. évi decz. 12-én. A rend alapítására őket vallási okok bírták. Az oklevél bevezetésében elmondja Krisztus keresztjének harczát a sárkánnyal, melyet sz. György a sz. kereszt segítségével legyőzött; ezután felemlíti az igaz hitnek harczát a schismaticusokkal, értve ezalatt a hussitákat, a kik ellen éppen a XV. század elején kezdett küzdeni. Az ez ellen küzdők kitüntetésére alapítja a következő jelvényeket: «signum seu effigiem draconis incurvati per modum circuli cauda sua collum circumgyrantis divisi per medium dorsi ad longitudinem a summitate capitis et nasi usque ad extremum caudæ effluente sanguine in interiore rima (*hasadék*) scissuræ alba, et sanguine intacta per longitudinem rubeam cruce, sicuti et quemadmodum sub ipsius gloriosi martyris Georgii vexillo militantes cruce rubeam in albo campo ferre solent». Ez utóbbi hivatkozás a sz. György lovagok szövetkezetére, kiknek 1326-ból való statutumait a Nemz. Muzem levéltára őrzi. A sz. György lovagok, ép úgy mint a sárkányrend lovagjai,

¹ Acta lit. Musei Nationalis. I. 167. l.

jelvényöket nyilvánosan tartoztak hordani, hogy felismerhetők legyenek.

A rend jelvényét ezenkívül még leírja Windeck, Zsigmond egykorú életírója: «Ein lintwurmb, der hinger an einem crewze. Auf dem crewze stunde: O quam misericors est Deus, nach der Länge. Iustus et pius, nach der Zwerche.»¹ Horneckből tudjuk meg, hogy a rend lovagjai közt két fokozat volt. Egyik rész (s ezek csak huszonnégyen voltak) a sárkányt is meg a keresztet is viselhette. A másik rész (ezek száma korlátlan volt) csak a sárkányt.

A sárkány-rendnek legelső magyar főlovagjai, úgynevezett «Barones»-ei, kiket Zsigmond király szóban forgó oklevelével tett azokká, a következők voltak: *Deszpota István* Rácország ura, *Hermann Cilly* és *Zagorja comese* és fia *Frigyas*, *Gara Miklós* nádor, *Stibor* erdélyi vajda, *Maróthi János* macsóói bán, *Ozorai Pipo* szörényi bán, *Szécsy Miklós* királyi tárnokmester, *Corbaviai Károly* főkincstartó, *Simon* főajtónálló Kenyének fia, *Corbaviai János* főasztalnok, *Alsáni János* főpinczemester György fia, *Lévai Cseh Péter* kir. főlovászmester, *Csáki Miklós* előbb erdélyi vajda, *Bessenyő Pál*, *Peghi Pál* előbb Dalmátia, Horvátország s egész Szlavonia bánja, *Nádasdy Pál* Simon fia a székelyek ispánja, *Perényi Péter* előbb a székelyek, utóbb Máramaros comese, *Perényi Imre* királyi kancellár, *János* néhai Gara Miklós nádor fia. E fényes társaság képezte a sárkány lovagok legfelsőbb körét. Már ekkor is megvolt a rangfokozat a lovagok közt, mely idővel aztán még jobban kifejlődött.

A rend tagjai kölcsönösen kötelezték magukat egymást minden körülmények között támogatni, s e támogatás nemcsak a tagokra, hanem azok családaira és hozzátartozóira is kiterjedt. Hűségre kötelezték magukat a király és egész családja iránt; e támogatás és hűség a rendtársak s a királyi pár gyermekeire is szólt. Minden törekvésöket a sárkány-rend tekintélyének emelésére és megszilárdítására kellett fordítaniok. A tagoknak egymás közt «veram et puram fraternitatem» kellett tartaniok; ha pedig egyesek közt valami egyenetlenség tört volna ki, azt a király és a társaság fő tagjai előtt kellett eldönteni s a mit ezek határoztak, abban meg kellett

nyugodni. Sőt ha a társaság valamely tagjának mással, ki azon kívül állott, volt viszálya, ezt is ugyanazok bírálták el.

Az alkotmány, szabadalmak és kiváltságoknak is valóságos öre volt a Sárkány-rend. Zsigmond király és az említett rendtagok kötelezik magukat «ut universos et singulos ditoni sacrae coronae regni Hungariae subiectos cuiuscunque status, gradus et praeminentiae existant, in antiquis bonis, veris, iustis et legitimis consuetudinibus conservabimus indemnes; si vero aliquas legitimas, bonas et iustas novitates pro communi bono, commodo, utilitate, augmento et honore status praescriptorum regnorum excogitare poterimus, tunc circa id unanimiter semper cum bona dilectione et affectione intendere debeamus». A király viszont kötelezi magát, hogy a rendet illető ügyekben legalább öt sárkány-lovag jelenlétében fog intézkedni.

A király a királynővel egyetemben föntartotta azon jogát, hogy a rend lovagjai közé mindazon «virtuosos et bonae humanitatis» férfiakat felvehesse, a kiket őhajt. Az ilyenek azután szabad legyen a rend minden tanácskozásában és gyülekezetében rész vennie; de előbb esküt köteles tenni, hogy a rend szabályait pontosan megtartja.

A rend bárói közül, ha valaki egy év leforgása alatt meg találna halni, a király köteles akkor a rend többi tagjai közül egyet, ki már legalább egy éve tagja annak, a rend bárójává tenni s számára valami baronatusról gondoskodni. Mikor pedig a főlovagok közül egy meghalt, akkor a rend összes tagjai megjelentek a temetésnél; a ki pedig a megjelenésben akadályozva volna, az az elhunyt lelkéért harmincz misét tartozott mondatni. Ily haláleset bekövetkeztével gyászoltak az összes tagok; a gyászoló idő leteltével pedig a gyászos ruhát szegények közt osztották ki.

Minden pénteki napon feketébe öltöztek a lovagok; a ki pedig ezt elmulasztotta, az Krisztus öt sebé emlékére öt misét volt köteles olvasztatni. Ugyanígy tett az is, a ki valamikor elfelejtette a rend jelvényét, a sárkányt, hordani. Természetes, hogy ha valaki fogságban lévén a jelvényt nem viselhette, vagy ha azt elvesztvén újat készíttetett, a míg az új elkészült: e büntetés reá nem szólt.

¹ Sava. Die Siegel der österr. Regenten 128. 1.

Ez alapító-levélből valószínűnek tűnik föl, hogy Zsigmond ekkor nem egy új rendet alapított, hanem az általa már korábban alapított sárkány-rendnek adott új szabályokat és szervezetet. Ezt kiváltképen bizonyítja az, hogy ez alapító-levél kelte 1408 előtt jóval, már a XIV. század utolsó tizedeiben találunk említést a sárkány-lovagokról s a rend jelvénye, mint említettük, egyes pecséteken előző.

Mint hogy a címertanban kivált az érdekel minket, mikép jelölték meg valamely rendhez való tartozást a címereken, szóljunk erről pár szót.

Hogy a legrégebb magyar lovagi társaság tagjai, a szent György lovagok mikép jelölték meg címereiken a rendhez tartozásukat, emlékek hiányában előttünk ismeretlen. A rend jelvénye vörös kereszt volt fehér mezőben, de hogy ezt a címereknél mikép alkalmazták, nem tudjuk. Annál több emlékünk van azonban a sárkány-rendre vonatkozólag.

Ezekből látjuk, hogy ennek megjelölése sem volt szabályhoz kötve. IV. Albert és Ernő osztrák hercegek pecsétjein a sárkány körben övezi a paizsot paizstartó gyanánt. Ugyanígy van ez az előttünk levő Chapy-czímeren is. Másutt ismét, például Gara Miklós nádor 1416. évi címerlevelében, a paizs mellett egészen külön helyet foglal el. Ez utóbbiban a sárkány-rend jelvénye eltérő a többiektől: arany szalaggal csokorra kötött zöld koszorúról lefüggő, farkát szájában tartó, kétlábú arany sárkány. Az utóbbi jelzési mód azonban nem általános, sokkal gyakoribb az, a hol a sárkány a címerpaizsot körben átövezi.

Az ily jelzés valamely régi család címereiben mindig arra mutat, hogy annak valamelyik tagja a sárkány-rend vitéze volt. Így a gr. Károlyi, Balassa, Kapi stb. családok címerei szintén arra mutatnak. Bár a szóbanforgó Chapy-czímernél méltán felmerülhet egy kérdés. Chapy András az oklevél szavai szerint a sárkány-rend vitéze volt, s így az ő címérét méltán megillette e rend jelvénye; de vajon sárkány-lovagok voltak-e a többiek is, kik vele együtt ugyanezt a címert kapták? Oklevelünk egy szóval sem tesz erről említést. Ha nem, a mi valószínű, úgy őket e rend jelvénye, mely a kapott közös címert övezi, bizonyára nem illette meg; bár erről oklevelünk semmit sem szól.

Hátra van még egy nehézség. A sóvári Soósok (kiknek nevei a fentebb közölt névsorban előjönnek), több másokkal egyetemben, kik a Chapy-féle oklevélben szintén felsoroltatnak, ugyanez időben Zsigmond királytól egészen más címert kapnak, mely címerrel a Soósok mai napság is élnek. E címer mellől hiányzik a sárkány-rend jelvénye. Hogy lehet azt kimagyarázni, hogy egy ugyanazon egyének csaknem ugyanazon időben két különböző címert kapnak? oly kérdés, mely még bővebb vizsgálatra vár.

A Chapy-czímerrel különben azon alakjában, a mint az a Károlyi grófok levéltárában őriztetik, nem eredeti. Hártján van írva, de minden pecsét nélkül; a címerkép pedig, a Zsigmond király alatti szokástól eltérőleg, nem az oklevél élén, hanem annak közepén szemlélhető. Hihetőleg egykorú másolata az eredeti címeres levélnek, mely állítólag a báró Vecseyek levéltárában őriztetik.

Ezen támasztható nehézségek daczára az oklevél és a címer rajza rendkívül érdekes, s a Károlyi-oklevéltár kétségtelenül még többet nyert értékében, hogy oklevél-facsimiléken kívül ily becses mellékleteket is közöl.

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ.

A kis-rédei gróf Rhédey családról.

A kis-rédei gróf Rhédey család nemzedék-rendjét fáradhatlan történettudósunk Nagy Iván általánosan ösmert művében¹ közölte ugyan, de mert hiteles adatok igen gyéren állottak való rendelkezésére s téves családi közlésekre s néhány mult századbéli halotti oratióra kellett szorítkoznia: az sok tekintetben nem állja ki a bírálatot és helyreigazítást igényel.

A Kővári László családtani munkájában olvasható leszármazás pedig éponséggel nem áll a tudomány mai színvonalán, vázlatos és merőben hamis adatokat tartalmaz.

A magyar nemzeti muzeum könyvtárában elhelyezett gróf Rhédey levéltár rendezésével foglalkozva, nem tartottam fölöslegesnek tehát az itt található okiratok segítségével, — a különböző korból származó, néha hiteles, gyakran

¹ Nagy Iván, Magyarország Családai 9. kötet.

combinált genealogiai táblákat is használva, — lehetőleg teljes és megbízható nemzedékrendjét összeállítani azon családnak, mely egyik leggyökeresebb magyar nemzetségünkötől véve eredetét, több kisebb-nagyobb historiai szerepet játszó tagjai mellett, hazánknak a XVII. században egy kitünő hadvezért, s Erdélynek rövid időre fejedelmet adott.

Erdélynek története csaknem három századon keresztül szoros összekötetésben áll a Rhédey névvel. Midőn Bocskay István a vallás és politikai szabadság védelmére fegyvert ragadott, s midőn később a nemzeti fejedelemség legvirágzóbb korszakában a kis bérczes hon pillanatra világtörténelmi jelentőségre emelkedett: fontos tényező vala egy Rhédey Ferencznek, a váradi főkapitánynak kardja. Bethlen Gábornak legfényesebb győzelmei az ő nevével vannak kapcsolatban, s hadvezéri tehetségét, személyes vitézségét elismerte az egész ország.

Midőn pedig az önzés, nagyravágyás, hatalomkeresés pártokra szaggatá és hihetetlenül meggyöngíté a rövid nyugalmat, s rövid dicsőséget élvező hazát, találkozunk egy másik Rhédey Ferenczcel Erdély fejedelmi trónján, kinek csak a hon békéjét s a böven omló magyar vért kellett volna kevesebbre becsülnie saját érdekeinél, hogy megszilárdíthassa magát a Bethlen Gábor trónján, a melyre személyes érdemeinél fogva legméltóbb vala.

Lemondott, pedig lemondásával nem mentheté meg hazáját a polgár háború iszonyaitól s akadtak mások, kik a hon üdvét alárendelve saját érdeküknek, ismét lángba borították a sokat szenvedett Erdélyt.

E családnak azonban Erdély korántsem ösfészke, csupán fénykorának s magasra emelkedésének színhelye vala. A XVI. század végső tizedeiben szereplő Rhédeyeket még Magyarországon találjuk, hol Heves és Nógrád vármegyékre kiterjedő jószágait valószínűleg első megszállási joggal (prima occupatio) birtokolták.

Nincs okunk hitelt adni azon előszeretettel táplált családi traditiónak, melynél fogva a Rhédeyek őse Aba Sámuel magyar király s ennek neje Sarolta Szent István királyunk nővére lett volna, mert semmi nyoma annak, hogy Sámuel utódokat hagyott volna hátra maga után, s özvegyének csupán második házasságából

származott gyermekeiről van tudomásunk; de mindenesetre valószínűnek tartjuk azt, hogy Sámuel király szintén tagja vala azon gyökeres magyar, illetőleg kun nemzetségnek, melyből később a XIII. század vége felé a Rhédeyek kiváltak.¹

Az Aba nemzetségét értem, melynek emlékét nagy számmal fenmaradt okleveleinken kívül hazai krónikásaink is föntartották, s melyből a Rhédey család kétségbe vonhatatlanul származott.

Béla király névtelen jegyzőjénél olvassuk, hogy a honfoglalásban részt vevő Ed és Edömér kun vezéreknek Árpád fejedelem a Mátra erdejében nagy területet adományozott s ezeknek nemzetségétől származott időmultával azon Sámuel király kit a nép kegyessége miatt Abának nevezett.²

Az Aba névnek ily módon való megfejtésével azonban a névtelen jegyző kissé naiv szójátékot űzött, mert bár Kézai Simon mester azt állítja krónikájában, hogy Ed és Edömér a Csaba fiai s így Atillának unokái valának, mind a mellett világosan mondja, miszerint az Aba nemzetség tőlük vette eredetét.³ A nemzetségek

¹ Egy előttem fekvő s 1741-ben nyomtatásban megjelent, különben elég hanyagul szerkesztett «Arbor Genealogica» törzsökén Aba király és Sarolta koronás mellképei díszlenek. Ha a mult századok hízogó genealogusait ösmerjük, ezen meg sem fogunk űtközni, s talán jóhiszeműleg is járhattak el; sokkal feltünőbb azonban, sőt határozottan nevetségesnek mondható, hogy a «Tropheum Esterhasianum»-ra emlékeztető olympusi származásnak, még a XIX. század második felében is, akadhat komoly védője. 1866-ban jelent meg Stettinben egy német nyelvű munka, mely a gróf Rhédey családot a Kr. u. 48-ban élő s a chinai uralkodó házzal vérrokonságban lévő Pe hún királytól származtatja le napjainkig. A tudomány méltóságával ellenkeznék ily dolgok bírálatába bocsátkozni. Józanon gondolkozó ember egyszerűen napirendre tér fölötte (Geschichte der Familie Rhedey stb. im Jahr 1866. gr. Ármin Rhedey in Ungarn. Stettin.)

² «Tunc dux Arpad in silva Matra dedit terram magnam Edunec et Edumerne ubi postea nepos eorum castrum construxit, ex quorum etiam progenie longo post tempore rex Samuel descendit, qui pro sua pietate Oba vocabatur.» Anonymus. Endlichernél XXXII. fejt.

³ Kézait I. Endlichernél Liber primus caput III. §. 6. Ed és Edömér kun vezérekre vonatkozólag irányadó az, mit a névtelennél találunk, mert hogy ők Csaba fiai lévén még is Árpáddal együtt részt vettek a honfoglalásban, mint Kézai állítja, merő képtelenség, és a mester chronologiai megbízhatlanságában leli magyarázatát.

származására nézve pedig, a chronologia tekintetében annyira megbizhatlan Kézai hitelessége kétségsbe nem vonható.

Már pedig ha Sámuel király az Árpádhoz csatlakozó kun vezérek egyik késő unokája vala, önkényt értetődik, hogy az Aba nemzetségből kellett származnia. E mellett tanuskodnak főmaradt érmei, melyeken «Rex Aba» fölírás olvasható, világos bizonyítékául azon igazságnak, hogy az Aba nevet nem reá ragasztották, de az elvitázhatlan tulajdonát képezte; e mellett tanuskodik temetkezési helye; Heves vármegyében a Mátra aljában fekvő saári monostor, mely századok mulván is a körülötte fekvő földekkel együtt az Aba nemzetség birtokában volt.

Az a körülmény, hogy az Aba nemzetségnek számos tagja még a későbbi századokban is viselte a Pata nevet, s hogy a Heves vármegyében fekvő Pata helységet, Gyöngyöst és Pata várát, melyet pedig névtelenünk szerint Sámuel király egyik hasonnevű öse épített (i. h.), szintén az Aba nemzetség tagjai bírták, csak megerősítik föltevésünket s bátran kimondhatjuk, hogy Sámuel az Aba nemzetségből (de genere Ába) származott.

Minden jel arra mutat, hogy az Aba nemzetség igen kiterjedt s a legelőkelőbbek egyike vala a hazában. — Ős meglepedési helye kétségen kívül Heves-Újvár s a szomszédos vármegyék voltak, hol örökjoggal szerzett jószágait osztatlanul bírta.

Árpádházbeli királyaink korában igen gyakran találkozunk e nemzetség tagjaival, közülök számosan országos méltóságokat viseltek, mint Demeter királyi főtábornok II. Endre uralkodása alatt, Finta nádorispán, a ki 1272-ben a hasonlóképen Aba nemzetségéből származó Budaméri Egyeddel szövetségbe, a szép kun Erzsébetet Fejérváron fogságra vetette. 1280-ban él Péter királyi udvarbíró, Omode szebeni ispán, később ugyanezen Omode III. Endre nádora stb.

Ezen kívül előfordul okleveleinkben egy csoport perlekedő vagy megadómanózkodott nemes, a kik mindnyájan a «de genere Aba» gyűjtő névvel vannak megjelölve.

Idők folyamán a nemzetség tagjai nagyon elszaporodtak s kezdették egymás között ősi birtokaikat fölosztani, ily módon lassanként a nemzetségi kapocs is fölbomlott s az egyes tagok

külön családok alapítóivá váltottak. — Oklevelek által tudjuk igazolni, hogy a Somosi, Berthóti, Budaméri, Abaffi, Omode, Rhédey családok az Aba nemzetségből származtak, s hogy a közös törzstől való ezen kiválás a XIII. század utolsó s a XIV. első tizedei között történt.

A nemzetségnek azon ága, mely a Heves és Nógrád vármegyében fekvő jószágokat nyerte osztályul, a Rédei nevet vette föl s a családi név használatának legrégebb s a XIII. században egyetlen nyomát az egri káptalannak 1275-ben kiadott határjáró levelében találjuk, a hol is Rufus Deső és Gárgyán László (Ladislaus dictus Garduan) Réde nevével helységükről írták magukat.¹

Nem jut eszembe azt állítani, hogy a nemzetség ezen ágának tagjai már e időszakban következetesen éltek a Rhédey névvel, nagyon természetes, hogy csak idők folyamán válhatott az náluk állandóvá. — Csak midőn a törzsszerkezetnek minden nyoma elenyészett hazánkban, s az osztatlan birtoklás megszűntével az együvé tartozás érzete is megszűnt az ugyanazon nemzetség tagjai között, tapasztalhatunk állandóságot a családi név használatánál.

Az általam használt genealogiai táblák, valamint Nagy Iván Vöröstói után² hét ugyanazon törzsből származó férfit említenek Rédei néven kik mindnyájan külön családot alapítottak.

1. szentmártonrédei Demeter. 2. berczeli Rédei László, 2. boldogasszonyrédei Rufus Dezső, 4. kisrédei és szentmártonrédei Mikó, 5. tasi Rédei Péter. 6. csécsei és nagyrédei Garduan László. 7. boldogasszonyrédei Péter.

Mindenek előtt megjegyzem, hogy Heves vármegye területén Kis- és Nagy-Réde, Boldogasszony- és Szentmárton-Réde nevével helységek még a XV. században is kétségtelenül léteztek (ezekhez járult még a XIII. században egy Alsó-Réde nevével helység, mely talán idők folyamán valamelyikbe beolvadhatott) s hogy továbbá a fent említett hét törzsfő nem egykorúlag élhetett, mert az egri káptalannak idézett oklevele,

¹ Hazai okmánytár XI. k. 211. lap. Közölve gr. Rhédey János levéltárából.

² Vöröstói Holtakkal való barátság. Kolozsvár, 1783. II. k. 743. l. Halotti beszéd Rhédey Éva felett 1751 ápril 18. Vöröstói kétségtelenül a családi levéltár adatait használta, de nem kellő kritikával.

mely Rédei Rufus Dezső és Garduán László létezését kétségbe vonhatlanná teszi, Demeter-ről és Patáról emlékezik egyszersmind, a kik pedig Szentmártonrédei Demeternek Pata fiától származó unokái valának.

Úgy de ezen Demeternek 1263-ban már csak Sándor, Pata és Demeter nevű fiai élnek¹ s unokái közül Kemény Olivér és Demeter 1338-ban Szurdok-Püspöki nevű birtokukon perlekednek.²

Ennyit tudunk közvetlenül a Rhédey család őseinek tulajdonított férfiakra, de hogy a többi törzsfők is valóban éltek a XIII. században, arról — jól lehet nem hozhatunk föl mellettük eredeti okiratokat — közvetve utódjaik által van tudomásunk.

Így említettnek 1339-ben Mikocha a kistrédei és felső- vagy szentmártonrédei Mikó fia, 1340-ben Demeter a tasi Rédei Péter fia, ugyanazon évben Miklós a berczeli Rédei László fia stb., a kik mindnyájan az Aba nemből és ugyanazon őstől származtak.³

Hogy ki volt ezen ő, vagy mily vérségi összeköttetésben állott egymással a fent említett hét törzsfő? azt ma már igen bajos volna eldönteni.

Tasi Rédei Péter és Boldogasszonrédei Péter ivadékait illetőleg nagyon homályos emlékek maradtak reánk s bár tény az, hogy mindkettő az Aba nemzetségből származott, de részemről nem merném állítani, hogy a Rhédey név utódjaiknál örökössé váltott volna. Berczeli László maradékai például, midőn Zsigmond királytól 1420-ban Rede helységekre új adományt nyernek, egyszerűen Berczelieknek neveztetnek; s szerintem csak a közös törzsből való származás tudata, de nem a név egysége tartotta fenn közöttük a rokonságot.

Hogy pedig a rokonság mily fokú volt a hét törzsfő között, arra nézve az oklevelek semmi tájékozást sem nyújtanak, mert nem deríthetjük ki belőlük: ki volt a hét ágban virágzó Rhédey család egyenes őse. Szirmay Antal⁴ az 1199-ben élő Chobánka comest, kit

¹ Fejér, Codex Diplom. tom. VII. vol. 3. pag. 13.

² Anjoukori okmánytár III. k. 453. l.

³ Mindenütt, hol a forrást meg nem jelölöm, a családi levéltár adatait használtam.

⁴ Szirmay Antal, Szathmár vármegye esmérete I. rész

Lehoczky után Szathmár vármegye főispánjának nevez, tartja a Rhédeyek ősenek, de Tamás országbirónak Budán 1302-ben kelt ítéletlevele, melyet állításának igazolására fölhoz, csak azt bizonyítja, hogy nevezett Chobánka, illetőleg annak unokái, hasonlóképen az Aba nemzetség tagjai voltak, s a Heves vármegyében fekvő Réde és Pata helységekből birtokosok. De hiszen János comes fiai László, Sámuel és Dávid, mint az Aba nemzetségből származók, birhattak Réde és Pata helységekből a nélkül, hogy nagyatyjuknak Chobánka comesnek szükségképen a Rhédey család ősenek kellett volna lennie. Tagadhatlan, hogy Chobánka szorosabb vérségi összeköttetésben állott a Rhédeyek őseivel, de hogy ő maga lett volna a törzsfő (caput familiæ), ezt már csak az okból is valószínűtlennek tartom, mivel az oklevelekben az egy János comesen kívül, ki Gyöngyös nevű birtokáról írta magát (comes Johannes filius Chobánka de Gyngus), több fia elő nem fordul. De fönmaradt az egrí káptalannak 1301-ben kelt kiadványában a Chobánka comes maradékainak osztálylevele,¹ a mely végképen kizárja azt a föltevést, hogy nevezett a Rhédey család egyenes őse lett volna, a minek különben a birtokviszonyok is ellentmondanak.

De ha szinte el is fogadnók a Szirmay által magyar fordításban közölt kétes hitelű oklevél alapján ezen Chobánkát a Rhédey család ősenek, a tőle való leszármazást nem volnánk képesek bebizonyítani. A Rhédey család a XIII. század második felénél előbb semmi esetre sem válhatott ki a közös törzsből s minden kutatásunk, mely az előző időkre terjed, az okiratok elégtelensége miatt, meddő maradna. Állapodjunk meg tehát a legrégebbi ősmertes nyomoknál, vajha ez időszak homályát is képesek lennénk eloszlatni!

Jelen alkalommal nem czélom, hogy a hét ágban virágzott Rhédey család teljes nemzedékrendjét adjam, de a rendelkezésemre álló okiratokból ezt nem is eszközölhetném. A család által készített genealogiai táblák előttem fekszenek ugyan, de minthogy azoknak hiteles-

82. l. Szirmay ez oklevelet állítólag a Szathmár vármegyében élő Rhédey család levéltárából közli.

¹ Anjoukori okm. I. k. 2. l.

sége több tekintetben bizonyításra szorul s e bizonyítás már ma alig volna lehetséges, én azokat a történelmi igazság rovására nem írhatom alá.

Úgy de azon körülmény, hogy a különböző ágak magán jellegű s birtokviszonyokat tárgyazó oklevelei kimutathatólag kisérei és szentmártonrédei Mikó maradékaihoz kerültek, igen valószínűvé teszi a család genealogusainak oda irányuló véleményét, hogy a hét közül három törzsfőnek leszármazása egy pár nemzedéknél tovább nem terjedt, s vagy tökéletesen magvuk szakadt vagy csupán nő-utódokat hagytak hátra.

Az 1275-ben élő Rédei Rufus Dezsőnek csak egyetlen Jakab nevű fia maradt, a ki valószínűleg 1350 körül fiörökösök nélkül halt el. Két leánya volt, Ilona és Margit, Ilonáról tudjuk, hogy 1359-ben Zudor Miklósnak neje, a kinek halála után az Aba nemzetségből származó Konyához ment nőül (Konya filius Nicolai de Sumus).

Szentmártonrédei Demeter utódjai közül Vanyarczi Demeter fiai Sándri és Mátyás 1420-ban Zsigmond királytól Réde helysége új adományt nyernek.

Rhédey Sandri 1447-ben a budai országgyűlésen Nógrád vármegye követe volt, de semmi nyoma annak, hogy utódokat hagyott volna maga után.

Berczeli László fiai Lőrincz és János neveivel Zsigmond király említett adomány-levelében találkoznak.

Garduán László ivadékai közül Nagyrédei János 1466-ban Mátyás királytól rokonaival együtt czímerlevelet kap.

Említett János 1470—1475-ig erdélyi alvajda s mint a fenmaradt oklevelek bizonyítják, Mátyás királynak kedvelt főembere volt.

1471-ben szentkirályi Semjén Margit szentmártoni Jánosi György özvegye a Torda vármegyében fekvő Pyvár nevű birtokát Rédei János alvajdának birtokába bocsátja.

Ugyanez évben Mátyás király Tordáról nyílt parancsot küld a váczj káptalanhoz, hogy a Nógrád vármegyében fekvő bonczhydai birtokrész beigtatásáról szóló bizonyítványt Rédei János erdélyi alvajdának haladéktalanul kezébe bocsássa.

Látni való tehát, hogy már ez időszakban a Rhédeyek országos szerepet játszottak s ősi javaikat tetemesen szaporították.

János 1475-ben már nem él s két fia közül:

György 1510-ben egy Erzsébet nevű leánygyermeké hátrahagyásával elhalt. Mátyás 1525-ben rokonaival pert folytat. Utódjairól nincs tudomásunk.

Ily módon mire a XVI. század közepére jutunk a Garduán László ivadékainak is magvuk szakad s csupán kisérei és szentmártonrédei Mikó terjeszté ki a maga nemzedékét a legújabb időkig és őse lett a napjainkig virágzó Rhédey gróf és nemesi családnak.

Nevezett Mikótól a leszármazás eképen történt:

(A családfát lásd a 124. és 125. lapon.)

A táblázat élén álló Mikóról, a ki «nobilis de Rede inferiori et minori» néven fordul elő, későbbi oklevelekből csupán annyit tudunk, hogy élt, és Vöröstóinak s a család genealogusainak egybehangzó állítása szerint, de a mi számításunk alapján is, még valószínűleg a XIII. század végső tizedeiben. Oly okiratot azonban, mely személyére s viszonyaira vonatkozólag bővebb felvilágosítást nyujtana, mindezideig nem sikerült fölfedeznem.

Tudomásunk szerint egyetlen fia:

Miklós vulgó «Mikocha» 1339-ben Demeterrel és Oliverrel, valamint László és Dezső fiaival, a kik mindnyájan nagyrédei nemesek voltak, jobbjáinak üldözése és megcsonkítása miatt perlekedik. Itt találhatjuk fel az atyjáról való okiratos emlékezet legelső nyomát.

Ezen Mikochának három fiáról emlékeznek okleveleink:

I. Péter dictus «Mikocha» I. István és II. Miklós, ki valószínűleg diminutive szintén Mikochának neveztetett.

Mindennapi dolog volt e korban, hogy a fiak saját nevük mellett igen gyakran az atyáét is használták, ez tulajdonképen megkülönböztetésül szolgált volna, de mai napság végtelen sok zavart idéz elő. Mert megtörténik, hogy ugyanazon személyt néha saját és atyja nevéen, máskor csupán egyikén, sőt van rá eset, hogy ugyanazon atyának gyermekeit összecserélt neveken említik az oklevelek. Így a táblázatunkon látható I. Pétert rendszeren «Petrus dictus Mikocha» néven találjuk, néha Péternek vagy csupán Mikochának mondatik és testvére II. Miklós kicsinyítve vagy talán atyja után szintén Mikocha néven fordul elő.

I. Tábla.

Kis-rédei és szent-márton-rédei Mikó, élt még a XIII-ik század végső tizedeiben.

I. Rédei Miklós vulgo Mikócha 1339-ben perlekedik nagyrédei László, Oliver és Demeterrel		I. Péter dictus Mikócha 1349.	
I. István 1349.	I. Simon 1415.	Margit (Vewrews István) 1394—1435.	II. Miklós 1349.
I. Tamás 1415.	I. Mihály 1415.	Jakab 1394—1435.	I. László 1435.
Benedek 1470.	I. Zsigmond «dictus Simon» 1488.	Gergely 1415.	IV. Miklós 1466. Bertalan 1480.
			I. Pál 1470. Scholastica
			II. Péter 1415—1439.
			Boldizsár † 1483. Margit özv. 1483. (férje Chépes István)
III. István 1437—1459.	II. János 1437—1483, «dictus Dósa» alispán Heves vármegyében	I. Sándri 1459, 1467.	II. Péter 1415—1439.
		Anna 1476.	III. Péter 1476—1536 «de Mische» (3 neje: Zsófia, Rechky Erzse és Anna)
		Agota 1522—1598. (Zsompor Gergely Bessenyei Mihály) «miles Agriensis»	I. Ferencz 1549—1575. Lukács 1549 †. II. Zsigmond
III. Péter «de Myse» 1522—1560. (neje Munthoki Brigitta)	IV. István † 1580. Bonaventura 1566.	III. Pál 1562—1590.	Orsolya 1522.
Kata 1560—1591. (Caray Magrit Jakab) Mosdosi Péter	II. Mihály † 1579. (Rechky György alispán)	II. Pál 1559—1570. Zsuzsanna 1570. (Hethey Miklósné)	
		IV. Pál, meghalt 1604. körül (neje Swtha Anna)	
		III. Ferencz, gróf, ideig erdélyi fejedelem, meghalt Huszton 1667 május 13. (neje gr. Bethlen Druzsina)	Farkas †.
		III. László, szül. 1636, meghalt 1663 körül (neje: 1. Szunyogh Zsuzsa 2. Bánffy Ágnes)	
V. István, szepesi alispán † 1643. (1. neje: Elefánti Kata 2. Zmeskál Petronella)	V. Pál meghalt 1621—1626 között, (neje Bánfi Zsuzsa)	II. Ferencz † 1621 ápril 10-én. Eques auratus, váradi kapitány, Bihar várm. főispánja (neje Károlyi Kata)	
		IV. Péter † 1626 szept. 5. Erzsébet (Bartius Ferenczné)	III. János Zsuzsanna (Bojti Benedelek) † 1621.

Land

II. Tábla.

V. Rhédey István, szepesi alispán, (ki az I. táblán) magyarországi ág. 1598—1643.

(Élelánti Kata † 1628.
Zmeskál Petronella)

I-től: V. Pál, szül. 1627, megh. 1685. (Csomaközy Erzsébet)	V. István † 1685. (Ferneszi Mária)	Ilona (Kubinyi Jánosné)	Anna (Báncsiné)
III. Zsigmond elesett Szatmárnál (Illosvay Mária)	IV. László, Csarodán lakott 1704. (Keresztes Mária)	Pál † ifjan. (gr. Bethlen Miklós) 1686.	
IV. Zsigmond † 1703. magtalanul.	V. Ferencz † 1758. (Ratóthi Gyulaffi Mária)	VII. László 1766. (Palóczy Horváth Bóra)	Juliana (Komáromy György)
VI. Ferencz, kir. tanácsos, Piskolton lakott. 1790. (Csemeczký Anna)	Krisztina (Fáy Dániel)	Bóra Klára Klára	Gedeon József
I. Lajos gróf, cs. kamarás, főispám helytartó † 1831. (Kacsandy Teréz)	Zsuzsi (b. Diószeghy Sámuel)	Károly Polixena	Ferencz (bihari alispán) 1819. Rudolf

III. Rhédey János (ki az I. táblán) erdélyi ág. 1598—1653.

Bethlen G. komornyikja (Kormis Margit)

IV. Ferencz † 1685. erdélyi tanács ur. kolosi főispán, udvar- helyszéki főkirálybíró (Thoroczka Erze † 1677. Serédy Zsófia)	VII. István † 1686. (Altoni Kata)	IV. János † 1686. (Macskássy Erzsébet)	
Krisztina 1720. (gr. Bethlen Ferencz)	VI. Pál † 1722. (Boros Borbála)	III. Mihály † 1716. (Thoroczka Mária)	VII. Ferencz (b. Dániel Mária)
I. József † 1753. gróf 1744. (Bíró Kata)	Mária I. dám 1704. (gr. Bethlen Istvánné) Anna	II. Sándor † 1746.	V. Zsigmond sz. 1722 † 1758. (b. Vesselényi Kata) VIII. Ferencz
II. Farkas 1756—1809. (gr. Teleki Kata)	Mária (b. Bánffy Bol- dizsár)	Druzsina (b. Kemény Ádám)	Klára † Ferencz † Krisztina (osd. Kun László)
II. Ádám † 1849. (gr. Teleki Mária)	Zsuzsa Ferencz)	V. János † 1768. (gr. Radák Erze)	IX. Ferencz (Gaal Agnes gr. Tholdalagi Zsuzsi)
Klára (b. Radák István)	VI. János † 1797.	III. Ádám † Ferencz † VII. János † 1850. (b. Bánffy Jozefa)	IX. Ferencz (Gaal Agnes gr. Tholdalagi Zsuzsi)
Mária † 1849. (gr. Mikó Imre)	Teréz (gr. Csáky István)	Jozefa János (gr. Grundemann) (br. Vesselényi Kata)	Zsófi István Gábor Lajos

Ilyen körülmények között a genealogusnak vajmi nehéz dolog eligazodnia.

1349-ben I. Péter, I. István és II. Miklós testvéreivel együtt a Peteuch fia Miklós elleni perében országbirói halasztást nyer.

Talán ugyanazon Péter az, a ki ellen 1397-ben az egri káptalan előtt Karácsondi Kata birtokának elfoglalása miatt tiltakozik.¹

Mind a hárman emberkort értek.

I. Istvánnak fiai voltak: Tamás és Simon.

1415. I. Tamás, III. Miklós és I. Simon, valamint I. Mihály fiaival egyetemben perlekedik a zondaí várnagygyal, mivel az Szentmártonréde és Tas nevű birtokait erőszakkal elfoglalta.

III. Miklós ügylátszik magtalanul halt el.

I. Mihálynak Benedek, Ambrus és Zsigmond nevű fiai maradtak, a kik 1467-ben Szentmárton-Réde nevű ősbirtokukon rokonaikkal megosztzkodnak.

Benedek 1470-ben Ambrus és Zsigmond testvéreinek terhét is magára vállalván, szentmártonrédei részjóságát 25 arany forintért Rédey János erdélyi alvajdának zálogba veti.

Zsigmond «dictus Simon» 1488-ban bizonyos részjóságát Rédey Miklósnak elzálogosítja.

E három testvér közül egynek sem találunk maradékaival. *II. Miklósnak* fiai voltak:

I. János, a ki 1414-ben több rokonaival egyetemben eltiltja a zondaí várnagyot és a királyné jobbágyait Konttheleke nevű földtér használatától.

I. László, a ki 1435-ben testvéreivel együtt bir Szentmárton-Rédén.

Maradékait nem ösmerjük.

I. János fiai voltak, IV. Miklós, a ki 1466-ban rokonaival együtt Mátyás királytól címerlevelet nyer, 1480-ban még él, I. Pál és Scholastica nevű gyermekei utódok nélkül haltak el.

Másik fia volt nevezett Jánosnak Bertalan vagy Bartályos, a kinek nevével 1480-ban találkozunk utoljára, maradtak-e utódjai, nem tudjuk megmondani.

I. Péter dictus «Mikocha»-nak táblázatunkon három gyermeke látható.

Margit Vörös Istvánné 1467-ben már nem él. II. István «de Verebely» a ki 1415-ben Gergely nevű fiával együtt a zondaí várnagy ellen pert folytat és I. Jakab.

I. Jakab, élt 1394- és 1435 között.

1397-ben Heves vármegyében «Homo regius» volt. 1423-ban Zsigmond király a Rédey János ügyét, melyet az Rédey Jakab és István ellen folytatott, a királyi kuriához rendeli áttételni.

1435-ben már mint elhunytól tételik róla említés. Utódjai voltak II. Péter, a ki már 1415-ben atyjával együtt részt vesz a sokszor említett zondaí várnagy ellen folytatott perben.

Úgy látszik, hogy a család már ez időszakban előkelő szerepet játszott, mert Rédey Pétert 1442-ben azon főurak között találjuk, kik az özvegy Erzsébet királynét I. Ulászló részéről biztosították arra nézve, hogy az Esztergomban tartandó béketanácskozásokra minden bántalom nélkül utazhatik.¹ 1442 után úgy látszik már nincs az élők között, gyermekei voltak:

I. Gáspár, a ki 1466-ban a szentmártonrédei határon épített malom használatára nézve rokonaival egyezsége lép.

1467-ben Szentmárton - Rédén osztozkodik.

Margit, mocsonkai másképp rédei Chépes Istvánné, 1483-ban missei Sály Ilonát, Rédey Boldizsár özvegyét dos és paraphernumára nézve 33 arany forint értékű jóságokkal kielégíti.² 1491-ben még életben van.

I. Boldizsár, a ki 1466-ban Gáspár testvéreivel együtt a rédei malom felett egyezkedik; neje volt, mint fentebb láttuk, missei Sály Ilona. 1483 körül magtalanul elhalt.

Rédey Jakabnak második fia volt Rédey Dósa Miklós, a ki 1414-ben már életben van. Nejével, szentdomokosi Chelényi Klárával, tetemes vagyon birtokába jutott, de maga is nagy szerző volt s megvetette alapját a család gazdagságának.

1459-ben az egri káptalan Bellényi Albertnek Rédey Dósa Miklós, valamint János és István nevű fiai ellen indított ügyében vizsgálatot teljesít, mivel ezek nevezettnek Varazó és Szentdomokos helységekben fekvő birtokba igtatásának ellentmondottak.

Ez oklevelet csak kivonatossan birjuk, de terjedelmes birtok forgott szóban, melyhez úgy látszik Dósa Miklós felesége jussán — igény

¹ Teleky: a Hunyadyak kora XII. 243, s utána Nagy Iván.

² Teleky. A Hunyadiak kora.

¹ Fejér Codex Diplom. X. 3. 120. ll.

formált. Hogy mi lett a dolog kimenetele, nem tudjuk, nevezett helységeket azonban Miklós birtokában találjuk, s ezek még a későbbi időkben is sok gondot okoztak neki. Ugyanis:

1466-ban, mint az egri káptalan jelentése tanúsítja, Szenterzsébeti János, Lázár, György és Lőrincz, atyjoknak valamint Belléni Péternek s az Istenmezei családbelieknek tudtával és megegyezésével Dósa Miklósnak Varázó és Szentdomokos nevű helységeit elpusztították.

Aligha csalódom, ha e tényt a bosszú művének tartom, a főtebb említett pörben bizonyára a Rédeyek nyertek kedvező ítéletet, és a sértett fél saját magának szerzett elégtételt az említett birtokok elpusztításával.

Nagyon természetesnek fogja találni ezen korszak ismerője, hogy a Rédeyek bárha nyertek is törvényes elégtételt — visszatörülésre gondoltak, s ezt csakhamar végre is hajtották.

Szenterzsébeti János ugyanis még ezen év folyamán panaszt emel Dósa Miklós ellen, mivel ez János és Miklós fiaival egyetemben nejeinek és Sándor fiának bejegyzésével fegyveres kézzel nevezettnek szenterzsébeti jószágára tört, azt erőszakosan elfoglalva, birtokaiban mintegy 300 arany forintnyi kárt okozott. Alperesek ügyvédjük által tagadták a tényállást, mire Palóczi László országbíró az ügyet úgy intézi el, hogy magok igazolására az egri káptalan előtt esküt kellett letenniök.

E pör lefolyásáról sincs tudomásunk, Dósa Miklós azonban hihetőleg még az 1466 év folyamán elhalt, mert 1467-ben, már mint néhai említetik. Négy fiut s két leányt hagyott maga után, kik közül:

III. István 1437—1459, alkalmasint ifjan halt el.

II. János «dictus Dosa» 1437-ben fordul elő legelső ízben, Szentdomokosról is írta magát.

1467-ben már mint Heves vármegye alispánja Thengi István özvegyétől 7 ekényi földet 8 arany forintért zálogba vesz.

Ugyanez évben Mátyás király nyílt rendeletet küld Ország Mihály nádor és Korothnay János ítélőmesterhez, hogy Rhédey Jánosnak Pázhoy András, László és János ellen indított ügyét haladéktalanul vizsgálják meg.

1468-ban említett János pört indít püspöki Báthory Miklós fia Albert ellen, mely pör egész 1472-ig elhúzódott.

Ugyanis Szurdok-Püspöki helység, melyet még 1310-ben Róbert Károly adományozott az Aba nemzetségből származó Péter comesnek, a Rhédey család örökét képezte, az erre vonatkozó okleveleket azonban Báthory Albert állítólag magánál tartotta, mit ő beösmerni vonakodott, s végre Báthory István országbíró ítélete következtében 50 nemes emberrel egyetemben kellett esküt tennie arra, hogy a kérdéses oklevelek nincsenek birtokában.

1483-ban találkozunk vele utoljára, midőn Chépes István özvegyével egyetemben Rhédey Boldizsárnénak hitbére fejében, egy nemes telket s bizonyos jószágot 33 arany forintban átírnak.

Hogy neje s gyermekei maradtak volna, az oklevelekben semmi nyoma.

I. Sándri 1437—1467-ig. Nőtlenül halt el. — Kata és Ilona sorsáról nincs tudomásunk, 1437-ben egyszer s mindenkorra tétetik róluk említés, csupán V. Miklós terjeszté tovább a családod, kiről az alább következőket jegyezhetjük föl.

1459-ben atyjával együtt tiltakozik Belléni Albertnek birtokba való igtatása ellen.

1467-ben, Rhédey Dósa Miklós halála után, a Nádasdi és Varaszói családbeliek, valamint említett Dósa maradékai a Heves vármegyében fekvő Varazo helységet, úgyszintén Kunafölde és Espánfölde nevű praediumokat egymás között felosztják. Ezen osztály létrejötténél Rhédey Miklós személyesen jelent meg, anyja, valamint János és Sándri nevű testvérei, Rhédey Boldizsár által képviseltették magukat.

Ugyanez évben a táblázatunkon látható Rhédey I. Péter, I. István és II. Miklós maradékai, kiknek egyenes ősük a táblázat élén álló Mikó vala, Szentmárton-Rede nevű ős birtokukon megsztosztva, ez osztályban V. Miklós, János és Sándri testvéreivel vesz részt.

1476-ban a budai káptalan előtt maga, valamint Sónia, László és Anna nevű gyermekei nevében Rhédey Boldizsár és neje Ilona ellen tiltakozik, Tarna-Mise és Sár helységeekben fekvő részjószágok elidegenítése miatt.

1488-ban Rhédey Zsigmond dictus «Simontól» 6 ekényi földet 2 arany forint és 25 denárért zálogba vesz. — Az oklevelekben többé nincs nyoma.

Neje volt missei Sárj Ilona, kitől a már em-

lített gyermekei származtak. — Leányairól többé nincs tudomásunk. Egyetlen fia: II. László, a ki Mise nevű birtokáról írta magát, nagyon homályos körvonalakban lép elénk, s bár úgylátszik igen hosszú életet élt, mégis 1476-tól, midőn nevével legelőször találkozunk, egész 1522-ig az oklevelekben nem tétetik róla említés.

1522-ben megjelenik az egrí káptalan előtt, s nevének (kit az okirat egyszerűen Annának nevez), valamint Péter, András, Lukács, Ágota és Orsolya nevű gyermekeinek terhét is magára vevén, Sáry Jánossal egyezsége lép, mely szerint ez feje váltságában Saar helységben fekvő birtokrészét neki átengedi.

E korszakot képviselő oklevelek oly kevés számmal maradtak reánk, hogy II. Lászlónak életéről s viszonyairól alig tudunk valamit. Háromszor nősült. Első feleségétől Annától származtak fentebb elősorolt gyermekei, második házasságában Recsky Erzséttől Pál, Bonaventura, Ferencz és talán István, harmadik házassága bizonyos Zsófia asszonynyal (családi nevét nem tudjuk) úgylátszik magtalan maradt.

1567-ben már nincs az élők között, mert özvegyét Rhédey Pál dos és parafernumára nézve bizonyos tarna-misei jószágokkal elégti ki. Hihető azonban, hogy még korábban elhalt.

Utódjai közül Lukács, András, Orsolya, István és Bonaventura részint ifjan, részint magtalanul haltak el. I. Ferenczről tudjuk, hogy Eger vár védelmében részt vett,¹ fia Zsigmond utódokat nem hagyott hátra.

Életben maradtak tehát III. Péter, III. Pál és Ágota.

III. Péter «de Mise» úgylátszik a nyilvánosság terén is szerepelt s a Zapolyai János és Ferdinánd közötti trónvillongásokban az utóbbi részén foglalt pártállást.

1559-ben Ferdinándtól Megyer pestmegyei és Györgye szolnokvármegyei helységekre Pál nevű fiával együtt adományt nyer. Neje volt Muthoky Brigitta — a kívül Abony, Bételek és Szent-Miklós nevű birtokokat örökölte. A Csánád vármegyében fekvő Abony város birtoka sok

¹ Tynodi: Egervár viadalja. Szükségesnek látom megjegyezni, hogy I. Rhédey Ferencz sohasem volt «eques auratus» és Lengyelország polgára, mint Nagy Iván véli, a családi följegyzések itt kevés hitelt érdemlnek, e tévedést a tárgyalás folyamán igyekezni fogok rectificálni.

bajt és vesződséget okozott e zavaros időkben mind neki, mind örököseinek. 1560-ban elhalván, bár gyermekeit mind szerzett, mind ősi javaikban megerősítette Ferdinánd, mind a mellett sok zaklatásnak voltak kitéve s 1561-ben Báthori András országbíró meghagyja kányaföldi Kerechenyi László főispán és a gyulai vár kapitányának, hogy Rhédey Péter maradékait Abony, Szent-Miklós és Bételek nevű birtokaikban minden erőszakoskodás ellen védelmezze.

Táblázatunkon látható gyermekei közül:

Kata 1561—1591. Előbb Garay Magith Jakabné volt, 1591-ben mint Mosdosi Péter özvegye említettetik.

Borbála Rechky György hevesvármegyei alispánhoz ment nőül.

II. Mihály, kinek Mikeperchi vagy Kerchy Zsofiától egyetlen Zsuzsánna nevű leánya származott. 1579-ben történt halála után özvegye Apagyí Lászlóhoz ment nőül.

II. Pál 1559—1570. Minden valószínűség szerint fiatalon halt el, s benne III. Péter ágazatának magva szakadva, összes birtokait atyjának testvérei örökölték.

Rhédey Lászlónak első házasságából származott Ágota nevű leánya, a ki már 1522-ben életben volt, előbb Bessenyei György, később Czompon Gergely hitvese. Meghalt 1598-ban.

Eljutottunk e szerint Rhédey III. Pálhoz.

A ki az általam eddig előadottakat figyelemmel kísérte, tapasztalni fogja, hogy lényegesebb eltérés köztem s azok között, kik a Rhédey család leszármazásával előttem foglalkoztak, eddigelé nem fordult elő, s a nemzedékrend legalább főbb vonásaiban akár Nagy Ivánnál, akár Lehoczky vagy Benkőnél, ugyanaz, a mi nálam. De nem is lehet más. Igyekeztem a nemzedékrendet lehetőleg teljessé tenni s e tekintetben úgy hiszem el is értem azt az eredményt, a mit a csekély számú és igen gyakran sovány tartalmú oklevelek mellett elérnem lehetett. Más-ként áll azonban a dolog III. Pál feltűnésével, midőn a Rhédey család történetében, főleg a mohácsi vész lezajlása után, új korszak kezdődik.

A mit eddig a család egyes tagjairól elmondhattam, mind összevéve sem sok, de annak legkevésbé én vagyok az oka. A Rhédeyek, bár eredetükre nézve bármelyik főnemes családdal vetélkedhettek, a középkorban nem tartoztak

az ország bárói, vagy ha úgy tetszik a zászlós urak osztályához. Országos méltóságokat egy sém viselt közülök. Otthon ülő jó birtokú nemes emberek voltak, megbecsülve, gyarapítva az őstől szerzett vagyont, s «more patrio» perlekedve szomszédaikkal. Rhédey II. Péter és Nagyrhédei János némileg kimagaslottak ugyan, de már utódaik visszatértek az ősi curiához. — A megyei élet volt a terük — s bár e téren is az egy Rhédey Jánoson kívül, a ki Heves vármegye alispánja volt, többről nincs tudomásunk, mind a mellett kétséget sem szenved, hogy itt találták föl a rájuk nézve előnyös munkakört. — De midőn a török Buda elfoglalásával megvetette lábát Magyarországon és téres síkságaink napenkénti harcok színhelyévé váltak, a Rhédeyek is kiléptek falusi magányosságukból.

Megnyílt előttük a vitézi pálya s a nélkül, hogy ős-fészükötől, féltett jószágaiktól messze kellett volna távozniok, épen annak védelmére ragadtak fegyvert, s míg egyrésről hirt, nevet szerezhettek maguknak a hon védelmében, addig másrésről saját szűkebb körű érdekeiket sem kellett elhanyagolniok.

Fölösleges fejtegetnem, de nem is tartozik ide, hogy mily fontos volt a török időkben Eger vára, ez erős végház, mely, mint Balassa Bálint lelkes költeményei is bizonyítják, e környékbeli előkelő családok fainak «tanuló iskolája» vala. A Rhédey család ifjai is itt kezdték hadi szereplésüket, itt találjuk a vár 1551-ki hős védelmében I. Ferenczet, itt nem sokkal utóbb Rhédey Lászlónak Recsky Erzsébettől született fiát III. Pált.¹

¹ Ezen Pálnak személyével s családi viszonyaival Nagy Iván nincs tisztában, ő ugyanis a következő nemzedékrendet állítja össze:

Rhédey II. Pál.

III. Pál 1598—1609. erdélyi kincstartó (Swtha Anna).	Anna, László, Péter, Zsófi, II. Ferencz váradai főkapitány.
---	---

János, Zsófi, István.

Téves az egész, mivel ez általa II.-nak nevezett Pálnak csupán III. Pál és Ferencz nevű fiai voltak, és Anna, László, Péter, Zsófi, Pál fiától származott unokái valának. Továbbá nevezett Pál sohasem volt erdélyi kincstartó, hanem Heves vármegyében halt el s 1604-ben Swtha Anna már mint özvegye említették. Hasonnevű fia, a kiről Nagy I. mit sem tud, volt Bethlen Gábor

Ennek életéről igen keveset tudunk, oklevelek e korból alig maradtak fenn a család levéltárában, vagy legalább is nem viszonyaira vonatkozólag. A hadi pályán korán kitüntette magát, mert már 1561-ben Ferdinánd királytól jószágokat nyert adományúl Saar helységben, de maga is szerzett s 1567-ben Bonaventura testvérétől tarnamissei jószágát 50 frtéért 1570-ben Rhédey Mihály ugyanott fekvő birtokát 76 forintért zálogba veszi. Ezenkívül több rendbeli acquisitióiról is van tudomásunk.

1582-ben Recsky György hevesi alispánnal együtt Radetius István egri püspök s királyi helytartótól, hadi szolgálataiért Székegyház csanádmegyei birtokot nyeri adományúl, de a beiktatásnak Farkas György és Boldizsár ellentmondottak.

Mint hogy anyja Recsky Erzsébet — Recsky Demeter leánya vala — követelte, hogy Egerszalók, Dobfenék, Derecske stb. jószágokban a fiu-ággal egyenlőképen részesüljék. De mivel a Recsky családbeliek megtagadták, hosszú pört kezdett ellenök, a melyben 1589-ben Fejérvölgy István egri püspök tanúhallgatást rendel el, úgy látszik azonban nem ért célzt, mert az örökösödésből a leányág ki volt zárva.

Az okiratok nevének emlékét sem tartották fön, a kitől két fia származott: Pál és Ferencz.

IV. Pál, atyjához hasonlóan, szintén a hadi pályára lépett, és Eger várában vitézkedett. — Szokásban volt őt összetéveszteni atyjával, mely hibát leginkább a család genealogusai követték el.¹ Valóban a legnagyobb figyelem is szükséges, hogy ezt a hibát elkerülhessük, mert mindkettőt «miles Agriensisnek»-nek nevezik az oklevelek, s

kincstartója, és mint táblázatunkon látható, Bánffy Zsuzsát birta nőül. Ugyanezt a hibát követi el Kövály is.

¹ Ezek szerint IV. Pál nem is létezett, hanem III. Pálnak voltak gyermekei Swtha Annától, Ferencz, István, Péter, László stb. Ez azonban valószínűtlen, mert Ferencz a n.-váradai kapitány atyjoknak volt testvére s így szükségképpen mind a két Rhédey Pálnak létezni kellett. De valószínűtlen már csak azért is, mivel a család genealogusai a többször előforduló Pál névvel szemben a legnagyobb tévedéseket követik el, fölcserélvén őket egymással s gyakran a történelmi igazságot is meghamisítva. Láthattuk már ezt fentebb is, midőn III. Pált Bethlen hívének s Erdély kincstartójának nevezik, pedig jóval előbb meghalt, semhogy akármelyiknek is hírért hallotta volna. Az a Pál pedig, a ki valóban kincstartója volt Bethlennek, gyermekeket nem hagyott maga után.

minden valószínűség szerint atyját nem élte túl sokáig.

1575-ben már Egerben találjuk, midőn is Ungnád Kristóf várparancsnok, útlevelet ad szolgája számára s azon megbizást, hogy «az öcsődieket felhozza».

Öcsöd — Békés vármegyében — már alkalmasint az ő birtoka volt, mivel 1610-ben gyermekei új adományt nyertek reá.

1587-körül nőül vette Swtha Annát, Csallóközy máskép Swtha György leányát, a ki előbb Réghy Kelemen, majd Perbes György özvegye volt. — Nejével szép jószágokat nyert Gömör és főleg Szepes vármegyében, — a hol egyik utóda később le is telepedett.

1604-ben már nem él, mert ez évben özvegye megjelenvén az egri káptalan előtt, Gyulay Istvánnét, Ternyei Annát meginteti, hogy az osztály szerint őt illető török foglyot, s a Dormán jószágokra vonatkozó okleveleket vegye kezébe.

Említett nejétől István, Pál, Péter, László, Anna, Zsófia és János gyermekei származtak, a kik halálakor mindnyájan kiskorúak voltak. (I. a II. táblán.)

II. Ferencz, a család egyik legkiválóbb alakja, számításunk szerint 1560 körül születetett.

Első ifjuságáról mit sem tudunk, valószínűleg az ő iskolája is Eger volt, miként atyáinak s ott nyerte alapját, ott szerzé gyakorlatát azon hadvezéri tehetségének, mely a vallás és politikai szabadságért vívott harcokban oly fényesen nyilvánult.¹

Midőn nevével legelőször találkozunk a tör-

¹ Simon Máté: Supplementum ad dissertationem hist. crit. Georgii Pray de dextra sancti Stephani etc. etc. cz. 1797-ben megjelent művének a szentjóni apátság történetét tárgyzó részében némely kétségekkel szemben azt igyekszik bebizonyítani, hogy Rhédey Ferencz előbb váradi prépost volt, és hitet hagyva 1557 után lépett a hadi pályára. De nagyon helyesen vetette föl erre nézve báró Pataticz Ádám néhai váradi püspök a chronologia kérdését, mert Rhédey Ferencznek ha prépost lett volna 1621-ben történt halálakor 90 éven felül kellett lennie. Ha tudjuk, hogy ő halála előtt csak egy évvel is hadakat vezérelt, s hogy utolsó pillanatáig részt vett Bethlennek magyarországi táborozásában, s végre, hogy alig 10 esztendő gyermekét hagyott maga után, még akkor is elvetnők e föltevést, ha nem egyedül Simon lépne mellette sorompóba. De nincs is annak semmi alapja.

ténelemben, már előkelő állást foglal el a hadi téren, t. i. Fülek vár kapitánya. — De csakhamar oly körülmény adta elő magát életében, hogy kénytelen volt elhagyni a király szolgálatát. Az 1599. országgyűlésen ugyanis a rendek kéri ő felségét, hogy Rhédey Ferencz füleki kapitányt, a ki ellen a vármegyéknek súlyos panaszai vannak, mivel az ország törvénye ellenére szabad hajdukat tart, s paraszton és nemesen egyaránt hatalmaskodik, példásan büntesse meg.¹ Hogy mi történt vele, nem tudjuk, de Rhédey nem az az ember volt, a kivel egy könnyen el lehetett volna bántani s vagy még a büntetés előtt talált módot a menekülésre, s vagy ezután boszúból hagyta el a király zászlóját, elég az hozzá, hogy már a következő évben Erdélyben találjuk őt. Itt az elégületlen nemzeti pártnak egyik vezérférfia vala s felajánlván kardját Székely Mózesnek, ennek harczában mint dandárparancsnok működött. Tudjuk e csata gyászos kimenetelét, Rhédey Ferencz is a menekülők között volt és sóvárogva leste a pillanatot, midőn ismét kivonhassa kardját a gyűlölt ellenségére.

E pillanat nem késett s Rhédey Bocskay Istvánhoz csatlakozva — a magyarországi hadjárat egyik vezére lett.

Nem tarthatom feladatombnak e hadjáratról írni, elbeszéli azt a történelem, hol Rhédey Ferencz neve is föl van jegyezve. Érdemei előismerésül Bocskay őt 1606. május 2. Kassán az ország főurai közé emeli s az ugyanez évben bekövetkezett béketanácskozásokban mint egyik megbizott jelentékeny szerepet játszott.

Be tudjuk igazolni, hogy a bécsi udvar is nagy súlyt fektetett az ő megnyerésére.

Midőn Erdély rendei Rákóczy Zsigmondot fjedelemmé választották, sietett az Rhédey Ferencz a maga pártjára vonni, s a szentjóni várat nagy kiterjedésű urodalmával együtt neki adományozta; a beigtatásnak azonban Varkuch György és neje Nyári Borbála ellentmondottak 1607 május 27-én.

A következő évben már Bihar vármegyének főispánja és Bánffi Dénes helyett Várad kapitánya vala. — E méltóságokat bizonyára Báthori Gábortól kapta, mivel tudjuk, hogy Rhédey

¹ 1599. XXXVII. t. cz.

Bethlennel egyetértve az ő fejedelemmé választásán működött.

1608. ápr. 4. Palyi-Uylak nevű helységet nyeri adományúl, és ugyanez évben II. Mátyás magyar király arany sarkantus vitézzé nevezi. Az «eques auratus»-ról szóló diploma Bécsben 1608. decz. 24-én kelt.

Nősülése is körülbelől erre az időre esik, mert 1621-ben kelt végrendeletében maga mondja, hogy feleségével «13 esztendőktől fogva nagy szenttől és kereszténytől» élt. Bánffi Dénes özvegyét Károlyi Katát véve nőül, Bethlen Gábornak sógora lett s annak későbbi fejedelemsége idején külső és belső ellenségei ellen — legfőbb támasza vala.

Mint felebb említettem, Rákóczy Zsigmond fejedelem a szentjóni urodalmat még 1607-ben adományúl adta Rhédey Ferencznek, de Varkuch György, Bocskay István végrendeletére támaszkodva, protestált az ellen, s még akkor sem mondott le jogáról, midőn Rákóczy adományozását Báthori Gábor is megerősítette. — Végre is 1609 ápr. 9. úgy intézték el az ügyet, hogy szerdahelyi Imreffy Jánossal együtt kötelezte magát Rhédey, hogy Varkuch Györgynek kárpótlást szerez Sz.-Jóbért, s mihelyt eladományozás alá esik valamely jószág — azt számára fölkeri a fejedelemtől. — Varkuch úgy látszik megnyugodott, különben is sokkal hatalmasabb volt már akkor Rhédey Ferencz, sem hogy tanácsosnak tartotta volna vele újat huzni.

Báthori fejedelemsége alatt — Várad főparancsnoksága nagyon elfoglalta Rhédey Ferenczet s így nem is vett részt ama kalandos vállalatokban, mikre Báthorit nyugtalan szelleme ösztönözte. — De nem is neki való tér volt az, s hadvezéri tehetsége sokkal fontosabb dolgokra volt méltó, mint a milyen p. o. az elégtelen százszok megfenyítése vala.

Bethlen Gábor trónra jutásával kezdődik az ő valódi szereplése s itt már Rhédey Ferencz annyira a történelemé, hogy — mert célomhoz képest én csak vázlatosan írhatok róla — az érdeklődőt egyszerűen oda utasíthatom.

Bírjuk Bethlen Gábor politikai levelezését s ennek jelentékeny részét a Rhédey Ferenczhez írottak képezik. Bizalmasa volt a szó teljes értelmében s mint a fenmaradt okiratok tanúsítják, a viszony közöttük mint sógorok között

a lehető legőszintébb és szivesebb volt. — Rhédeyné idősebb volt a fejedelem-asszonynál s ez, mivel magának nem voltak gyermekei, néjének első férjétől származott leányát, Bánffi Zsuzsát, saját leányaként tartotta, nevelte; Bethlen maga is mindenkor meleg érdeklődést tanúsított Rhédey Ferencz családjá iránt. — De másrésztől — bár Rhédey Ferencz minden ízében katona lévén, államügyek intézéséhez keveset érhetett — nagy mértékben bírta a fejedelem tiszteletét mint hadvezér, s érdemeit nem csak hogy jutalmazta, de lelkes szavakban magasztalni is tudta. 1616 június 22-ről a többek között így ír hozzá:

«Az kegyelmed becsületes jó hire neve, noha mindenkor fénylett, de ennyivel inkább fog ezután fényleni, mivel hazánk ellenségit Isten kegyelmed gondviselése, vigyázása által szegényítette most egyszer meg. Az úr isten kegyelmedet sok esztendőig éltesse jó egészségben, és adjon erőt kegyelmednek ő felsége az ő nagy nevének és szegény hazánknak oltalmára való szolgálatra.»¹

Tudjuk azt, hogy Erdélynek kulcsa N.-Várad volt, s ez oly ember parancsnoksága alatt, mint a minő Rhédey Ferencz vala, minden ellenséges támadást sikerrel verhetett vissza.

Bethlen nyugodtan intézhette hadi műveleteit Magyarországon, mert míg katonái diadalról diadalra mentek, Rhédey Ferencz hatalmasan védte Erdélyt s nem egyszer hiusította meg Váradról az ellenség célzatait.

De Bethlen Gábor sohasem volt szűkmarkú az érdem jutalmazásában, annyival kevésbbé tette ezt sógorával szemben.

1617 május 18-án Gy.-Fehérvárott a zsákai várat és urodalmat (melyhez Zsáka város és 18 község tartozott) Rhédey Ferencznek és nejének, valamint Ferencz nevű fioknak 20,000 forintig inscribálta.

Ugyanez évben jelenti a váradi káptalan, hogy Rhédey Ferenczet, nejét és fiát Zilah város birtokába beigtatta.

Ezt hasonlóképen 20,000 frt conscriptióban nyerte.

Már csak a szentjóni, zsákai urodalmak és Zilah városa is tekintélyes birtokot képeztek, Rhédey Ferencz azonban maga is annyit szerzett

¹ Szilágyi Sándor: Bethlen Gábor politikai levelezései.

más uton, hogy halálakor egyetlen fiára fejedelmi örökséget hagyott.

Még 1614-ben megjelent a váradi káptalan előtt Somlyai Báthory Anna és Thoti nevű biharvármegyei helységét örök joggal Rhédey Ferencznek és maradékainak vallotta, és viszont ettől a fejedelemmel szemben minden ügyes bajos dolgaiban segítséget, pártfogást kért. Sok mindenféle vádakot emeltek ellene, boszorkányságot, bűbájosságot stb., mikről más helyen lesz alkalmam szólni.

1618-ban szerdahelyi Imreffy Miklós és neje albisi Zólyomy Erzsébet, három különböző alkalommal, Magyar-Lugas, Örvend, Rév, Révelő és Bánlaka nevű helységeket, összesen 17,300 frt-ban elzálogosítják Rhédey Ferencznek.

Kétségtelen, hogy Heves és Nógrád vármegyékben is voltak ősbirtokai, de ezeket teljesen elhanyagolta, és sok vesződésük volt örökösökének, míg ismét visszaszerezhették.

Midőn Bethlen hadjárata nagy mérvet öltve egész Magyarországra kiterjedt, s európai érdekűvé vállott, Rhédey Ferencz is odahagyá Váradot s nyílt téren vezérelte a hadsereget. Itteni működéséről is fényes sikert lehet fölmutatni, s hogy mily nagyra becsülte a fejedelem, kitűnik abból, hogy 1619-ben őt küldé 10 ezer főből álló sereg élén Morvába, a vallásos és politikai szabadságért harczoló protestánsok segítségére. — Ő megtette kötelességét, s bizonyára nem rajta múlt, hogy az igaz ügy diadalt nem aratott.

De ez időtől fogva úgylátszik elbetegesedett, a sok éjjel-nappal való zaklatottság, a folytonos hadakozás kimerítette. 1621 márczius 5-én Nagy-Szombatba érkezett a fejedelem rendeletére s itt a betegség leverte lábáról.

1621 márczius 25-én megírta végrendeletét, mely több pontjánál fogva igen érdekes, általános örökösévé fiát és nejét tette, a míg ez az ő nevét meg nem változtatja, magszakadás esetére úgy intézkedett, hogy összes vagyona ronkonaira, a Rhédeyekre szálljon, fiu és leányágon.¹

Midőn Bethlen Nagy-Szombatot elhagyta, a már ágyban fekvő Rhédeyt is elszállították onnan szolgálai.

De ezalatt Fülek, Herencsényi árulása foly-

¹ E végrendeletet közlöm a Történelmi Tár 1884 jan.—márcz. füzetében.

tán az ellenség kezére jutva, a várbeliek 1621 ápril 9-én Daróczy Istvánnal élükön Rhédey Ferencz kíséretére törtek s a már sírja felé közeledő hőst foglyúl ejtették. — E megrázkódtatást nem is élte túl s halála másnap bekövetkezett azon a helyen a honnan kiindult, s melynek 22 évvel előbb rettegett parancsnoka vala. — Bethlen nem sokkal utóbb véres bosszút állott érette, Karóla huzatván Daróczy Istvánt, de a holttestet csak nagynehezen s jó idő multával² adták ki a várbeliek, a midőn is a boldogult végakarata szerint Sz.-Jóbra szállították, s az általa épített templom sírboltjában — meghalt gyermekei mellé — helyezték.³

Aligha volt ez időben az alkotmánynak, s a protestantismusnak lelkesebb bajnoka nálánál, s a mint győzelemhez szokott kardját Bocskay alatt kivoná hüvelyéből — csak a halál tudta azt kezéből kicsikarni. — A békekötést már nem érhetette meg, de azzal a tudattal szállott sírjába, hogy vérét nem ontotta hiába, s az a vallásszabadság és az alkotmány visszaállításában megtermi gyümölcsét.

Elhalt gyermekei közül csak Farkasról van tudomásunk, ez is rövid ideig élhetett, egy fia maradt csupán, hasonlóképen Ferencz.

III. Ferencz, ki atyja halálakor alig lehetett több 10 esztendősnél, minden tekintetben méltó volt ahhoz. Születéséhez, s a hozzá fűzött tervek és reményekhez megfelelő nevelést kapott, még pedig Bethlen Istvánnak, a fejedelem testvérének felügyelete alatt. Ugyanis Károlyi Kata — nehány évvel férje halála után — Bethlen

² Bethlen levele 1621 május 25-ről gr. Thurzó Imréhez, írja, hogy beteg volt s így folytatja: Vasárnap is csak szegény Rédey uram testének kikéréséreért vertem fel magamat. (Pethlen Politikai lev. 304. l.)

³ Végrendeletében mondja a többek között: *Koporsó követ szépet csináltassanak Kolozsvárott.* E koporsó könek rajzát Simon M. idézett munkájában közli. Vörös márványból volt, Rhédey Ferenczet talpig vasba öltözve életnagyságban ábrázolja. — Oldalán széles pallos, kezében generalisi bot, fejét hadi sisak fűdi. — Hosszu szakálla mellének egy részét elfedi, s arczának kiválólag patriarchális jelleget kölcsönöz. — Valóságos prototypusa ama kor hadvezéreinek; Simon közli epitaphiumát is, melyet, véleménye szerint, udvari papja, Székelyhidi János készített.

Az emlékkövet Rhédey Lajos Váradra vitette (Bunyitai: A váradi püspökség története II. k. 477. l.), talán ott még ma is látható.

István felesége lett, s minden jel arra mutat, hogy e viszony megkötésénél a gondos és előrelátó anya előtt egyetlen fia érdekei voltak irányadók.

A fejedelem most még inkább szíven viselte az ifjú Rhédey Ferencz sorsát s aligha nem egyik tényező vala maga is — a Károlyi Kata és Bethlen István közt létrejött házasság megkötésében.

Az anya pedig minden módot fölhasznált arra, hogy fia vagyonát gyarapítsa, s e czél elérésére a fejedelem szívesen nyújtott alkalmat.

Férfikort érve, bizonyára a személyes vonzalmon kívül, anyjának óhajtását és családjának magasabb érdekeit is követte akkor, midőn mostoha atyjának Bethlen Istvánnak, első házasságából származott leányát Druzsínát nőül vette. Előnyösebb házasságot ennél már nem is köthetett volna, mert nejével dús örökséget, s a többek között Huszt várát és uradalmát nyerte; lépcső volt ez, a melyen igen magasra, egész Erdély fejedelmi trónjáig emelkedett.

Emelkedett szellemű, nemes szívű, hazáját, nemzetét igazán szerető ember volt, s a mellett, hogy mindent elkövetett, hogy az egyesült Rhédey és Bethlen jószágokat még nagyobb kiterjedésűekké tegye, az egyháztól és iskolákról sem feledkezett meg. Életében sokat áldozott, végrendeletében bőkezűleg gondoskodott róluk.

Rendes lakását a huszti várban tartotta, a honnan az oklevelek őt megkülönböztetésül huszti vagy ifjú Rhédey Ferencznek is nevezik. Máramarosban különben is nagy kiterjedésű jószágai voltak Károlyi részről s miután 1641-ben 3600 ft zálogösszegben Bánffi Ágnesnek részét is magához váltotta, az egész bocskói uradalom (Bocskó, Lonka, Rahó, két Polyána, Roszucska, Karácsonfalu) egyedüli birtokába ment által.

I. Rákóczy György Gy.-Fejérváron 1648. jul. 1-én kelt oklevelében a máramarosi örökös főispánságot adományozta neki, mely úgyszólván hagyományul szállott reá Bethlen Istvántól.

A II. Rákóczy György által indított szerencsétlen lengyel expeditio előjátéka gyanánt tekinthetjük, hogy Rhédey Ferencz 1654. jun. 27-én Varsóban kelt ünnepélyes oklevél által lengyel indigenatust és lovagi nemességet nyert.¹

¹ Ez oklevél — mely csak másolatban van meg, megdönti azok állítását, a kik I. Ferenczet mondják Lengyelország polgárának.

Ez expeditio, mint tudjuk, Rákóczynak fejedelemiségébe került s az ezután bekövetkezett zavaros időszakban egy tekintélyes párt a gyulafejérvári országos gyűlésen 1657-ben Rhédey Ferenczet választotta meg helyébe, a ki, mint Bethlen János írja, ebben az időben virtusokkal minden főrendeket felülhaladott. Ha valaki, úgy épen ő nem vágyott e kitüntetésre, de nem is kellett sokáig viselnie e nehéz terhet. — Hogy mily kedvére volt az ő megválasztatása a portának, s miként akarta megmarasztani, ha őtet nem, legalább nagy tehetségű fiát a fejedelmi széken, és 1658 január 24-én mily könnyű szívvel mondott le Rhédey a fejedelemiségről s vonult vissza Husztra, elmondja a történelem, s az jelen soraimnak tárgyát nem képezheti.

Nem sokkal e lemondás után 1659. jun. 13-án Leopold őt, László nevű fiával együtt, birodalmi grófságra emelte.

A közügyektől egész haláláig nem vonult vissza s a mennyire beteges állapota megengette, tevékeny részt vett Erdély sorsának intézésében s Apaffinak Teleki Mihály után legbefolyásosabb tanácsosa vala.

Egyetlen és nagy reményekre jogosító fiának halála után azonban lassanként szűkebb körre szorította munkásságát, a vagyonszerzéssel is felhagyott s Huszt falai között komor búslakodásban töltötte napjait.

1664 decz. 17-én Huszton: Borosjenei Korda Zsigmond hű szolgájának Hosszúmezőn (Máramarosban) házakat, házhelyeket s más birtokrészeket teljes joggal inscribál.

1666 nov. 8-án Biharmegyében fekvő szentimrei jószágának minden néven nevezendő dézsmáját a debreczeni kollegiumnak adományozza.

A következő évben már végrendeletet tesz. Atyjától öröklött összes jószágait — annak végakaratahoz híven, a Rhédey-családra hagyta, többi nagyobb legátumai feledhetlen fiának özvegyét, Bánffi Ágnest *„ura neve változtatásáig”* illeték. De megemlékezett környezetében mindenkiről, a kinek az életben szolgálatját, hasznát vette.

Ezen kívül a szathmári, sárospataki és debreczeni iskolák, valamint a kassai és szathmári reformált egyházak részére jelentékeny alapítványokat tett.

Máramaros-Szigeten egy közkórház építését s

föntartását rendelte el. Végrendeletét nem sokkal élte túl. 1667 máj. 13-án halt meg Huszton.

Már említett fia III. László 1636 január 11-én született s 1655. jul. 27-én vette nőül Szent-Jóbon Szunyogh Zsuzsannát. — Testileg, lelki-
leg korán fejlett, s lehullott, mielőtt a férfikor delét elérte volna. Fenmaradt naplótöredéke, mely kivált a lengyel expedícióra vonatkozólag rövid, de jellemző adalékokat szolgáltat. Bírjuk levelező könyvét, mely míg egyrésről írójuk nagy tehetségéről, az állami ügyekben való higgadt és korát meghaladó mély belátásáról tesz tanúságot, addig másrésről a levelekben tárgyalt ügyek s a levelezők személyénél fogva, megbecsülhetlen ama korszak történetével foglalkozókra nézve.¹

Első nejének halála után 1662 márcz. 29-én Barcsay Ákos özvegyét, Bánffy Ágnest vette nőül, de meg volt felőle írva, hogy nemzedékét nem fogja tovább terjeszteni, s már a következő évben, vagy legkésőbb 1664-ben megszünt élni.

Háromszéknek főkapitánya volt s erdélyi tanács úr. Családi följegyzés szerint Küküllő várában halt meg s nemzedékét sírba vitte.

Özvegye Kapy Andrásához ment nőül.

* * *

Térjünk most vissza Rhédey Pálnak Swtha Annától született gyermekeihez, a kik, mint már fentebb mondtuk, atyjok halálakor kiskorúak valának.

Eleinte az ős fészekben maradtak s csak 1612 vagy 1613 körül jöhettek át Erdélybe, hová őket nagybátyjuknak híre és gyors emelkedése is vonhatta. Nagyon valószínű, hogy egyenesen Rhédey Ferencznek felhívására költöztek Erdélybe, a hol aztán tér nyílt előttük s alkalom tehetségeik és hajlamaik érvényesítésére.

1612-ben még alkalmasint mindannyian Magyarországön lehettek, s ez év július 1-én nyerték uj adományúl István, Pál, László, Péter és János testvérek Bethlenfalvi Thurzó György nádortól a Békés vármegyében fekvő Öcsöd helységet.

1613-ban már Erdélyben vannak, mert midőn Báthori Gábor dühében Bethlent halálra keres-

tette volna, Rhédey Pál volt az, ki e veszedelemre levélben figyelmeztette őt.

Ezen V. Pál 1616-ban Bethlen Gábornak már főkincstartója volt s Sz.-Péterszeg helységet nyerte adományúl.

1618 január 20-án már mint komornyikjának adományozta neki Bethlen Hidalmás, Félegregy és Vaskaput Doboka vármegyében.

Mint említve volt, Rhédey Ferencznének első férjétől való leányát, Bánffy Zsuzsannát a fejedelem-asszony tartotta örökben s ezt később Rhédey Pálhoz adta nőül. — A lakodalmat, mely 1619 junius 27-én történt, Bethlen Gábor tartotta ki s erre több magyarországi főuron kívül az esztergomi érseket s a nádort is meghívta.¹

Részt vett Bethlennek magyarországi hadjáratában, de már ekkor betegeskedett, s a fejedelem-asszony gyakorta kérte is férjét, hogy bocsássa haza magát gyógyíttatni.² De e gyógykezelésnek nem volt meg a kívánt sikere, mert rövid idő mulva meghalt. Halálának évéről nincs biztos tudomásunk. 1621—1625 között kellett történnie. Jóságait részben özvegye, részben pedig testvérei örökölték.

IV. Péter, Bethlen Gábornak ezredese volt (chiliarchus), viszonyairól nincs bővebb tudomásunk; 1626 szept. 8-án halt meg s özvegyét Barcsay István vette nőül. Egy leánya maradt, Erzsébet, Bánfalvi Bárius Ferenczné.

II. Iászlót családi följegyzés szerint Lomniczán (Szepesm.) saját jobbágyai verték agyon.

Anna, előbb Dersi Gáspárné, 1621-ben már Sennyey Jób özvegye.

Zsófia 1616-ban Pelbárthidai Fekete Istvánné volt, a kit, mint a családi följegyzés tartja, öreg Rhédey Ferencz sodomitaságért megégetett, 1624-ben már Vetéssy Istvánné.

Zsuzsánna Bojti Benedekhez ment nőül. 1621-ben már nem él.

István a család magyarországi, János pedig Kornis Margittal a család erdélyi ágának lett alapítója.

Kezdjük a magyarországi ágazaton:

V. István 1621-ben még Erdélyben volt. — Megosztóván testvéreivel, a szepesvármegyei

¹ Bethlen politikai levelei 470. lap.

² Károlyi Zsuzsánna levelei férjéhez Bethlen Gáborhoz. Györi tört. és rég. füzetek.

¹ Magy. akad. Történelmi tár, életrajzi adalékokkal együtt.

jószágokat választá s anyai örökére, Kis-Lomniczára költözött s ott Elefánti Katát vette nőül.

1626 márcz. 24-én Kassán János öcscsének adja el néhai Rhédey Pál hagyatékának őt illető részét Solymosfalva, Toplicza és Körtvélyrév helységekben 1200 frtéért. — Mely vételár bizonyos részében Rhédey János szepesi és gömöri jószágokat engedett át neki.

1628-ban már özvegy s nem sokkal utóbb második házasságra lép Zmeskál Petronellával, a kivel együtt a szétdarabolt családi jószágokat lassanként magához váltogatva, jelentékeny vagyyonra tett szert.

1638-ban már Szepes vármegye alispánja volt s e tisztet körülbelül haláláig viselte.

1639-ben végleges szerződésbe lép János öcscsével, annak összes magyarországi javait magához váltva s egyszersmind Heves vármegye birtokúgyeit is rendezni kezdé.

Körülbelül 1644-ben halt meg. — Utódjai voltak V. Pál Elefánti Katától, István, Anna, Ilona, Zmeskál Petronellától.

Ilona Kubinyi Jánosné † 1685. Anna Báncsiné volt.

V. Pál szül. 1627., meghalt 1685. Neje volt Csomaközy Erzsébet, a kivel 1661 márcz. 13-án gróf Rhédey Ferencztől 1500 frt inscriptióban megszerzi Körtvélyest Máramarosban. — Állítólag II. Rákóczy György asztalnoka volt.

Fia volt Zsigmond, a ki, mint Rhédey Lászlónak 1704-ben kelt följegyzése tanúsítja, Szathmárnál esett el a török elleni harcokban.

Úgy látszik, hogy huszti Rhédey Ferencz halála után V. Istvánnak a szatmárvármegyei birtokok jutottak osztályrészül s maradéka itt telepedett meg. Ámde Zsigmondnak Ilosvay Máriaától csupán egy, hasonlóképen Zsigmond nevű fia született, a kinek 1704-ben magva szakadva jószágai a rokonokra szállottak.

VI. Istvánnak nejétől Perneszy Máriaától Pál, László és Julia gyermekei származtak.

VI. Pál korán elhalt. Julia szül. 1669-ben s 1686-ban gróf Bethlen Miklóshoz ment nőül. Lászlót a Tököly-féle forrongás alatt minden birtokából kiforgatták, s mint maga mondja, «török, német miatt» Csarodán nyomorgott, nővére is Julia, mint Bethlen Miklós önéletleírásában olvassuk, vagyontalan árva leány volt, s a kisasszony nevet is *csak a nemzete, a kik*

nevelték, azoknak tekinteti, atyafisága, ritka szépsége tartotta rajta».

Gróf Bethlen Miklós azonban lassankint visszaszerezgette az elharácsoltt Rhédey jószágokat s új adományt eszközölve azokra, a család gazdagságát lehetőleg visszaállította.

IV. Lászlónak nejétől Keresztes Máriaától, táblázatunkon látható gyermekei származtak, a kik a törökök kiűzetése s a Rákóczy-féle forrongás lecsillapulása után ősjavaiikat ismét kézhez vették s huszti Rhédey Ferencznek Magyarországon fekvő öröklött jószágai ezen ágazatnak jutottak osztályul. Minthogy Nagy Iván eléggé részletesen ír róluk, én csak pár szóval említem meg a nevezetesebbeket.

VI. Ferencz Piskolton lakott, kir. udvarnok s II. József tanácsosa volt. Nejétől Csemiczky Annától született legidősebb fia Lajos, érdemekben gazdag pályát futott meg. Mint katona kezdé szereplését, de 1787 szept. 1-én megnősülve a politikai élet terén próbált szerencsét, s itt tehetségével fényes sikert aratott. Cs. kir. kamarás, a Leopold-rend vitéze s végre nejével Kacsándy Terézzel együtt gróf lett. Huszonhárom éven keresztül Bereg vármegye főispáni helytartója volt s 1830-ban fölmentését kérte. De a megérdemlett nyugalmat, melybe teljes elismeréssel bocsátá őt az uralkodói kegy, nem sokáig élvezte, mert a következő évben 71 éves korában elhalt. Gyermekei nem maradtak.

Családjának ő s fészékén, a Heves vármegyében fekvő Kis-Rhédén kastélyt épített s az kedves tartózkodási helye volt.

Az úgynevezett magyarországi ág további leszármazásáról nincsenek adataim.

Következik a család *erdélyi ága*, melynek alapítója János és neje Kornis Margit volt.

III. János, Bethlen Gábor udvarában nevelkedett s 1614-ben már annak komornyikja volt. 1624 okt. 12-én Petenye falvát és más részjószágokat nyerte adományul.

Körülbelül 1628-ban, vagy még előbb, nőül vette Szentpáli Kornis Ferencz udvarhelyszéki főkirálybíró és Kápolnai Bornemisza Judit idősebb leányát, Margitot, a kinek kezével a homoródsz.-páli és erdő-sz.-györgyi uradalmakat nyerte.

Bethlen Gábor 1629 jan. 16-án Fogarasban kiállíttatja az erről szóló adománylevelet.

Nem sokkal utóbb Udvarhelyszéknek fő

királybirája lett. Midőn öreg Rákóczy György fejedelemsége alatt a szombatos vallás követőire rossz napok következtek, őt is érzékeny veszteség érte. Nejét Kornis Margitot, valamint ennek hugát Borbálát anyjok a szombatos vallásban nevelte Kornis Ferencz ellenzése daczára. Margit elhagyta e hitet. Borbála 1632-ben Paczolay Péterhez ment nőül, s bár ő is megkeresztelkedett, mindamellett Rákóczy szigorúan végrehajtotta rajta az 1638-ik országgyűlés végzéseit s «nota infidelitatis» czímén minden jószágát elkobozta, részint fiának, részint nejének adományozta.

Paczolay Péterné személyére nézve kegyelmet kapott ugyan, de pár év múlva magtalanul elhalt s javainak eladományozása ellen az örökösök tiltakoztak. Hogy mi lett ennek eredménye, nem tudjuk, de tény, hogy Rhédey János pénzen váltotta magához a homoród-szentpáli és szentgyörgyi fiscus jószágokat, s ez utóbbiért 1645 január 23-án 3000 forintot fizetett a fejedelem kincstárába.

Ifjú Rákóczy György Gy.-Fejérváron 1651 május 1-én állíttatta ki a donatiót a most említett jószágokról. Az erdőszentgyörgyi uradalom Maros és Udvarhelyszék, valamint Küküllő vármegyére is kiterjedt, s a család vagyonának legtekintélyesebb részét képezte.

Rhédey János 1653-ban már nincs az élők között. Három fia maradt, Ferencz, István és János.

IV. Ferencz, tanácsúr, Kolozs vármegye főispánja, udvarhelyszéki főkirálybíró és Kolozsvárnak kapitánya volt.

1667-ben Zilah városát gróf Rhédey Ferencz özvegyétől, Bethlen Druzsínától 9000 forintért zálogba veszi.

Huszi Rhédey Ferencz halála után ő volt a család leghatalmasabb tagja s Telekivel együtt Apaffynak mindenható tanácsosa. De nagy befolyását sohasem fordította rosszra, hatalmával nem élt vissza s a «nótázás» ama szomorú időszakában sokakon segített. — Részt vett Apaffynak füleki táborozásában s ő adta át Telekinek a generálisi botot. — Meghalt 1685-ben.

Első nejének Thoroczky Erzsébetnek 1667-ben történt halála után Serédy Sófiát vette nőül, a kitől Anna és Krisztina leányai származtak.

VII. István tudomásunk szerint közhivatalo-

kat nem viselt s így róla igen kevés mondani valónk van. Teleki Mihálynak bizalmas embere s komája volt. 1683 márcz. 11-én meghívja őt Teleki kis unokájának, Apaffy Gyurkónak temetésére.

1686-ban már nem él. Feleségétől Ajtoni Katától három gyermeke született, IV. Pál, I. Ádám és Mária.

IV. Pál és I. Ádám Rákóczy hivei voltak, de Pál csakhamar visszatért a császáriakhoz, s 1717 junius 20-ikán az erdélyi kir. táblához assessornak nevezett. — Ádám Rákóczy megbízásából Görgényt ostromolta.

Táblázatunkon látható maradékai 1744-ben grófi méltóságot nyertek.

Rhédey Jánosnak Kornis Margittól született legkisebbik fia IV. János Erdő-Szentgyörgyön lakott, s Macskássy Erzsébetet tartotta nőül, 1687 körül halt meg. — Említett nejétől gyermekei voltak II. Sándor, III. Mihály, V. László és VII. Ferencz, kik közül csak László és Ferencz terjeszté tovább nemzedékét.

V. Lászlónak Toroczky Máriaától való gyermekei VI. László, V. János és IV. Mihály, valamint VII. Ferencznek táblázatunkon látható fia V. Zsigmond, úgy szintén VII. Pál, Ádámnak gróf Bethlen Annától való fia s József, a VI-ik Pál fia feleségével homoród-szentmártoni Bíró Katalinnal együtt, Mária Terézia királyasszonytól grófi rangra emeltettek. A diploma 1744 nov. 13-án kelet s Szébenben 1746 márcz. 1-én hirdettetett ki.

A családnak legkitünőbb tagja volt ez időszakban V. Lászlónak Thoroczky Máriaától való fia V. János, a ki 1713-ban születvén, 20 éves korában a gr. Gyulay nevét viselő gyalogezredbe lépett. Ugy látszik, hogy a Rhédeyeknek kiváló hajlamuk volt a katonai pályára s a család nem egy tagja emelkedett e téren magasra. János is 1744-ben kapitány s 1754-ben a gr. Haller-ezredben már őrnagyi rangot viselt. 1765-ben tábornok s egyszersmind a nem sokkal előbb felállított magyar nemes testőrség főhadnagya volt.

Mint a családi följegyzések mondják, «*sok kemény ütközetben vett munkás részt*». 1750-ben alsó Sziléziában harczolt, 1756-ban Schweidnitz ostrománál annyira kitüntette magát, hogy a Mária Terézia rendet nyerte.

Mint a nemes testőrség főhadnagya állandóan Bécsben lakott, de magyarországi birtokait is gyakran meglátogatta. Birjuk jószágigazgatójához és testvér öccséhez intézett leveleit, mindig tiszta gyökeres magyarsággal ír. Az udvari légkör nem szédítette el, pedig Mária Terézia előtt igen kedvelt egyéniség vala. Midőn 1767-ben halálát érezve, kérte a trónt, hogy a megvizsgált okiratok alapján mentené föl őt mint testőr főhadnagyot a számadás alól, Mária Terézia sajátkezűleg írt hozzá s a fölmentést megadva egyszersmind intette, hogy *«lelke üdvének megmentése»* végett térjen át a r. kath. hitre. Mély hódolattal, de önérzetes szavakban utasítá vissza a fejedelmi óhajtást s meghalt 1768. január 10-én Bécsben mint altábornagy. Nejét, gr. Bethlen Klárát, még 1758-ban elveszítette.

Nagy vagyont hagyott maga után, főleg készpénzben, a mit — gyermekei nem maradván — László és Mihály testvérei örököltek. Lászlónak két szerencsétlen elmebeteg fia volt, Ádám és Ferencz, s mindkettő magtalanul halva el, a dús örökség Mihályra szállott, kinek maradványait táblázatunkon szemlélhetjük.

E táblázat további kommentálását nem tartatom feladatomnak, már csak azért sem, mivel a család történelmi szereplése itt már megszűnik, de főleg azért, mivel Nagy Iván és Kövály erre vonatkozólag mindent elmondottak, s én örizkedem azoknak egyszerű ismételésétől. Sajnálattal kell kijelentennem azonban, hogy a leszármazást egész napjainkig nem vezethetem le, mert adataim, főleg a jelen század második felére épenséggel nincsenek.

Végezetre még a család címeréről kell megjegyezni valamit. Nagy Iván *«Magyarország családai»* című műve 9-ik kötetének 749. lapján, egy hadi vértben ágaskodó, kettős farku koronás oroszlánt, mely első jobb lábában egy, száján és koponyáján keresztül ütött kardot tart, közöl a gr. Rhédey család címere gyanánt. Ez azonban, mint a huszti Rhédey Ferencz számára 1659-ben adott grófi diplomában olvasuk, csupán az öreg vagy szentjóni Rhédey Ferencznek címere volt, melyet II. Ferdinándtól nyert. — Ezzel a család többi tagjai sohasem éltek. Az ő Rhédey címer egy hadi vértben álló fehér hattyú; a pajzs feletti sisak koronájából egy kardot tartó pánczélos kar emel-

kedik ki, néha nyíllal keresztül löve, néha a nélkül.

Mint hogy a családnak Mátyás királytól 1466-ban adományozott címerlevele nincs meg a gyűjteményben, nem tudjuk megmondani, vajon azonos-e a most leírttal. Én azonban nagyon valószínűnek tartom, mivel a Rhédeyek gyűrűs pecséteiken a legrégebb időktől fogva ezt használták, s midőn később a család erdélyi ága grófságra emelkedett, a meg bővített címerben a négy részre osztott hadi vért közepén, az úgynevezett *«szív paizsban»* zöld mezőben fehér hattyú látható.

A magyarországi Rhédeyek még e században is a hattyút használták címerül.

A grófi rang adományozásakor az ősi címerhez, más jelentéktelenebb változtatásokon kívül, egy tűzből kikelő fönix s koronás arany oroszlán járultak. Ez utóbbi épen az, a mit öreg Rhédey Ferencz kapott, azzal a különbséggel, hogy az oroszlán a kardot nem száján és koponyáján üti keresztül, de szügyébe döfi.

Hogy mily címert nyert Rhédey Lajos, e század első tizedeiben a grófsággal? nem tudjuk megmondani.

Ezzel befejezhetjük sorainkat. Elismerjük, hogy az általunk nyújtott nemzedékrendnek lehetnek hiányai, úgy de e hiányok részben nem is pótolhatóak, részben pedig arra az időre várnak, mikor a lappangó oklevelek napfényre kerülnek. Jelen körülmények között teljesebb munkát végezni nem lehetett.

Szathmár vármegyében a legutolsó időkhöz laktak Rhédeyek, a kik megmaradtak nemeseknek, de irományaikat nem ösmerve, a leszármazásról semmit nem tudunk. Valószínűleg az 1766-ban élő VII. Lászlótól jönnek le, a kinek nejétől Pálóczi Horváth Bórától László, Gedeon és József nevű fiai maradtak. József 1843-ban Zemplén vármegye főjegyzője volt, de a másik kettőről nincs tudomásunk. — Üdvös dolog lenne, ha valaki a szathmári ág levéltárában kutatva e kétséget eloszlatná. Talán a család hézagos történeteit is ki lehetne onnan egészíteni.

Továbbá nem hagyhatom megemlítés nélkül, hogy tudomásom szerint a gr. Rhédey család nagyszámú oklevelei gr. Esterházy János birtokába mentek által, a ki a történelmi társulat-

nak 1868. évben Kolozsváron tartott vándor-gyűlésén több nevezetes darabot s köztük a már említett ős címerlevelet be is mutatta. Ez oklevelek mindezekig nem használtattak fel.

Ha a nemes gróf átengedné azokat a n. muzeum könyvtárának, a hol a gróf Rhédey-család levéltára különben is letéteményezve van, a tudomány érdekében nem csekély szolgálatot teljesítene.

KOMÁROMY ANDRÁS.

Pecséttani adalékok.

Szakemberek, a kik hosszabb vagy rövidebb idő óta hivatásszerűleg hazai irányú történelmi kutatásokkal foglalkoznak — tudják, tanúságot tehetnek róla, hogy a hazai pecsétannak, mint a történelmi tudomány egyik jelentékeny rangú segédtudományának mily roppant anyaga hever nemcsak feldolgozatlanul, de jó részben figyelemre sem méltathatva köz- és magán-, illetőleg családi levéltárainkban.

Figyelemreméltó és haszonnal tanulmányozható az is, a mi már eddig monographiákban és szakfolyóiratokban itt-ott közzététetett. Mindenkorra hálásan kell megemlékeznünk *Pray* közléseiről, a káptalanok pecséteinek ismert kiadásáról stb. De egybevetve mindezeket a létező anyaggal, a mi eddig történt, a kezdetnek is még csak kezdete.

Azt hiszem, nem kell fejtegetnem, hogy a mi speciális viszonyaink között mit várhatunk pecsétannak fejlődésétől. Historikusaink előtt ismeretesek középkori lovagvilágunk pházisai. Tudjuk, mint hat a lovagság intézménye címertanunkra. Ismeretes tény, hogy címerleveleink majdnem korábbi időkből maradtak fenn a mai napig is, mint bárhol a közel külföldön. Hasonló az eset pecséteinkre nézve is, melyek hiszen nem egyebek, mint a címerek jelképies átvitelei az okmányokra, a címerviselés egyik módjaként.

Lovas és sisak-pecséteink egy időben, sőt részben korábban lépnek fel, mint Francia- és Németországban. Okait ennek, mint fentebb is jeleztém, lovagságunk korai fejlődésében kell keresnünk.

Mellőzve a fontosságot, melyet a pecsét a diplomatikában az okiratok hitelessége és okadatolása körül játszik különösen nálunk, hol

míg egyrészt a pecséteknek közjogilag ép úgy mint a magánjogi jurisdictióban oly fontos szerepe van, hogy van idő, midőn maga az idézés a bíró pecsétjének pusztá átküldése által történik, midőn nincs okirat, melynek hitelessége jó részben nem pecsétjétől függene; midőn másrészt az okmány-, sőt a pecséthamisítás is oly mértékben dívik, hogy külön törvény bünteti azt — még pedig mint hűtlenségi vétket jószág-, sőt fejevesztéssel is.

Ha mindezeket figyelmen kívül hagyjuk is ezúttal, ha csak másdrangúnak vesszük is a jelentőséget, melyet pecséteink az elmúlt korok viseletének, ruházatának, jó részben cultur-viszonyainak, fegyverzetének, címerésztének s jelképeinek ábrázolásában játszanak; maga az a becses anyag, melyet a pecsétek rendszerinti köriratai úgy a családok genealogiai, mint az államok történetéhez sokszor már csak az által is nyújtanak, hogy hiányos okmányok adatait fölvilágosítják; másrészt bő anyagot nyújtván a kisebb művészetek s különösen a metszés és ötvös művesség fejlődésének ismeretéhez, mint a kik a középkor pecsétvésői is voltak: kétségtelen, hogy hazai pecsétannak anyagunk sokszoros figyelmünket érdemli meg. S bár még bizonyára messze van az idő, a midőn e téreni búvárkodásaink eszményi céljainak megvalósulásaként a magyar pecsétannak emlékeinek teljes collectióját látjuk kiadva: örömmel ragadjuk meg az alkalmat, hogy a midőn arra e helyen terünk és alkalmunk nyílik, adalékjaink közlését, a porszemek összehordását, megkezdjük vagy jobban mondva folytassuk.

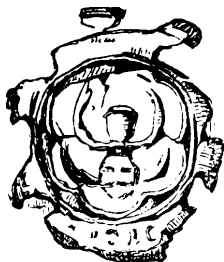
Mondanunk sem kell, hogy pecsétannak adatainknak is ott van legdúsabb forrása, hol okmányainknak: az országos levéltárban. — E helyről mutatunk be mi is ez alkalommal négy pecsétet, még pedig egy világi és három egyházi jellegűt.

Első pecsétünk, *Sándor fia János* hevesújvári vicecomesnek Zenhalm-ban (Szihalom) 1349-ik év július hó 16-án kelt s a szolgabírákkal egyetemben birtokügyben kiadott rendes alakú papírokmányának hátlapján, a metszet nagyságában sárga viaszba nyomva látható.¹

A köriratból csak pár betű van meg, a többi

¹ *Országos Levéltár*. Dl. oszt. 4059. szám.

letöredezett; azonban kétségtelen, hogy az az imént említett vicecomes nevét tartalmazta.

A pecsét köralakú mezeje belőlről a gothicus stylnak megfelelőleg, hét körszelvényből képezett rosettát, vagy ú. n. epervirágot zár magába. Ennek közepén van azután a tulajdorképeni pecsét vagy címerkép. Egy zárt, szögletes alakzatú úgynevezett fazék-sisak (Topfhelm), mely épen a XIII. és XIV. században van általánosan használatban.¹ Tetején sisakdíszül egy kehely forma látható, melynek talapatából két szarvasagancs nő ki és hajlik össze. Valószínű, hogy pecsétünk, mely szintén igen töredezett, már készítése korában is valamely megrongált példányról tájékozatlan metsző által másoltatott. Ezt látszik bizonyítani az a körülmény, hogy a visírral ellátott sisakot emberi arcnak, illetőleg fejnek nézte, s mint ilyennek szemét és száját, sőt bajuszt is metszett, a mi az eredetén alkalmazsint csak pecsétörés volt.

Pecsétünk címerképén bizonyára első pillanatra felöltik a figyelmes szemlélőnek, hogy abból a címer szokás szerinti főalkatrésze, a paizs hiányzik, s hogy így a címert maga a sisak képezi.

Maga a címer, mint többször említők, a lovagság teremtménye. A paizs, a lovag paizsa, mely védelmül használ, a sisak, mely ezt díszíti, ugyancsak a lovag fegyverzetéhez tartozik, s a paizson látható címerképek is különösen az első korszakokban, a lovag fegyverzetének részeit, vagy magának a lovag tulajdonságának, bátorságának, éberségének, hűségének stb. jelképies kifejezéseit ábrázolják.²

A sisak mind a mellett, mint a címer eleme, csak később, a heraldika virágkorában lép fel.

¹ v. Hefner, Dr. O. T. Handbuch der theoretischen und praktischen Heraldik.

² De Saxoferrato, Dr. Bartolus. Tractatus de insigniis et armis.

A régibb időkben, péld. a XII. században a címert még csak maga a paizs képezte. Hogy azonban később maga a sisak is egyenrangra emelkedik a paizsszal, bizonyítja azon körülmény, hogy a tornáknál, a lovag- és tornaképesség megbírálására a paizs mellett a sisak is be volt mutatandó («zur Helmschau aufgetragen»)¹.

Hogy különben éppen e miatt a sisak mindenkor kitüntetésnek tekintetett a címer felett, bizonyosága az, hogy csak lovagok vagy lovagi nemből származott egyének használhatták, mint a kik csakugyan is sisakot viseltek. Testületek és városok, valamint egyházi személyek és nők címerpaizsaik felett szabály szerint sisakot nem viselhettek. Egyesületeknek és városoknak, — néha van reá példa, hogy mint különös kitüntetés mégis megengedtetik.²

Figyelemreméltó körülmény még, hogy a címer fölé nem mindenféle lovagsisak, hanem rendszerint csak olyan volt helyezhető, a mely tornánál használtatott. Épen azért címer-paizs felett föltozható visírral ellátott sisaknak a XIII. és XIV. században helye nem volt.³

Már éppen azon kitűnő szerepnél fogva, melyet a sisak ezen századok tornáiban játszik, épúgy az angol, frank, mint a német és magyar heraldikai gyakorlatban is nem ritka eset, hogy címerül, különösen pecsétekben, paizs nélkül maga csak a sisak használtatik. Ezek az úgynevezett *sisak-pecsétek*.⁴

Talán túlságos egyszerűségöknél fogva, vagy mert általában a divat más volt, a sisak-pecsétek nem birtak elterjedni, s ámbár még a XV. században is előfordulnak, lassankint végképen eltűnnek. Átképezték magokat rendes címerekké, a szó teljes értelmében reakciót szültek. Olyanformán, hogy a sisakdíszül alkalmazott bokkrétát, forgót vagy sárkányt, szarvakat stb. paizsba fog-

¹ v. *Grünenberg*, Ritter Conr. Wappenbuch, neu herausgegeben von Dr. R. G. *Stilffried* und Ad. M. *Hildebrandt*.

² v. *Hefner Alteneck*, I. H. Trachten des christlichen Mittelalters.

³ v. *Sacken*, Dr. E. Freiherr. Katechismus der Heraldik, 85. lap.

⁴ *M. Viollet le Duc*. Dictionnaire Raisoné du Mobilier Français. Tom. 5. Paris, 1875. — *Lacroix*. Mœurs et usages etc. — Joach. Ern. de *Westphalen*. Monumenta Rerum Germanicarum. Tomus IV. Tab. 14, 15 és 16, gyönyörű példányok közölve 1314-ből.

lalták és siettek a sisak alá tenni, hogy ők is rendszerinti címert mutogathassanak.

Érdekes példa erre az angol heraldikában II. *Richard* sisak-címere, mely a Westminsterben látható emléken maradt fenn. Róla átszállt az a Howard és Percy családokra, valamint a Norfolk és Northumberland hercegekre. Azonban már 1347-ben Hugh Hastings és Norfolk Elyng a Richard sisakján díszül alkalmazott oroszlánt paizsba téve használják, s így megfosztják azt sisakcímer jellegétől.¹

Lovagpecsétek között egyébiránt a heraldikai sisak először 1220- és 1252-ben, az alsóbb nemességnél pedig különösen Németországban 1279-ben jelenik meg. Hazánkban használatának divatja az Anjou korra esik.

Pecsétek, pusztán sisakkal a pecsétmezőben (sisakpecsét) először 1231-ben gróf Bercha Detrich pecsétein fordulnak elő.² A XV. századból Mayerfels és Ledebér lovagok sisakpecségei³ ismeretesek.

Mint fentebb említők, hazánk pecsétani emlékei között sem példátlanok a sisakpecsétek. Mind a mellett kétségtelen, hogy ritkán fordulnak elő s hogy eddigelé különösen kevés lévén közülök ismertette, kiválóbb figyelmünket érdemlik.

Különösen szép s még kiadatlan ilyen pecsétek: a Magister Michael *de Monak* castellanus et vicecomes de Sarus-é 1372-ből,⁴ és Comes Petrus *de Perén* Judex Curiae-é 1421-ből.⁵ Jelen alkalommal bemutatott sisakpecsétünk a Sándor fia János heves-újvári vicecomesé, bár a mi a véset művészi kivitelét illeti, legkezdetlegesebb, de egyszersmind a legrégebb is az említettek között s ezért tárgyaltuk ezt a legelső alkalommal.

Második pecsétünk első pillanatra zavarba hozza a sphragistikust.

Az alább egész terjedelmében közlendő, papírra írott egyszerű okmány aljára van az sárga viaszba nyomva a metszet eredeti nagyságában.

¹ Charles *Boutell*. English Heraldry. London, 1871 91. és 223. lap.

² F. *Warnecke*. Heraldisches Handbuch. Görlitz, 1883. 15. lap.

³ U. o. XXXII. tábla 7. szám és XXXIII. tábla 24. szám.

⁴ *Keczer* levéltár, Nagy Gyula úr szíves közlése.

⁵ *Csicsery* levéltár, Nagy Gyula úr szíves közlése.

A pecsét köralakú mezejében egy szépen rajzolt csúcsban végződő, háromszögletű paizs

látható, melyben annak egész terét betöltve egy a XIV. század végén és a XV. század elején a diplomatikai írásban dívó gothicus **¶** betű van vésvé.

Kérdés, címerkép-e az? Lehet-e a betű címerkép? Az a körülmény, hogy paizsba van zárva, a régi heraldika szabályai szerint kétségtelenné tette címer jellegét. Másrészt azonban az a körülmény, hogy régi pecsétekben a köriraton kívül a közép téren, paizs nélkül, pusztán is gyakran fordulnak elő egyes, többnyire nagy betűk; alapos kétséget támaszt az előbbeni föltevés ellen.

A középkorban akkor kezdenek a betűkkel ellátott címerpaizsok szerepet játszani, midőn az építészeti czéhek s a szabadkőművesek tagjai építészeti jegyeket vesznek fel, s azokat nemcsak az általuk alkotott műemlékeken, de címerükön is használják.

Tőlük átmegegy egyházi személyekre, majd itt-ott élnek a szokással fejedelmek is, midőn érmeikre nevök kezdőbetűit veretik, mint pl. hazánkban Róbert Károly, Nagy Lajos, Mária és Zsigmond.

Egészben véve úgy látszik, hogy e betűk a pecséten mindenkor az illető személy nevét, vagy a hivatalt jelentették. Egyaránt előfordulnak a vezeték- és keresztnév kezdőbetűi; később pedig a XV. század közepétől fogva mind a kettő is egymás mellett. E század végén pedig címerekben és pecséteken megjelennek az összefont, nevet jelentő betűk, az ú. n. monogramok is.¹

Pecsétünk kiválóan érdekes, mert mint a kissé töredékes viaszon még tisztán kivehető a középben paizsba foglalt betűn kívül körirattal is birt. Hogy azonban megérthessük, hogy a **¶** betű e helyen mit jelent, ösmernünk kell az okmány egész tartalmát, melyen pecsétünk szerepel.

¹ *Homeyer*. Dr. E. G. Die Haus- und Hofmarken.

Következőleg hangzik:

In nomine domini Amen. In anno nativitatibus eiusdem MCCCCLXIII. Ego *Valentinus Cosma de Zachachy* licet eger corpore mente tamen per omnia sanus inter ceteras salubres meas ordinationes coram discretis viris, videlicet *Petra* ecclesie parochiali omnium sanctorum plebano de dicta *Zachachy*, *Valentino* et *Michaelae* presbyteris capellanis ejusdem ecclesie, item nobilibus viris *Nicolao Cacho*, *Valentino Tolnay*, *Georgio Parvo* et aliis quam pluribus utriusque sexus hominibus, lego et condo ecclesie claustrum beati *Dominici* confessoris super *Zachachy* ac fratribus heremitis in eadem claustrum de gentibus pro refrigerio anime meae et fratrum meorum quandam particulam terrae sub silva *Seregelfogó* vocata ius particulae terrae latitudo habet quantum unius currus se extendit, per longitudinem vero totius terrae pro fossata cursus aquae ad molendinum praedictorum fratrum heremitarum, perpetue et irrevocabiliter testamentaliter tenere possidere et habere. In cuius memoriam et maiorem firmitatem praesentes litteras cum sigillo plebani fecimus consignari.¹

Megemliténdőnek tartjuk itt, hogy ez az a *Szakácsi* község, melyből utóbb *Mátyás király* *Szakácsi* kerülnek ki.

Okmányunk szokásos záradékából kétségtelen, hogy pecsétünk a *Zachachy* plébánia hivatalos pecsége.

Hogy most már azután a **P** betű a «plébániát» jelentette-e, vagy pedig *Péter* plébános nevének kezdőbetűje volt, meg nem állapítható, hogy azonban a kettő közül az egyik — bizonyos.

Hasonló egy betűs pecsétet ismerünk ugyan e korból még 1404-ből, a *Magister Petrus filius Johannis de Ivánfalva* vicecomes comitatus *Gumuriensis*-ét, a hol a különben köriratos pecsét középterét egy majuskulás szintén **P** betű tölti ki, a *Petrus* keresztnévet jelentvén.² Ez azonban nincs paizsba zárva.³

A következő, hosszúkás, tojásdad alakú függő pecsét, melyet rajzunk szintén eredeti nagyságban mutat be, már egyházi rendeltetésű és így

¹ *Országos Levéltár*. Dipl. oszt. 15903. szám.

² *Keczer* levéltár.

³ Hasonló pecsétek közölve *Warnecke* fentebb idézett művében a XXXIII. tábla 14. és 15. sz. alatt.

sokkal díszesebb, jelesebb formájú és művészibb kivitelű is, mint profán pecséteink.

Jelen pecsétünk egyike a legszebb és legfontosabb e nemű pecsétani emlékeinknek.

A *de Ponto Antal* siebenicói püspök és *János esztergomi érsek* helynöke által 1397. júl. 30-án kiállított bőrhártyára írott jeles alakú okiratról¹ pecsétünk sárga és kék selyemzsinóron függ alá sárga viasz fészekben piros pecsétviaszba nyomva.

Középterében egy gothikus stílusú triptichon vagy hármasszék emelkedik, melyek közül a középső magasabb és a két szélső arányosan alacsonyabb. A középsőben a szűz *Mária* szépen stílizált alakja látható, karján *Jézussal*. Jobbról heraldice, valószínűleg *szent Péter* és balról *szent Pál* állanak, fejök körül mindannyian *szent fény*. E három alak alatt vízszintes sárkány vonul el, mely a pecsét belső terét két részre különíti. Ez alsó részben középen ismét egy kisebb szék van, melyben mint a töredezett viaszon kivehető, valószínűleg *szent Terézia* áll. Mellette felül jobbról és balról, a két apostol székje alatt, két háromszögletű paizsocska van elhelyezve. A jobb oldaliban egy egyszerű gerenda vagy sáv jobbról balra két részre osztja a mezőt, míg a baloldaliban egy felülről lenyúló kar látható. A rajzoló ez utóbbiban a

¹ *Országos Levéltár*. Dipl. oszt. 8243. szám.

kézbe felül kardot rajzolt, azonban hibásan, mert a kard éppen felülről nyúlik alá s kardot nem tart. A pecsét belső terét két oldalt, vonalozott monoru szalagban, melyet felül középen a gothicus oltár tető díse szakít meg, következő felirat köríti:

S. ANTONII D' PONTO DECET. DO APLICI
CAVS AUDITORIS.

Vagyis: Sigillum Antonii de Ponto Decretorum Doctoris Apostolici Causarum Auditoris.

Megjegyzendő, hogy a rajzoló a Causarum szóban a C helyett P-t és az S helyett A-t, valamint az Auditoris szóban az utolsó I helyett E betűt elnézésből rajzolt.

Több-kevesebb hasonló püspöki és káptalani pecsétünk között az teszi különösebben érdekessé, hogy az egyházi védszentek alakjain kívül magában foglalja már a tulajdonos püspök családi címérét is. Kétségtelenül a ritkább esetek közé tartozik. Ezen korban kezd e szokás egész Európa heraldikai gyakorlatában föllépni, s nem megvetendő jele akkori magas kulturális niveaunknak, hogy nálunk is azonnal használatba lép. Különben hogy csakugyan nem állott ez eset egyedül, példa reá *Czudar Imre* egri püspöknek egy 1380-ik évi január hó 21-én kelt kiadványáról függő, csaknem egészen hasonló és gyönyörűen conservált pecsétje, melyen ugyanazon helyen két kis paizsban a Czudarok csattos címere látható.¹

Végül hátra van még utolsó pecsétünk, melyről bővebb adatokat szereznünk nem sikerült, a mennyiben a lerajzoltatás után az okirat, melyről függött, eltévedt; így e helyen meg kell elégednünk pusztá leírásával.

Piros és zöld selyemzsinóron függő sárga viasz fészekben, piros pecsétviaszba van nyomva. Készítésének ideje minden bizonynyal a XIV. század.

A pecsét középkeretét egy szabadon repülő, vagy éppen leszálló koronás madár foglalja el. Természetrizai ismervei sokat hasonlítanak a galambhoz, a mit látszik az is támogatni, hogy nyákán övet visel, a mi pedig a heraldikában vad szárnyasoknál soha sem fordul elő. A madár fejtartása és korona azonban ellene mond a

galambnak. Koronás turul-madár is lehet. Minden esetre azonban csak symbolumnak, jelvény-

nek és nem címernek tekinthetjük, minthogy nem paizsba foglalva van a pecséten alkalmazva. — E képet kettős vonalak közé fogva futja körül a körirat:

* S. STEFANI FILII JOHANNIS ACINAE.

Vagyis: Sigillum Stefani Filii Johannis Acinae István *Atinai* János fiának pecsétje.

Úgy a körirat betűinek arányos technikája, mint a koronás madár-alak izléses, szabatos modellirozása az akkori legjobb pecsétmetszők egyikének vésőjére vallanak. S így könnyen lehet, hogy olasz földön készült.

szendrei János.

Az országos levéltárban őrzött vagy följegyzett hercegi, grófi, bárói, honossági és nemesi okleveleknek jegyzéke.

(A magyar és erdélyi udvari kancelláriák felállításáig.)

Második közlemény.

Nemesség.

ABODI de Dálnok. 1622. *Gyfvári kpt. 11. L. Reg. 26.*

ABODI. 1574. *Gyfvári kpt. Cent. D. 66.*

ABÓDI. 1608. *Kmnostori conv. Arm. M. 31.*

ABÓDI. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 73.*

ABODI de Vaja. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 602.*

ABOS de Jánosfalva. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L.*

Reg. 608.

ÁBRAHÁM alias Kilyén. 1610. *Gyfvári kpt. Arm.*

Nº 22.

¹ *Országos Levéltár. Dipl. oszt. 6673. szám.*

- ÁBRAHÁM de Felesfalva. 1570. *Kmnostori conv. Prot. Johannis II. 289.*
- ÁBRAHÁM de Gerend. 1662. *Gyfvári kpt. 27. L. Reg. 573.*
- ÁBRAHÁM de Makó. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 76.*
- ÁBRAHÁMFALVAI (Töke). 1431. *Töke cs. letét. DL. 13509.*
- ABRAM. 1610. *Gyfvári kpt. Arm. 29.*
- ÁBRÁM. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*
- ÁBRÁNY de Sarkad. 1619. *Gyfvári kpt. 10. L. Reg. 89.*
- ABRUDBÁNYAI. 1636. *Kmnostori conv. Prot. M. 53.*
- ÁCS. 1651. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 469.*
- ACSÁDY. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 299.*
- ÁCSI. 1608. *Kmnostori conv. Arm. M. 31.*
- ACZÉL de Hidas. 1663. *Gyfvári kpt. 27. L. Reg. 669.*
- ÁDÁM. 1608. *Kmnostori conv. Arm. M. 31.*
- ÁDÁM. 1628. *Gyfvári kpt. 14. L. Reg. 58.*
- ÁDÁM. 1655. *Gyfvári kpt. lista Gömör fasc. Gyergyó9.*
- ÁDÁM. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 602.*
- ÁDÁM. 1664. *Erd. főkormszék 1806: 5350.*
- ÁDÁM de Kolosvár. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 155.*
- ÁDÁM de Nagyajtha. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 318.*
- ÁDÁM de Ó-Thorda. 1664. *Gyfvári kpt. 27. L. Reg. 919.*
- ADORJÁN. 1582. *Veszprémmegye ltárában.*
- ADORJÁN. 1649. *Szepesi kpt.*
- ADORJÁN. 1663. *Gyfvári kpt. Prot. Steph. Bösör-ményi 80.*
- ADORJÁN. 1664. *Erd. főkormszék 1806: 5350.*
- ADORJÁN de Gyergyó-Ujfalu. 1625. *Gyfvári kpt. 13. L. Reg. 48.*
- ADORJÁN de Sárd. 1663. *Gyfvári kpt. 27. L. Reg. 675.*
- ADORJÁNI. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 410.*
- ÁGOSTON. 1610. *Gyfvári kpt. Arm. 22.*
- ÁGOSTON. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 587.*
- ÁGOSTON de Géges. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 602.*
- ÁGOSTON de Géges. 1672. *Erdélyi főkormányszék 1841: 7618.*
- ÁGOSTON de Illyefalva. 1615. *Gyfvári kpt. 8. L. Reg. 143.*
- AGUSTICH. 1686. *L. Reg. Ann. I. 93.*
- AGYAGFALVI. 1588. *Gyfvári kpt. 2. L. Reg. 40.*
- AJIAI de Sárvár. 1630. *Gyfvári kpt. 16. L. Reg. 17.*
- AKÁCS. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*
- ÁKOS. 1625. *Gyfvári kpt. 13. L. Reg. 4.*
- ÁKOSFALVI. 1639. *Gyfvári kpt. 19. L. Reg. 149.*
- ALBERT. 1608. *Kmnostori conv. Arm. M. 31.*
- ALBERT. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 587.*
- ALBERT. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 620.*
- ALBERT de Csomortány. 1620. *Gyfvári kpt. 10. L. Reg. 185.*
- ALBERT de Esztelnek. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 15.*
- ALBERTH de Kecseth. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 20.*
- ALBERT de Mája. 1653. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 113.*
- ALBERT de Makfalva. 1679. *Gyfvári kpt. 28. L. Reg. 103.*
- ALBERT de Páké. 1659. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 42.*
- ALBERTH de Sügeöd. 1583. *Gyfvári kpt. 1. L. Reg. 117.*
- ALBERTH de Sügeöd. 1584. *Gyfvári kpt. 1. L. Reg. 168.*
- ALBERTFFI de Vécs alias SZINDI. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 161.*
- ÁLBUL. 1680. *Gyfvári kpt. 28. L. Reg. 211.*
- ALCS. 1629. *Szepesi kpt. lt. Proth. 1618. f. 271.*
- ALDOBOLYI. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 448.*
- ALFÖLDI. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 299.*
- ALFÖLDI de Fancsal. 1584. *Gyfvári kpt. 1. L. Reg. 217.*
- ALGIS de Alsó-Árpás. 1663. *Gyfvári kpt. 27. L. Reg. 712.*
- ALMÁSI. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 127.*
- ALMÁSI. 1627. *Gyfvári kpt. 14. L. Reg. 8.*
- ALMÁSI. 1629. *Gyfvári kpt. 14. L. Reg. 96.*
- ALMÁSI. 1631. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 58.*
- ALMÁSI alias KUKOLY. 1593. *Szepesi kpt. Proth. 1667. fol. 193.*
- ALPARÉTI. 1631. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 58.*
- ALSZEGHI de Szotyor. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 30. 110.*
- ALTAL. 1612. *NRA 1865. N° 1.*
- ÁLTAL de Várad. 1636. *Kmnostori conv. Prot. M. 39.*
- ALVINCZI alias PAP de Alvincz. 1659. *Gyfvári kpt. 27. L. Reg. 277.*
- AMBRUS. 1611. *Erd. főkormszék 1803: 1780.*
- AMBRUS. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 54.*
- AMBRUS. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 587.*
- AMBRUS. 1655. *Gyfvári kpt. Cista Gömör fasc. Gyergyó 9.*
- AMBRUS. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 620.*
- AMBRUS. (Nógrád.) 1662. *NRA. 939—38.*
- AMBRUS de Jánosfalva. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*
- AMBRUS de Szováth. 1624. *Gyfvári kpt. 13. L. Reg. 32.*
- AMBRUS de Szováth. 1625. *Gyfvári kpt. 10. L. Reg. 32.*
- ANDOR de Lőkősháza. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 459.*
- ANDRÁS. 1610. *Gyfvári kpt. Arm. 29.*
- ANDRÁS. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*
- ANDRÁS. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 619.*
- ANDRÁS. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 620.*
- ANDRÁS de Amadéfalva. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*
- ANDRÁS de Lemhény. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 619.*
- ANDRÁS de Rákos. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*
- ANDRÁS de Szentsimon. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*
- ANDRÁSI. 1608. *Kmnostori conv. Arm. M. 31.*
- ANDRÁSI de Szathmár-Némethi alias BORBÉLY. 1624. *Gyfvári kpt. 12. L. Reg. 39.*
- ANDRÉKA de Csicsó-Ujfalu. 1662. *Gyfvári kpt. 27. L. Reg. 605.*
- ANDRIKA de Felső-Szilvágy. 1679. *Gyfvári kpt. 28. L. Reg. 125.*
- ANDRÓ. 1611. *Gyfvári kpt. Prot. A. Barkai 171.*
- ANDRÓ de Magyarzád. 1611. *Gyfvári kpt. Arm. 18.*
- ÁNGHI. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 580.*
- ANGYALOSI. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 133.*

- ANGYEL de Güged. 1664. *Erd. főkörműszék 1846: 6536.*
 ANGYELI. 1664. *Gyfvári kpt. Cent. II. 15.*
 ANK. 1663. *Gyfvári kpt. 27. L. Reg. 639.*
 ANKUS. 1652. *Gyfvári kpt. Cista I. Hunyad fasc. I. 21.*
 ANKUS. 1659. *Gyfvári kpt. 27. L. Reg. 286.*
 ANKUSA de Nagy-Nyíres. 1679. *Kmnostori conv. Prot. B. Rákosi 120.*
 ANTAL. 1617. *Gyfvári kpt. 8. L. Reg. 245.*
 ANTAL. 1663. *Gyfvári kpt. Prot. Steph. Bárdi II. 310.*
 ANTAL. 1086. *L. Reg. Arm. I. pag. 92.*
 ANTAL alias LIPPAI. 1647. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 57.*
 ANTAL de Cseheráfalva. 1610. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 483.*
 ANTAL de Debreczen. 1615. *Gyfvári kpt. 8. L. Reg. 72.*
 ANTAL de Enlaka. 1569. *Kmnostori conv. L. Reg. anni 1570: 170.*
 ANTAL de Illyefalva. 1583. *Gyfvári kpt. 1. L. Reg. 171.*
 ANTAL de Josip-Lapos. 1658. *Kmnostori conv. Arm. B. 17.*
 ANTAL de Köröspatak. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 47.*
 ANTAL de Malomfalva. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 620.*
 ANTAL de Tusnád. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*
 ANTALFI de Makfalva. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 602.*
 ANTALFFI de Szent-Anna. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 450.*
 ANTONI alias DOBOS. 1611. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 14.*
 ANTOS. 1591. *Kmnostori conv. L. Reg. anni 1591: 128.*
 ANTOS de Magyaros. 1663. *Gyfvári kpt. 27. L. Reg. 744.*
 ANTOS de Retteg. 1628. *Gyfvári kpt. 12. L. Reg. 90.*
 ANYUSKA de Várad. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 439.*
 APÁCZAI alias CSERI. 1622. *Gyfvári kpt. Arm. 67. Cent. H. 76.*
 APAI. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 396.*
 ARANKA alias BICSKI de Zágón. 1079. *Gyfvári kpt. 28. L. Reg. 113.*
 ARANYAS. 16 I. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 58.*
 ARANYAS de Bihar. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 169.*
 ARANYAS de Debreczen. 1616. *Gyfvári kpt. 8. L. Reg. 202.*
 ARANYOS de Nyáradtő. 1632. *Gyfvári kpt. 17. L. Reg. 47. (Elveszett.)*
 ARANYI alias DÉVALI. 1602. *Gyfvári kpt. Prot. A. Barkai 180.*
 ARANYOSMEDGYESI de Makó. 1631. *Gyfvári kpt. 16. L. Reg. 207.*
 ÁRKI. 1649. *Veszprém. Iban.*
 ÁRKOSI. 1644. *Gyfvári kpt. 23. L. Reg. 12.*
 ÁRKOSI. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 12.*
 ÁRKOSI de Dész. 1640. *Kmnostori conv. Prot. II. 174.*
 ÁROS. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*
 ÁRPÁSTÓI de Kettely. 1632. *Gyfvári kpt. 17. L. Reg. 93. (Elveszett.)*
- ÁSTERER. 1686. *L. Reg. Arm. I. pag. 91.*
 ASZALOS. 1608. *Kmnostori conv. Arm. M. 31.*
 ASZALOS. 1652. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 569.*
 ASZALOS. 1653. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 125.*
 ASZALÓS. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 431. Prot. Steph. Bárdi II. 113.*
 ASZALÓS de Maroskeresztúr. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 602.*
 ASZTALOS. 1617. *Gyfvári kpt. Prot. P. Taraczközi 62.*
 ASZTALOS. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*
 ASZTALOS alias BÁNTÓ. 1598. *Kmnostori conv. Arm. B. 52.*
 ASZTALOS alias ECSEDI. 1689. *Erd. főkörműszék 1808: 3012.*
 ASZTALOS de Tasnád alias MIKLÓSI. 1617. *Gyfvári kpt. 8. L. Reg. 222.*
 AUSSER. 1635. *NYRA. 1861—15.*
- BÁBA. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 431. Prot. Steph. Bárdi. II. 113.*
 BÁBONYI. 1617. *Gyfvári kpt. 10. L. Reg. 13.*
 BABORICZ. 1652. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 595.*
 BABOS. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 66.*
 BACHORECZ alias THOMASSOVICZ. 1685. *L. Reg. Arm. I. Pag. 89.*
 BÁCSI. 1569. *Kmnostori conv. L. Reg. anni 1570: 132.*
 BÁCSI. 1583. *Gyfvári kpt. 1. L. Reg. 221.*
 BÁCSMEGYEI. 1557. *Pécsi kpt.*
 BÁCSMEGYEI alias BÍRÓ. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 180.*
 BACZILLA. 1652. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 580.*
 BACZÓ. 1622. *Gyfvári kpt. 11. L. Reg. 22.*
 BACZÓ. 1652. *Kmnostori conv. Arm. diversæ.*
 BACZÓ de Almás. 1607. *Gyfvári kpt. 4. L. Reg. 74.*
 BACZÓ de Debreczen. 1608. *Gyfvári kpt. 5. L. Reg. 115.*
 BACZÓ de Homoród-Almás. 1589. *Gyfvári kpt. 2. L. Reg. 413.*
 BACZON de Uj-Thorda. 1631. *Gyfvári kpt. 17. L. Reg. 23.*
 BACZONI. 1650. *Gyfvári kpt. Prot. Deum Time 113.*
 BACZONI. 1651. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 396.*
 BAGDI alias ERDEŐS. 1639. *Gyfvári kpt. Prot. M. Siklósi 109.*
 BAGDI de Mező-Panasz. 1618. *Gyfvári kpt. 10. L. Reg. 64.*
 BAGOLY de Bágony. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 308.*
 BAGOSI Szőcs lásd Szőcs BAGOSI.
 BÁGYINSZKY. 1667. *Szepesi kpt.*
 BÁGYONI. 1611. *Gyfvári kpt. Cent. XX. 14.*
 BÁGYONI de Gyulafehérvár. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 431. Prot. Steph. Bárdi. II. 113.*
 BAJA de Karánsebes. 1649. *Gyfvári kpt. 24. L. Reg. 106.*
 BAJCZI. 1615. *Gyfvári kpt. 8. L. Reg. 144.*
 BAJÓ de Diószeg alias KIS. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 569.*
 BAJTA de Gyulafehérvár. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 431. Prot. Steph. Bárdi II. 113.*

- BAK. 1610. *Gyfvári kpt. Prot. Barsi 11.*
 BAK. 1625. *Gyfvári kpt. 13. L. Reg. 47.*
 BAK. 1655. *Gyfvári kpt. Prot. Steph. Böszörményi 263.*
 BAK. 1656. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 608.*
 BAK alias FÁBIÁN. 1625. *Gyfvári kpt. 13. L. Reg. 47.*
 BAK de Borberek. 1663. *Gyfvári kpt. 27. L. Reg. 676.*
 BAK de Csík-Szentimre. 1655. *Gyfvári kpt. 26. Reg. 586.*
 BAK de Hatolyka 1391. *Gyfvári kpt. Cent. GG. 34. Kmnostori conv. L. Reg. anni 1591 : 225.*
 BAK de Nagy-Harsány. 1659. *Gyfvári kpt. 27. L. Reg. 288.*
 BAK de Pázmán. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 285.*
 BAK de Kurtapatak. 1643. *Gyfvári kpt. 20. L. Reg. 168.*
 BAKAI. 1655. *NRA. 946—25.*
 BAKAI. 1665. *Kmnostori conv. Arm. B. 48.*
 BAKCSI. 1610. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 477.*

- BAKI. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 299.*
 BAKI de Kozárvár. 1609. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 371.*
 BAKÓ. 1569. *Kmnostori conv. Prot. Johannis II. 55.*
 BAKÓ. 1608. *Kmnostori conv. Arm. M. 31.*
 BAKÓ de Etéd. 1590. *Kmnostori conv. L. Reg. anni 1591 : 23.*
 BAKÓ de Geges. 1606. *Gyfvári kpt. 3. L. Reg. 46.*
 BAKÓ de Gyulafehérvár. 1654. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 431. Prot. Steph. Bárdi II. 113.*
 BAKOVICS. 1616. *Kőrösmegye lban.*
 BAKOS. 1655. *Gyfvári kpt. 26. L. Reg. 580.*
 BAKOS de Benedek. 1682. *Gyfvári kpt. Prot. Ne quid nimis 3.*
 BAKÓ de Sarkad. 1650. *Gyfvári kpt. 25. L. Reg. 233.*
 BAKSA. 1635. *Gyfvári kpt. Misc. Cista III. fusc. II. 3.*
 BAKSA de Baksafalva. 1620. *Gyfvári kpt. 9. L. Reg. 69. (Elveszett.)*
 BAKSA (Baxa) de Szemerja. 1610. *Gyfvári kpt. 6. L. Reg. 477.*
 Közli: TAGÁNYI KÁROLY.

VEGYES.

A telvanai báró Giovanelli család felső-magyarországi ága.

Azon számos idegen család között, melyet vagy magán sors, vagy közpálya országunkba vezetett s itt meghonosított, sok csak honfűsítési törvénycikkben futólag hagyta nyomdokát, mások azonban itt meggyökereztek, a közélet eseményeiben szerepeltek, birtokot szereztek, és házasságok által belföldi családaink vérségei közé szövődtek. — Ezen utóbbiak közé tartozott egy századon át az e sorok czímeül nevezett család, melynek neve utolsó képviselőjével majd csak jelen századunk küszöbén enyészett el, magyar ága távol hazájában, mióta onnét elszakadt, majd nem ismeretlen, nálunk pedig emléke elmosódott, s összefüggőleg feljegyezve nincs. Ily genealogiai hézag némi kipótlására legyen szabad e szerény adatokat előterjeszteni, melyekre családbeli körülmény által indított kutatás mintegy történetesen vezetett.

Nagy Iván Magy. Csal. nagyszerű munkájában csak a honfűsítésről tesz röviden említést, szórványosan pedig feltűnedezik a név egy-két családfán. — Orteliushan egy rézmetszet, Selmezbányán egy festett arckép, a Mednyánszky család idősb bárói ágában egy nő e néven, — ezek voltak az összefüggéstelen gyér kiindulási pontok.

Fordultam a családhoz, melynek egyik tagja a Hörtenbergben (Tyrolban) őrzött családi levéltárból rendkívül előzékeny szivességgel több ívremelő adatokat s kivonatokat sajátkezűleg állított

össze és tyroli tudományos folyóiratokban megjelent erre vonatkozó cikkek tartalmát is közlél. Az onnét nyert két terjedelmes és jegyzetekkel illusztrált nemzedékrend azonban, azonfelül hogy csupán férfiakra szorítkozik a leányok teljes mellőzésével, a magyarországi ágra mit sem tartalmaz. Sőt Weber Samu, a Szepességnek bennlakó monographusa sem rendelkezvén tüzetesb adatok vagy kútfők tudomásával: hátramaradt az ottani egyházi helybeli forrás, mely a remélt-nél bővebben megnyílt. Tiszt. Begala Sándor lelkész úrnak nagy köszönettel tartozom, ki tetemes fáradsággal s lelkiismeretes részletességgel kivonatban leírta az anyakönyvek és a «historia domus» könyvek adatait, melyeknek bíráló egybevetése után sikerült bizonyíthatóan egybeilleszteni az indokolt nemzedékrendet, mint ez itt közöltetik:

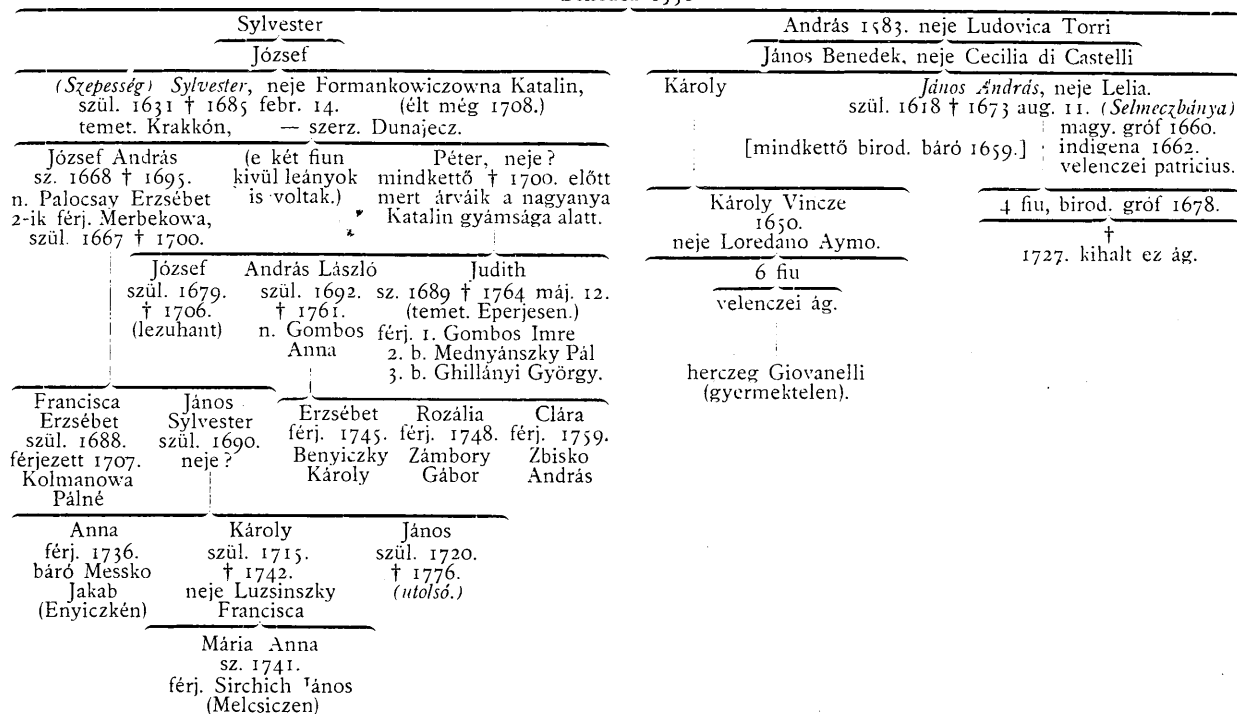
(A családfát lásd a következő lapon.)

Tagjairól legyen szabad a következőket előrebocsátani. A Giovanelli család olasz eredetű, okmányilag a XV. sz. első tizedében ösmeretes Gandino helységben Bergamo vidékén, honnét Tyrol olasz nyelvű részébe átszármazott, és maiglan Bozen táján bírja ősi székhelyeit.

Régi czimerük beszélő: két testszínű ikerfiú egy vitorlás sajkában hullámozó tengeren: giovani gemelli, giovanelli, mely név latinosan Joanelly alakban is iratott.

Ferencz mint csász. tábornok Schwendi Lázár alatt harczolt a törökök ellen Magyarországon, arcképét Ortelius Redivivus adja.

Benedek 1550.

Giovanni Andrea 1653. a szomolnoki rézbányákat vette bérbe, 1659. Károly fivérével együtt birod. báró, erre 1660. magyar gróf lett, 4 fia 1678. birod. grófok, de ágazatuk 1727. kihalt. A velencei patriciatust is megszerezte, s Magyarországon 1662. honfűsített. Bányavállalatát oly sikerrel vitte, hogy 1663. augusztus 20. selmeczi kir. főbányagróffá neveztetett, mint ilyen mellvértés arcsképe látható a selmeczi főhivatal épületének nagy termében. 1664. Lévánál a törökök ellen harczolva vitézül kitüntette magát, és 1673. augusztus 11. csatamezőn elesett.

Főbányagróffá neveztetvén, a szomolnoki bérletet átadta behívott rokonának Sylvesternek, ki két testvér nagyatyja után unokavére volt. Ez hasonló szerencsésen folytatta, emelte s bányaszerzeményekkel nagyon bővítve kiterjesztette a birtokot s üzletet, közbe azonban ismételen calamitásokat is szenvedett.

1662. és 1664-ben a pestis dühöngése annyira pusztította a bányász népséget, hogy kénytelen lón Lengyelországból szerezni munkásokat. 1670. a magyar felkelők prédálással fosztogatva rontottak reá, s megmentését csak János András rokonának köszönhette, ki sietve hozott császári segédcapatokat felszabadítására. Ismét 1672. Teleki Mihály szorongatá őt, sőt futásra kényszeríté. A támadók legyőzése után visszatért, s e veszedelem emlékezetéül Szomolnokon a sz. Katalin bányáldozatot alapította (nejének neve után). 1674. több mint 400 munkást foglalkod-

tatott. 1681. magyar honfűsítást nyert. A bérlet leteltével 1682. magánéletbe vonult, azonban nyugalmát el nem érheté, mert igen hitbuzgó lévén, a Bársony püspök által vitt ellenreformációban minden erejével közreműködött, mi által sok ellenszenvet vont magára, úgy hogy Dunajecz (Nedecz) határszéli várába zárkózván, ott a felkelők által 1683. ostromoltatott, de öt heti hősies védelem után kénytelen vala magát megadni. A kikötött szabad menvéd azonban megszegetett, Sylvester elhurcoltatott Kassára Tökölyi elé, ki őt fogságban letartóztatta, utóbb a török nagyvezérhez túsul küldte, honnét csak 8000 arany sarczfizetés által bírt kiszabadulni. Ennyi viszontagság őt elriasztotta az országból, elment lakni Krakóba, hol 54 éves korában 1685 febr. 14. meghalt, mint ezt egy ottani templomban létező sírírata tanúsítja. — Ugyanott 1684 febr. 10. végrendeletet szerkesztett lengyel nyelven s a városbírósnál letéteményezé, mely azt a haláleset után kihirdette s az özvegynek átadta. Ezen eljárásnak és a végrendelet szövegének hiteles kiadmánya (1708-ból) családi levéltáramban feltaláltatott. Némely nem érdektelen részlet közül mint nevezetes adat felemlítendő, hogy Sylvester az ő számadáskönyvei fonalán a szomolnoki jövedelmet «in circa quadragintaquinque millia floren. monetæ hung. et ultra» jelezi, nagyon kérvén «dnos Co-

¹ Mely jellemvonás a mai nemzedékben is fenmaradt.

gariæ Lib. et Reg. Urbium. Cod. Saec. XIX. pag. 568. (188. Quart. Lat.)

19. *Podhradczky Josephi*: Sciagraphia Sigillorum omnium Lib. et Reg. Civitatum ac XVI. Oppidorum Scepusiensium Incl. Regni Hung. Cod. Saec. XIX. fol. 72. (189. Quart. Lat.)

20. *Pray Georgii*: De sigillis regum et reginarum Hungariæ. Cod. Saec. XIX. (A. 1800.) pag. 138. tab. 16. (229. Fol. Lat.)

21. *Protocolum* ordinis auratæ militiæ Constantiniani et Heracliani equitum S. Georgii. Cod. Saec. XVIII. (231. Fol. Lat.)

22. *Radványi Francisci* arma in serico picta. Saec. XIX. (A. 1810.) Tab. 1. fol. Imper. (2812. Fol. Lat.)

23. *Scuta* gentilia Hungarorum. Cod. Saec. XVIII. pag. 197. (50. Oct. Lat.)

24. *Sigilla* vetusta e diplomatibus Hungariam respicientibus in charta straminea delineata. MSS. Saec. XIX. Frusta 9. fol. 12—16. (3016. Fol. Lat.)

25. *Sphragitides* authenticæ Hungariæ cum notis. Cod. Saec. XIX. fol. 54. (48. Oct. Lat.)

26. *Constitutiones insignis ordinis equitum Sancti Stephani*. Cod. chart. Saec. XVIII. fol. 15. (230. Fol. Lat.)

27. *Streni Richard*: Extract aus einem Manuscripto intitulirt: Landt, Handvest. Freyheit — — — einer ehrensamben Landtschaft des Erzherzogthums Oesterreich etc. — — — über die Drachen-Gesellschaft des Kaiser u. König Sigmund. MS. Saec. XVIII. pag. 2. (866. Fol. Germ.)

28. *Svastics (Tsétsenyi) Ignätz*: A magyarok fel-séges tzi mere. Cod. Saec. XIX. pag. 428. (32. Fol. Hung.)

29. *Szirmay Antonii et Miller Jac. Ferdinandi*: Cerographia Hungariæ. (L. 5. sz. a.)

30. *Tallian* de Vizek familiæ insigne. MS. Saec. XVIII. pag. 1. (1824. Quart. Lat.)

31. *Wappenkunde* oder Collegium Heraldicum. Cod. Saec. XVIII. pag. 131. (523. Quart. Germ.)

32. *Weszerle Alex. Josephi*: Primæ lineæ artis Heraldicæ. Cod. Saec. XIX. pag. 54. (1838. Quart. Lat.)

NAGY SÁNDOR.

TÁRCZA.

A magyar heraldikai és genealogiai társaság f. évi november hó 29-én az Akadémia Kisfaludy-termében b. Radvánszky Béla elnökle alatt ülést tartott. Elnök megnyitván a gyűlést, előadja, hogy a miniszterelnök úr ő excellentiája az országos levéltár által a magyar országos czimerről kidolgozott véleményes jelentést társulatunkhoz véleményadás és felülvizsgálás végett leküldötte. Az elnök indítványára az örvendetes tudomásúl vett felszólításnak eleget teendő, a választmány Ipolyi Arnold püspök úr ő excellentiája elnökle alatt egy bizottságot küldött ki; e bizottság tagjai annak elnökén kívül Nagy Imre, báró Nyáry Albert, Deák Farkas, Torma Károly és a jegyző Szádeczky Lajos. E bizottság a vele közölt orsz. levéltári javaslatot tárgyalás alá veszi s véleményét a legközelebbi választmányi ülésen fogja előterjeszteni.

Szádeczky Lajos titkár-helyettes bejelenti a következő új tagokat: báró Nyáry Bélát 200 forintos alapítvánnyal és Radvánszky Károlyt, mint pártolót tagot 10 frtos tagdíjjal. (Mind a kettőt ajánlja báró Radvánszky Béla elnök.) Megválasztattak.

A folyó év vége közeledvén, a társulat pénztárának megvizsgálására Deák Farkas, id. Szinyei József és Csontos János igazgató választmányi tagok küldetnek ki.

Titkár-helyettes jelenti a társulat számára beküldött könyvek közt, hogy a nagyváradai püspök a Bunyitay Vincze által írt «Nagyváradai püspökség története» című nagybecsű munka második kötetét a társaságnak megküldötte. Az ajándékért köszönet szavaztatott, s egyúttal az ajándékozó püspök úr felkérte, hogy a hiányzó első kötet megküldésével a társaság könyvtárát gyarapítsa.

Ezek után Szádeczky Lajos bemutatta Nagy Ivánnak, a társaság másodelnökének, a «Turul» számára beküldött «A Kisasszonyfalvi Istvánffyak» című tanulmányát. Végre Komáromy András olvasta föl «A kisrédei gróf Rhédey családról» szóló értekezését. Mindkét tetszéssel fogadott felolvasás a folyóirat legközelebbi füzetében lát napvilágot.

Ezek után a gyűlés véget ért.

SZAKIRODALOM.

A «Turul»-nak, társulatunk folyóiratának, a jelen füzettel bezárjuk első évi folyamát. A jövő évfolyam füzetei már a rendes, ügyrendileg meghatározott időben fognak megjelenni. Február, június, október és december hónapokban jelenik meg egy-egy szám, füzetenként öt ívnyi terjedelemmel.

A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltárából megjelent a második kötet, 323 oklevelet tartalmaz az 1414-től Mátyás király haláláig terjedő időközből. A levéltár anyagának szertelen bősége akadályozta a szerkesztőt Géresi Kálmánt abban, hogy a második kötettel egész a mohácsi vészig haladhasson. De az csak nyereség kútforrás-irodalmunkra nézve, hogy a szerkesztő nem iparkodott, az oklevelek megtizedelése árán, ígérletét megtartani. Okleveleink a végyes ház idejéből még mindig oly csekély számmal vannak kiadva, hogy évtizedek mulhatnak még el, a míg arra gondolhatunk, hogy péld. Zsigmond vagy Mátyás korát oklevelek alapján megírhatjuk.

A Károlyi-codex második köteté, hogy az oklevelek belső értékéről szóljunk, felülmulja az elsőt. Terünk nem engedi, hogy részletezzük azt, miként az

első kötet ismertetésénél tettünk. A család történetére nézve pedig megbecsülhetetlen adatokat tartalmaz. Fölment minket azon fáradságtól, hogy a kötetnek a család genealogiájára vonatkozó részét ismertessük, a szerkesztő sikerült bevezetése. Felőleli ebben az első két kötetnek nevezetesebb adatait s ezek alapján összeállította a család teljes leszármazási tábláját a XIX. század elejéig.

A kötethez mellékletül két színnyomat járul. A Chapy-czímer 1418-ból, és Rezegei György címere 1421-ből. Az előbbiről jelen számunkban bővebben szólunk. Az utóbbi annál sokkal egyszerűbb. Az oklevél Znaimban 1421 márcz. 28-án kelt. Zsigmond ebben felsorolja Rezegei Györgynek érdemeit, melyeket Pálóczi Imre kir. kancellár zászlaja alatt Csehországban a Vikleffisták ellen küzdve szerzett, s neki kértére a következő címert adományozza: balra dülő paizsot, melynek világosabb vörös arabeszkkel díszített veres mezejében egy szájában csontot tartó visszatekintő farkas látható; a paizson csőrsisak van s rajta sisakdíszül ugyanazon farkas áll.

Az oklevéltárhoz még két oklevél hasonmása is járul. Az egyik Mátyás királynak 1482 május 1-én Szatmármegyéhez írt levele, melyben meghagyja, hogy Károlyi Lancz Lászlót a Károly városában építeni kezdett kőház befejezésében ne gátolják. A megye ugyanis azt hívné, hogy ő Károlyi birtokán várat vagy erősséget akar emelni, azt lerontatta. A másik ugyancsak Mátyásnak Károlyi Lancz Lászlóhoz 1482 szept. 10-én írott levele, melyben felszólítja, hogy Frigyes német császár ellen tizenkét lovassal haladék nélkül táborba szálljon.

A publicatio módjáról már kifejtettük nézetünket a „Turul” f. évi I. füzetében, s így ahhoz nincs mondani valónk. Csak azon óhajunkat fejezzük ki, vajha e mintaszerű oklevél kiadás befejező kötetei mennél előbb napvilágot látnának.

A pisai heraldikai s genealogiai akadémia folyóiratának a „Giornale Araldico-Genalogico-Diplomatico”-nak jelen évi folyama előttünk fekszik. E folyóirat havonként két nyomtatott ívre terjedő füzetekben jelenik meg; egyes értekezéseket francia nyelven közöl. A mi a füzetek tartalmát illeti, az jobbra olasz családok genealogiáját tartalmazza, az elméleti cikkek igen kevés. A minket érdeklő cikkek közül felemlítünk egyet-kettőt. Ilyen *Mieroszowski* gróf értekezése Románia, Szerbia, Bulgária és Montenegro címeréről; *Crollanza* heraldikai adalékai, a fák és növények symbolikájáról a címerekben; *De Mandrot* értekezése a *mils* szó jelentéséről XI—XIII. századi oklevelekben stb. Egyes füzetekhez mellékletek is járulnak, gyakran színnyomatban; de mi az olasz jellegű címerekből a magyar heraldikára vonatkozólag keveset tanulhatunk. Minden füzetet könyvismertetés zár be, s ezek által az olasz és francia szakirodalom jelebb

termékeiről elég kimerítően értesülhetünk. A folyóirat előfizetési ára egy évre 20 lira, s melegen ajánlhatjuk mindazoknak, kik a sajtószerű, és önálló alapokon fejlődött olasz heraldikával meg akarnak ismerkedni.

Dürer Albert származásának kérdése még mindig foglalkoztatja a német heraldikusokat. A „Der deutsche Herold” f. évi 5-ik számában Beckh-Widmanstetter Lipót tesz megjegyzéseket Schön Tódornak Haán Lajos munkájáról írt s lapunkban is felemlített ismertetésére. Schön ugyanis azt állította, hogy Dürer Albertnek I. Miksa által történt megnevesítése nem történelmi tény, hanem mese; mert az esetben, ha ez csakugyan megtörtént volna, a művész a nemességet megillető külső jelekkel is élne. Beckh-Widmanstetter kikel a nemességnak úgynevezett külső jelei ellen, minő napjainkban a «von». Dürer ezt semmi esetre sem használhatta, mert a német nyelv szelleme e szó használatát csakis helyneveknél engedi meg. A XVII. század végeig nem is vétenek ez ellen Németországon. A «von Dürer» épen úgy absurdum, mint Magyarországon az *i*-vel és *y*-nal való visszaélés, melyet az új-névcsinálások korában minden szóhoz szeretnek függeszteni, pl. Barnai, Zöldi. Dürernek állítólagos megnevesítését tehát nem azért kell elvetni, mert a nemességnak ilyen apró prerogatíváival nem élt, hanem mert ő a magyar Ajtócsok nemesi családjából származván, ily nemesítésre szüksége nem volt. Thausingnak, a legjelesebb Dürer specialistának legújabbán második javított kiadásban megjelent munkája (*Dürer, Geschichte seines Lebens und seiner Kunst. Zweite verbesserte Auflage. Leipzig, 1884 I. 38. l.*) egészen Haán Lajos kombinációját veszi föl s Dürert a magyar Ajtócsokkal hozza kapcsolatba. Egyébiránt Haán Lajos tagtársunknak, kinek munkája Németországon ily élénk mozgalmat keltett, birjuk ígéretét, hogy újabb kutatásainak eredményét e folyóirat hasábjain teszi közzé.

KÖNYVÉSZET.

Géresi Kálmán. A nagy-károlyi gróf Károlyi család oklevéltára. A család megbízásából kiadja gr. Károlyi Tibor. Második kötet. Oklevelek 1411—1489. Budapest 1883. 8 r. XXXVII. és 578. l. (Két színes és két phototypikus műmelléklettel és egy genealogiai táblával.) Ára 5 frt.

Holtzinger Georg. Katechismus der Registratur- und Archivkunde. Handbuch für das Registratur- und Archivwesen bei den Reichs-, Staats-, Hof-, Kirchen-, Schul- und Gemeindebehörden, den Rechtsanwalten etc. sowie bei den Staatsarchiven. Von Georg Holtzinger. Mit Beiträgen von Dr. Fr. Leist. Leipzig, 1883. 8-r. XVI és 317 l. (Megjelent a Webers Illustrierte Katechismen vállalatában No 112.) Ára 3 márká.

Annuario della nobiltà italiana pel 1884. Anno VI. 32-r. (színnyomatban közölt címerekkel.) Ára 12 lira.

Nani Mocenigo Filippo. Stemma e bandiera di Venezia. Venezia 1883. 8-r. 22 l.

Crollanza. Almanach Héraldique et drolatique pour l'année 1884. Par le chevalier de — fils. (Az igen érdekesnek és változatosnak ígérkező Almanach Pisában fog megjelenni. Ára az egyszerű példánynak 7 fr., a díszesé 10 frank.)

TURUL.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság
Közlönye.

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTIK

BÁRÓ NYÁRY ALBERT

ÉS

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ

TITKÁR.

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG.

MDCCCLXXXIII.

TARTALOM.

	Lap
SZOPORI N. IMRE. A Vezekényi nemzetség és a gróf Czirákyak. (Második és befejező közlemény)	57
SZINVAJ LÁZÁR. Beatrix és Izabella királynék pecségei (két pecséttrajzzal)	67
MAJLÁTH BÉLA. A Hunt-Pázmánok	69
NÉMETHY LAJOS. Adatok a Chetneky család genealogiájához. (Második és befejező közlemény)	77
Báró NYÁRY ALBERT. A Vadkerti és Szentgyörgyi Vincze család címere 1415-ből (egy színezett címerképpel) 82	82
TAGÁNYI KÁROLY. Az országos levéltárban őrzött vagy följegyzett hercegi, grófi, bárói, honossági és nemesi okleveleknek jegyzéke. (Első közlemény)	84
KÖNYVISMERTETÉS. Oklevéltani jegyzetek. A diplomatikai írástan alapvonalai. Hallgatóinak kézirat helyett adja HORVÁT ÁRPÁD és Oklevél-hasonmások gyűjteménye (XI—XV. század). Melléklet Horvát Árpád oklevéltani jegyzeteinek második füzetéhez. 26 rézmetszetű tábla. Ismerteti Sz. J.	86
Anjoukori okmánytár. A M. Tud. Akadémia tört. bizottságának megbízásából szerk. NAGY IMRE. Harmadik kötet. Ism. KÁROLYI ÁRPÁD	87
Magyarország címertára. Kiadja Altenburger G. és Rumbold B. Szövegét írja TAGÁNYI KÁROLY. 1—6. füzet. Ism. Sz. W.	93
VEGYES. A Tomaj nemzetségbeli Losonczi család őseiről. NAGY IMRÉ-től	96
Pecsétnyomó a XIV. századból (egy pecséttrajzzal) SZENDREI JÁNOS-tól	99
TÁRCZA. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság ülése. — Az első magyar oklevéltan kiadásának történetéhez. — A Magyar Történelmi Társulat soproni kirándulása	101
Szakirodalom	104
Könyvészet	104
Hibaigazítás	104

Tagbejelentések, a folyóiratba szánt dolgozatok, felszólítások, kérdések s egyéb a társaság ügyeit érintő levelezések a Társaság titkárához (Budapest, Magyar Nemz. Múzeum) intézendők.

Dr. Fejérfataky László,

titkár.

Hogy a folyóirat szétküldésénél zavar és késedelem ne történjék, fölkérjük t. tagtársainkat, hogy a lakásváltozásokat a titkárral tudassák.

TURUL.

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság
Közlönye.

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTIK

BÁRÓ NYÁRY ALBERT

ES

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ

TITKÁR.

BUDAPEST.

KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG.

MDCCCLXXXIII.

TARTALOM.

	Lap
DEÁK FARKAS. Az első magyar címertan	105
NAGY IVÁN. A kisasszonyfalvi Istvánffy-ak	111
FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ. A Chapy-czímer és a Sárkány-rend <i>(egy színezett címerrajzzal)</i>	116
KOMÁROMY ANDRÁS. A kis-rédei gróf Rhédey családról	119
SZENDREI JÁNOS. Pecséttani adalékok <i>(négy pecsétrajzzal)</i>	138
TAGÁNYI KÁROLY. Az országos levéltárban őrzött vagy följegyzett hercegi, grófi, bárói, honossági és nemesi okleveleknek jegyzéke. <i>(Második közlemény)</i>	142
VEGYES. A telvanai báró Giovanelli család felső-magyarországi ága, báró MEDNYÁNSZKY DÉNES-től	145
Egy elfeledett család emlékezete <i>(egy címerrajzzal)</i> , DOBY ANTAL-tól	147
Vak Bottyán családjának genealogiájához	148
Igazító adalék a Bánffyak családfájához, f.-gy. N. I.-től	150
Heraldikai és sphragistikai kéziratok a magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában, NAGY SÁNDOR-tól	150
TÁRCZA. A magyar heraldikai és genealogiai társaság	151
Szakirodalom	151
Könyvészet	152

Tagbejelentések, a folyóiratba szánt dolgozatok, felszólítások, kérdések s egyéb a társaság ügyeit érintő levelezések a Társaság titkárához (Budapest, Magyar Nemz. Múzeum) intézendők.

Dr. Fejérpataky László,
titkár.

Hogy a folyóirat szétküldésénél zavar és késedelem ne történjék, fölkérjük t. tagtársainkat, hogy az állandó lakásváltozásokat a titkárral tudassák.